

Pertti Luntinen
SAKSAN
KEISARILLINEN LAIVASTO
ITÄMERELLÄ

Suomen Historiallinen Seura
Finska Historiska Samfundet
Societas Historica Finlandiae

Historiallisia Tutkimuksia 143

Pertti Luntinen
SAKSAN
KEISARILLINEN LAIVASTO
ITÄMERELLÄ
Aikeet, suunnitelmat ja toimet

Kannen suunnittelu: Rauno Endén

Kansikuva: Panssaritykkivene "Siegfried". Teoksessa
D. von Henk, Zur See, Hamburg 1895.

ISSN 0073-2559

ISBN 951-8915-01-6

Gummerus Oy Kirjapaino
Jyväskylä 1988

Aluksi

Keisari-Saksalle rakennettiin aikanaan mahtava sotalaivasto, jonka piti näyttää valtakunnan mahtia maailman merillä. Keisarillisen laivaston toimista valtamerillä on kirjoitettu paljon, syrjäinen Itämeri on jäänyt vähemmälle huomiolle. Maailmansotaa edeltäneellä vuosikymmenellä Itämeren tienoilla kuitenkin nähtiin vilkasta diplomaattista toimintaa minkä taustalla piili merisotilaallisia pyrkimyksiä. Sortokausien aikana venäläiset pelkäsivät saksalaisten maihinnousua Suomeen tai Baltiaan, mikä sitten toteutui-kin sodan loppuvaiheessa. Sekä Venäjän että Suomen kohtaloon saksalaisten toimet vaikuttivat varsin tuntuvasti. Venäjän vallankumouksen tai Suomen historiaa tässä ei kuitenkaan kerrota, vaan se, mitä saksalaiset näistä maista tiesivät ja tahtoivat. Tässä on siis pyritty selvittämään, mihin saksalaiset Itämerellä pyrkivät ja mistä oikeastaan oli kysymys. Lähteinä ovat meriesikunnan yksityiskohtaiset valmiit sotasuunnitelmat ja niiden perustaksi kerätyt monenlaiset tiedotukset, katsaukset, pohdinnat ja mietinnöt. Sotatapausten kulku on jo varsin perusteellisesti selvitetty sota-historioissa, joten nyt niitä on selostettu vain sen verran kuin kertomuksen koossapitämiseksi on tarvinnut.

Tässä käsiteltävänä aikana merisotaa käytiin panssaroiduilla höyrylaivoilla; ”taistelulaivassa” tai ”linjalaivassa” oli tavallises-ti neljä kahdentoista tuuman (kranaatti oli siis 12” paksu) tykkiä, ”suurtaistelulaivassa” eli ”dreadnoughtissa”, joiden nimikkolaiva valmistui Englannissa v. 1906, tykkejä oli kymmenen tai kaksi-toista. Risteilijät olivat jonkin verran nopeampia ja heikommin aseistettuja tiedustelulaivoja, joista ”panssariristeilijät” oli suojat-tu kylkipanssarilla, ”kevyet” tai ”pienet” risteilijät taas joutuivat

turvautumaan pelkkään nopeuteensa. ”Taisteluristeilijä” oli suuri, dreadnoughtin veroisesti aseistettu, hiukan nopeampi mutta heikommin suojattu laivatyyppejä. Uusia asekeksintöjä oli torpedo, oikeastaan miehittämätön pienoislaitte, joka räjähti osuessaan laivaan; torpedoja singottiin vihollista kohti pienistä, nopeista torpedoveneistä tai veden alta sukellusveneistä; miina taas lasketaan ankkurinsa varaan vihollisen väylälle ja räjähtää laivan osuessa siihen.

Sisällysluettelo

Aluksi	5
Ennen sotaa	9
Saksa tarvitsee laivaston	9
Laivastokilpailu	14
Miehet	20
Suunnitelmat	24
Itämeri	28
— Pohjolan varmistaminen	29
— Sivusotänäyttämö	32
— Kaksintaisteluhaave	39
— Uudenlaisen sodan enteitä	45
Näännytysota	50
Toteutumaton taistelu	50
Asemasota Itämerellä	55
— Tanskan salmet tukossa	55
— Venäläisten voimat ja aikeet	59
— Saksalaisten törmäilyt	61
— Armeijan siivellä	67
— Kauppasotaa	71
Valloitukset	79
Totaalinen sota	79
— Päämäärät	79
— Upotussota	85
Venäjä lamautuu	88
Itämerenmaakunnat	92
— Saksan sydämellä	92
— Kansallinen itsemääräämisoikeus	98
Ahvenanmaa	108

— Ruotsin puolueettomuus	108
— Valloitus	118
— Linnoitukset	124
Suomi	126
— Kapinaa valmistellaan	126
— Apuretkikunta	131
— Entisen Venäjän sotalaivat	141
— Pikku apulainen	148
Aikeet	165
Pietariin	165
— Monarkistien avulla	165
— Bolševikkien luvalla	167
— Valmiina iskuun	172
Jäämerelle	175
— Kaukainen Pohjola	175
— Suur-Suomi	180
Laivaston oma sota	186
Loppu	189
Hochseeflotten kapina ja upotus	189
Seegeltung luhistuu Itämerelläkin	190
Jälkikatsaus	194
Tutkimuksen perusta	202
Yhteisö	202
Arkistolähteet	204
Kirjallisuus	206
Die kaiserlich deutsche Flotte in der Ostsee.	
Zusammenfassung	235
Hakemisto	245

Ennen sotaa

Saksa tarvitsee laivaston

”Tässä on tämä mahtava valtakunta joka käsittää enemmän puolet Keski-Euroopasta ja jonka väki, vauraus ja voima kasvaa koko ajan. ... Heillä ei ole siirtomaita, ja heidän täytyy saada niitä, niinkuin meidänkin. He eivät voi vallata ja puolustaa niitä eivätkä voi suojella vilkasta kauppansa ilman merivoimaa. Meren herruus on nykyisin ratkaiseva (*the thing*), eikö olekin?”²

Näin kirjoitti englantilainen kirjailija Erskine Childers vuonna 1903. Saksalaiset olivat samaa mieltä. Saksa tarvitsi sotalaivaston suojaamaan herkeämättä kasvavaa kauppamerenkulkuaan. Maa kukoisti teollisuuden ja ulkomaankaupan ansiosta, mutta ilman omaa merivoimaa sen kauppalaivasto kulki Britannian hallitsemilla merillä suojattomana kuin kuoreton nilviäinen. Englanti kyllä salli kaikkien kulkea merillä vapaasti, mutta toisen armoilla oleminen tuntui nöyryyttävältä itsetietoisista saksalaisista, eikä Englannin suopeuden jatkumisesta ollut mitään takeita.

Sotalaivoja oli Saksassa jonkin verran rakennettu ennenkin, Tanskan, Ranskan ja Venäjän vastaista taistelua ajatellen. Preussille oli hankittu laivastoa jo 1848, ja toinen rakennuskausi oli seitsemänkymmenluvulla valtakunnan perustamisen jälkeen. Laivoja oli kertynyt sekava kokoelma, koska ei oltu selvillä, haluttiinko panssarilaivoja meritaistelua varten, risteilijöitä kauppasotaa käymään, vaiko uivia pattereita rannikkopuolustusta tuke-

2. Childers, *The Riddle* ... s. 65.

maan. Lisäksi tekniikan kehitys oli vanhentanut hyvätkin laivat nopeasti, niin että vasta yhdeksänkymmenluvulla kävi mahdolliseksi suunnitelmallinen laivastonrakennus kun laivatyyppit näyttivät vakiintuneen.

Samaan aikaan myös suuri yleisö heräsi kiinnostumaan merisioista. Keisari Vilhelm II teki laivaston hyväksi suuren työn herättäessään mantereisiin puuhiin keskittyneet alamaaisensa tajuaan merenkin merkityksen. Pikkuprinssinä Vilhelm oli viety Portsmouthiin katsomaan isoäiti Viktorian laivastoa. ”Silloin minussa heräsi halu rakentaa joskus itsekin samanlaisia laivoja, ja kun kasvaisin isoksi, omistaisin yhtä hienon laivaston kuin englantilaiset”. Saksa ei saanut jäädä voimattomana syrjään, kun sitäkin koskevia maailman kysymyksiä ratkaistiin. Sen täytyi saada sananvaltaa maailmalla, Weltgeltung, sen täytyi nousta manterevallasta maailmanvallaksi, Weltmacht. Armeija oli mahdollistanut Saksan yhdistymisen, mutta taistelussa maailmanvallasta merivaltoja vastaan siitä ei ollut apua. Ponnistelut oli nyt keskitettävä laivojen rakentamiseen. ”Tulevaisuutemme on merellä”, ”kolmikärkivaltikka kuuluu meille”.³

Maailman tapahtumat näyttivät osoittavan että ilman laivastoa Saksa todella oli vaarassa. Englannissa vaadittiin Saksan kiusallisen hyvin kaupaksi meneviin tuotteisiin halventavaksi tarkoitettu merkintä ”Made in Germany”. Aiheetta kiukuteltiin keisari Vilhelmin onnittelusähkeestä buurien presidentti Krügerille. ”Saturday Review” kirjoitti 1897 että jos Saksa olisi hävinnyt olemasta, jokaikinen Englannin elinkeino ja yritys olisi hyötynyt, joten ”Germany esse delendam.” Saksalaisia syrjittiin Samoan jakokiistassa 1898, Manilan edustalla amerikkalainen amiraali Dewey esti saksalaista laivuetta sekaantumasta Filippiinien sotaan, ja buurisodan alettua englantilaiset pidättivät pari saksalaista postihöyryä 1899 aseitten salakuljetuksesta epäiltyinä.⁴ — Muitten mielestä saksalaisilla ei ollut kylläkään mitään syytä puuttua näihin kysymyksiin, joten syytökset syrjimisestä olivat perusteettomia.

Laivastosta innostuneiden mielestä Saksan kokemilla nöyryyksillä oli hyvätkin puolensa, koska ne saivat kansan uskomaan

3. Tirpitz, Erinnerungen s. 104, 134, Hopmann s. 240. Padfield, The Great Naval Race s. 111.

4. Tirpitz, Erinnerungen s. 103—105, 168.

että vaara todella uhkasi. Alfred Kruppin aloitteesta perustettiin merihenkeä levittämään laivastoliitto, Flottenverein, johon saatiin miljoona jäsentä. ”Laivastoprofessorit” Schmoller, Wagner, Sering, Schumacher todistelivat miten Saksa uhkasi jäädä muiden valtojen sulkeutuvien talousalueiden ulkopuolelle köyhän pikkukansan surkeaan olemassaoloon. Isänmaallinen lehdistö vaati Saksalle tasavertaisuutta merellä. Laivasto, teräs- ja telakka-teollisuus sekä mielipiteenmuokkaajat kasvoivat uudenaikaiseksi sotilaiden ja teollisuuden voimaryhmäksi, ”military-industrial complex”.

Kansalle vakuutettiin että varustautumien ei suinkaan tähännyt sotaan. Päinvastoin, vahvat varusteet turvasivat rauhan koska niiden takia sota kävi liian vaaralliseksi kaikille. Kilpailijain houkutuksia täytyi varoa, ne kun puhuivat aseiden riisunnasta mutta itse varustautuivat herkeämättä. August Bebel kylläkin ihmetteli, kenen kanssa kauppaa ollenkaan käytäisiin, jos välit anglosaksien kanssa katkeaisivat, kun parhaat kauppakumppanit kerran olivat Englanti siirtomaineen sekä Amerikka. Mutta eihän sosialistin varoituksia voinut ottaa vakavasti; ja jos tilastot *tosiasias*sa osoittivatkin Englannin hyväksi kauppakumppaniksi, sen kilpailu tuntui silti uhkaavalta.

Viesti meni varsin hyvin perille. Laivastoyhdistyksen propagandaa säestivät Siirtomaayhdistys ja Suursaksalaisten yhdistys. Ne vaativat suurta Saksaa Keski-Eurooppaan ja suurta siirtomaaimpe-riumia Keski-Afrikkaan. Englannin laivastoasiamies raportoi että saksalaiset haaveilivat miten koko maanpiiri heitä pelkäisi, hallitsevat luokat hautoivat valloitusaikeita, oppineet luokat uhkuivat hyökkäyshalua, ja kadunmies oli kiihotettu niin ettei Saksan etenemistä enää voinut pysäyttää.⁵

Saksan laivaston varsinainen luoja oli amiraali Alfred von Tirpitz, meriministeri vuodesta 1897. Tirpitz uskoi että yksinomaan kauppaedut ohjasivat Englannin politiikkaa. Se oli aikanaan taistellut meren herruudesta Espanjaa, Hollantia ja Ranskaa vastaan; nyt kateellinen Englanti pelkäsi saksalaisten ylivoimaisen tuhtiuden uhkaavan brittien anastamaa maailmanvaltaa. Se ajaisi Sak-

5. Padfield, *The Great Naval Race* s. 193 — Laivastoasiamies ehkä liioitteli jonkin verran koska halusi herättää esimiehensä Lontoossa huomaamaan Saksasta uhkaavan vaaran, mutta saksalaiset olivat kyllä innoissaan laivastosta.

san meriltä ja pakottaisi sen muuttumaan takaisin köyhäksi maatalousmaaksi jonka oli vietävä tavaroitten asemesta ihmisiä, niin että väestönlisäys joutuisi siirtolaisina muiden maiden hyödyksi.⁶

Keisari haaveili risteilijöistä, jotka näyttäisivät lippua ja valtakunnan mahtia ympäri maailmaa, mutta Tirpitz huomautti että Saksalla ei ollut valtamerireiteillä tukikohtia, joita ilman risteilijäsota ei käynyt. Tukikohdat, markkina- ja raaka-ainealueet voitiin saada vain Englannilta. Siksi oli rakennettava panssarilaivoja, jotka Pohjanmerellä kävisivät kuninkaallisen laivaston kanssa taisteluun meren herruudesta. Taistelulaivojen ratkaisevaa merkitystä imperiumien kasvulla navalismin oppi-isä Mahankin⁷ tähdensi.

Parhaassa tapauksessa taistelua ei lainkaan tarvittaisi. Jos Saksan laivasto olisi tarpeeksi vahva, Englanti ei ehkä uskaltaisi lainkaan hyökätä, koska voittoisassakin taistelussa se kärsisi niin suuria menetyksiä että sen muut kilpailijat — Venäjä, Ranska, Yhdysvallat, Japani — jäisivät vahvemmiksi. Vahva taistelulaivasto teki Saksasta näille valloille halutun liittokumppanin Englantia vastaan.⁸ Vielä parempi oli, kun Englanti uupuisi laivastokilpailussa ja Saksan merivoima pelottaisi sitä hyökkäämästä, että järki voitetaisi ja Englanti ottaisi lukuun Saksan vaatimukset ja hyväksyisi tämän tasavertaiseksi kumppaniksi maailmanherruusbisneksessä.⁹

Tirpitz olisi halunnut toteuttaa laivasto-ohjelmansa kertakaikkisen pysyvän lain voimalla 1897. Valtiopäivät luopuivat vuotuisesta budjettivallastaan vain seitsenvuotiskausiksi, mutta sentään siis ”kansallinen näkökohta voitti pelkän parlamentaarisen toimintahalun”.¹⁰ Tätä laivastolakia oli myöhemmin täydennettävä uusilla lakiesityksillä (Flottennovelle).

Suunniteltu kolmen laivan vuotuinen rakennustahti olisi tuottanut Saksalle kuudenkymmenen taistelulaivan vahvuisen merivoiman — lisäksi tietenkin tiedustelu- ja torpedoaluksia. Kun la-

6. Tirpitz, *Erinnerungen* s. 50—54, 219, Behncke s. 5—9; Tirpitzin poliittinen elämäkerta: Kaulisch.

7. Mahan, *The Influence of Sea Power upon History 1660—1783* sekä *The Influence of Sea Power upon the French Revolution and Empire 1793—1812* ilmestyivät Bostonissa 1890 ja 1892; Saksankin merivoimissa niitä luettiin ahkerasti.

8. Tirpitz, *Erinnerungen*, s. 80, 150.

9. Berghahn s. 20—21, 30.

10. Hopmann s. 242.

ki määräsi laivat uusittaviksi parinkymmenen vuoden ikäisinä, olisi valtiopäivien aikanaan pakko myöntää lisää rahaa ja siis luopua budjettivallastaan lopullisesti. Sotilaat halusivat vapaiksi puoluepoliitikkojen holhouksesta.

Pahin uhka oli se, että Englanti tajuaisi vaaran ja ehkäisisi Saksan laivaston kasvun tuhoamalla sen kun rakennustyö vielä olisi kesken. Niinhän Nelson oli tuhonnut Tanskan laivaston vuonna 1807 Kööpenhaminassa estääkseen sitä joutumasta Napoleonin käyttöön. Siksi Tirpitz vastusti turhaa suuriäänistä uhoamista, joka oli Vilhelmin Saksalle ominaista mutta omiaan ärsyttämään Englantia.¹¹ Hallituksen oli pidettävä suhteet Englantiin ystävällisinä kunnes tämän teollinen ja rahallinen voima uupuisi.

Vilhelmin ja Tirpitzin tavoitteet, Weltgeltung ja Weltmacht, tarkoittivat siis sananvaltaa ja mahtia maailman asioissa muiden maailmanvaltojen rinnalla. Mukana piili myös kaukaisempi tavoite, Weltherrschaft, maailmanherrschaft. Ehkä sittenkin, sopivassa tilaisuudessa, kun Saksan laivasto olisi valmis ja koottuna Pohjanmerelle, mutta Kuninkaallinen laivasto hajallaan suojaamassa maailmanlaajaa imperiumia, voitaisiin käydä ylivoimaisina ratkaisevaan taisteluun.

Olihan sota sentään kulttuurikansan korkein voiman- ja elämänilmaus. Ilman sotaa ala-arvoiset, rappeutuneet rodut lisääntyisivät hukuttamaan paremmat, terveet rodut, ja siitä seuraisi yleinen turmio. Mutta ”kansamme voima on rauhanrakkauden lamauttama”. Siviilit, teollisuusväki, niin yrittäjät kuin työläiset, oli herätettävä luulemasta että muut kansat kilpailivat rehellisesti ja että rauha siis edisti kauppavaihtoa ja hyvinvointia.¹²

Tämän sosiaalidarwinismin aatehistoria on oman tarinansa arvoinen, tässä voidaan vain huomauttaa että nämä kenraalit ja amiraalit ajattelivat aikansa ja ympäristönsä tavallisia ajatuksia. Sekä Tirpitz että yllä lainattu sotilaskynäilijä Bernhardi vetosivat Heinrich von Treitschken opetuksiin, että ikuisesta rauhasta uneksivat vain väsyneet, hengettömät ja veltot. Olemassaolontais- telussa ensin heikot rodut häviävät maan päältä ja sitten jäljelle

11. Berghahn, Rüstung s. 20—21.

12. Bernhardi s. 3, 5, 11—13.

jääneet lajit käyvät suureen lopputaisteluun.¹³ Bernhardi kiteytti näkemyksensä historiasta iskulauseeksi ”Tuho tai maailmanvalta”.¹⁴

Laivastokilpailu

Laivastonsa Tirpitz sai rakennetuksi, niin tarmokkaasti ja menestyksekkäästi, että häntä on voitu sanoa Saksan merkittävimmäksi valtiomieheksi Bismarckin jälkeen. Poliittisia ja strategisia tavoitteitaan hän ei kuitenkaan saavuttanut, joten on voitu sanoa myös että ”Saksan onnettomuus ei ala Hitleristä vaan Tirpitzistä”.¹⁵

Tirpitzin laivastosuunnitelma kariutui siihen, että Englanti heräsi huomaamaan vaaran ja vastasi haasteeseen. Saksassa vakuuteltiin kyllä että muita ei haluttu jättää varjoon, Saksalla vain piti elinvoimansa ja suuruutensa takia olla oikeus paikkaan auringossa. Vilhelm II selitti että hän ei rakentanut laivastoansa ketään vastaan vaan pelkästään Saksaa varten. Englannin amiraaliteetin oli kuitenkin vaikea uskoa että Saksalle tehtiin paraatilaivastoa keisarin leluksi. Saksalaiset harrastivat maailmanpolitiikkaa ja laivastorakennusta niin suurieleisesti ja uhkaavan tuntuisesti, että se herätti pelkoa muissakin naapureissa. Voidakseen keskittää voimansa uutta vaaraa vastaan Englanti selvitti asiansa muualla maailmassa: Japanin kanssa liittouduttiin 1902, Yhdysvaltojen kanssa oli jo pitkään elettykin sovussa, vanhat riidat Ranskan ja Venäjän kanssa sovittiin 1904 ja 1907. Englannin, Ranskan ja Venäjän entente näytti Saksasta katsoen saarroilta, ”Einkreisung”. Saartoa yritettiin murtaa diplomatian avulla muutama otteeseen (Marokon kriisit 1905 ja 1911), mutta nämä ”aggressiiviset ja irrationaaliset pantterihypyt”¹⁶ näyttivät ulospäin niin uhkaavilta, että ententevallat vain liittyivät lujemmin yhteen.

13. Padfield, *The Great Naval Race* s. 21, 40.

14. Bernhardi s. 89—92.

15. Bittorf, *Skagerrakschlacht*; artikkeli on varsin vihamielinen laivaston rakentajia kohtaan.

16. Bittorf.

Näin ”Saksa putosi kuoppaan jonka Tirpitz oli kaivanut”.¹⁷ Laivasto ei suinkaan tuonut Saksalle liittolaisia, mutta amiraalit syyttivät epäonnistumisesta siviilijohtoa: se, että kaikki suuret kansakunnat liittoutuivat Saksaa vastaan, oli ”niin ihmeellinen Saksan diplomatian taidonnäyte, että sitä pessimistisimmätäkään eivät olleet voineet kuvitella”.¹⁸

Sitten 1906 Tirpitzin vastapeluri, amiraaliteetin ensimmäinen merilordi Sir John Fisher, rakennutti ”Dreadnought”in, aseistukseltaan, panssaroinniltaan ja nopeudeltaan ylivoimaisen aluksen, joka vanhensi kaikki entiset laivat. Kilpailu täytyi alkaa alusta uudelleen. Dreadnought maksoi kaksi kertaa enemmän kuin entiset laivat ja teki makulatuuria Tirpitzin kustannuslaskelmista. Myös ”Keisari Vilhelmin kanava” Elbeltä Kieliin täytyi leventää ja syventää näitä isompia laivoja varten; kallis laajennus valmistui vasta 1914.

Tirpitz kuitenkin halusi jatkaa laivastokilpailua, koska ”jos luovumme laivaston rakentamisesta, on meidän luovuttava myös pyrkimyksestämme maailmanvallaksi”.¹⁹

Kalliiksi laivastokilpailu tietenkin tuli myös Englannille, jonka hallitus oli toivonut rahojen liikenevän olojen parannuksiin. Ehdotettiin että rakennustahtia hidastettaisiin. Kansleri Bethmann—Hollweg olisi suostunut, jos Englanti olisi luvannut olla puolueeton Saksan ja Ranskan välisessä sodassa; tämä lupaus olisi murtautunut ”Einkreisungin”. Englannin hallitus ei halunnut antaa Saksalle vapaita käsiä mantereella, tilannehan olisi ollut vielä pahempi sitten kun Saksa olisi saanut yksin jääneen Ranskan kukistetuksi ja Euroopan koko rannikon valtaansa. Kilpailua oli jatkettava.

Tirpitz vastusti rakennusohjelman hidastusta, vähentämisestä puhumattakaan, koska juuri tasainen uudisrakennustahti kerran säädetyllä tavalla turvasi telakoiden työllisyyden, uuvutti Englannin ja pakotti valtiopäivät automaattisesti myöntämään rahat. Hän laski että kun hänen kaavailemansa kuusikymmentä laivaa

17. Padfield, *The Great Naval Race* s. 144.

18. Hopmann s. 238.

19. Padfield, *The Great Naval Race* s. 105, 132, 185; Marderin suuri teos Englannin laivaston kehittämisestä ja taistelusta ensimmäisen maailmansodan aattona ja aikana on paras esitys näistä ajoista ja katsottava jo klassikon arvoiseksi.

olisivat valmiina, ei Englannilla millään voisi olla hyökkäykseen tarpeellista 3/2 ylivoimaa, siis yhdeksääkymmentä taistelulaivaa. Siksi se pyrki juonittelemalla estämään Saksan laivastolain toteutuksen; sovintotarjoukset todistivat Tirpitzin mielestä että se oli läikähtymässä.²⁰

Tosiasiassa Englanti kuitenkin pystyi pitämään etumatkansa ja lisäämäänkin sitä. Kun Saksassa pantiin alulle neljä laivaa 1909, pakotti yleinen mielipide Englannissa vastahakoisen kabinetin rakentamaan kahdeksan, "We want eight, and we von't wait".²¹ Sitäpaitsi Tirpitzin täytyi tinkiä laivojensa koosta ja aseistuksesta voidakseen pitää lukumäärätahtia yllä. Saksan rahavoima se alkoi uupua maailmansodan aattovuosina. Varakkaat eivät suostuneet enempää veroja maksamaan eikä niitä köyhemmillekään voinut enää lisätä kun sosiaalidemokraattien kannatus muutenkin nousi vanhoja valtoja pelottavasti.

"Maaperä petti myös Tirpitzin taktillisten laskelmien alta". Sotasuunnitelmaa tehtäessä oli lähdetty siitä, että englantilaiset Nelsonin perinteen voimasta hyökkäisivät Helgolannin eteen jossa jäisivät torpedojen ja miinojen saaliiksi.²²

Mutta englantilaiset tietenkin tajusivat miinojen ja torpedojen vaarat yhtä hyvin kuin saksalaiset. Saksan satamien lähisaarrosta luovuttiin, vihollisen merenkulku voitiin yhtä hyvin katkaista kaukosaarrolla Kanaalissa ja Skotlannin—Norjan välillä. Tämä selvisi keisarilliselle laivastolle vasta sodan sytyttyä: "emme olleet pitäneet todennäköisenä että Englannin laivasto ei tulisikaan taistelemaan vaan asettumatta vaaroille alttiiksi vaikuttaisi vain olemalla olemassa, 'Fleet in being'".²³

Kun "Einkreisungia" ei saatu murretuksi, Saksan täytyi lujittaa mahtiasemaansa Keski-Euroopassa sekä koettaa edetä maailmalle Lähi-idän kautta, jossa saartorengas vielä oli auki. Maavoimat tulivat tärkeämmiksi, armeija alkoi kilpailla määrärahoista ja Tirpitz menetti yksinvaltaisen asemansa vuoden 1912 paikkeilla. Mutta mannerpolitiikassakin oli ongelmansa; ainoa liittolainen

20. Tirpitz, *Erinnerungen* s.s. 183—195; Hopmann s. 379.

21. Parkes, *British Battleships*, s. 518—.

22. Padfield, *The Great Naval Race* s. 100, 288.

23. Scheer, *Deutschlands Hochseeflotte im Weltkrieg* s. 35; Padfield, *The Great Naval Race* s. 100.

Itävalta oli heikko, ja Balkanin kriisit haastoivat Venäjän lisäämään sotavoimaansa, vaarallisen vahvaksi viimeistään 1917 mennessä, kun taas Saksa olisi vahvimmillaan 1914. Ongelmalle ei näyttänyt olevan muuta ratkaisua kuin ehkäisysoita, vaikka Englannin etumatkan saavuttamisesta ei vielä 1914 ollut mitään toivoa.²⁴ Englantilainen historioitsija toteaa säälittelevän vahingoniloisesti että Tirpitz hävisi kilpailun niin lukumäärän, taktiikan kuin strategiainkin suhteen.²⁵

Amiraalit eivät jälkeensä myöntäneet olleensa väärässä tai osaltaan syypäitä vaan katsoivat että ”maailmansota syttyi vihollistemme tuhoamishalusta, ei laivastomme takia vaan siitä huolimatta” ja ”sodan perimmäisin syy on Englannin halu lyödä vahvin kilpailijansa”. Tirpitz moitti poliitikkoja siitä että nämä eivät sopineet Venäjän kanssa ja antoivat Itävallan vetää Saksan sotaan, jota keisarillinen laivasto joutui yksin käymään koko maailmaa vastaan. Keisari Vilhelmille syntipukkeja olivat Edvard VII, ”Einkreisungin” arkkitehti, sekä sosiaalidemokraatit ja joskus — tulevia enteillen — juutalaiset.²⁶

Myöhemmin, viime vuosikymmeninä, on tullut tavaksi selittää ”Saksan onnettomuus” sillä, että valtakunta oli väärin rakennettu,²⁷ koska sitä hallitsi vanha junkkeriaristokratia eikä parlamentaarinen demokratia. Porvaristo oli saatu tähän alistumaan, kun valtakunnan sisäinen ja ulkoinen kasvu mahdollisti rikastumisen. Agraariaristokraattien ja yrittäjäeliitin ristiriita pysyi kuitenkin olemassa ja teollistumisen myötä syntyi ja voimistui sosiaalidemokratia uhaten kumota koko järjestelmän koska työväki ei saanut osaa vallasta eikä rikkaudesta. Siksi sisäiset ongelmat yritettiin ratkaista maailmanpolitiikan avulla. Ulkopoliittinen menestys, lisäalueet ja maailmanmahti olisi tuonut raaka-aineita, vientimarkkinoita ja työllisyyttä niin että luokkaristiriidat olisivat hävinneet. Varustelumenojen taakka yritettiin tehdä siedettäväksi manaamalla esiin ulkoinen uhka, mikä sai yöökkävään varuste-

24. Padfield, *The Great Naval Race* s. 295.

25. ”Thus, Tirpitz was not only outbuilt, but also out-thought and out-designed”, Padfield, *The Great Naval Race* s. 342.

26. Behncke s. 5—9; Müller, *Regierte der Kaiser?* s. 84; Tirpitz, *Erinnerungen* s. 155; Padfield, *The Great Naval Race* s. 234.

27. ”Epäonnistunut suurvalta” nimittelee Saksaa Hillgruber, *Gescheiterte ...*

lun näyttämään puolustukselliselta. Oppositio voitiin vaientaa koska se vaaransi kansallisen turvallisuuden.

”Henget, jotka näin manattiin esiin, kasvoivat kuitenkin yli maajaajensa voimien ja alkoivat hallita ulkopoliittikkaa.” Valtakunnan voiman ja vaurauden nopea kasvu nostatti itsetuntoa ja luottamusta raakaan voimaan, mutta samalla kasvoi myös huoli saatutusten pysyvyydestä. Pöyhkeys ja pelko johti siihen, että diplomaattisia ongelmia yritettiin hoidella uhkailuin ja sapelinkalistelulla. Esiin manattua uhkaa yritettiin torjua varustautumalla, joka kävi kovin kalliiksi, niin että lopulta sota jäi ainoaksi ulospääsyksi sisäpoliittisestakin umpikujasta. ”Saksan yhteiskunta oli liian jäykästi konservatiivinen, muutospaineen alaisena sen eliitti kääntyi järkeä ja elämää vastaan ja vei kaiken mukanaan tuhoon”.²⁸

Tämän näkemyksen mukaan Saksa rakensi laivastonsa sisäpoliittisista syistä. Amiraalit sanoivat, että ”suuri kansallinen tehtävä ja siitä koituva taloudellinen hyöty on vahva lääke sosiaalidemokratiaa vastaan”.²⁹ Siksi Tirpitzin täytyi niin väkevästi kuvaila miten ”kateuden syömä Englanti vetää tulpan Saksan hyvinvointivannasta”.³⁰

Historiantutkimuksessa tämän näkökohdan merkitystä tähdensi jo 1920-luvulla Eckart Kehr.³¹ Nämä mielipiteet eivät tietenkään sopineet Versaillesin jälkeiseen sotasyällisyysväittelyyn ja jätettiin huomiotta. Ne löydettiin uudelleen kun Fritz Fischer kumppaneineen ryhtyi tonkimaan Saksan sotapolitiikan taustoja ja toteisi keisari-Saksan suunnitelmallisesti pyrkieneen Hitlerin edeltäjänä maailmanvaltaan sisäisiä paineita purkaakseen.³²

28. Padfield, *The Great Naval Race* s. 241; Lukemattomista sosiaali-imperialismin esityksistä selkein on ehkä Wehlerin artikkeli ”Sozial-imperialismus” hänen itse toimittamassaan teoksessa ”Imperialismus”; Farrarin teoksen nimi ”Arrogance and Anxiety” hyvin luonnehtii Vilhelmin ajan tunnelmia; asevoimien kannalta tilannetta tarkastelevat mm. Berghahn, *Rüstung ...* sekä Behnen, laivaston osalta *Stürmer*. Laivaston merkitykseen politiikassa viittaa myös Olli Kaikkonen väitöskirjassaan *Deutschland und ...* s. 31—33.

29. Hopmann s. 92; Craig s. 311; Berghahn, *Rüstung* s. 92.

30. Bittorf.

31. Kehr, *Der Primat ...* passim, erityisesti s. 110, 117, 135—6, 150—154, 163, 166.

32. Fischer, *Krieg der ...* ja *Griff nach ...*

Saksa oli sittenkin ehkä siis syyllisempi suursotaan kuin muut suurvallat? Mukana ollut kristillisdemokraattinen sukupolvi ei ole tulkintaa tunnustanut omakseen, mutta nuoremmat vapaa- ja sosiaalidemokraattiset tutkijat ovat sen voimalla valloittaneet professorinvirkoja.³³

Aivan viime aikoina tutkijat ovat kuitenkin alkaneet madaltaa koulukuntien aitoja: ”aseistautumishjelmilla oli sisäpoliittiset perusteensa, mutta ne eivät olleet pääasiassa sisäpoliittisen kriisinhallinnan keinoja”;³⁴ ”kansainvälinen järjestelmä vaikutti valtioiden politiikkaan, vaikka ... sisäiset yhteiskunnalliset syyt olivatkin synnyttäneet ulkomaailmasta käsitykset, jotka jälkeensä on voitu todeta karkeasti liioitelluiksi ...”.³⁵

Kaikki isänmaallisuus ei ollut manipulaation tulosta, eikä Saksa myöskään enää hallinnut vanha aristokratia vaan keisarikunnan olemassaolon aikana kehittyneet eliitti, jonka radikaali nationalismi oli uusi, aito ja spontaani ilmiö. Anglosaksien parlamentaarinen demokratia ei ole yleispätevä malli kaikille maille, josta poikkeaminen sinänsä olisi tuominnut Saksan yhteiskunnan epäonnistuneeksi. Vilhelmiläisiä valtiomiehiä ei myöskään saa ilman muuta pitää vähä-älyisinä tai rikollisina siksi, että kehitys myöhemmin johti tappioon, natsismiin ja valtakunnan lopulliseen romahdukseen, eikä Bismarckin tai Tirpitzin työ sinänsä vielä johdannut vääjäämättä Hitleriin.³⁶

33. Esimerkiksi Ritter näkee suursodan puolustussodaksi. Wehler ja Berghahn taas puhuvat paosta sotaan järjestelmää uhkaavilta vaaroilta ja Fischer puolustuksen työntämisestä rajojen eteen, siis ehkäisysodasta. Hillgruber katsoo että suursodan vaara otettiin laskelmoiden huomioon vaikei siihen pyritty. Hildebrand puolestaan huomauttaa, että minkäänlainen suunnitelmallinen toiminta, siis myöskään hyökkäyksen valmistelu, ei ollut mahdollista koska Saksan valtakunnan johto oli niin sekasortoinen.

Loputtoman kirjallisuuden käyttökelpoisia esittelyjä esim. Droz, *Les causes ...*, tai Geiss, *Das deutsche Reich und ...* molemmat osat. Fischer-kiistaa esittelee Schöllgen. Keskustelun tulkinta katsomus- ja sukupolviriitana esim. Iggers ja sotasyllisyyskeskustelun katsaus Jäger, *Historische ...*

Tyydyttävän täyteläisestä tutkimuksesta esimerkkinä voidaan mainita Kennedyn selvitys Englannin ja Saksan suhteiden kehityksestä.

34. Behnen s. 465.

35. Berghahn s. 29, 89; Berghahn, *Rüstung ...* s. 93—94.

36. Eley s. 9, 335, 351—352, 360, samoin myös Blackbourn & Eley, ja Schulte, *Die deutsche Armee*, s. XXII—XXIX.

Saksa oli tietenkin syyppää ensimmäiseen maailmansotaan, aivan niinkuin muutkin vallat. Sodan syytä voidaan etsiä ja löytää kunkin maan sisäisistä oloista ja keskinäisistä suhteista. Yksittäisten syiden lisäksi tai taustalla on voitu havaita lisäksi tietynlainen valmius sotaan tai kyllästyminen arkiseen rauhaan.³⁷ Sodan taustana oli koko Euroopan tuon aikakauden poliittinen kulttuuri, niin että maailmansodan syiden selvittely edellyttää oikeastaan aikakauden kulttuurihistorian kertomista. ”Kansallisvaltio tunsi elävänsä vihollisten maailmassa. Se mitä se itse teki, oli puolustusta vastustajan aiheettomia vaatimuksia vastaan. Se mitä toinen valtio teki, tähtäsi kilpailijoitten väkivaltaiseen syrjäyttämiseen”.³⁸

Miehet

Saksan maavoimien ylin johto oli hajotettu osiin 1883. Sen jälkeen sotaministeri hoiti taloudelliset asiat, joihin valtiopäivillä ja maapäivillä oli sanavaltaa sikäli kuin verorahoja tarvittiin. Näin päästiin parlamentaarisesta valvonnasta muissa asioissa. Ylennykset ja nimitykset otettiin keisarin sotilaskabinetin hoitoon, suunnittelu ja sodanvalmistelu tuli yleisesikunnan huoleksi ja arkinen koulutustyö armeijakunnille.³⁹ Bismarck ja Vilmelm I pitivät ylivallan poliittisen johdon käsissä, mutta Vilhelm II:n kanslereista Bülow ei välittänyt ja Bethmann-Hollweg ei enää kyennyt alistamaan sotilaita. Näin toteutui Saksassa militarismi, jos tällä sanalla ymmärretään sitä että sotalaitos on siviilivallasta riippumaton ja sen yläpuolella.⁴⁰

37. Steiner, passim, samoin Tuchman, *The Two Towers*. Valmiutta sotaan ovat pohtineet eri kannoilta mm. Bald, Clickering, Duffler ja Geiss teoksessa *Bereit zum Krieg*. Englantilaisten henkistä ja muuta valmistautumista sotaan on kuvannut mm. Morris, *the Warmongers*.

38. Kehr, *Der Primat ...* s. 87; sodan syyttymistä ja siihen vaikuttaneita väriä käsityksiä pohtii esim. Nomikos.

39. Craig s. 230.

40. Ritter, *Das Problem des Militarismus in Deutschland* s. 209; Berghahn, *Militarismus* s. 10—.

Saksan laivaston johto oli ollut keskitetty amiraaliteettiin, mutta vuonna 1889 jaettiin merivoimienkin johto. Sen jälkeen meriministeri huolehti vain materiaalipuolen sotavalmisteluista, kun taas komentava amiraali⁴¹ johti laivaston koulutusta sekä sotatointien suunnittelua, ja merikabinetti keisarin hovissa hoiti henkilöstöasiat. Vuonna 1899 lisättiin suoraan keisarin alaisia virka- paikkoja (Immediatstelle). Valtiosihteeri eli meriministeri (Tirpitz 1897—1916) johti edelleen virastoaan, jossa siis kaavailtiin laivaston poliittiset tehtävät ja siltä perustalta suunniteltiin rakennusohjelmat. Päivittäisessä kosketuksessa keisariin merikabinetin päällikkö⁴² pääsi henkilöstökysymysten lisäksi vaikuttamaan muihinkin laivastoasioihin. Laivaston yleisesikunta eli meriesikunta⁴³ laati operaatiosuunnitelmia Tirpitziltä kyselemättä. Esikunnalla ei kylläkään ollut suurta sananvaltaa suunnitelmien toteuttamiseen eivätkä esikuntaupseerit laivastossa saaneet sellaista asemaa kuin yleisesikuntaupseerit maavoimissa.

Pohjanmeren laivastoasema Wilhelmshavenissa ja Itämeren laivastoasema Kielissä vastasi kumpikin keisarille oman merialueensa sotatoimista ja laivojen huollosta. Koulutuksesta ja taktiikan kehittelystä huolehti taistelulaivaeskaaderin komentaja, myöhemmin (kun eskaadereja oli useita, kussakin 8 laivaa) avomerilaivaston eli Hochseeflotten komentaja.⁴⁴

Komentajien eli ”rintaman” mielestä Tirpitz ei rakentanut tarpeeksi vahvoja laivoja, esimerkiksi englantilaisten tykit olivat aina järeämpiä. Meriministeri oli sitä mieltä, että laivojen lukumäärä oli tärkein näkökohta laivastosuunnitelman läpiviemiseksi; Tirpitz myös puolustautui että hänen pienemmät ja siis halvemmat tykkinsä olivat tehokkaampia ja että saksalaisten parempi panssarointi vei tehon englantilaisten raskaammilta kranaateilta.

41. Marine-oberkommandon päällikkönä amiraali Monts 1889—, Goltz 1890—, Knorr 1895—.

42. Amiraali vapaaherra von Senden Bibran 1899—1908, amiraali von Müller 1908—1918.

43. Admiralstabin päälliköinä amiraalit Bendermann 1899—, Diederichs 1899— Büchsel 1902—, Baudissin 1908—, Fischel 1909—, Heeringen 1911—, Pohl 1913—, Holtzendorff 1915—18.

44. Flottenkommando: amiraalit Holtzendorff 1909, Ingenohl 1913—, Pohl 1915—, Scheer 1916—.

Koulutuksen tarkastaja, merisotakorkeakoulu (Marineakademie) sekä valtamerillä purjehtivat risteilijälaihueet ja yksittäiset laivat olivat myös suoraan keisarin alaisia. Maailmansodan alettua keisarin veli, suuramiraali, Preussin prinssi Henrik kaipasi arvonsa mukaista komentotehtävää, ja häntä varten luotiin Itämeren merivoimien ylipäällikön vakanssi.

Jako tähdensi keisarin asemaa laivastonsa komentajana. Monarkin muiden harrastusten tähden laivasto niinkuin koko valtakuntakin jäi vaille yhtenäistä johtoa. ”Tämän tehokkaasti organisoidun kansakunnan huipulla vallitsi kaaos”.⁴⁵ Tirpitz ei edes sodan syttyttyä saanut laivastoa komentoonsa. Keskitetty merisodanjohdo syntyi vasta kun Skagerrakin meritaistelun ”voittaja” Scheer sai vähitellen keskeisen aseman, syrjäytti kilpailijansa ja tuli elokuussa 1918 Suureen Päämajaan merisodanjohdon (Seekriegsleitung) päälliköksi pyrkien samanlaiseen yksinvaltaiseen asemaan kuin oli maavoimien esikuntapäälliköllä Ludendorffilla.⁴⁶

Vuonna 1897 laivastossa palveli 250 meriupseeria, maailmansotaan mennessä määrä oli kasvanut kymmenkertaiseksi (maavoimissa oli n. 30 000 upseeria). Meriupseeristo uskoi edustavansa uuden Saksan keisarikunnan kansallista kokonaisuutta hengeltään merituulien avartamana paremmin kuin armeijan aristokraattinen ja preussilaisen ahdashenkinen upseeristo. Joukkoon ei otettu yhteiskunnallisesti sopimattomia; merikadetit olivat peräisin pääasiassa upseeri- ja virkamiesperheistä, pikkuporvarillisia oli vain 2—3 % ja kastettuja juutalaisia 2—3 henkeä. Porvarillistakin syntyperää olevat pyrkivät Potsdamin kaartinupseerien veroiseksi valiojoukoksi ja menestykselliset ”feodalisoiitiin” aateloimalla. Upseerien yhteiskunnallinen yhteenkuuluvuus takasi poliittisen luotettavuuden ja teki laivastosta armeijan veroisen ”Saksalaisen imperialismin sotilaallisen eliittimuodostelman oman kansan sortamiseksi ja riistämiseksi” ja hallitsevan luokan valloitus suunnitelmien toteuttamiseksi”. Etuoikeuksia ei haluttu jakaa insinööri- ja kansiupseerien kanssa, jotka puolestaan torjuivat aliupseerit, ja nämä vuorostaan pitivät miehistön alempana.

Meriupseerikunta siis kuvasti tai oli osa aikansa yhteiskuntaa. Se jäsenyi taustaansa omaksumalla isänmaalliset ja monarkisti-

45. Padfield, *The Great Naval Race* s. 295.

46. Gemzell s. 39—41.

set aatteet, se puolti Bismarckin luomaa valtiojärjestystä, valtaistuuinta ja alttaria vasemmiston mullistusvaatimuksia vastaan ja kannatti maailmanvaltopoliittikkaa saadakseen Saksalle ”paikan auringossa”. Taloudellista etua se ei tavoitellut eikä saanut, palkinnoksi riitti arvostus, ylennykset ja kunniamerkit sekä entistä vaativimmat tehtävät. Torjumalla insinööri- ja kansiuupseerien vaatimukset meriupseerikunta osaltaan kasvatti laivaston sisällä luokkavastakohtia, jotka tulivat näkyviin maailmansodan aikana ja lopulta johtivat kapinaan ja hajaannukseen.⁴⁷

Miehistö saatiin rannikon pojista ja merimiehistä, mutta laivaston kasvaessa nämä eivät riittäneet kuin torpedoveneisiin; suuriin linjalaivoihin täytyi ottaa väkeä sisämaastakin. Kutsuntaviranomaiset antoivat laivastolle vuosittain 17 000 alokasta, jotka koulutettiin ensin laivastoasemilla sotilaiksi ja sitten laivoilla merimiehiksi. Asevelvollisista koostuva reservi tuntui riittävän laivaston kasvaessakin; Tirpitzin laskelmien mukaan Englannin laivaston värvätystä väestä ei koulutettua reserviä pitänyt syntyvän ja siitäkin syystä Saksa oli voittava laivastokilpailun.

Maailmansodan alkaessa Saksan laivastolla miehiä riittikin jopa maasotatoimiin. Ennenpitkää sukellusvenelaivaston, miinasodan sekä ilmailun kasvu ja sotänäyttämön laajeneminen Itämerelle, Välimerelle ja Turkkiin vaati arvaamattomasti väkeä. Linjalaivoista täytyi siirtää miehiä muihin tehtäviin, v. 1918 puuttui 10 600 miestä ja vuonna 1919 vajuus olisi noussut 34 800:een.⁴⁸

Ilman miehistöä eivät laivat olisi kulkeneet ja ampuneet, mutta matruusien jäljiltä ei ole lähteitä ollut käytettävissä tätä tarinaa kirjoitettaessa.⁴⁹ Naiset taas eivät olleet lainkaan virallisesti mukana merisotaa suunnittelemassa tai käymässä, ja voidaan vain arvella miten heidän suhtautumisensa meriväkeen on vaikuttanut tapausten kulkuun.

47. Upseeristoa ovat tutkineet Craig (erityisesti s. 234—7) sekä Herwig, *Zur Soziologie ...* (erityisesti s. 73—74, 84, 86) ja *The German ...* (s.X, 364).

48. Stegeman, *Die deutsche Marinepolitik* s. 133.

49. Merimiehen kokemuksia taistelulaivojen sodasta: Stumpf. Kuvaa hyvin alkunnostuksen muuttumisen tympääntymiseksi ja kapinamieleksi.

Suunnitelmat

Merisotasuunnitelmien teko kuului amiraaliteetin tehtäviin vuoteen 1889 asti, sen jälkeen komentavan amiraalin esikunnalle, ja vuodesta 1899 lähtien erilliselle meriesikunnalle.

Saksan valtakunnan syntyhistoria teki Ranskasta sille varman vastustajan. Kansainvälisten kriisien aikana 1875 ja 1887 nähtiin jo Venäjänkin asettuvan Ranskan puolelle, vaikka niiden ”Kaksiliitto” solmittiinkin vasta 1891—94. Sotaa suunnitellessaan keisariallinen laivasto siis aluksi joutui varautumaan kahden rintaman taisteluun Ranskaa ja Venäjää vastaan. Myös Tanska oli melko vihamielinen Slesvigin riidan takia.

Ranskan ja Venäjän merivoimat olivat 1880—1890-luvuilla yhdessä mahtavammat kuin Saksan. Muutamissa vaiheissahan Ranskan laivaston kasvu huolestutti jo Englantiakin. Venäjän suuri laivasto-ohjelma, jonka Aleksanteri III oli pannut alulle 1881, tähtäsi Mustan meren ja Itämeren herruuteen, mutta 1890-luvulla painopiste siirrettiin valtamerilaivaston rakentamiseen Tyynelle merelle.⁵⁰

Saksan meriesikunta toivoi saavansa tasoitusta kaksiliiton ylivoimaa vastaan siitä, että Saksan liittolaiset Itävalta ja Italia olisivat sitoneet osan Ranskan voimista Välimerelle ja että oma laivasto olisi saatu irti Itämereltä ja voitu keskittää Kanaaliin. Pommittamalla le Havrea tai Dunkerqueta olisi haastettu alivoimaisiksi jääneet ranskalaiset taisteluun. Saksalaisten laivojen toimintasäde oli niin lyhyt että Ranskan valtameriliikennettä ei voinut edes yrittää katkaista; parhaassa tapauksessa voitiin ranskalaisia askarruttaa Kanaalissa sen verran etteivät päässeet häiritsemään Saksan Atlantin-liikennettä.

Venäläiset saattoivat Itämerellä haitata Saksan kauppamerenkulkua, uhata maihinnousuilla, yrittää pakottaa Tanskan puolelleen tai hyökätä Pohjanmerelle Kanaalin laivaston selkään. Heitä voitiin vain pidätellä liittymästä ranskalaisiin. Vasta Ranskan voimien tuhouduttua voitiin käydä hyökkäämään Itämerellä. Voittoisassakin taistelussa ranskalaisia vastaan voitiin kärsiä arviolta 30 % tappiot. Laivasto olisi siis pitänyt rakentaa niin vahvaksi,

50. Venäjän laivaston vaiheista Mitchell sekä Woodward.

että moisten menetysten jälkeenkin olisi oltu vahvempia kuin Venäjä ja Tanska yhteensä.⁵¹

Näitä eri näkökohtia ei saatu sulatetuksi yhtenäisiksi sotasuunnitelmiksi, koska ylivoimaa vastaan ei kerta kaikkiaan ollut järkeviä toimintamahdollisuuksia. Niistä voitiin vain tehdä se johtopäätös, että Saksan laivastoa oli järjestelmällisesti laajennettava.

Englanti oli ollut hyväntahtoisen puolueeton Saksan yhdistymissotien aikana. Preussin parhaat sotalaivat oli rakennettu Englannin telakoilla. Ranskan vastaiset sotasuunnitelmat edellyttivät laivojen huoltoa ja hiilestystä vastarannan satamissa, koska Saksasta asti ei Kanaalissa voitu toimia. Eräissä vaiheissa toivottiin Englantia liittolaiseksikin. Se olisi hoitanut ranskalaiset, jolloin Saksan laivasto olisi voinut keskittyä lyömään venäläiset Itämerellä.

Bismarckin aikaisista liittohankkeista ei kuitenkaan tullut mitään ja yhdeksänkymmenluvulla meriesikunnan oli jo alettava suunnitella, mitä tehtäisiin Englannin vastaisessa sodassa. Tämähän oli täysin ylivoimainen merellä; epätoivoinen keino oli yrittää iskeä yllättäen Thamesille ennen kuninkaallisen laivaston liikkekannallepanoa. Jos Venäjä saatiin mukaan ja uhkasi Intiaa, oli tilanne parempi. Ranskan liittolaisuus olisi mahdollistanut jopa maihinnousun Englantiin.

Kun Englanti sitten vastoin Saksan haaveita solmi Ranskan ja Venäjän kanssa sydämellisen yhteisymmärryksen, niin että Saksan ympärille umpeutui "Einkreisung", meriesikunta joutui toteamaan Pohjanmeren tilanteen melko hankalaksi. Muutamaan otteeseen tehtiin suunnitelmia taistelusta, joka olisi käyty Tanskan vesillä ja Itämeren länsipäässä englantilaisia vastaan. Esimerkiksi kriisivuonna 1905 meriesikunta suunnitteli jättävänsä Pohjanmeren kokonaan kuninkaallisen laivaston valtaan, niin että vain rannikkopanssarilaivat lähipuolustaisivat Saksan sikäläisiä satamia. Amiraali Fisherin kuultiin suunnittelevan läpimurtoa Itämerelle, niin että paniikin valtaamassa Kielissä lapset pidettiin

51. Denkschrift über das Verhalten der deutschen Ostflotte im Kriege Deutschlands gegen Zweibund, 20.III. 1903. BA-MA RM 5/v 1629. Operationspläne gegen Russland in Europa vom März 1903 bis Juni 1913. Saksan sotasuunnitelmista uusin, sangen yksityiskohtainen, joskin melko sekava esitys: Lambi; tässä erityisesti s. 21—22, 26, 81—82, 86.

poissa koulusta pahimpina päivinä. Hyökkäys Itämerelle tuntui todennäköiseltä, koska passiivinen saartaminen ei kuulunut Englannin laivaston perinteisiin.

Saksan oli pakko täälläkin rajoittua vain rannikopuolustukseen. Käytettävissä olevat voimat olisi kerätty Kieliin, josta käsin olisi Tanskan salmien kapeikoissa yritetty miinoin ja torpedoin tasoittaa voimasuhteita. Jos englantilaiset olisivat tulossa Itämerelle aivan pienillä osastoilla — vaikka erittäin epätodennäköistä oli että he hajottaisivat voimansa — saattoi III eskaaderi eli vanhimmat taistelulaivat niistä selvitä, jolloin isommat laivat voitiin jättää Pohjanmeren puolelle Englannin päävoimia torjumaan. Jos taas Ranska tuli mukaan viholliseksi, saattoi se lähettää laivastonsa Itämerelle kun Englanti soti Pohjanmerellä, jolloin Saksa jäisi alakynteen molemmilla merillä. Venäläisten mukaantulo ei siinä enää paljon vaikuttaisi tilanteeseen, vain sen verran että ranskalaisten läpimurto Itämerelle olisi sitäkin todennäköisempi.

Tämän suunnitelman pahimpana heikkoutena oli se, että keisarillisen laivaston odotellessa Kielin edustalla kuninkaallinen laivasto olisi voinut tuhota Saksan valtamerikaupan eli koko valtakunnan elinmahdollisuudet. Edes torjuntavoitto Itämerellä ei olisi vaikuttanut sodan lopputulokseen. Parasta oli siis kuitenkin keskittää voimat Pohjanmerelle, jolloin Englanti joutuisi sitomaan laivastonsa Saksan jokisuiden saartamiseen. Vihollisen Itämeren rannikolla mahdollisesti tekemä kiusa olisi vain kestettävä.

Meriesikunta ei siis ilman muuta tehnyt suunnitelmiaan meriministerin sanelun mukaan, mutta vaihtoehtojen pohtiminen vei siihen, että Tirpitzin kaavailema taistelu Pohjanmerellä tuntui sitenkin lupaavimmalta mahdollisuudelta.⁵²

Taistelu piti siis käydä Helgolannin edustalla Deutsches Buchtia saartavan vihollisen kanssa. Laskettiin että oman rannikon edustalla miinoin ja torpedovenehyökkäyksin voitaisiin saada ylivoimaista saartajaa heikennetyksi. Sitten hyökättäisiin Wilhelms-

52. BA-MA RM 5/v 1612, Material zum O.P., vom Nov. 1904 bis Oct 1907. Denkschrift für Kriegführung gegen England 1906. Lambin s. 80, 107, 128, 332—333, 336 lisäksi myös Gemzell, passim, tässä erityisesti s. 69, 108—110, selvittelee ansiokkaasti suunnitelmia, mutta selittää eri vaihtoehtojen taustaksi amiraalien henkilökohtaisen vallanhalun, mikä ei täysin vakuuta.

havenista taistelulaivoilla saartajien kimppuun ja käytäisiin lopullinen ottelu meren herruudesta.

Sodan syttyessä Itämerellä ehkä olevat laivat tulisivat Skagerrakista vihollisen selkään. ”Keisari Vilhelmin kanava” oli valmistunut 1895, mutta jäi pieneksi laivojen kasvaessa dreadnoughteiksi, niin että kiertotietä tarvittiin kunnes kanava saatiin laajennetuksi 1914.⁵³

Kaukosaarron varalta ei suunnitelmia ollut, eikä lähitaisteluun rakennetun laivaston toimintasädekään kaukotoimintaan olisi riittänyt.

Meriesikunta yritti keksiä myös muita tasoitusmahdollisuuksia. Kaavailtiin, että Englantia voisi painostaa ja kiristää liittoutumalla Yhdysvaltojen kanssa, tai valloittamalla Ranska ja uhkaamalla Englannin merireittejä sieltä käsin. Haaveiltiin myös, Tirpitzin riskiteorian mukaan, että Englanti säästäisi laivojansa muita vihollisia, joko Yhdysvaltoja tai Japania vastaan, niin että se pelkäisi voitokastakin taistelua Saksaa vastaan, koska siinä kuitenkin kärsittäisiin menetyksiä. Näiden mahdollisuuksien varaan ei kovin todennäköisiä suunnitelmia voitu tehdä.

Amerikalla varsinkaan ei ollut mitään syytä suosia Saksan aikeita. Päinvastoin sitä voitiin pitää todennäköisenä vihollisena. Kun Saksan maailmanpolitiikka alkoi 1897, risteilijäosasto valtasi Kiinan rannikolta Kiautšoun ensimmäiseksi merentakaiseksi tukikohtaksi. Sen jälkeen risteilijät seurailivat amerikkalaisten sota-toimia Filippiineillä 1898 niin uteliaasti, että se pahasti ärsytti amerikkalaisia. Samoalla 1899 vältettiin yhteenotto ehkä vain siksi, että pyörremyrsky kaatoi molempien laivat. Oikein selvää käsitystä ei meriesikunnalla ollut, miten kotimaasta eristettyä tukikohtaa ja risteilijäosastoa olisi käytettävä sodan tullen; niille kaavailtiin erilaisia kiusantekotehtäviä Tyynellä merellä. Atlantin puolella mietittiin suurempia yrityksiä, joko New Yorkin pommitusta tai maihinnousua lähitienoilla. Moiset sotatoimet olisivat edellyttäneet täysin turvattua selustaa Euroopan vesillä sekä tukikohtaa Karibian merellä. Maihinnousuun olisi tarvittu 30 000—

53. Ostsee oder Nordsee als Kriegschauplatz 18.VIII 1910 BA-MA RM 5/v 1614, Material zum O.P.vom Jan 1909 bis Aug 1914; Lambi s. 342, 390.

100 000 miestä, mitä oli turha pyytää kahden rintaman sodan uhkaamalta armeijalta.⁵⁴

Merikuljetukset, armeijan tukeminen, merenkulun suojaaminen, sukellusvene- ja miinasota eivät olleet laivaston arvoisia sotatoimia, ne vain veivät voimia varsinaisesta tehtävästä, suuresta ratkaisutaistelusta. Niitä ei juuri valmisteltu, jokunen rivi niille vain uhrattiin merisotasuunnitelmissa. Muut merivallat ajattelivat samalla, Mahanin opettamalla tavalla. Suurvallan painoarvo laskettiin sen taistelulaivojen tonnimäärän mukaan. Englannin laivastokaan ei ollut valmistautunut kauppamerenkulun suojaamiseen, ja USA rakensi taistelulaivoja oletettuun mutta koskaan toteutumattomaan Karibian meren ratkaisutaisteluun vielä maailmansodan aikana kun sukellusvenesota oli huipussaan.⁵⁵

Itämeri⁵⁶

Itämeren sotatoimet suunniteltiin pääasiassa merivoimien ylijohdossa ja vuoden 1899 jälkeen meriesikunnassa, mutta myös Itämeren laivastoasemalla oli omia aikeitaan. Maailmansodan alkuvuosina Itämeren ylipäällikkö prinssi Henrik suunnitteli sotansa melkein itsenäisesti, riidellen meriesikunnan ja Hochseeflotten kanssa vain voimien saamisesta komentoonsa. Suurempiin yrityksiin sodan loppupuolella muodostettiin merisodanjohdon alaisia erillisryhmiä. Avomerilaivaston komentaja puuttui Itämeren asioihin milloin häneltä vaadittiin tukea sille puolelle.

54. Lambi 129—130, 226—229, 235; Herwig—Trask, *Naval ... (War Plans ... s. 39—64)*; Forstmeier.

55. Stegeman, *Die deutsche Marinepolitik* s. 19; Schurman, *The Education of a navy* s. 175, 188.

56. Tämä luku nojaa varsinkin Suomea sivuavilta kohdiltaan Olli Kaikkosen tutkimukseen *Die Pläne der deutschen Flotte in Richtung Finnland in den Jahren 1871—1914*, suom.: *Saksan laivastosuunnitelmat ... Heikki Ylikankaan 50-vuotisjuhlakirjassa*.

Pohjolan varmistaminen

Suunnitelmia laatiessaan oli laivaston esikuntien muistettava ottaa lukuun myös Tanska. Vuosien 1848 ja 1864 katkerien muistojen takia se melko varmasti oli liittymässä Ranskaan ja Venäjään Saksaa vastaan. Vilkkaat kauppasuhteet liittivät Tanskan myös Englantiin, jonka merimahdille se sijaintinsakin vuoksi oli alttiina. 1900-luvun puolella Kööpenhaminassa kyllä vähitellen tajuttiin myös eteläinen naapuri niin mahtavaksi, ettei sille kannattanut vihoitella, mutta saksalaiset eivät tietenkään voineet olla varmoja että Tanska silti olisi suojea.

Tanskan laivasto oli pieni, mutta turha sitäkään oli päästää vahvistamaan vihollisvoimia. Suunniteltiin pommitusretki Kööpenhaminaan, mikä olisi pakottanut tanskalaiset merelle tuhoisaan taisteluun. Sen jälkeen voitiin käydä vaarallisempien vihollisten kimppuun.⁵⁷

Isompi ongelma oli Tanskan sijainti Itämeren ja Pohjanmeren välissä. Se jakoi Saksan merialueen ja merivoimat kahtia. Tämä pulma ratkesi kun ”Keisari Vilhelmin kanava” rakennettiin 1895, ja uudelleen kun laajennus valmistui 1914. Sen jälkeen ei vihollinen enää voinut pakottaa saksalaisia taistelemaan vain osalla laivastoaan, ja saksalaiset taas saattoivat vastustajan tietämättä siirtyä mereltä toiselle.

Merkittäväntä oli, että Tanskan salmien kautta Saksan itäiset ja läntiset viholliset saattoivat yhdistää voimansa, tai sitten Saksa saattoi eristää ne toisistaan tukkimalla salmet. Edellä on nähty, miten sotasuunnitelmissa tähdennettiin kuinka tärkeää oli estää Venäjän laivastoa pääsemästä Pohjanmerelle ranskalaisten tueksi tai päinvastoin. Englannin nousu Saksan viholliseksi sotki salmien ongelmaa entisestään; kuninkaallisen laivastonhan luultiin yrittävän läpimurtoa Itämerelle Saksan laivaston ja rannikon kimppuun. Saksan olisi pitänyt saada salmet valtaansa, jotta se olisi voinut torjua läpimurtautuvan vihollislaivaston tai ainakin heikentää sitä; tai hyökätä englantilaisten sivustaan jos nämä yrit-

57. Operationspläne für die östliche Kriegsschauplatz 18.XII 1896, BA-MA RM 5/v 1628, Operationspläne gegen Russland, vom Februar 1896 bis Aug 1897, s. 191—211.

tivät nousta maihin Jyllannin länsirannikolle tai saartaa Elben suun.

Meriesikunta suunnittelikin Tanskan valloituksen yksityiskohdaisesti. Suunnitelmat oli kuitenkin pantava hyllylle, koska maa-voimien yleisesikunta ei antanut väkeä tällaisiinakaan sivuoperaatioihin; kaikki väki tarvittiin länsirintamalle. Jyllantiin olisi tarvittu kaksi divisioonaa, yksi Fyeniin ja kolme Seelantiin. Maailmansodan aattona todettiin, että voimaa ei liennyt Tanskan ottamiseen. ”Hänen Majesteettinsa päätti jättää Tanskan valloittamatta”.⁵⁸

Jollakin keinolla Tanska oli kuitenkin alistettava noudattamaan Saksan toiveita. Yleisesikunnan päällikkö, nuorempi Moltke, jolla oli vaikutusvaltaisia sukulaisia Tanskassa, kertoi näille että sodan puhjettua Saksa esittäisi uhkavaatimuksen ”puolella vai vastaan?” Jo etukäteen piti saada varmuus myönteisestä vastauksesta, ”muuten Tanskan käy hullusti”. Vastineeksi luvattiin palauttaa naapurin itsenäisyys sodan päätyttyä. Säikähtynyt Tanskan hallitus vakuutteli hyviä aikeitaan, mutta sitovasti se ei sentään luvannut mitään. Painostamalla ei siis saatu Tanskan aluetta Saksan käyttöön.

Tanskan puolueettomuuskaan ei ollut ongelmaton ratkaisu. Japanin—Venäjän sodan aikana pohdittiin, sulkiko rantavaltion puolueettomuus salmet vai täytyikö kaikki sotalaivat päästää läpi vapaasti tai ehkä jotenkin säännöstellen (Suezin kanavasta saivat sotalaivat kulkea kolmen ryhminä). Venäjän laivaston lähtö Itämereltä Kaukoitään tietenkin miellytti saksalaisia, mutta venäläisten vapaa ja luotsattu pääsy Tanskan salmista ei saanut ennakkotapauksena tuottaa samaa oikeutta Englannin laivastolle. Toisaalta Saksa itse saattoi tarvita samanlaista kulkuoikeutta maailman merien muista salmista. Venäjälle ehdotettiin että pidettäisiin Itämeri rantavaltiojen omana alueena, jonne ulkopuolisilla ei olisi asiaa. Venäjä olisikin halunnut pitää Englannin loitolla niin kauan kuin tämä oli vastustaja siirtomaakilpailussa ja vihatun Japanin liittolainen, mutta kun tehtiin vuoden 1907 entente, ei Saksan ehdotuksiin enää voitu suostua. Itämeren sulkeminen ei

58. Ostsee oder Nordsee als Kriegsschauplatz 18.VIII 1910 BA-MA RM 5/v 1614, Material zum O.P. vom Jan 1909 bis Aug 1914, s. 119; Lambi 40, 72, 103—104, 334.

tietenkään olisi miellyttänyt Englantia ja Ranskaa. Lopulta v. 1908 saatiin aikaan vain merkityksetön julkilausuma Itämeren seudun alueellisen status quon kunnioittamisesta.⁵⁹

Suursodan aattona meriesikunta toivoi, että Tanska pitäisi parhaana puolueettomuutta Saksan ja Englannin välissä. Vieläkin haikailtiin että liittolaisena Tanska olisi ollut Saksalle hyödyllisempi kuin puolueettomana, mutta sitä oli turha toivoa. Välttämättä ei Tanskan vesiä tai alueita sentään ehkä tarvittu. Mikäli sotaa käytäisiin Pohjanmerellä, voisi Tanska jäädä syrjään sotatoimista. Englanti oletettavasti vain vahtisi salmia pohjoisesta, Saksa taas varautuisi puolustukseen eteläsuulla. Kiel oli Englannin hyökkäyksen saavuttamattomissa, jollei vihollinen saanut tukikohtaa Tanskasta, mutta Saksan koston pelossa pieni naapuri ei sellaiseen varmaan suostuisi. Saksakaan ei tarvinnut Tanskaa vastahyökkäyksen tukialueeksi, kun selvisi että Englannin armeija lähetettäisiin Kanaalin yli eikä Jyllantiin.⁶⁰

Englannin-suhteittensa takia myös Norja oli otettava lukuun vihollisten joukossa, sitten kun se 1905 oli eronnut Ruotsista. Koska maihinnousuhyökkäykseen ei ollut joukkoja eikä laivoja, suunniteltiin vain Norjan merenkulun häiritsemistä miina- ja sukellusvenehyökkäyksillä sekä tilaisuuden tullen pinta-alusten nopeilla syöksyillä.⁶¹

Ruotsista toivottiin Saksalle liittolaista. Tiedettiin, että Ruotsin armeija katsoi sadan vuoden rauhan jo riittävän. Upseerien mielestä sotaista toimintaa olisi tarvittu armeijan työllistämiseksi ja myös Ruotsin pelastamiseksi, Venäjän valloituspolitiikka kun uhkasi viedä Ruotsin samaan kurimukseen kuin Suomen. Jo itsesäilytyksen takia Ruotsin siis oli liityttävä Saksan puolelle tunke-

59. Itämeren sopimuksesta tarkemmin: Luntinen, *The Baltic ...*

60. *Kriegführung in den dänischen Gewässern unter besonderer Berücksichtigung der Neutralitätsfrage Dänemarks 2.IV 1912. BA-MA RM 5/v 1614, Material zum O.P. vom Jan 1909 bis Aug 1914;*

Saksan—Tanskan suhteista yleensä Kriegler, *Deutsch—dänische ... ja Dobers*; Englannin aikeista Itämeren suhteen: Branner, ja sitoutumisesta länsirintaman sotänäyttämölle: Howard, ynnä suhteista Tanskaan: Kaarstedt; puolueettomuusongelmasta: Ørvik.

61. Norjalle ei Saksa toden tullen mahtanutkaan mitään, se oli meriyhteyksiensä vuoksi niin sidoksissa länsivaltioihin että se oli Englannin ”puolueeton liittolainen” kuten sitä nimittää Riste.

maan Venäjä pois Itämereltä. Saksa ottaisi tietenkin Itämerenmaakunnat ja Ruotsi Suomen; tai, koska kovin monet eivät näyttäneet haluavan Suomea, siitä olisi voitu tehdä itsenäinen puskurivaltio.⁶²

Vuonna 1910 Ruotsin ja Saksan yleisesikunnat keskustelivat yhteisestä hyökkäyksestä, jolloin ruotsalaisten olisi pitänyt mennä muutamalla divisioonalla Pohjanlahden yli Suomeen. Ruotsin hallitus piti kuitenkin kiinni maan puolueettomuudesta, eikä keskusteluista koitunut sen kiinteämpiä suunnitelmia. Tässä, niinkuin ilmeisesti myös Moltken keskusteluissa tanskalaisten kanssa, saksalaiset yleisesikuntaupseerit oman asemansa mukaan yli-arvioivat pohjoismaisten virkaveljiensä vaikutusvallan. Näillä puuhilla Ruotsin monarkistit varmaankin pyrkivät Saksan avulla voimistamaan kuningasvaltaa liberalismiin vaaraa vastaan, mutta eivät lopultakaan saaneet mitään aikaan.⁶³ — Laivasto ei näissä keskusteluissa näyttäisi lainkaan olleen mukana, ei ainakaan niin pitkällä että ylikuljetus- tai saattosuunnitelmia olisi laadittu.

Sivusotanäyttämö

Kaksiliiton vastaisessa sodassa Saksan Itämeren-laivaston piti siis estää venäläisten oletettu yritys yhtyä Ranskan Kanaalin-laivastoon, jotta viholliset eivät pääsisi yhdessä ylivoimaisina saksalaisten kimppuun. Puolustajien piti viivyttää venäläisiä Danzigin tasalta ja pysäyttää heidät viimeistään Kielin edustalla.

Käytettävissä olivat vain ”Siegfried”-luokan rannikkopanssari-laivat, mutta venäläisten ylivoimaa tulevan sodan ratkaisevina alkupäivinä tasoitti saksalaisten laskelmien mukaan se, että heidän liikekannallepanonsa kävi hitaasti. Tsaarin amiraaleilta meni kolme viikkoa ennenkuin he saivat laivastonsa taistelukuntoon. Venäläisten koulutus ja laivaston kokoonpano antoi kyllä arvatakin,

62. Militärattaché für die nordischen Reiche v. Giese, Stockholm 4.VI.1913. s. 93—141. BA-MA RM 5/v 1615. Material zum O.P. vom Dec 1912 bis Juli 1915; Bericht über eine Erkundungsfahrt nach Russland, Finnland und Schweden 5.VI.—1.VII.1911, von Hauptmann v. Hoffmann. BA-MA RM 5/v 1440. Russland. Ganz geheime Nachrichten, vom Februar 1905 bis November 1912.

63 Lindberg, De svensk-tyska ... ja Lindberg, Sverige i tysk politik 1905—1914.

etteivät he uskaltautuisi Suomenlahden ulkopuolelle; ”tunnetusti-han venäläiset luonnostaan ovat vastahakoisia päättäväiseen toimintaan”. Mutta varma turva se ei ollut, koska ranskalaiset voivat painostaa liittolaisensa liikkeelle.

Mitä venäläiset sitten tekisivät Itämerellä? Saksan rannikolla he saattoivat häiritä kauppaa, paloverottaa kaupunkeja, saartaa satamia ja pommittaa linnoituksia, haitata liikekannallepanoa ja keskitysmarsseja armeijan vasemmalla sivustalla ja sitten sitoa joukkoja. Memelin valloitus ei heitä hyödyttäisi. Pillaun valloitus katkaisisi Königsbergin meriyhteydet, mutta oli vaikea toteuttaa ainakin niin kauan kunnes venäläiset saisivat Libaun rakennetuksi valmiiksi hyökkäyksen tukikohdaksi. Danzig-Neufahrwasser oli Saksan tärkein tukikohta idässä, mutta sen valloitus olisi vaatinut suuren maa- ja merioperaation; pommitus heti sodan ensi päivinä oli kylläkin todennäköinen. Pienten rannikkopaikkakuntien paloverotus ei Saksaa paljon haitannut, suuremmat vahingot voi koitua Wismarin, Rostockin, Lyypekin tai Stralsundin hävityksestä. Mikään näistä ei silti ollut niin suuri uhka, että Saksan laivasto olisi pitänyt kutsua takaisin kesken Kanaalissa käytävän taistelun.

Jos venäläiset todella pääsisivät länteen, joutuisi avomerilaivasto pahaan tilanteeseen kahdelta puolelta ahdistettuna; tai vaikka se olisi ehtinytkin voittaa ranskalaiset, joutuisi se heti ottelemaan tuoreen vihollisen kanssa. Tanskakin voisi innostua luopumaan puolueettomuudestaan jos kaksiliitto näyttäisi voittavan.⁶⁴

Tilanne Itämerellä kävi helpommaksi sitten kun Venäjä alkoi siirtää merivoimaansa Kaukoitään, ja varsinkin sitten kun Japani ne siellä tuhosi. Venäläisille jäi pieni, kirjava kokoelma vanhempia laivoja, joista oli vaikea koota taistelulaivuetta. Meriesikunnassa arveltiinkin todennäköiseksi, etteivät venäläiset hyökkäisi kovin pian vaan kokoilisivat voimiansa ensin tai tyytyisivät puolustukseen. Heidän laivastoaan voitiin yrittää tuhota osa kerrallaan tai lamauttaa miinoilla, satamien pommituksilla ja mahdollisesti Suomenlahdelle asti ulottuvilla syöksyillä. Vanhenevat Sieg-

64. Denkschrift des Kapitän-Lieutenant Hopmann über unser Verhalten in der Ostsee in einem Kriege gegen Frankreich und Russland aus dem Jahre 1896. BA-MA RM 5/v 1632 Vorarbeiten zu den Operations-Plänen gegen Russland. Vom 15. Dezember 1892 bis Nov. 1908; Lambi 24—.

fried-luokan rannikkopanssarilaivat kelpasivat edelleen tehtäväänsä Saksan Itämeren-rannikoiden vartijoina, vaikka niiden toimintasäde ja merikelpoisuus olikin vaatimaton.

Paha ongelma suunnittelijoille oli Libau, jonne venäläiset 1890-luvulla rakensivat suurta sotasatamaa. Täältä aivan rajan takaa uhkasivat ylläkööt Königsbergiä ja Danzigia, ja sieltä torpedoveneet voivat yllättäen ilmestyä Saksan rannikolle lännemmäksikin. Suomenlahden saartoa ei selustauhan takia oikein voinut ajatella. Libaun uhka satoi "Siegfriedit" Danzigiin, vaikka osa niistä olisi tarvittu varmistamaan myös Kieliä Tanskan salmista tulevaa vihollista vastaan.

Vuonna 1903 kaavailtiin ratkaista Libaun ongelma sodan alkessa niin että olisi pommitettu yllättäen sikäläiset torpedoveneläivueet hajalle, mikä olisi sitonut myös venäläisten maavoimien oikean siiven paikoilleen.

Venäjän laivaston tuho 1905 vähensi väliaikaisesti Libaunkin aiheuttamaa uhkaa. Mutta tsaarilla oli rakenteilla uusia laivoja, jotka eivät olleet ehtineet Kaukoidän retkelle ja jotka valmistuttuaan ja Libauhun koottuina tulisivat "tekemään tilanteen epämu-kavaksi".

Saksalaisten helpotukseksi venäläiset hylkäsivät tukikohtansa vuoden 1910 uudelleenjärjestelyissä, jolloin Venäjän puolustuslinjaa maallakin vedettiin monta sataa kilometriä idemmäksi Puolasta Valko-Venäjälle. Libau oli rakennettu voimakkaan Venäjän hyökkäystukikohdaksi, mutta tappiosta ja vallankumouksesta heikentynyt Venäjä vetäytyi puolustukseen Suomenlahden linnoitusten varaan. Libau jäi vain keveiden alusten tukikohdaksi.⁶⁵

Keväällä 1909 Bosnian kriisi kiristi välillä helpottunutta Itä-Euroopan tilannetta ja Itämerenkin suunnitelmat tarkistettiin ajan tasalle. Silloin tietenkin todettiin Englannin nousseen Saksan laivaston ylivoimaiseksi kilpailijaksi, niin että se olisi päävihollinen vaikka Ranska ja Venäjäkin olisivat sodassa mukana. Voitiin

65. Promemoria über die strategische Bedeutung des Kriegshafens Libau, 10.III.1893. BA-MA RM 5/v 1632. Vorarbeiten zu den Operations-Plänen gegen Russland vom 15. Dezember 1892 bis Nov. 1908 Denkschrift über das Verhalten der deutschen Ostflotte im Kriege Deutschlands gegen Zweibund, 20.III.1903. BA-MA RM 5/v 1629. Operationspläne gegen Russland in Europa vom März 1903 bis Juni 1913; suunnittelutyössä mukana olleiden muistelmia: Hopmann, Das Logbuch ...

korkeintaan toivoa että Englanti ei olisi järin innostunut sotiin Itä-Euroopan takia.

Jos Englanti kuitenkin kävi viholliseksi, oli sitä vastaan sodittava edellä jo selostetun suunnitelman mukaan Pohjanmerellä. Itämerellä Saksan olisi siis pakko rajoittua vain rannikkopuolustukseen, kaikki voimat Kieliin koottuina, jättäen merenkulkunsa ja rannikkonsa alttiiksi Englannin hyökkäyksille.

Todennäköisen mutta toivottoman tuntuisen sodan varalta ei sen enempää suunniteltu. Ilmeisesti kaksiliiton vastainen suunnitelma oli mieluisampi tehdä, varsinkin jos Itävalta pystyi Adrian meren laivastollaan sitomaan osan Ranskan voimista Välimerelle. Tilanne oli vielä suotuisampi jos Ranska jätti Venäjän kokonaan yksin. Optimismiin näytti olevan aihetta, koska Ranska ei halunnut ryhtyä sotaan Venäjän Balkanin-etujen takia ja kaksiliitto siis näytti rakoilevan. Saksan laivasto voi toivoa pääsevänsä Itämerellä ylivoimaisena kaksintaisteluun pelkästään Venäjää vastaan.

Syrjästäkatsojanakin Englanti oli vaarallinen, joten Pohjanmerelle oli joka tapauksessa jätettävä riittävästi voimaa sitä vastaan. Armeija — joka ei lainkaan uskonut vain Venäjän vastaiseen sotaan — olettikin, että laivasto kokonaisuudessaan pysyttelisi puolustusasemassaan Elben suulla.

Laivasto ei tyytynyt niin vaatimattomaan osaan, vaan suunnitelti hyökkäilevänsä Venäjän rannikoille sitomaan vastustajan joukkoja ja nostattamaan sotilaallista ja poliittista rauhattomuutta venäläisten selustassa.⁶⁶

Venäläiset oletettiin entiseen tapaan hitaiksi ja haluttomiksi soitaanlähtijöiksi. Tsaarin Itämeren-laivaston komentaja, amiraali von Essen tiedettiin kyllä toimeliaaksi, harkitsevaksi ja tarmokkaaksi johtajaksi, mutta hänenkään ei uskottu voivan yrittää hyökkäystä silloisilla voimillaan. Vaarallisimpia olivat Libaun torpedolaivueet. Venäjän laivastoon oli ilmestynyt sukellusveneitkin, jotka myös oli saatava hävitetyksi. Libaun pommitus oli siis entiseen tapaan Itämeren sotaretken ensimmäinen vaihe.

Sitten voitiin yrittää Venäjän rannikon häirintää, kauppasotaa sekä harhautus- ja voimansoitussyökyjä venäläisten joukkojen

66. Zum Immediatvortrag 8.IV.1909. BA-MA RM 5/v 1629. Operationspläne gegen Russland in Europa vom März 1903 bis Juni 1913.

merikuljetusten estämiseksi — joihin armeijan yleisesikunta enää ei kylläkään uskonut — ja Pietarin varuskunnan paikoilleen sito-
miseksi.⁶⁷

Armeijalta kysyttiin, aikoiko se marssia Moskovan tai Pietarin suuntaan, suunnitteliko se maihinnousuja Suomenlahdelle tai Riianlahdelle ja toivoiko se tukea merivoimilta. Yleisesikunta vastasi, että itään ei aiottu marssia eikä maihinnousuja suunniteltu, mutta mikäli idässä jotain tapahtuisi, olisi hyvä jos laivaston uhka Libauta vastaan pitäisi Venäjän XX armeijakunnan paikoillaan Liivinmaalla.⁶⁸

Tämä kovin optimistinen toimintakaavailu jäi pian vanhaksi kun Venäjän laivasto uudistui ja voimistui. Vuodesta 1911 alkaen meriministeri amiraali Grigorevitš ryhdisti laivastoa ja laati suuria uudisrakennusohjelmia. Kuusi vanhan mallista linjalaivaa oli jo valmistunut, samoin kuusi panssariristeilijää, neljä risteilijää, 49 isoa ja 29 pientä torpedovenettä sekä 13 sukellusvenettä ja kuusi miinalaivaa. Rakenteille pantiin neljä dreadnoughtia (Gangut-luokka) ja vielä suurempia taisteluristeilijöitä (Borodino-luokka) sekä lukuisia keveämpiä laivoja. Ensimmäiset dreadnoughtit ”Gangut” ja ”Sevastopol” valmistuivat kesällä ja syksyllä 1914, vaikkakin niiden kouluttaminen taistelukuntoon kesti vielä kauan.

Kronstadtin vahvistukseksi oli 1909 alettu rakentaa pattereita Inoon ja Krasnaja Gorkaan. Suomenlahti muodosti venäläisille erinomaisen puolustusaseman: hyökkääjä saattoi päivässä päästä vasta Räävelin tasalle ja jäisi sitten yön tullen alttiiksi puolustajan torpedohyökkäyksille. Naissaareen — Porkkalaan oli suunnitteilla vahva linnoitus Suomenlahden lukoksi, jonka piti valmistua vuonna 1918; siihen mennessä Rääveliin olisi rakennettu uusi sotasatama.⁶⁹ Maaailmansodan aattona saatiin tietää, että Venäjän päävoimat oli siirretty Kronstadtista keskeneräisiin tukikohtiin Helsinkiin ja Rääveliin, joten ne eivät enää olleet koko talvea jäissä.

67. Zum Immediatvortrag 9.III.1909. BA-MA RM 5/v 1629.

68. Sitzung im Generalstab am 18. März 1909. BA-MA RM 5/v 1633 Vorarbeiten zu den Operationsplänen gegen Russland vom November 1908 bis Mai 1913; Lambi 308, 347—349.

69. Zum Immediatvortrag 12.I.1911. BA-MA RM 5/v 1629. Operationspläne gegen Russland in Europa vom März 1903 bis Juni 1913.

Arveltiin ettei venäläisten päävoimien hyökkäystä Saksan rannikolle tarvinnut pelätä, koska heidän satamansa olivat niin kaukana, jollei sodan yleistilanne kehittynyt Venäjälle hyvin suotuisasti; silloin Königsberg ja Danzig olisivat vaarassa. Mutta Libaun torpedoveneiden voitiin laskea hyökkävään Danzigin edustalle toisena tai kolmantena sotapäivänä; Helsingistä ehtisivät vahvistukset taisteluun kymmenentenä päivänä. Miinahyökkäyksiä voitiin odottaa lähempänäkin, koska venäläisten tiedettiin miinasotaa kovasti harjoitelleen.⁷⁰

Venäläisten maihinnousu Itämeren rannikolla oli mahdollinen mutta ei kovin todennäköinen ainakaan ennen kuin Englanti olisi tuhonnut Saksan laivaston Pohjanmerellä. Venäläiset tarvitsivat vähänkin suuremman maihinnousun tekemiseen tukea Englannilta, joka tuskin kuitenkaan haluaisi lähettää isoja laivojaan Itämerelle. Puolustajan miinat ja sukellusveneet tekisivät joka tapauksessa maihinnousun vaaralliseksi uhkayritykseksi.⁷¹ Pommerin tai Preussin rannikon pommitukseenkin tarvittiin paljon voimaa, eikä se silti haittaisi Saksaa kovin kohtalokkaasti.⁷²

Maihinnoususta ei siis ollut suurta huolta, mutta kesällä 1914 saatiin tietää Englannin ja Venäjän laivastoneuvotteluista, jotka ”ansaitsivat huomiota”. Englanti ilmeisesti auttoi neuvoilla ja rahoilla Venäjän Itämeren-laivaston rakentamista saadakseen Saksan laivaston jätetuksi kahtia. Vastustajien läheistä suhdetta todis-

70. Operationspläne gegen Russland in der Ostsee für das Sommerhalbjahre 1912. 30.IV.1912. BA-MA RM 5/v 1629. Operationspläne gegen Russland in Europa vom März 1903 bis Juni 1913. Admiralstabsreise Sommer 1913 & Grosse Admiralstabsreise 1913 Sommer. BA-MA RM 5/v 1630. Operationspläne gegen Russland in Europa vom März 1913 bis Juli 1914. 1911.

71. An den Chef des Generalstabes der Armee 29.IX.1912. BA-MA RM 5/v 1629. Operationspläne gegen Russland in Europa vom März 1903 bis Juni 1913.

Möglichkeit einer russischen Landung an der deutschen Ostseeküste 16.X.1912. BA-MA RM 5/v 1633 Vorarbeiten zu den Operationsplänen gegen Russland vom November 1908 bis Mai 1913.

72. Zum Immediatvortrag 12.I.1911. BA-MA RM 5/v 1629. Operationspläne gegen Russland in Europa vom März 1903 bis Juni 1913. Lambi 395—7, 407. Operationspläne gegen Russland in der Ostsee für das Sommerhalbjahre 1912. 30.IV.1912. BA-MA RM 5/v 1629. Operationspläne gegen Russland in Europa vom März 1903 bis Juni 1913.

ti brittiläisen laivueen vierailu Räävelissä kesäkuussa 1914.⁷³

Saksan vanhentuneet panssaritykkineneet olivat Itämerellä yhä avuttomampia vastustajan uudenaikaisia laivoja vastaan; ne siirrettiin Kielin sataman paikallispuolustukseen. Rannikoitten ja itärintaman sivustan turva jäi armeijan huoleksi, ja Königsbergin meriyhteydet jäivät varmistamatta.

Itämerelle jääneiden viiden risteilijän, seitsemän torpedoveneen ja kolmen sukellusveneen piti Kiel tukikohtanaan puolustautua Bornholmin kapeikossa. Tanskan salmet oli varmistettava myös lännestä tulevaa uhkaa vastaan.

Yleistilanteen salliessa voitiin toivoa tilapäisiä vahvistuksia Pohjanmereltä, mutta Hochseeflotten osia riitti venäläisiä vastaan vain mikäli Englanti jollain tavalla oli saatu vaarattomaksi. Ensi linjan taistelulaivoja tai sukellusveneitä ei silloinkaan voinut eikä kannattanut pysyvästi ottaa Pohjanmereltä. Itämerellä ei parhaassakaan tapauksessa ollut odotettavissa ratkaisevaa tulosta, koska Venäjän laivasto saattoi aina päästä saavuttamattomiin Kronstadtin turviin.

Kaksiliiton vastaisessa sodassa Itämerelle voitiin jättää kahdeksan "Deutschland"-luokan vanhaa linjalaivaa, niin että Saksan satamat ja rannikot saatiin turvatuiksi. Jos Itävalta ja/tai Italia sitoi Ranskan voimia Välimerelle, riitti Pohjanmeren rannikon suojaaksi dreadnought-eskaaderi, ja venäläisiä vastaan saatettiin lähettää kaikkiaan 14 linjalaivaa. Venäjän rannikko voitiin silloin saartaa Hangosta Saksan rajalle asti. Suomenlahdelle ei voinut tunkeutua ennenkuin vihollinen olisi tarpeeksi kärsinyt torpedo-, sukellus- ja miina-alusten hyökkäyksistä.⁷⁴

73. Marine-Attaché (Lontoo) Erich v.Müller 8.VI ja The Times 22.VI 1914 BA-MA RM 5/v 1178 Englisch-französisch-russische Beziehungen vom 10. Sept. 1910 bis Dec. 1917.

Todellisuudessa laivastoneuvottelut eivät johtaneet kovin läheiseen yhteistyöhön, jonkinlaisesta työnjaosta oli puhetta: englantilaiset huolehtivat Pohjanmeren rintamasta, mutta Itämerelle eivät luvanneet apua. Venäläisten aikeista: Luntinen, French Information; varustelusta: Beskrovnyin molemmat teokset, Šacillo; laivaston rakentamisesta: Adams.

74. Verteilung der deutschen Seestreitkräfte auf die Nordsee und Ostsee im Kriege gegen Frankreich und Russland und bei neutralen, jedoch unsicheren Haltung Englands. BA-MA RM 5/v 1630. Operationspläne gegen Russland in Europa vom März 1913 bis Juli 1914.

Kaksintaisteluhaave

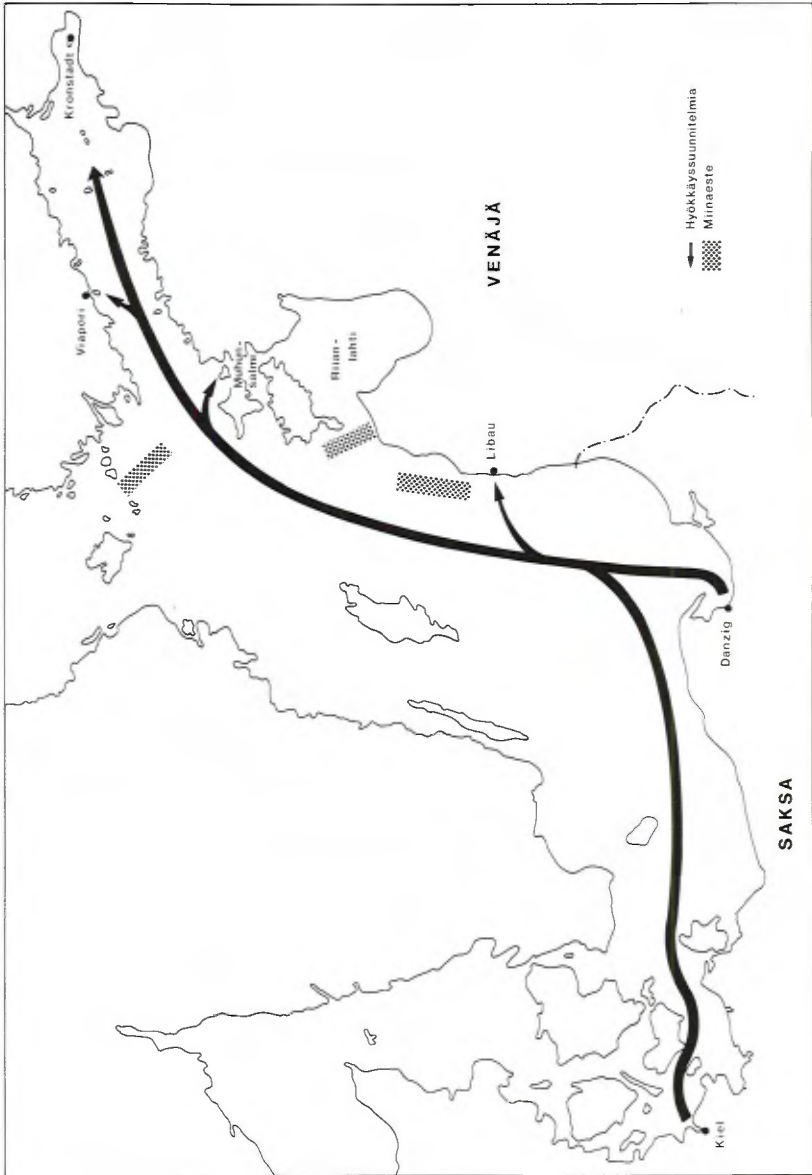
Suunnitelmia tehtiin kaiken aikaa myös sen varalta, että saataisiin taistella pelkästään Venäjää vastaan, siitä huolimatta että ajan mittaan tämä mahdollisuus kävi yhä epätodennäköisemmäksi.

Vanhimman, vuoden 1882 sotasuunnitelman mukaan aktiivipalveluksessa olleet laivat olisivat tunkeutuneet Suomenlahdelle häiritsemään vihollisen liikekannallepanoa ja estämään venäläisten risteilijäin pääsyn Itämerelle haittaamaan Saksan merenkulkua. Riianlahden suulla panssarilaivat olisivat varmistaneet omien, reservissä olleiden päävoimien häiriöttömän keskityksen Wilhelmshavenista ja Kielistä Danzigin ja Memelin vesille.

Kun kaikki laivat olisivat olleet koossa, olisi ajettu Kronstadtin eteen haastamaan Venäjän laivasto ratkaisutaisteluun. Alivoimaiset venäläiset eivät ehkä suosiolla olisi tulleet ulos. Kronstadtia ei silloin pitänyt ryhtyä valloittamaan, koska linnoituksen tykit, torpedot ja miinat aiheuttaisivat suuria tappioita hyökkääjälle. Mieluummin piti ahdistella Venäjän rannikoita, varsinkin kaupapaikkoja (Libau, Windau, Väinänsoo, Pärnu, Rääveli), katkaista kaikki liikenne ja vallata kaikki laivat. Yllättävillä pienillä maihinnousuilla voitiin pakottaa venäläiset sitomaan suuret sotajoukot rannikon vartiointiin. Suomalaiset voitiin näännyttää nälkään; tiedettiin että Turun—Viipurin välille tuodusta viljasta tuli puolet meritse Venäjältä, ja laskettiin ettei rautatiekuljetuksia voinut lisätä tarpeeksi jos saarto esti merikuljetukset. Lopulta Venäjän yleinen mielipide pakottaisi laivaston ulos taisteluun.⁷⁵

Tässä vaiheessa maavoimat vielä sanoivat toivovansa laivaston suunnittelemlia operaatioita. Tärkeintä oli saada turvatuksi Königsbergiä puolustavan armeijakunnan vasen sivusta ja meriyhteydet. Venäläisten myös oletettiin kuljettavan liikekannalle pantuja joukkojaan meritse Helsingistä, Viipurista, Kronstadtista ja Räävelistä Riikaan; näitä kuljetuksia kannatti häiritä. Kun Saksan armeija lähtisi etenemään, olisi huoltotukikohdiksi hyvä vallata Libau ja Riika, jotka rata yhdisti Vilnan ja Väinänlinnan kautta Pietariin. Sitten kun Suomenlahti olisi puhdistettu venäläisistä,

75. Operationsplan 6.VIII 1882. BA-MA RM 5/v 1631, Russland, März 1882—Juni 1883.

Saksalaisten sotasuunnitelma Venäjän-vastaisen merisodan varalta ennen I maailmansotaa

soveltuisi Narvan lahti parhaiten maihinnousuun, koska sieltä oli lyhyt matka Pietariin.⁷⁶

Yhdeksänkymmenluvulla maavoimien kanta muuttui. Laivaston tuki Itämerellä olisi kyllä ollut edelleen erinomaisen hyödyllinen pelkästään Venäjän vastaisessa sodassa, mutta armeija ei enää pitänyt sellaista sotaa lainkaan todennäköisenä tai edes toivottavana. Yleisesikunnan päälliköksi 1891 nimitetty Schlieffen piti Venäjän tuhoamista vaikeana mutta myös vähemmän kiireellisenä. Kun Venäjä tarvitsi viikko- ja kuukausimääriä voimiensa kokoamiseen, voitiin ensin tuhota Ranskan armeija ja vasta sitten lyödä Saksan rajalle kerääntynyt venäläisjoukko. Armeija piti asiallisena siis vain kahden rintaman sotaan valmistautumista.⁷⁷

Eräessä vaiheessa laivasto ajattelikin että ”luonnollisin” ratkaisu olisi ollut sellainen sopimus, että vaikka mannervaltioiden armeijat sotasivat keskenään, olisivat niiden merivoimat yhdessä taistelleet Englantia vastaan. ”Se ei kuitenkaan taida käydä”.⁷⁸

Merivoimat kuitenkin jatkoivat suunnittelua pelkän Venäjän vastaisen taistelun varalta. Suursodassahan eivät Saksan laivaston mahdollisuudet olleet kovin hyvät, mutta Venäjää vastaan voitiin suunnitella aktiivista toimintaa ja voittoisia taisteluita. Tai ehkä toivottiin että näitä suunnitelmia tarvittaisiin todella sitten kun laivasto saisi lyödyksi ranskalaiset ja palaisi lännestä Itämerelle.⁷⁹

Vuoden 1894 sotasuunnitelma oli pääpiirteissään entisen kaltainen. Käsillä olevien voimien oli edettävä Suomenlahden suulle ja vallattava paikka, johon liikekannallepantava päävoima voisi kokoontua. Ahvenanmaata mietittiin hyökkäystukikohdaksi, josta käsin voisi saartaa Venäjän Itämeren-satamat ja Pohjanlahden, koska ”maihinnousu Etelä-Suomeen ei ole varma”. Suomenlahden saarron tukikohdaksi harkittiin vallata Hanko, Russarö,

76. Caprivin huomautuksia 30.IV 1883. BA-MA RM 5/v 1631, Russland, März 1882—Juni 1883.

77. Yleisesikunnan päällikkö Oberkommandolle 19.III 1896. BA MA RM 5/v 1628, Operationspläne gegen Russland, vom Februar 1896 bis Aug 1897; Lambi 44, 58, 97—98.

78. Adm.St. zum Immediatvortrag 9.III 1909, s. 14. BA-MA RM 5/v 1633, Vorarbeiten zu den Operationplänen gegen Russland Nov 1908 bis Mai 1913.

79. Lambi 91, 101—102, 105.

Föglö tai Utö. Torpedoveneillä käytiin vartavasten tiedustelemas-
sa Utön mahdollisuuksia, jolloin todettiin että suurille aluksille
sopivaa tuulensuojaista ankkuripaikkaa ei siellä ollut. Sopivampi
tukikohta löytyi sitten Muhunsalmesta.⁸⁰

Kun päävoimat olisivat koossa, mentäisiin Räävelin eteen rat-
kaisutaistelua hakemaan. Tiedusteluosasto etenisi Narvaan, Koi-
vistolle, Haapasaarelle ja Suursaarelle asti hyökätäkseen länteen
tulevien venäläisten sivustaan ja selustaan. Jos venäläiset jäisivät
Kronstadtin turviin, pakotettaisiin se sieltä ulos häikäilemättö-
mällä paloverotuksella ja merenkulun tuholla. Kohteena olisivat
mm. Turku ja Vaasa; Helsingin satamasta piti vallata laivat ja
vaatia kaupungilta miljoonan ruplan lunnaat pommituksella uha-
ten; 4960 talosta oli kivisiä vain 786, niin että kaupunki palaisi
hyvin.

Taistelun jälkeen ei saksalaisten enää tarvitsisi pitää laivastoa
koossa vaan se voisi käydä pommittamassa Väinänsuun, Riian ja
Libaun sekä tiukalla saarrolla estää kauppamerenkulun Venäjän
koko rannikon pituudelta; ainoa ongelma oli se, että Pohjanlah-
della ei voitu saartaa Ruotsin puolta.

Pohjanlahdella voitiin häiritä Suomen—Ruotsin kauppaa, hävit-
tää rannikkopaikkakuntia ja miinoittaa väyliä Kemiin ja Tornioon
asti. Pohjanlahden vilkas kauppa, arvoltaan 30—40 miljoonaa
ruplaa vuodessa, teki mahdolliseksi kipeästi vahingoittaa Suo-
men talousetuja. Ylläköjä voitiin tehdä Turkuun, Poriin, Vaa-
saan, Pietarsaareen, Kokkolaan, Ouluun, tukkia väylät miinoilla,
kaapata ”venäläiset” (siis suomalaiset, joilla tietenkin oli Venäjän
lippu) laivat, hävittää majakat, loistot, laiturit ja telakat, tuhota
julkinen ja yksityinen omaisuus, polttaa puuvarastot pitkin ran-
nikkoa, särkeä rautatiet, varsinkin sillat jokien yli, ja katkaista
kaapeli Tornioista Haaparantaan.

Maihin voitaisiin noustakin mikäli armeija niin halusi. Myös
saartajien huoltamiseen tarvittiin Pohjanlahdellakin tukikohta,
koska rannikko oli pitkä. Suomen rannikkopaikkoja ei kuiten-

80. Ahvenanmaan aie ja Etelä-Suomen maihinnousu ei sisältynyt vielä sotasuun-
nitelmiin vaan sotilasasiamiehen omiin kaavailuihin: Militärattaché für die
nordischen Reiche v.Giese, Stockholm 4.VI 1913. s. 93—141. BA-MA RM
5/v 1615. Material zum O. P. vom Dec 1912 bis Juli 1915.

kaan kannattanut yrittää pysyvästi vallata, koska rautateitse venäläiset saisivat pian vahvistuksia vastahyökkäystä varten; mutta uhka ja häirintä jo sitoi maahan runsaasti sotavoimaa.⁸²

Valmistelujen yksityiskohtaista huolellisuutta osoittaa se, että paloveron määrä laskettiin tarkkaan ja pohdittiin, miten se kannettaisiin, kun suomalaisilla oli kultaa ja hopeaa melko vähän, eikä arvopapereita sodan aikana saisi Venäjällä lunastetuksi.

Pari vuotta myöhemmin (1896) kaavailtiin lisäksi, että jos Venäjän laivasto ei millään tulisi taistelemaan, se voitiin saartaa Kronstadiin ja Viaporiin. Niitä voi myös pommittaa Venäjän hallituksen painostamiseksi, mutta valloitusta ei kannattanut yrittää jollei armeija niitä tarvinnut, "koska laivasto taistelee laivastoa eikä rannikkolinnoituksia vastaan" ja koska merivoimien oli vaikea linnoituksia pysyvästi puolustaa. Uusien aseitten aiheuttamia muutoksia ennusti jo kaavailu, että mikäli lähisaarto osoittautuisi vaikeaksi, olisi parasta sulkea koko Suomenlahti Naissaaren ja Pihlajakarin tasalla.⁸⁴

Kaksintaistelusuunnitelma Venäjän kanssa jäi lepäämään kun 1899 muodostettu meriesikunta keskittyi kaavailemaan taistelua Englantia vastaan. Maailmansodan aattovuosina haave kuitenkin otettiin uudelleen tarkasteltavaksi ja tarkimmin suunniteltiin juuri tämä kaikkein epätodennäköisin vaihtoehto.

Kaksikymmentä vuotta vanha suunnitelma kelpasi pääpiirteisään edelleen. Sota piti aloittaa ylläkköhyökkäyksellä Libahun, Rääveliin ja Helsinkiin eliminoimaan sikäläiset torpedo- ja sukellusveneet sekä tukkimaan miinoilla ja sulkulaivoilla vihollisen ulospääsyväylät.⁸⁵ Kun toiminnan aika tulisi, laivasto ajaisi salaa

82. Denkschrift des Kapitän z.S.Geissler betreffend Blokade der russischen Küste des Bottnischen Meerbusens. BA-MA RM 5/v 1632. Vorarbeiten zu den Operations-Plänen gegen Russland vom 15. Dezember 1892 bis Nov. 1908.

84. Allgemeine Gedanke über unsere Operationsplan gegen Russland. BA-MA RM 5/v 1627 (1894—1896) 84 Operationspläne für die östliche Kriegsschauplatz 18.XII 1896, BA-MA RM 5/v 1628, Operationspläne gegen Russland, vom Februar 1896 bis Aug 1897, huomautuksia s. 329, 348—350.

85. Reichs—Marine—Amt 21.VI 1913. BA-MA RM 5/v 1634 Vorarbeiten zu den Operationsplänen gegen Russland in Europa, vom Mai 1913 bis Juni 1918; Die Sperrung russischen Häfen 3.II 1913. BA-MA RM 5/v 1633 Vorarbeiten zu den Operationsplänen gegen Russland vom November 1908 bis Mai 1913.

Suomenlahdelle; käsketyn hetken tullen sota julistettaisiin, ammuttaisiin aamunkoitteessa Räävelin satamalaitteet hajalle ja upotettaisiin sulkulaivat Kustaanmiekan salmeen. Samanlainen ylläkö suunnattaisiin Libauhun. Selustatukena Pohjanmereltä lainaksi saadut taistelulaivat odottaisivat avomerellä siltä varalta että Venäjän laivasto kävisi vastahyökkäykseen.⁸⁶

Ylläkön jälkeen vihollisen pääsy ulos Itämerelle katkaistaisiin saarrolla Pihlajakarin—Naissaaren tasalla. Jos venäläiset ennen suunnitelman toimeenpanoa saisivat Porkkalan—Räävelin linnoitukset valmiiksi, olisi sulku sijoitettava lännemmäksi, aukeammille vesille Russarön—Odensholmin välille, mikä vaati enemmän merivoimaa. Kaukaisempaakin saartoa harkittiin, mutta todettiin että Libaun—Öölannin, Jershöftin—Utklippanin tai Arconan—Trelleborgin sulut olisivat olleet liian pitkiä ja saarrosta voisi koitua selkkauksia puolueettomien maiden kanssa.

Riiianlahti piti saartaa vartiolaivoilla ja miinoituksilla. Pohjanlahdella oli ehkä hyvä käydä katkaisemassa Venäjän kaapelit Suomesta länteen, vaikka toisaalta omat vakoojat saattoivat tarvita näitä yhteyksiä Ruotsiin.⁸⁷

Sopivimpana tukikohtana pidettiin edelleen Muhunsalmea. Siellä oli tilaa suurtenkin osastojen ankkuroimiseen, maahyökkäyksiltä saariasema oli turvassa, Turusta tai Suomenlahdelta hyökkäävät vihollisen torpedoveneet voitiin havaita ajoissa, jäät sulki paikaa vain joulukuusta maaliskuun alulle, ja sijainniltaan Muhunsalmi oli edullisin Suomenlahden tiukkaan saartoon.⁸⁸

Päämääränä oli edelleen Itämeren herruus, joka saavutettaisiin tuhoamalla Venäjän laivasto. Ärsyttävillä hyökkäilyillä ja saarron uhalla piti saada haastetuksi venäläiset ulos pesäpaikoistaan avomerelle ratkaisutaisteluun.⁸⁹

86. (muistio) Berlin den 18 März 1913 BA-MA RM 5/v 1630. Operationspläne gegen Russland in Europa vom März 1913 bis Juli 1914.

87. Die Sperrung russischen Häfen 3.II 1913. BA-MA RM 5/v 1633 Vorarbeiten zu den Operationsplänen gegen Russland vom November 1908 bis Mai 1913.

88. Stützpunkte. Anlage, die Sperrung russischen Häfen 3.II 1913. BA-MA RM 5/v 1633 Vorarbeiten zu den Operationsplänen gegen Russland vom November 1908 bis Mai 1913.

89. Krieg Dreibund gegen Zweibund. 30.VII 1914. BA-MA RM 5/v 1630. Operationspläne gegen Russland in Europa vom März 1913 bis Juli 1914.

Uudenlaisen sodan enteitä

Tykistötaistelun lisäksi kaavailtiin jo yhdeksänkymmentäluvulla miinojen käyttöä puolustuksen tukena siltä varalta, että ranskalaisten uhatessa lännestä venäläiset olisivat ylivoimaisia Itämerellä. Kun Itämeren vähät laivat olisi koottu Kieliin, olisivat muut Itämeren-satamat jääneet linnoitustensa varaan; väylän miinoitus niiden edustalla saattoi helpottaa niiden asemaa vaikkapa vain viivyttämällä vihollista, ”vaikka miinamenekki onkin suuri”. Myös venäläisten pääsyä ranskalaisten joukkoon voi jarrutella Fehmarnin salmessa 800 miinalla.

Jos taas käytiin Suomenlahden taisteluun Muhunsalmesta käsin, voi tukikohdan suojata 300 miinalla ynnä sulkulaivoilla. Rohkeammassa suunnitelmassa kaavailtiin Suomenlahden miinasotaa keveillä risteilijöillä, joille sopiviksi kohteiksi luettiin Kronstadt, Helsinki, Libau, Rääveli, Riika ja Viipuri. Tosin Suomenlahden varrella tulijat voitiin huomata jo varhain, niin että Kronstadtin asti oli vaikea päästä. Mutta Suomenlahden saaristoväylät voitiin miinoittaa kulkukelvottomiksi, niin että sieltä käsin ei voitu hyökätä saartajien sivustaan, samoin voitiin estää Pohjanlahdella mahdollisesti olevien venäläisten alusten tulo selustaan. Voitiin ajatella myös koko Suomenlahden sulkemista miinoilla, mutta se ”tuntuu tarkoitustaan vastaamattomalta koska miinojen menekki olisi suuri”.

Selustaan jäävän Libaun väylän tukkimiseen olisi riittänyt sata miinaa. Kun suunnitelma tehtiin 1896 ei sotasatama vielä ollut valmis, mutta todettiin että sitä oli vaikea miinoittaa huomaamatta, jos venäläisillä oli ylivoima Itämerellä. Valmistuttuaan sotasatama olisi tietenkin herkässä taisteluvalmiudessa ja miinoitus kävisi aivan mahdottomaksi. Riika, Väinänsuu ja Windau olivat mitättömiä satamia, ne voitiin tukkia muutamalla miinalla jos se katsottiin tarpeelliseksi.⁹⁰

Miinoitukset olisivat siis korvanneet osan vartiopalvelua ja mahdollistaneet vähien laivojen pitämisen paremmin koossa. Venäläisten tiedettiin harjoittelevan miinasotaa, mutta saksalaisten

90. Denkschrift betreffend den Streuminenkrieg auf dem östlichen Kriegstheater 15.II 1896. BA-MA RM 5/v 1632 Vorarbeiten zu den Operations-Plänen gegen Russland, Vom 15. Dezember 1892 bis Nov. 1908.

suunnitelmissa ei miinoilla ollut kovin keskeistä osaa. Vallitsevien oppien mukaanhan tykistötaistelu ratkaisi meren herruuden. Miina oli kavala ase, joka sopi alempiarvoisille slaaveille. Nuori Itämeren laivaston meriupseeri sanoi miinoista puhuvalle esimiehelleen uppiniskaisesti: ”Mitä hulluja, ei miina sovi germaaneille”.⁹¹

Sukellusvene oli uusi ase sekin, mutta sen käyttöä ei näyttäisi ainakaan Itämeren esikunnissa erityisesti pohditun. Venäläisten sukellusveneet huomattiin miinojen ohella sellaiseksi vaaraksi, että Suomenlahdelle ei ollut menemistä raskailla laivoilla. Sekä torpedo- että sukellusveneitten ajateltiin toimivan tykistöalusten tukena suuressa meritaistelussa. Vasta sodan aikana selvisi että torpedot niinkuin miinatkin voisivat olla tykistöä merkittävämpi ase.

Kauppasotaan ei Itämerellä valmistauduttu sen paremmin kuin pääsotänäyttämölläkään. Sotalaivastojen keskinäinen taistelu oli ensisijalla, meren herruuden mahdollistama taloudellinen vaikutus oli sekin keino vihollisen merivoiman kukistamiseksi. Venäjän ja Englannin kauppa Itämerellä katkeaisi samalla kun Venäjän rannikot saarrettiin tai Tanskan salmet tukittiin sotalaivoilla, niin että kauppasota ei erityisiä toimia kaivannut. Oman kaupan suojaamiseksi oli meren herruus pätevin keino.

Aivan sodan aattona pohdittiin myös ilmavoimain käyttöä, mutta todettiin että lentoase ei ollut vielä kehittynyt käyttökelpoiseksi. Zeppelinin 2000 kilometrin toimintasäde olisi riittänyt lentoon Kielistä Kronstadtin, mutta yritys oli hyvin epävarma epävakaisten säiden ja venäläisten torjunnan takia. Mahdollisia hyökkäysmaaleja kyllä lueteltiin: Libaun torpedo- ja sukellusveneet, kääntösillat ja muut taitorakennelmat sekä satama-altaat, samoin Helsingin ja Räävelin satamissa ja ankkuripaikoilla olevat laivat ynnä puolustusrakennelmat.⁹²

Uudenlaista sodankäyntiä enteilivät myös aikeet vihollismaan alamaisten hyväksikäyttämiseksi. Helsingin-konsuli suositteli v. 1884 värvättäväksi saaristolaisia hyökkäävän laivaston luotseiksi.

91. ”Alles Unsinn, die Mine liegt den Germanen nicht”. O.d.O. 6.IV 1916. BA-MA RM 5/v 4940 Operationsdenkschriften des Ostseebefehlshabers für Ostseekriegführung vom August 1914 bis 10 März 1917.

92. Admiralstabsreise Sommer 1913 & Grosse Admiralstabsreise 1913 Sommer. BA-MA RM 5/v 1630. Operationspläne gegen Russland in Europa vom März 1913 bis Juli 1914.

Jos luvattaisiin säästää Suomea ja tukea sen pyrkimyksiä, ei Venäjän vastainen toiminta rasittaisi saaristolaisten omaatuntoa, koska suomalaiset eivät pitäneet Venäjää isänmaanaan.⁹³ Tähän ideaan tartuttiin vasta 1912, kun todettiin että venäläistämisen yhteydessä erotettuja luotseja palveli laivamiehinä ja että heitä olisi halpa ja helppo värvätä koska olivat köyhiä ja inhosivat Venäjää. He olisivat sodankin tullen käytettävissä, koska Suomessa ei ollut asevelvollisuutta. Tukholmassa ja Saksan satamissa käyvistä laivoista heitä olisi aina saatavissa. Luotsien vahva venäläisviha ja rahanhimo ehkä riitti, uhkailemalla voitiin heitä pakottaakin palvelukseen, ”joskaan väkivallan käytössä ei pitänyt mennä liian pitkälle”.⁹⁴

Laivojen kapteeneilta voitiin saada myös tietoja Venäjän laivastosta, mutta pysyviäkin agenteja oli lähetetty jo rauhan aikana ainakin Libauhun, Riikaan, Pietariin ja Helsinkiin. Vakoojat keräsivät tietoja Venäjän laivaväylistä, merenkulusta ja laivaston liikkeistä sekä hankkivat merikortteja ja Helsingin, Räävelin ynnä muiden linnoitusten sekä satamien karttoja. Yhteydet Saksaan hoidettiin Tukholman kautta, jossa tiedustelukeskusta hoiti saksalainen meriupseeri.⁹⁵ Jäljempänä nähdään, miten tämä järjestel-

93. Lootsen für die finnischen Schären, s.d. (1896) BA-MA RM 5/v 1632 Vorarbeiten zu den Operations-Plänen gegen Russland, Vom 15. Dezember 1892 bis Nov. 1908.

94. Verwendung von finnischen und schwedischen Lotsen, 30.I 1913. BA-MA RM 5/v 1629. Operationspläne gegen Russland in Europa vom März 1903 bis Juni 1913.

Bericht über die Aussichten der Gewinnung finnischer Kriegsloten. BA-MA RM 5/v 1634 Vorarbeiten zu den Operationsplänen gegen Russland in Europa, vom Mai 1913 bis Juni 1918.

95. Nachrichten- und Lotsenwesen auf dem Ostseekriegsschauplatz. Grosse Admiralstabsreise, Juli 1913. BA-MA RM 5/v 1634 Vorarbeiten zu den Operationsplänen gegen Russland in Europa, vom Mai 1913 bis Juni 1918.

Anweisung für Herrn Korvettenkapitän a.D.Ebert 1911/1912. BA-MA RM 5/v 1440. Russland. Ganz geheime Nachrichten, vom Februar 1905 bis November 1912.

Auszug aus dem Berichten des Kapitänsleutnants Grumme 16.I 1913 BA-MA RM 5/v 1441. Russland, ganz geheime Nachrichten, vom Oktober 1912 bis August 1913.

Paljon yksityiskohtaisia tietoja vakoilusta on mapeissa BA-MA RM 5/v 1442 Russland, Ganz geheime Nachrichten, vom Oktober 1913 bis July 1914 ja BA-MA RM 5/v 1463 Hafen von Reval und die Festung Peter der Grosse, April 1909—April 1918.

mä toimi sodankin aikana melko hyvin, niin että agenttien kertomuksista voi seurata esimerkiksi Venäjän olojen kehitystä sodan alun innostuksesta vallankumouksen pahimpiin aikoihin.

Itämeren vastarannan valloitusta ei ennen sotaa vielä virallisesti suunniteltu, mutta mahdollisuuksia pohdittiin silloin tällöin.

Itämeren perukkaan suuntautuvia valloitusaikeita voitiin perustella jo 1896 sillä, että Suomessa tunnettiin myötätuntoa Saksaa kohtaan ja että Viron, Liivinmaan ja Kuurinmaan väestössä oli paljon saksalaisainesta.⁹⁶ Kaukoidän sodan aikana 1904—1905 Japani rahoitti ja yllytti Venäjän tyytymättömiä, niinkuin Suomen historiasta hyvin tiedetään. Baltian aateli taas, joka uskollisimmin palveli tsaaria niin kauan kuin tämä suojeli herrojen asemaa, sai omassa veressään ja tavarassaan kokea Venäjän lahoamisproessin, kun Pietarin hallitus ensin voimansa tunnossa vei aatelin itsehallinnon ja sitten voimattomana jätti sen alttiiksi alustalaisten vallankumoukselliselle raivolle 1905—1906. Siksi toivottiin pääsyä Saksan turviin, niin että Itämeren maakunnista 700 vuoden jälkeen taas tulisi saksalaista maata. Koko väestö ei tosin ollut saksalaisia, mutta muutkaan asukkaat eivät varmaan vastustaisi; he olivat kapinallisia vain Venäjän mätien olojen vuoksi ja viidessä vuodessa he muuttuisivat hyviksi saksalaisiksi.⁹⁷

Suomen tilanne nähtiin hiukan arveluttavammaksi. Venäläistäminen oli syynä tyytymättömyyteen, ja viha venäläisiä kohtaan laimenisi heti kun Suomi saisi sisäisen autonomiansa takaisin. Kieliriidan takia suomen-ruotsalaiset olivat halukkaampia liittymään Saksaan tai Ruotsiin kuin suomenkieliset, jotka sodan tulien todennäköisesti jäisivät passiivisesti odottamaan tilanteen kehittymistä.⁹⁸

96. Operationspläne für die östliche Kriegschauplatz 18.XII 1896, s. 161 BA MA RM 5/v 1628, Operationspläne gegen Russland, vom Februar 1896 bis Aug 1897

97. Stimmung in den Baltischen Provinzen. Marine-Attaché für die Nordischen Reiche 14.VI 1909. BA-MA RM 5/v 1437. Russland. Ganz geheime Nachrichten, vom April 1904 bis Dezember 1913.

98. Bericht über eine Erkundungsfahrt nach Russland, Finnland und Schweden 5.VI—1.VII 1911, von Hauptmann v. Hoffmann. BA-MA RM 5/v 1440. Russland. Ganz geheime Nachrichten, vom Februar 1905 bis November 1912. Baltian venäläistämistä: Thaden; saksalaisten mielialoista: Pistohlkors ja Die baltischen Provinzen ...

Laivastoasiamies v. Hintze selitti 1908, että marssi Libaun kautta Pietariin kävisi helposti, jos luvattaisiin Baltialle autonomia tai liittyminen Saksaan. Vielä helpompi oli Pietariin marssia Suomen kautta; tukikohdan miehittäminen Ahvenanmaalta olisi erinomainen lähtökohta Suomen vallankumouksellistamiselle ja valtaamiselle. Väestön myötämielisyyden takia Ahvenanmaa niinkuin Libaukin olisi helppo saalis.⁹⁹

Sotasuunnitelmia ei näiden lupaavien haaveiden varaan kuitenkaan vielä rakennettu.

99. Marine-Attaché für die Nordischen Reiche von Hintze 15.IV 1908. BA-MA RM 5/v 1440. Russland. Ganz geheime Nachrichten, vom Februar 1905 bis November 1912.

Näännytyssota¹⁰⁰

Toteutumaton taistelu¹⁰¹

Sota syttyi Saksan laivaston kannalta ennen aikojaan. Englanti oli laivastokilpailussa voitolla ja yhä kasvattamassa etumatkaansa.¹⁰² Kuninkaallinen laivasto hallitsi meriä, niin että siirtoarmeija voitiin viedä turvallisesti Ranskaan, itse Englanti oli turvassa maihinnousulta (vaikka territoriaaliarmeijaa ylläpidettiin kaiken varalta), oma merenkulku sujui ja Saksan laivat voitiin siivota maailman meriltä.

Saksan kannalta ”strategisesti sota oli menetetty ennenkuin se oli syttynytään”.¹⁰³ Hochseeflotten olisi täytynyt ryhtyä hyökkäämään murtaakseen Einkreisungin. Jälkeenpäin Tirpitz ja hänen kannattajansa väittivät, että mahdollisuuksia olisi ollut, koska saksalaiset olivat parempia, varsinkin jos olisi onnistuttu tuhoamaan Englannin laivaston erillisiä osia ja siten tasoitettu voima-suhteita.¹⁰⁴

100. Taistelujen kulku on yksityiskohtaisimmin kerrottu virallisessa merihistoriassa *Der Krieg zur See 1914—1918*, 20 nidettä.

101. Toteutumaton taistelua on päivitelty useimmissa merisotahistorioissa ja muistelmissa; sille on erityisesti omistettu *Sethe, Die ausgebliebene Seeschlacht*, joka toteaa miten merelläkin omaksuttiin asemasodan asenteet; samoin Assman, *Zur Frage des Flotteneinsatzes im Kriegsjahr 1914* (*Wissen und Wehr* 1935).

102. Kemp, *Balance of Naval Power*, August 1914.

103. Stürmer, *Deutscher ...* s. 72.

104. Esim. Scheer, *Deutschlands Hochseeflotte im Weltkrieg* s. 136; Tirpitz, *Erinnerungen*, on oikeastaan syytöskirja laiminlyöjiä vastaan.

Englantilaiset eivät kuitenkaan tulleet Helgolannin vesille kulluttamaan ylivoimaansa lähisaarrossa saksalaisten miinojen ja torpedojen uhrina. Kolmen vanhan panssariristeilijän tuho U-9:n uhrina ja HMS "Audacious" in meno miinaan oli tarpeeksi ankara varoitus. Saksalaisten risteilijäin pommitusretki Englannin rannikolle ei riittänyt haastamaan englantilaisia etelään. Hochseeflotten sota muodostuikin sitten toimeettomaksi makailuksi tukikohdissa. Keisari, kansleri, meriesikunta ja laivaston komentaja katsoivat, että melkein kaksinkertaista ylivoimaa vastaan ei voitu lähteä seikkailemaan.

Itävallan laivasto ei Ranskan ja Italian yhteisen ylivoiman takia uskaltanut Adrian perukasta mihinkään, joten siitä ei ollut Saksalle paljon apua; enintään sen verran että Välimerellä toimivat saksalaiset sukellusveneet voivat käydä huollossa Itävallan satamissa. Esimerkki valtopoliittisesta vaikutuksesta, jota varten valtamerilaivastot oikeastaan oli rakennettu, oli Välimeren laivueen (taisteluristeilijä "Goeben" ja risteilijä "Breslau") toiminta.¹⁰⁵ Risteilijät pääsivät englantilaisten takaa-ajajien käsistä Konstantinopoliin, missä ne liitettiin Turkin laivastoon. Pommittamalla omavaltaisesti muutamia Venäjän satamia ne provosoivat tsaarin hallituksen julistamaan Turkille sodan. Näin Saksa sai liittolaisen, jota tosin oli autettava ja joka ei ollut kovin tottelevainen, mutta joka kuitenkin kiusasi ententeä Lähi-idässä ja ennenkaikkea saartoi Venäjän etelästä.

Valtamerillä Saksan laivasto ei mahtanut juuri mitään. Tšingtau joutui antautumaan japanilaisille, Afrikassa olevat siirtomaat kukistuivat (vain Itä-Afrikassa jatkui pienen suojajoukon viivytystaistelu sodan loppuun asti). Muutaman risteilijän ja saaronmurtajan legendaarinen mutta lyhyeksi jäänyt kaappariretkely ei tilannetta voinut muuttaa. Tyynen meren eskaaderi tuhosi englantilaisen osaston Chilen rannikolla ja herätti toiveita menestyksen mahdollisuuksista kotivesienkin taistelussa. Mutta kun saksalaiset panssariristeilijät joutuivat englantilaisten taisteluristeilijäin tuleen Falklandin luona joulukuussa 1914, oli Weltgeltung lopussa ja Englannin merenkulku turvassa pinta-aluksilta.¹⁰⁶

105. Mäkelä, Souchon der Goebenadmiral ...

106. Schurman, The Education of a navy s. 187.

Keisari Vilhelm onnitteli Tirpitzia siitä että riskiteoria oli toteutunut, kun Grand Fleet ei uskaltanut tulla taisteluun.¹⁰⁷ Todellinen tilanne oli kuitenkin toisenlainen: kuninkaallinen laivasto pystyi katkaisemaan Saksan merenkulun Shetlannin ja Norjan välissä. Tällä kaukosaarrolla se näännytti vastustajansa lopulta aivan voimattomaksi. Saksalaisten meriupseerien muistelmissa melkein moititaan englantilaisia epäreilusta ylivoimaisuudesta, koska kun ”lähisaartoa ei tullutkaan, Saksan merisodanjohto näki olevansa ratkaisemattoman tehtävän edessä.”¹⁰⁸

Keisari halusi tunnesyistäkin säästää rakkaita laivojaan; sotalaiva ei ole vain ase, vaan lipunkantaja, isänmaan, valtakunnan, valtajärjestelmän symboli; Hänen Majesteettinsa Laiva ei ole kulutus tavaraa. Kansleri taas toivoi että kun taistelut maalla sujuisivat suotuisasti, Englanti taipuisi rauhaan, ja neuvotteluvaltiksi oli hyvä huolehtia siitä että ”rauhanneuvottelujen aikana on edes osa laivastoamme olemassa”.¹⁰⁹ Kansleri ja ulkoministeriö eivät käsittäneet Tirpitzin perusideaa, jonka mukaan sovinto Englannin kanssa merkiksi antautumista ja suurvalta-aseman eli Saksan elinmahdollisuuksien menetystä. Maavoimat puolestaan eivät ymmärtäneet merivoimien apua tarvitsevansa; Englannin merkitystä mitattiin vain sen rauhanaikaisen maavoiman mukaan eikä laivastoa pyydetty estämään ”halveksittavan pikku armeijan” ylituloa. Merivoimien omassa piirissä laivaston säilyttelijät sanoivat että ”nykyisissä oloissa on uljaampaa odottaa kuin lähteä taisteluun; nyt taistellaan puunilaissotien ensimmäistä kierrosta, toinen kierros Englannin kukistamiseksi tulee myöhemmin ja silloin laivasto pääsee oikeuksiinsa”. Ranskalta valloitettavista tukikohdista piti päästä merelle Englannin saarron ohi. Marnen tappio lykkäsi siis myös merisaarron murtamista,¹¹⁰ mutta loppuun asti laivasto odotteli maasodan voittoa saadakseen keskittää Saksan voimat varsinaiseen sotaan päävastustajaa vastaan, niinkuin myöhemmin nähdään.

Kun toimintaa kaipaavat taisteluristeilijät joutuivat taisteluun Doggerbankilla tammikuussa 1915 ja kärsivät pahoja kolhuja

107. Müller, *Regierte der Kaiser?* s. 99, 24.IV 1915.

108. Stegeman, *Die deutsche Marinepolitik* s. 17.

109. Müller, *Regierte der Kaiser?*, s. 49, 19.VIII 1914.

110. Hopmann, *Das Kriegstagebuch ...* s. 25, 88.

(”Blücher” upposi, ”Seydlitz” melkein), kiellettiin moiset töytäilyt entistä tiukemmin. Monien meriupseerien oli katkeraa nähdä laivojensa ruostuvan ja merimiesten ikävystyvän satamassa. Varsin huolestuttavaa oli se, että laivasto ei millään näkyvällä tavalla osallistunut isänmaan suureen sotaan. Tirpitz sanoi: ”En tunne olevani vastuussa vain keisarille vaan koko kansakunnalle ja historialle. Saksan kansa voi vaatia, että laivasto ja merimahti, jotka se valtavilla uhrauksilla ja ponnistuksilla on luonut, antavat ponnoksensa nyt käytävässä olemassaolontaistelussa”.¹¹¹ Tulevaisuudessa olisi ollut vaikea perustella laivastomäärärahoja, jos merivoimasta ei tässä sodassa olisi ollut mitään hyötyä.

Tirpitz ei lopuksikaan päässyt käyttämään rakentamaansa laivastoa. Mutta vuoden 1916 alussa laivaston komentajaksi nimitettiin amiraali Reinhold von Scheer, joka halusi toimia aktiivisemmin ja sai puhutuksi itselleen jonkin verran enemmän toimintavapautta. Hochseeflotten piti liikehtiä varovaisesti Pohjanmerellä niin että Grand Fleet lähtisi etelään reitillä vaanivien sukellusveneitten saaliiksi. Englantilaiset olivat kuitenkin päässeet perille saksalaisten aikeista. Touko-kesäkuun vaihteessa Hochseeflotte ajoi pahki taisteluvalmiiseen Grand Fleetiin Skagerrakin tienoilta.

Taisteluristeilijäin etuvartiokahakka sujui saksalaisten kannalta mukavasti: kolme englantilaista taisteluristeilijää, kussakin yli tuhat miestä, räjähti olemattomiin. ”There seems to be something wrong with our bloody ships to-day” totesi amiraali Beatty; vika oli ammusvarastojen huolimaton panssarointi. Kaiken kaikkiaan saksalaiset upottivat 117 500 tonnia laivoja ja tappoivat 6 786 miestä, menettäen itse 60 730 tonnia ja 3 058 miestä. Keisari riemuitsi ”me olemme Pohjanmerellä saavuttaneet suuren voiton” ja ”Trafalgarin taika on murtunut”, hän vertasi Scheeriä Tannenbergin voittajaan ja voittorauhan takaajaan Hindenburgiin.¹¹² Saksan kirkonkelloja soitettiin ensi kerran merivoiton johdosta. Jälkeenpäin on sotahistoriassakin usein puhuttu saksalaisten voitosta.¹¹³

111. Hopmann, Das Kriegstagebuch ... s. 53.

112. Müller, Regierte der Kaiser? s. 187 2.VI 1916, s. 189 5.VI 1916 Scheer, Deutschlands Hochseeflotte im Weltkrieg s. 255.

113. Esim. Hannula II, s. 264—266.

Menetyksistään huolimatta Beattyn taisteluristeilijät kuitenkin tekivät tehtävänsä, vetivät saksalaiset Grand Fleetin päävoiman ulottuville. Amiraali Jellicoen onnistui muodostaa taistelulinjan niin, että se koko pituudeltaan pystyi keskittämään tulensa saksalaisten kärkeen, "crossing the T". Ylivoimaisen vihollisen edessä ei Scheerillä ollut muuta keinoa kuin "Gefechtskehrwendung", taistelutäyskäännös, ja pako kotisataman suojiin niin pian kuin mahdollista.

Saksalaiset pelastuivat täydeltä tuholta poistumalla nopeasti iltahämärän ja usvan suojiin. Yötaistelun sotkuun Jellicoe ei halunnut joutua varsinkin saksalaisten torpedoveneitten takia, eikä saksalaisia aamulla enää löydetty. Saksan voitosta ei kuitenkaan oikein voi puhua, etenkään koska saartoa ei pystytty murtamaan.

Englantilaisia vihollisen karkuunpääsy harmitti, koska tietenkin oli toivottu Trafalgarin kaltaista täystuhoa. Amiraali Jellicoea on sen takia paljon arvosteltu, jos on kiitettykin järkevän varovaisuuden takia; hänhän oli "ainoa ihminen joka olisi voinut hävitä maailmansodan yhdessä päivässä".¹¹⁴

Taistelulaivojen yhteenotto vakiinnutti vallitsevan strategisen tilanteen. Scheerin oma johtopäätös oli, että merelle ei enää mentäisi, koska "onnellisinkaan tulos ei voisi pakottaa Englantia rauhaan".¹¹⁵ Tätä on käytetty todisteena laivastokilpailun turhuudesta ja tuhoisuudesta. "Teräskolossit, joiden rakentamiseen oli käytetty melkein kaksi miljoonaa tonnia terästä ja satoja miljoonia rahaa, ja jotka omalta osaltaan olivat kiristäneet kansainväliset suhteet sodaksi asti, eivät siis pystyneet taistelussa saavuttamaan ratkaisevaa tulosta".¹¹⁶

Tämä moite soveltuu kyllä kaikkeen sodanvalmisteluun. Suurvallat olivat valmistautuneet lyhyeen, reippaaseen sotaretkeen, jonka tulos piti selvittää heti kättelyssä suuressa maa- ja meritaistelussa. Ukkosen lailla sen piti puhdistaa vuosikymmeniä painostanut ilma ja ratkaista kaikki ongelmat, joita diplomaatit eivät olleet onnistuneet selvittämään. Tätä luuloa vahvisti se, että Sak-

114. Paras esitys taistelun kulusta ja sen jälkipuinnista on Marderin suuressa merisotahistoriassa.

115. Scheer, Deutschlands Hochseeflotte ... s. 273; Schurman, The Education ... s. 187.

116. Bittorf, Die Skagerrakschlacht ...

san yhdistymissodat 1864—1871 olivat ratkenneet reippaasti; Yhdysvaltojen, Etelä-Afrikan ja Mantsurian hivutus-sodat ja kulutus-taistelut olivat niin eksoottisia, että niitä ei otettu lukuun varoit-tavana esimerkkeinä.¹¹⁷

Harvoin kai sota on mennyt suunnitellulla tavalla. Euroopan-kin suuri sota käytiin vihollista kuluttaen, laajeni maailmanso-daksi ja totaaliseksi sodaksi, eikä mikään ratkennut. Satamissaan maaten kaikkien valtojen suuret taistelulaivat lamauttivat vasta-puolensa ja vaikuttivat siten sekä sodan kulkuun että siihen hivu-tukseen, joka sodan aikana muutti maailmaa. Niihin sijoitetut ra-hat eivät siis menneet hukkaan, vaan niiden ansiosta kuoli mel-koinen joukko ihmisiä, vaikka heitä ei suorastaan laivakanuunoil-la ammuttukaan.

Asemasota Itämerellä

Tanskan salmet tukossa

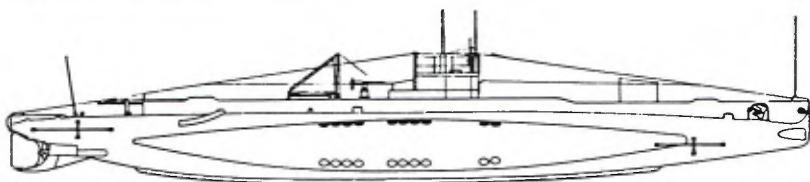
Kun Saksan Itämeren laivasto sai tietää Englannin sodanjulistuk-sesta, tuli sille kiire järjestää Tanskan salmet tukkoon. Ensi hä-tään käytiin miinoittamassa salmet, ulkoministeriön kauhuksi myös Tanskan aluevesillä.

Tanskalaisten saatiin kuitenkin tietää itsekkin miinoittaneen ve-siään. Tanskassa mielialat kai kallistuivat pääasiassa länteen, jo siitäkin syystä että oma imperialismi suuntautui Saksaa vastaan Slesvigin tanskankieliselle alueelle. Saksalaisilla oli syytä luulla, että väestö ei vastustaisi, jos englantilaiset nousisivat maihin. Hallitus oli kuitenkin niin saksalaismielinen kuin mahdollista, tai ainakin ymmärsi että maarajan takana olevan suurvaltanaapu-rin mieltä oli pakko noudattaa.¹¹⁸ Ministeri Scavenius sanoi Sak-

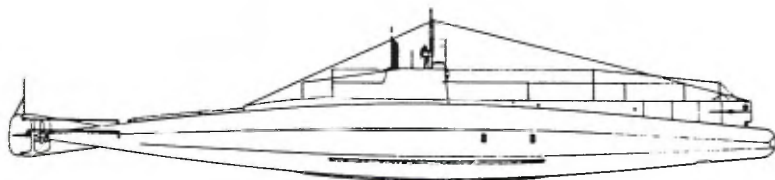
117. Näitä kysymyksiä pohtivat mm. Wallach, *Der Dogma der Vernichtungsschlacht ...*, ja Snyder, *The Ideology of the Offensive ...* Ehkä pitkää kulutus-sotaa pelättiin, koska Ivan Blochin opetuksen mukaan arveltiin että suurval-tain talous ja yhteiskunta ei kestäisi sitä — niinkuin ei lopulta kestänytkään — ja siksi haluttiin nähdä vain nopea ratkaisutaistelu mahdolliseksi, se oli ”pako eteenpäin”.

118. Teisen, *Danmarks ...* s. 111.

Englantilaisia sukellusveneitä

E-luokka

C-luokka

san lähettiläälle että olisi suonut saksalaisten hallitsevan Pohjanmerta ja torjuvan englantilaisten läpimurron Kattegatin edessä, jolloin Tanska ei lainkaan olisi joutunut vaaraan.¹¹⁹ Sodan aikana salmiin laskettiin kaikkiaan yli 9000 miinaa. Se riitti puolueettomuusvartioinniksi Saksalle, ja toisaalta Englantikin saattoi sen hyväksyä, koska ei suunnitellut hyökkäystä Itämerelle.

Tämä johtui tietenkin siitä, että Pohjanmerellä ei päästy ratkaisuun. Amiraaliteetissä mietittiin kyllä läpimurtosuunnitelmaa muutamaan otteeseen, esimerkiksi venäläisen yhdysupseerin vaa-

119. Gesandtschaft Kopenhagen 15.XI 1914. BA-MA RM 5/v 3981. Operationsangelegenheiten Ostsee 12.VIII 1914—31.XII 1914.

Befehlshaber der Ostsee IX 1914. BA-MA RM 5/v 4046 Ostsee, Verschiedenes 17.8.14—5.3.18.

Clemmesen, Jyllands landforsvar fra 1901 ...; Brenner, Småstat mellem stormagt ... ja Brenner, Östersöen og de danske stræder i engelsk krigsplaning 1904—14 ... selvittävät yksityiskohtia tanskalaisten kannalta. Pääministerin oma kertomus: Scavenius, Dansk udenrigspolitik under den første verdenskrig ...

timuksesta kesällä 1916. Yritys todettiin kuitenkin aivan liian vaaralliseksi. Salmikapeikon läpi hyökkääminen olisi ollut hankalaa, ja Hochseeflotte olisi kanavansa kautta päässyt täysivoimaisena salmien suulle vastaan tai ainakin estämään englantilaisten kotiinpaluun. Tämän saksalaiset osasivat arvatakin eivätkä kovin pelänneet suurta läpimurtohyökkäystä. Mutta pieniäkin läpipujahdusyrityksiä oli aina varottava.¹²⁰

Ensimmäisenä tuli loppuvuodesta 1914 englantilainen sukellusvene "E 9" salmien läpi ja myöhemmin neljä muuta, jotka aiheuttivat Itämerellä paljon harmia, niinkuin jäljempänä nähdään.¹²¹ Asia varmistui syyspuolella 1915 kun "E 13" ajoi salmissa karille, johon saksalainen torpedovene kävi sen tuhoamassa. Tanskan aluevesiä siinä jouduttiin taas ajamaan, ja keisari terotti laivastolle puolueettomuuden kunnioittamisen tärkeyttä.¹²² Juutinrauman sulkemista vaikeutti vielä se, että Ruotsi omisti toisen rannan, ja sitäpaitsi väyliä tarvittiin Saksan omillekin laivoille, joten kaikkia ei voitu tukkia.

Hätäpäissään Itämeren laivasto silakkaverkoillakin yritti sulkea Fehmarnin Beltin sukellusveneiltä, mutta virtaisissa vesissä ei sulkua pysynyt paikallaan. Salmia ei lopuksikaan saatu täysin turvalliseksi, vaikka niiden eteen yritettiin kylvää miinoja ja levittää (asiallisempia teräs-) verkkoja.¹²³ Salmien edustalla oli pidettävä monilukuiset vartiolaivueet, joiden suojaksi komennettiin panssarilaivakin. Silti sukellusvenevaara vain paheni sodan mittaan. Suurten E-veneiden lisäksi pieniä C-veneitä tuotiin osiin hajotettuina Arkangeliin ja junamatkan jälkeen koottiin Venäjän Itämeren satamissa.

Vuonna 1916 sotatilanne näytti välillä jo keskusvalloille pahalta, kun Verdunissa ei saatu vuodatetuksi Ranskaa kuiviin ja Brusilovin hyökkäys uhkasi murtaa itärintaman ja Romania liittyi ympärysvaltioihin. Uusiin vihollisiin ei ollut varaa; esimerkiksi sukellusvenesodan tehostamisesta luovuttiin osittain siitä syystä

120. Adm.Stab 15.IX 1914. BA-MA RM 5/v 4046 Ostsee, Verschiedenes 17.8.14—5.3.18.

121. Wilson, Baltic Assignment. British Submarines in Russia 1914—1919 ...

122. Adm.Stab. 23.VIII 1915. BA-MA RM 5/v 4046 Ostsee, Verschiedenes 17.8.14—5.3.18.

123. Adm.St. 21.V 1915. BA-MA RM 5/v 4046 Ostsee, Verschiedenes 17.8.14—5.3.18; Forstner s. 68.

ettei olisi provosoitu Hollantia, Norjaa ja Tanskaa. Silti Saksassa jo pelättiin Scaveniuksen kaatuvan ententemielisemmän hallituksen tieltä. Tähän aikaanhan Englannin amiraaliteetissä harkittiin menoa Itämerelle; saksalaiset uumoilivat Suuren Laivaston ja venäläisten pyrkivän yhteiseen hyökkäykseen salmien alueelle. Rintamatilanteen takia ei OHL voinut antaa riittävästi voimaa rannikkopuolustukseen. Jostain kuitenkin saatiin kootuksi täydennysjoukkoja muutama divisioona. Hampuriin järjestettiin rannikkopuolustuksen esikunta. Sen johdolla myös Kielin suojaksi pystytettiin lisää pattereita, kaikkiaan 52 tykkiä, sekä 24 ilmatorjuntapatteria.

Salmien tilanteen kannalta Skagerrakin taistelun tulos merkitsi paljon. Vaikkei Hochseeflotte voittanut, ei sitä myöskään voitettu, ja sen pelko piti Norjan ja Tanskan puolueettomina, ja se tietenkin esti myös englantilaisia lähtemästä Scapa Flowsta mihinkään Itämeren sivusotatoimiin. Pohjanmeren ja Tanskan salmien tilanne puolestaan katkaisi Venäjän yhteydet läntisiin liittolaisiin. Vladivostokin reitti tosin oli saksalaisten ulottumattomissa ja Arkangelinkin reitti aika kaukana, mutta niiden haittana Venäjän kannalta oli pitkä kuljetusmatka ja jääesteet. Länsivallat yrittivät murtautua Turkin salmien läpi vyöryttääkseen keskusvaltojen asemat Balkanilla ja myös avatakseen yhteyden Venäjälle, mutta saksalaisten tukemina turkkilaiset pystyivät torjumaan sekä laivastojen läpimurron että maavoimien maihinnousuhyökkäyksen. Saarto oli ajan mittaan Venäjän taistelukyvyllä yhtä haitallinen kuin Pohjanmeren saarto Saksalle. Skagerrakin taistelun tulosta on jopa sanottu Saksan voitoksi Venäjän vastaisessa sodassa.¹²⁴

Venäjän saartoakaan ei Tanskan salmissa tosin saatu aivan pitäväksi, vaikka kuukausittain tarkastettiin yli tuhat kauppalaivaa. Kööpenhaminasta pääsi sotakieltotavaraa Suomeen, mutta ei sotatarvikkeita eikä suuria määriä. Pahinta oli, että Venäjän satamiin sodan syttyessä jääneitä suuria englantilaisia rahtilaivoja pääsi karkuun, siis takaisin Englannin käyttöön, salmien aluevesiväyliä pitkin.

124. Claussen, Seepolitik ... s.164.

Venäläisten voimat ja aiheet

Venäjän Itämeren laivastoon kuului sodan alkaessa viisi panssarilaivaa, yhdeksän risteilijää, puolisataa torpedovenettä ja tusina sukellusveneitä. Sodan kuluessa valmistui suuren laivasto-ohjelman aluksista neljä Gangut-luokan taistelulaivaa. Vielä suurempia Borodino-luokan taisteluristeilijöitä sekä uusia, nopeita risteilijöitään venäläiset eivät ehtineet saada valmiiksi. Uusia suuria hävittäjiä valmistui vain muutama. Sukellusveneitä tehtiin kaikkiaan nelisenkymmentä, mihin lisäksi tulivat Venäjän sotasatamista toimivat englantilaiset veneet. Lisäksi oli miinalaivoja, vartioaluksia, jäänsärkijöitä ja kaikenlaisia apualuksia.¹²⁵

Laivaston tehtävänä oli suojata keisarikunnan pääkaupunki saksalaisten hyökkäykseltä. Pietarin suojaksi oli rakennettu ja edelleen rakenteilla rannikopattereita Suomenlahden molemmille rannoille Kronstadtin, Suursaaren ja Porkkalan—Naissaaren kohdalle; Suomenlahden suulla pystytettiin sivusta-asemia Turun-Ahvenanmaan saaristoon ja Muhunsalmeen. Lahden sisäosiin, keskiosaan Porkkalan kohdalle sekä suulle laskettiin suuret miinakentät.¹²⁶ Tämän puolustusaseman osana laivaston piti odotella Helsingissä ja Räävelissä tuhotakseen ne saksalaiset jotka pääsisivät rannikopuolustuksen ja miinakenttien läpi.¹²⁷

Laivastoa komensi sodan syttyessä edellä jo mainittu amiraali v. Essen. Hän lähti omin valloin lyömään Ruotsin laivaston, koska piti sitä ilman muuta Saksan liittolaisena. Viime hetkellä ami-

125. Vallankumouksen aattona 1917 laivastoon kuului 4 taistelulaivaa, 4 panssarilaivaa, 5 panssariristeilijää, 4 risteilijää, 14 suurta torpedovenettä tai hävittäjää, (yli 1000 t.), 19 pienempää torpedovenettä (700 t), 9 suurta miinalaivaa, 30 vartiolaivaa (400 t. torpedoveneitä ja 500 t. vartioaluksia), 9 torpedoveneitä (460 t) Ahvenanmaan vartiossa, 8 sulkuverkkoalusta, 54 miinanetsijää, 5 tykkivenettä, 10 jokitykkivenettä, 33 sukellusvenettä; 4 englantilaista E-venettä ja 4 C-venettä; erillisissä tehtävissä 1 panssarilaiva, kaksi risteilijää, 6 torpedovenettä. Venäjän laivaston kehityksestä: Šacillo, *Russkii imperializm i razvitie flota ... ja Rossija pered mirovoi voinoi ...*; Flot v Pervoi Mirovoi Voine ..., Gregerer, *Die russische Flotte im ersten Weltkrieg ...* ja Woodward, *Russia ...* kertovat sen sotatoimista.

126. Oksala, *Venäläisten linnoitustyöt ...*; Isakson, *Ryska positionen Alandska- ja ...*; Freiman, *Pietari Suuren merilinnoitus ...*

127. Petrov, *Podgotovka ...*, myös Luntinen, *French Information on Russian War Plans ...*

raali saatiin kutsutuksi takaisin ja provokaatio siten estetyksi.¹²⁸ Essen ei sitten muutenkaan saanut sodanjohdolta lupaa lähteä Itämeren selille, vaikka hänen laivastonsa oli ylivoimainen Saksan Itämeren-laivastoon verrattuna. Hochseeflottehan saattoi yllättäen kanavan kautta ilmestyä paikalle. Kun kesän 1914 kuluessa ilmeni että saksalaiset eivät tule Suomenlahdelle, vaati amiraali sota- toimialueen laajentamista keskemälle Itämerta. Isoja laivoja hän ei kuitenkaan saanut vaarantaa; ne pidettiin vielä tiukemmin Helsingissä kuin Saksan laivat Wilhelmshavenissa. Puolustusta työnnettiin kyllä hiukan eteenpäin: vanha panssarilaiva ”Slava” sijoitettiin Riianlahdelle ja Ahvenanmaa miehitetiin.

Panssariristeilijöillä ja pienemmillä aluksilla Essen sensijaan lähti miinayökkäykseen. Syksypimeillä ”Rurik” ja ”Makaroff” laskivat Saksan rannikolle ja keski-Itämerelle yhteensä yli 1 000 miinaa. ”Venäläisten miinasota Itämerellä lokakuusta 1914 tammi-kuulle 1915 oli paras esimerkki (ensimmäisen maailmansodan aikana) selvästi suunnitellusta, hyvin toimeenpannusta ja siksi menestyksellisestä miinasodasta”.¹²⁹ Syksyn ja talven kuluessa vaurioitui ja upposi miinoihin muutama saksalainen risteilijä ja torpedovene sekä useita rahtilaivoja. Itämerellä ei yleensä voinut enää ajaa jolleivät miinanraivaajalaivueet ensin puhdistaneet väylää, mikä haittasi ja hidasti kaikkia merisotatoimia ja kuljetuksia.

v. Essen kuoli toukokuussa 1915. Tilalle nimitettiin vara-amiraali Kanin, joka oli varovaisempi, mutta ei aivan toimeton hänkään; varsinkin Riianlahdella yriteltiin kaikenmoista. Miinasotaa jatkettiin; heti keväällä oli paikattu jättien rikkomia miinakenttiä, ja syksyllä ilmojen pimennyttyä panssariristeilijät, torpedoveneet ja miinalaivat kylvivät uusia miinoja Itämerelle.

Puolustustehtävää hoidettiin tunnollisesti. Linnoituksia ja miinakenttiä rakennettiin jatkuvasti vahvemmiksi. Esimerkiksi Suomenlahdelle laskettiin vuonna 1916 ainakin 6 000 miinaa ja Riianlahden tukkeeksi Irbenin salmeen samoin 6 000 miinaa; koko sodan aikana käytettiin puolustusasemaan yhteensä kymmeniätuhansia miinoja. Kun saksalaiset etenivät itään, niinkuin jäljempänä nähdään, ja kun uudet amiraalit olivat varovaisempia kuin v. Essen, käskyä puolustukseen pitäytymisestä noudatettiin

128. Biörklund, E., *Det ryska anfallsföretaget mot Sverige år 1914 ...*

129. Ruge, *Die Verwendung der Mine ...* s. 263.

entistä tarkemmin. Saksalaisten väylille tehtiin vuonna 1916 enää yksi miinahyökkäys, jossa laskettiin 200 miinaa.

Keveiden ja apualusten puuhatessa suuret laivat makasivat toimettomina Kruunuvuoren selän ankkuripaikalla, joskus vain ajoivat ampumaharjoituksiin merelle. Venäläisten yleinen tyytymättömyys hautui vahvana matruusien keskuudessa, niinkuin jo ennen sotaakin. Syksyllä 1916 kuri alkoi selvästi huonontua. Linjalaivat vietiin välillä Helsingistä Lappvikiin turvaan kaupungin sosialistien tartunnalta; epäluotettavia aineksia ja toisaalta ylivanhoja upseereita yritettiin kitkeä pois. Kaninin seuraajaksi nimitettiin amiraali Nepenin. Toimettomuus selvästikin virkisti kapinamieltä, jota ei näkynyt niin vahvana rintamalla Riianlahdella eikä edes keveitten alusten satamassa Räävelissä.

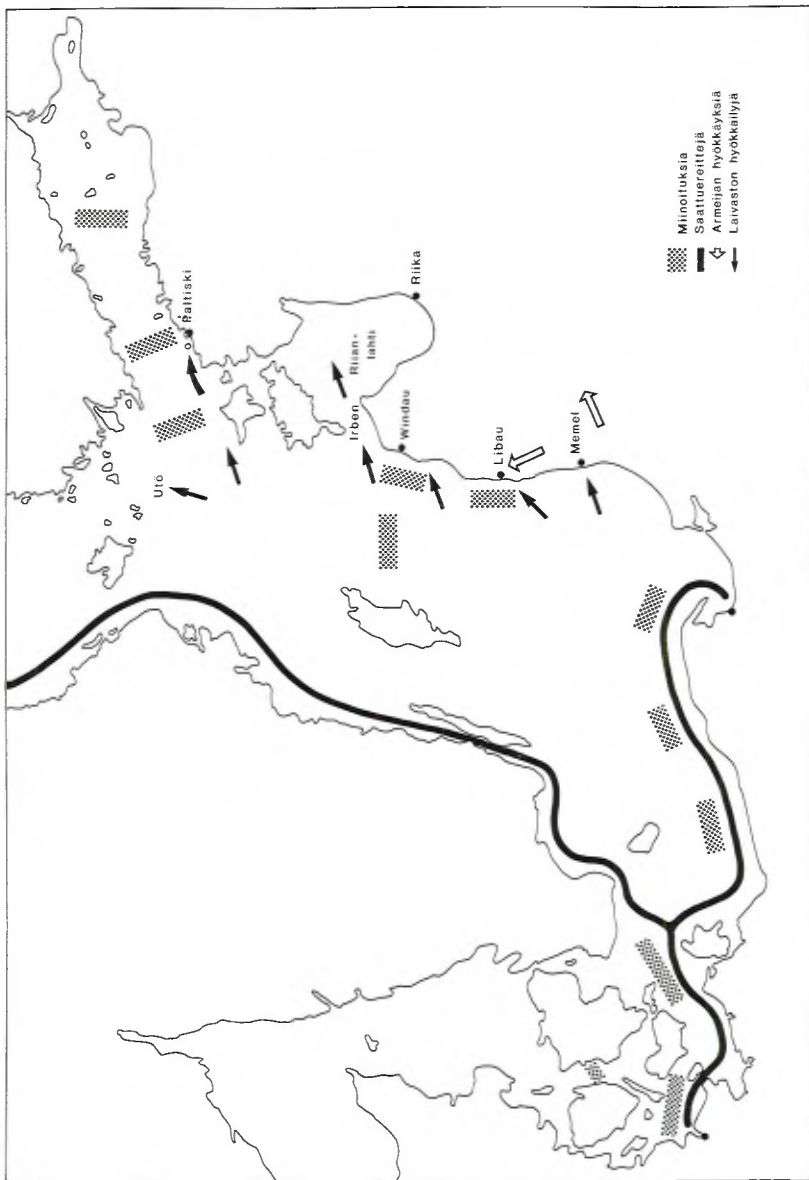
Saksalaisten törmäilyt¹³⁰

Sodan syttyessä saksalaisilla oli Itämerellä viisi risteilijää — kolme vanhaa panssariristeilijää ja kaksi pientä ajanmukaista — sekä kymmenkunta torpedovenettä ja kolme vanhahkoa sukellusvenettä, joista muodostettiin Itämeren rannikkopuolustuslaivue (Küstenschutzdivision der Ostsee). Vanhat Siegfriedit turvasivat Kielin satamaa (Hafenflottille Kiel).

Ylipäällikkö prinssi Henrik kyllä vaati jatkuvasti vahvistuksia, ”kun Pohjanmerellä tosiasiallisesti kehittynyt sodankäynti on pääasiassa jokisuisia makaamista”, mutta merisodanjohto ja päälaivaston komentaja olivat sitä mieltä että Englannin ylivoiman

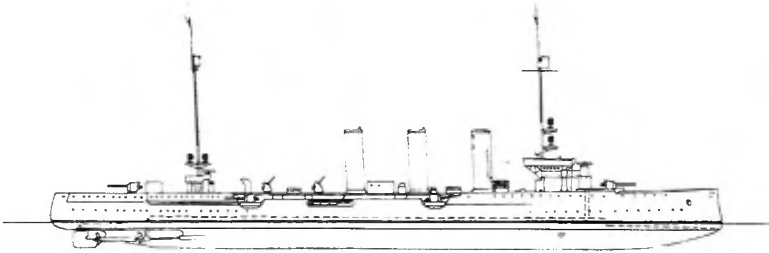
130. Der Krieg in der Ostsee I—III (Der Krieg zur See 1914—1918); Bd I 1914—1915, Rudolf Firlre; Bd II 1915, Heinrich Rollmann; Bd III 1916—1918, Ernst Freiherr von Gagern. Tämä virallinen, mukana olleitten meriupseerien kirjoittama esitys kertoo luotettavasti ja olosuhteet ymmärtäen tapausten kuluista mutta tietenkin taustoihin puuttumatta ja vain suorituksia kritikoiden. Maasodan historia Der Weltkrieg ... kertoo k.o. kohdissa myös merivoimien toiminnasta milloin yhteisiä yrityksiä tehtiin. Forstner, Krieg in der Ostsee on antoisin vuoden 1914 osalta; kertoo ilmeisesti itse kokemistaan. Röhr, Deutsche Marinechronik s. 142—150 taisteluiden ja upotusten kronikka.

Kääntönen, Itämeri — unohdettu I maailmansodan rintama (Historiallinen Aikakauskirja 2/1979) on selkeä katsaus saksalaisten sotaan.

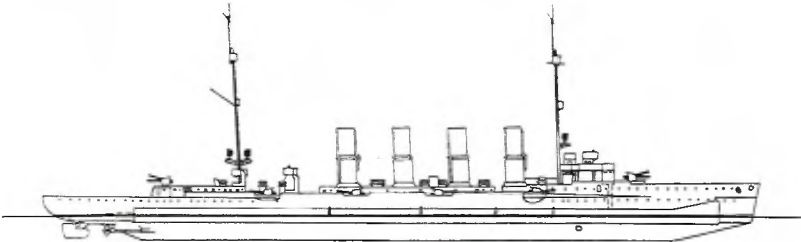

Asemasota Itämerellä 1914—1916

Keveitä risteilijöitä

"Kolberg", "Augsburg"

"Magdeburg", "Strassburg"

takia ei laivastoa voitu hajottaa. "Vihollinen ei ole niin vahva Itämerellä että se vakavasti uhkaisi meidän rannikkoamme".¹³¹ Vahvennuksia kyllä komennettiin silloin tällöin Pohjanmereltä käymään idässä, mutta vastahakoisesti, koska haluttiin pitää Hochseeflotte koossa valmiina käyttämään suotuisaa tilaisuutta hyväkseen milloin englantilaiset sen soisivat.¹³²

Venäläisten ylivoiman vuoksi prinssi Henrikin laivasto ei voinut toteuttaa Saksan-Venäjän kaksintaistelun varalta aiottuja rohkeampia suunnitelmia. Vihollisen oletettu hyökkäyshalu kuitenkin

131. Hochseekommandant 26.XII 1914; OdO 26.III 1915. BA-MA RM 5/v 3982. Operationsangelegenheiten Ostsee 1.I 1915—31.VIII 1915.

132. Adm.St. 29.XII 1914. Adm.St. 30.III 1915. BA-MA RM 5/v 3982. Operationsangelegenheiten Ostsee 1.I 1915—31.VIII 1915.

kin yritettiin masentaa heti elokuun ensi päivinä reippaalla rynnäköllä Libaun edustalle, mutta sieltä tuli kiire takaisin puolustamaan Kielin lahtea, kun saatiin tietää Englannin sodanjulistuksesta.

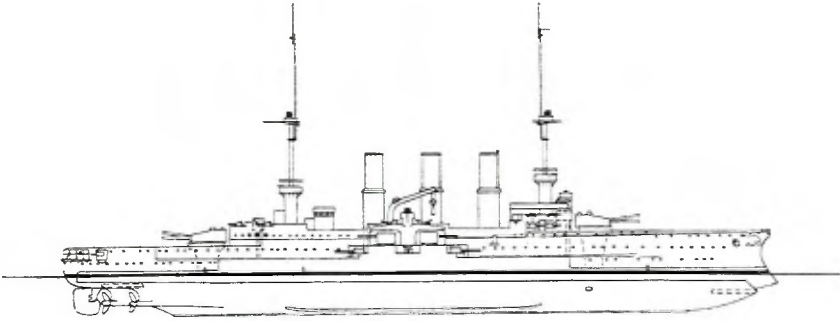
Kun ilmeni että englantilaiset eivät tulekaan, käännyttiin uudelleen itään. Taistelujaotusta muutettiin. Kielin rannikkolaivueen alue rajoitettiin länsi- ja keski-Itämerelle. Itään muodostettiin erillinen hyökkäysosasto (Verband des Detachierten Admirals), johon kuuluivat uudemmat risteilijät ("Augsburg" ja "Magdeburg") sekä muutama torpedovene, tukikohtana Danzig.

Hyökkäily ei oikein tahtonut menestyä. Erillisosasto ammuskeili venäläisten majakoita ja näytti lippua Ruotsin rannikolla, miinalaiva "Deutschland" kylvi lastinsa Suomenlahden suulle mutta kokemattomuuttaan liian kauas avomerelle. "Magdeburg" ajoi sumussa karille Odensholmilla, miehistö pelastettiin ja laiva räjäytettiin, mutta venäläiset pärjäisivät matalaan veteen heitetyn viestikirjan. Sen avulla englantilaiset pystyivät selvittämään saksalaisten radioviestit.¹³³ Vanha, tuskin koulutuskäyttöön sopiva sukellusvene "U 3" hinattiin vaanimaan Suomenlahden suulle; "Augsburg" yritti houkutella paikalle ilmestyneet venäläiset panssariristeilijät sen eteen, mutta veneestä ei edes nähty mitään. Hochseeflottesta saatiin lainaksi taisteluristeilijä "Blücher", jonka uhriksi venäläisiä yritettiin haastaa, mutta nämä vain koettivat puolestaan houkutella saksalaisia miinasulkuunsa.

Syyskuussa 1914 armeija pyysi laivaston apua venäläisten uhaamaan Memeliin. Yhteistyö maavoimien kanssa ei kylmiltään sujunut; yhteydet eivät toimineet, toisen aselajin mahdollisuuksia ei käsitetty; laivaston keinoin oli mereltä käsin paha puolustaa maa-asemia. Pommitus ja maihinnousuesitys keskeytettiin kun saatiin kuulla että englantilaiset olivat tulossa Tanskan salmista; rannikon edustalla pommittavat laivat olisivat olleet pahasti alttiina. Hälytys osoittautui kylläkin sitten vääräksi.

Lokakuussa hyökkäyslaivue teki uusia yrityksiä Suomenlahden suulla. Oli saatu uudempia sukellusveneitä; maihinnousua näyttellen yritettiin taas houkutella venäläiset niiden eteen. "U 26" saikin panssariristeilijä "Palladan" upotetuksi. "Magdeburg" oli

133. Mäkelä, Das Geheimnis ...

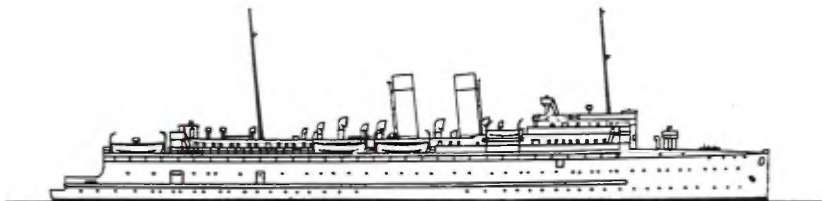
Panssariristeilijäsisarukset "Prinz Adalbert" ja "Friedrich Carl"

kostettu, mutta pian tuli uusia tappioita. "Friedrich Karl" ajoi miinasulkuun, jonka venäläiset olivat laskeneet Memelin edustalle.

Vielä tammikuussa 1915 yritettiin hyökätä Utön kimppuun tarkoituksena masentaa venäläisten miinahyökkäykset ja koska "olisi valitettavaa jos venäläisten häirintä täytyisi lopettaa".¹³⁴ Yritys kuitenkin epäonnistui myrskyn, lumisateen ja luotsien puutteen takia. Risteilijät "Augsburg" ja "Gazelle" vaurioituivat pahasti miinoihin. Suomenlahdelle saksalaisilla ei ollut mitään asiaa, paitsi mitä sukellusveneet kävivät tiedustelemassa; venäläiset taas eivät tulleet avomerelle taistelemaan. Pohjanmeren tilanne toistui Itämerellä pienemmässä mittakaavassa.

Keväällä 1915 erillisen amiraalin hyökkäysosasto nimitettiin "Itämeren tiedusteluvoimiksi", jonka komentajaksi tuli aikaisemmin jo mainittu Hopmann. Toiminnanhaluinen amiraali ehdotteli (itse aikanaan laatimiensa suunnitelmien mukaisesti) Libaun tuhoamista panssariristeilijäin jollei peräti taistelulaivojen pommituksella. Merisodanjohto kuitenkin jarrutteli; pienet mielenosoitusoperaatiotkin pullistuivat Itämerellä helposti suuriksi sotatoi-

134. Oberbefehlshaber der Ostsee 24.XII 1914. BA-MA RM 5/v 3982. Operationsangelegenheiten Ostsee 1.I 1915—31.VIII 1915.

Miinalaiva "Deutschland" (rauhan aikana junalautta)

miksi ja kaatoivat kaikki Pohjanmeren koulutus- ja toimintasuunnitelmat. "Näitten alituisten vahvistuspyyntöjen täytyy loppua." Itämerellä ei ollut tuloksia luvassa, koska venäläiset eivät kuitenkaan tulisi ulos ja rannikoille hyökättäessä tulisi turhia tappioita linnoitusten tykkituloista ja miinoista. Jos todella pysyviä tuloksia haluttiin, oli noustava maihin niin suurin voimin että voitiin pitää Libau pysyvästi. Jalkaväkidivisioonan kuljetukseen taas tarvittiin ainakin 18—20 laivaa; suurten taistelulaivojen täytyisi tulla varmistamaan sellainen kuljetus Venäjän päävoimia vastaan, jolloin Englanti siis saisi vapaat kädet Pohjanmerellä.¹³⁵

Itämeren laivaston oli siis entiseen tapaan yritettävä pienin voimin lamauttaa venäläisten hyökkäyshalut. "Strassburg" kävi maaliskuussa Ahvenanmerellä etsimässä Suomen—Ruotsin väliä kulkevia kauppalaivoja. Miinalaiva "Deutschland" kylvi lastinsa Suomenlahden edustalle, torpedoveneet retkeilivät Riianlahden ja Suomenlahden suulla.

Memel joutui jälleen vaaraan keväällä 1915 ja tarvitsi laivaston apua. Yritys oli opettavainen esimerkki armeijan ja laivaston yhteistoiminnan ongelmista. Matkalle jouduttiin lähtemään kiireellä, ilman varmistusta miinoja ja sukellusveneitä vastaan, tietämättä omista ja vihollisen asemista, maavoimien radiolla antamien sekavien tietojen varassa. Armeija vaati myös pientä mähinnousua venäläisten selustaan, ja merimiehet joutuivat luennoimaan

135. OdO 18.III 1915; Adm.St. 18.III 1915; OdO 26.III 1915 ja vastaus Adm.St. 28.III 1915 26.IV 1915. Adm.St. 19.IV 1915; Denkschrift 26.III 1915. BA-MA RM 5/v 3982. Operationsangelegenheiten Ostsee 1.I 1915—31.VIII 1915.

maakravaille miten vähän sotalaivoihin mahtui ylimääräistä väkeä ja miten laivausta ei voinut hetkessä improvisoida. Moiset yritykset oli perusteellisesti valmisteltava, kuljetuslaivat oli varattava ajoissa valmiiksi sopiviin satamiin, varmistus vihollisen miinoja ja sukellusveneitä vastaan oli huolellisesti tehtävä, ja lopulta mairinnousu avoimelle rannalle oli sään armoilla.¹³⁶

Armeijan siivellä

Maavoimien menestys muutti Itämeren tilannetta ja toi Libaun-kin vastahakoisen laivaston ulottuville. Keväällä 1915 alkanut suuri hyökkäys työnsi vastustajaa satoja kilometrejä taaksepäin, Puolassa vallitsi venäläisten ”pakoonjuoksu- ja tyhjennysvaihe”. Toukokuun alkuvuorokolla armeijaryhmä Lauenstein valloitti venäläisiltä Libaun.

Laivaston panos valloittukseen jäi melko vähäiseksi, vastustuksen puutteenkin vuoksi. Hochseeflotten osia oli Itämerellä varmistamassa ja jokunen laukaus vaihdettiin venäläisten panssariristeilijäin kanssa.

Hopmannin risteilijät tukivat valtausta pommittamalla Libauta. Valtaus kävi helposti, jälkeensä huomattiin että venäläiset olivat lähteneet Libausta hävittäen satamalaitteet mennessään. Riianlahden puolella pistäytyi risteilijä ”Thetis” kahden torpedoveneen kanssa mutta ei keksinyt muuta tekemistä kuin Ruhnun viestiaseman rikkomisen.

Itärintaman komentajat olisivat halunneet jatkaa hyökkäystä Riikaan asti. Itämeren laivasto olisi osallistunut operaatioon murtautumalla Riianlahdelle ja Hochseeflotte olisi lainannut raskaan eskaaderin selustan varmistukseksi Suomenlahden suuntaan. OHL kuitenkin tarvitsi joukkonsa Italian rintamalle itävaltalais-ten tueksi.¹³⁷

136. Führer der II Aufklärungsgruppe 25.III 1915; OdO 22.III 1915; Adm.St. Yleisesikunnalle 19.V 1915. BA-MA RM 5/v 3982. Operationsangelegenheiten Ostsee 1.I 1915—31.VIII 1915.

137. Die Forderungen der armee auf Unterstützung durch die Flotte 20.VII 1915. BA-MA RM 5/v 3982. Operationsangelegenheiten Ostsee 1.I 1915—31.VIII 1915

Saatuaan Libaun ulottuvilleen Henrik alkoi haluta sitä pysyväksi tukikohdakseen. Meriesikunta aluksi vastusteli koska puolustus olisi pitänyt työntää kauas Kuurinmaalle kun meriväen maasota Flanderissa ja Dardanelleilla vei muutenkin jo liikaa väkeä ”varsinaisesta merisodankäynnistä”. Armeija sitten lupasi huolehtia Libaun maapuolustuksesta, jos laivasto varmisti meren puolelta. Tähän meriesikunta ja meriministeriö suostuivatkin.¹³⁸ Kesällä maavoimat valtasivatkin koko Kuurinmaan. Laivasto osallistui lähettämällä maihinnousuosaston Windauhun, josta saatiin miinanraivaajaosaston tukikohta.

Kontra-amiraalin arvoinen Libaun merikomentaja (Seebefehlshaber) sai satamansa turvaksi vanhan Siegfried-luokan panssarilaivan. Keveät alukset ja sukellusveneet voivat hyvin käyttää uutta tukikohtaa, isommatkin laivat sitten kun sulutukset oli raivattu. Itämeren laivaston strateginen asema parani, Suomenlahti oli sata meripeninkulmaa lähempänä kuin Danzigista lähdettäessä; jos taas vihollinen hyökkäsi Saksan rannikolle voitiin Libausta uhata sen sivustaa. Sen kautta myös huollettiin Riian rintaman armeijaa.

Libausta tulikin Itämeren-laivaston ensimmäinen ”sodanpäämäärä”. Ennen valloitusta oli ajateltu, että sodan jälkeen Libau annetaan takaisin sillä ehdolla ettei sinne rakenneta Saksaa uhkaavaa sotasatamaa. Valloituksen jälkeen päätettiin olla antamatta sitä rauhanteossa pois, koska se Venäjän omistuksessa kuitenkin olisi pysyvä uhka.¹³⁹ Tirpitz kylläkin vastusti valloitushankkeita idässä; hänen mielestään olisi Venäjän kanssa pitänyt päästä sovintoon ja keskittää voimat Englantia vastaan, eikä hän

Der Weltkrieg VIII s. 109—117; XIII s. 189. OHL:n ja ObOstin välillä käytiin kiistaa sodan painopistesuunnasta pitkään, kunnes Falkenhaynin hyökkäys länteen epäonnistui 1916 ja itärintaman sankarit Hindenburg ja Ludendorff saivan ylimmän sotilasvallan käsiinsä. Näiden komentoportaitten kiistelystä: Kraft.

138. OdO 2.V 1915; Adm.St.3.V 1915; OdO 9.V 1915. BA-MA RM 5/v 3982. Operationsangelegenheiten Ostsee 1.I 1915—31.VIII 1915; Adm.St.7.V.1915. BA-MA RM 5/v 4046 Ostsee, Verschiedenes 17.8.14—5.3.18.

139. Adm.St.19.IV 1915. BA-MA RM 5/v 3982. Operationsangelegenheiten Ostsee 1.I 1915—31.VIII 1915; Adm.St.7.V 1915. BA-MA RM 5/v 4046 Ostsee, Verschiedenes 17.8.14—5.3.18.

myöskään himoinnut elintilaa idästä: ”mitä vähemmän polakkeja, sen parempi meille”,¹⁴⁰ mutta Tirpitziltä ei strategiaa kyselty.

Heinäkuun alussa jonkinlaisena vastahyökkäyksenä venäläiset panssariristeilijät hyökkäsivät Kuurinmaan rannikolle ja takaa-ajon jälkeen ampuivat miinalaiva ”Albatrossin” hylyksi Gotlanin rantaan. ”E 9” vahingoitti apuun rientävää ”Prinz Adalbertia”. Libau, joka nyt todettiin ”erinomaisen suurimerkitykselliseksi Itämeren merisodankäynnille”, sai suojakseen ”Brandenburgin” ja ”Wörthin”, vanhimman mallin panssarilaivat uiviksi pattereiksi.

Vaikka OHL ei Riian valloitukseen ryhtynytkään, halusi Henrik silti toteuttaa osan suunnitellusta sotatoimesta, koska katsoi että tarmokas syöksy Riianlahdelle masentaisi venäläiset yrittämästä mitään Libaut vastaan, ja saksalaisille taas olisi noloa jos luopuisivat kokonaan toiminnasta.

Päämaja ihmetteli, kannattiko laivaston mennä Riianlahdelle kun armeija ei siltä apua tarvinnut, meriesikunta ei olisi turhan takia halunnut päästää laivoja miina- ja sukellusvenevaraan; ja kaikki sivutoimet haittasivat voimien keskitystä Englantia vastaan: ”Mitä pitempään sodimme Itämerellä, sitä tiukemmin jääme sinne kiinni ja sitä vaikeampi on saada sieltä voimia irti”.¹⁴¹

Henrik kuitenkin sai toteuttaa aikeensa hiukan pienennettynä. Miinanraivaajat saivat avatuksi väylän, ilmalaivat ja sukellusveneet varmistivat Suomenlahden suuntaan, Hochseeflotten lainaamat ”Posen” ja ”Nassau” varmistivat ”Slavan” väliintulon varalta. Torpedoveneitten saattamina panssariristeilijät ”Roon” ja ”Prinz Heinrich” pommittivat rannikkopattereita ja vaurioittivat tykkivene ”Sivučia”. Miinoja laskettiin ja Pärnun satamaan upotettiin sulkulaiva. Yksi torpedovene, yksi sukellusvene ja kolme miinanraivaajaa menetettiin.

Taisteluristeilijä ”von der Tann” ja kevyt risteilijä ”Kolberg” kävivät samaan aikaan ahdistelemassa Utötä, vaiensivat sikäläiset patterit ja kahakoivat panssariristeilijä ”Makaroffin” sekä torpedoveneitten kanssa.

140. Hopmann, Das Kriegstagebuch ... s. 139.

141. OdO 8.VIII 1915; OdO s.d.(VIII 1915); Adm.St. 10.VIII 1915; Gr.H.Qu. Adm.Stabille 13.VIII 1915; Adm.St. 21.VIII 1915. (Behncke). BA-MA RM 5/v 3982. Operationsangelegenheiten Ostsee 1.I 1915—31.VIII 1915.

Asianosaisten arvion mukaan voimanosoitus palautti venäläiset puolustuskannalle, kriitikot taas arvostelivat irrallista ja tavoitteetonta törmäystä Riianlahdelle, josta pienen pahanteon jälkeen jouduttiin pian poistumaan, niin että vastustaja sai sanoa tulosta voitokseen.¹⁴² Venäjällä joka tapauksessa pelättiin jo Tallinnan puolesta ja Pietarikin näytti olevan vaarassa. Suomenlahden suun asemaa (Hiidenmaa—Russarö) vahvistettiin entisestään raskailla tykeillä ja miinoilla, ja Turun—Ahvenanmaan asemaa alettiin rakentaa tarmokkaasti.

Syksymmällä 1915 ei Itämerellä mitään erikoisempaa enää tapahtunutkaan. Windaun edustalla risteilijä ”Bremen” tuhoutui miinaan, joita venäläiset pimeitten tultua olivat jälleen kylväneet.

Purjehduskaudella 1916 merivoimien pääosa oli edelleen keskitetty Pohjanmerelle, joten Itämerelle liikeni hyvin vähän laivoja. Tavalliseen tapaan Henrik kyllä vaati lisävoimaa, selustaturvaksi suurtaistelulaivaosaston ja hyökkäystoimintaan taisteluristeilijän sekä risteilijöitä, uusia torpedoveneitä, miinanraivaajia ja tusinan sukellusveneitä. Hänen alijohtajansa olisivat halunneet enemmänkin, vähintään suurtaistelulaivaosaston Libauhun.

Läheskään pyydettyjä vahvistuksia ei saatu. Tanskan salmia vartioimaan komennettiin kyllä panssarilaiva, mutta Libausta vedettiin satamalaivatkin pois. Merikomentajan virka menetti mielekkyytensä, mutta viran haltija Langemak nimitettiin Itämeren tiedusteluvoimien komentajaksi kun Hopmann soti välillä Turkissa. Miinoin menneitä panssariristeilijöitä ei korvattu, päinvastoin jäljellä olevatkin poistettiin palveluksesta, koska vanhat laivat eivät tahtoneet kestää torpedojen ja miinojen osumia ja koska niistä saatiin väkeä sukellusvene-, miina- ja saattolaivueisiin sekä lento-osastoihin. Vain kolmas kevyt risteilijä (”Strassburg” ”Kolbergin” ja ”Augsburgin” lisäksi) saatiin, sukellusveneitä tuli muutama, miinalaivoja lisättiin muttei torpedoveneitten lukumäärää.

Itämeren amiraalit ehdottelivat Saarenmaan ja Hiidenmaan valoitusta voidakseen paremmin valvoa Riianlahtea ja Suomenlahtea. Armeija ei halunnut nytkään antaa voimia, Falkenhayn etsi vuonna 1916 ratkaisua lännestä. Kesällä Brusilovin hyökkäys aiheutti idässä hetkeksi pahan tilanteen, mutta silloin ei laivasto

142. Stegeman, Die deutsche Marinepolitik s. 125.

taas voinut auttaa koska laivat olivat huollossa Skagerrakin taistelun jälkeen. ”Slava” ja tykkivene ”Hrabryi” pääsivätkin melko rauhassa pommittelemaan armeijan sivustaa Riianlahdelta.

Brusilovin hyökkäys suuntautui itävaltalaisten rintamaa vastaan, mutta venäläiset innostuivat ajattelemaan myös maihinnousua Kuurinmaalle. ”Tsesarevitš” komennettiin Riianlahdelle ”Slavan” tueksi ja päävoimat siirrettiin Helsingistä Lappvikiin Hochseeflotten väliintulon varalle. Suunnitelma kasvoi varsin suureksi, kun laskettiin että menestyksen takaamiseksi maavoimia tarvittiin 55 000 miestä, 12 000 hevosta ja 3 500 ajoneuvoa. Niin suuri operaatio alkoi hirvittää sekä kenraaleja että amiraaleja. Englannin laivastolta ei saatu varmaa lupausta että Hochseeflotte pidettäisiin Pohjanmeren puolella. Ilmeisesti niin venäläisten suunnittelijoiden kuin saksalaisten rannikkopuolustajien huojennukseksi Kanin peruutti yrityksen

Kaiken varalta saksalaiset kuitenkin pystyttelivät rannikkopattereita Libaun ja Windaun suojaksi. Irben-salmessa nahisteltiin jatkuvasti, venäläiset miinoittivat ja saksalaiset raivasivat.

Sukellusveneet ajelivat Suomenlahdella häiritsemässä venäläisten liikennettä miinoin ja torpedoin. Tarkoitus oli myös tiedustella, mutta ilmeisesti puolustuslaitteista ei tarpeeksi selvää saatu.

Pohjanmeren laivasto teki onnistuneen pikavierailun Kanaaliin, ja Langemak innostui yrittämään samanlaista iskua Suomenlahdelle venäläisten kuljetuslaivojen ja saattohävittäjien kimppuun. Marraskuun 10. päivänä 1916 yksitoista torpedovenettä syöksyi Baltischportiin (Paltiski), jossa ei laivoja tavattu mutta ammuttiin jokunen parakki tuleen. Matkalla ajettiin venäläisten suureen miinasulkuun, johon upposi seitsemän venettä, uusimpia ja parhaimpia torpedoveneitä.

Henrik ja Langemak olivat yleensä asiallisesti varoitelleet muita miinoista, mutta nyt ilmeisesti kateus Pohjanmeren amiraaleja kohtaan sai heidät itsensä unohtamaan varovaisuuden. Langemak sai antaa paikkansa takaisin Hopmannille.

Kauppasotaa

Venäläisillä oli paljon sukellusveneitä, mutta nekin oli pääasias-
sa sidottu Suomenlahden puolustusasemaan, osaltaan vaanimassa sisäänmurtautuvaa Hochseeflottea. Muuallakin sukellusveneitä

joskus nähtiin, mutta ne eivät toimineet kovin tarmokkaasti. Vanhat sukellusveneet olivat kelvottomia ja uudemmatkin usein rikki, aina puuttui jotakin: yli kolmestakymmenestä oli taistelukunnossa kerrallaan viitisen venettä. Toimintasädekään ei tahtonut riittää Libaun menetyksen jälkeen. Hyökkäystilanteessa toimittiin varovasti eikä osuttu juuri koskaan. Silti saksalaisten täytyi tietenkin varoa venäläistenkin vedenalaisia, varsinkin kevään ja syksyn pimeillä ilmoilla ja venäläisten tukikohtien lähettyvillä, esimerkiksi Pohjanlahden malmireitillä, johon Maarianhaminasta oli lyhyt matka.

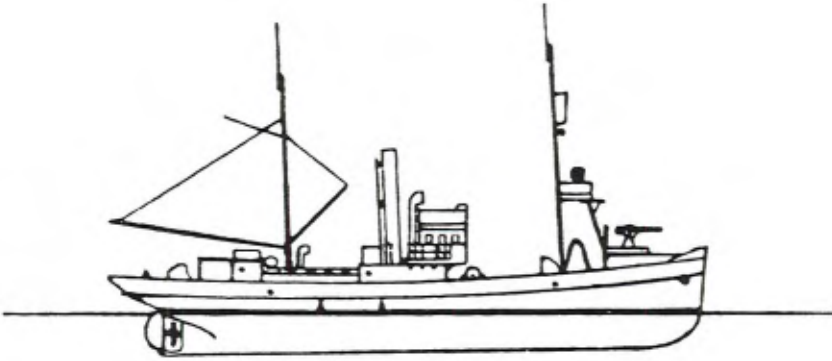
Englantilaisista vedenalaisista oli paljon suurempi kiusa kun niitä lokakuusta 1914 lähtien alkoi Itämerellä olla. Edellä on jo nähty, miten "E 9" vaurioitti "Prinz Adalbertiä"; lokakuussa 1915 sai "E 8" vasta telakalta päässeensä "Adalbertin" tähtäimeensä ja upotti sen, tappaen 672 miestä; marraskuussa "E 19" upotti "Undinen" Arkonan luona.

Kaapatusta viestistä saatiin tietää Englannin vaatineen Saksan Itämeren rannikon saartamista omilla ja venäläisten sukellusveneillä. Venäjän diplomaatit pelkäsivät kuitenkin Ruotsin siitä suuttuvan, ja meripäälystöstä katsottiin ettei meritaisteluvoimia pitänyt viedä varsinaisesta tehtävästään, siis Suomenlahdella odotellusta, suurten vaarojen alaiseen saartotyöhön.¹⁴³ Mutta englantilaiset itse toimivat saksalaisten kuljetusväylillä kauppalaivoja tuhoten. Vielä 1915 sukellusvenesotaa käytiin sääntöjen mukaan, mutta 1916 upotettiin jo varoittamatta.

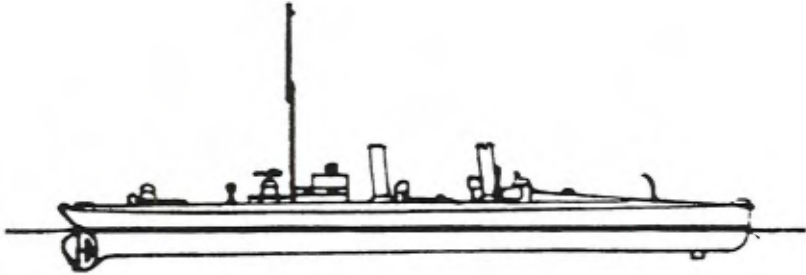
Kuljetusten turvaamiseksi saksalaistenkin laivat koottiin saatueiksi, jotka määräajoin kulkivat rannikkoväylää Tanskan salmien ja Libaun välillä sekä Saksan satamista Ruotsin vesille. Laivurit eivät olleet tottuneet muodostelmassa ajamiseen eivätkä halunneet alistua kuriin, ja saattoaluksia puuttui; Itämeren laivasto sai siis kokea samat vaikeudet kuin Englannin amiraaliteetti suuressa mittakaavassa saatueita järjestellessään.

Vartiotehtävissä Itämerellä oli parikymmentä torpedovenettä, muutama sukellusvene silloin tällöin, neljä apulaivaa, neljä ilma-laivaa ja tusina lentokoneita. Kauppalaivojen saattamiseen ei juu-

143. Sazonov Nekludoville 7.XI 1915. BA-MA RM 5/v 4995. Politik Russland, Angaben aus Geheimen Quelle, vom 1. September 1915 bis 11. September 1918.

Saatto- ja vartioalukseksi varustettu troolari

Miinanraivaajaksi muutettu vanha torpedovene

ri liennyt torpedoveneitä, koska niitä tarvittiin isompien sotalaivojen suojaksi ja aktiivisiin sotatoimiin. Saattolaivoiksi aseistettiin seitsemisenkymmentä kalastusalusta, jotka olivat melkein yhtä hitaita kuin saatettavansa. Häätäpu-aluksista muodostettiin myös sukellusveneiden etsintälaivueita ja vartiolaivueet Tanskan salmiin.

Ruotsin aluevesiä pitkin malmilaivat kulkivat suhteellisen turvallisesti, kun ruotsalaiset torpedoveneet niitä saattoivat. Malmikauppa oli Ruotsinkin etu. Kiukustaan huolimatta entente ei rojennut loukata sen puolueettomuutta.

Skagerrakin taistelun jälkeen venäläiset arvelivat Hochseeflotten olevan telakalla korjaamassa taistelun jälkiä. Risteilijäosasto lähti keski-Itämerelle etsimään saksalaisten saattueita, mutta satuihin vastakkain saksalaisten torpedoveneitten kanssa. Itse kahakassa molemmat puolet tahikoivat taitamattomasti ja ottelu jäi kesken. Tämä poikkeus venäläisten tavallisesta passiivisuudesta vahvistaa sitä väitettä, että voittamaton Hochseeflotte Pohjanmeren puolella se varsinaisesti piti Itämeren herruutta Saksan hallussa.

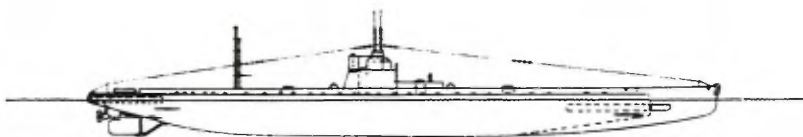
Miinat, joita venäläiset olivat laskeneet Saksan kotirannikolle asti, uhkasivat kauppalaivojakin vielä pahemmin kuin sukellusveneet. Laivanvarustajat vaativat että "Valtakunnanmeriministeriön pitäisi huolehtia siitä että Itämerellä ajelehtivat miinat tuhottaisiin". Syksyllä 1915 "venäläiset miinat asettivat Itämeren herruuden kyseenalaiseksi."¹⁴⁴ Suuren ja kerralla kaiken ratkaisevan tykistötaistelun asemesta Itämeren herruudesta jouduttiin taistelemaan puhdistamalla kulkuväyliä herkeämättä; miinakenttien läpi oli avattava kulkutie ennenkuin mihinkään sotatoimiin voitiin ryhtyä. Raivaajat saivat alituisesti olla työssä.

Tähän tehtävään rakennettiin varsinaisia miinanraivaajiakin jokunen, mutta vain varustamalla vanhoja torpedoveneitä sekä kalastuslaivoja ja moottoriveneitä etsintä- ja raivaustyöhön saatiin aluksia tarpeeksi.

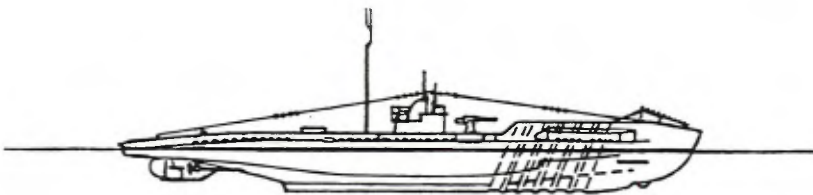
Venäläisten miinahyökkäykseen myös vastattiin. Tsaarin Itämeren-laivasto pyrittiin sulkemaan Suomenlahdelle miinasuluilla. Risteilijät ja torpedoveneet sekä apulaivat (ahkerin oli nopea "Deutschland", rauhan aikana Trelleborgin—Sassnitzin lautta, joka pystyi lastaamaan 700 miinaa) laskivat miinoja Hiidenmaan pohjoispuolelle Suomenlahden ja Riianlahden eteen. Sulkuja korjailtiin jäiden jäljiltä ja lisättiin joka purjehduskaudella. Vuosina 1915 ja 1916 laskettiin taempia miinaesteitä Gotska Sandön—Saarenmaan tasalle sekä Gotlannin—Kuurinmaan välille. Näitä pitkiä sulkuja ei tietenkään voitu saada aukottomiksi. Miinoitusten

144. Zentralverein Deutscher Rheder. Hamburg, den 12. Juni 1915. BA-MA RM 5/v 4046 Ostsee, Verschiedenes 17.8.14—5.3.18; Nachrichten für Ost, den 7.VI 1915 BA-MA RM 5/v 4991 Politik Russland, vom 16.März 1915 bis 15.Juni 1916.

Saksalaisia sukellusveneitä

U-3

Miinanlaskuun varustettu UC-vene

vaikutusta on vaikea arvioida, kun Venäjän laivasto oli muutenkin varovainen.

Omiakin sukellusveneitä saatiin Itämerelle, varsinkin milloin upotussota Atlantilla oli keskeytyksissä. Kesällä 1915 Suomenlahdella "U 26" upotti miinalaiva "Jenisein". Sukellusveneet laskivat myös pieniä miinaasteita venäläisten väylille; miinalaiva "Ladoga" ajoi "UC 4":n miinoin. Venäjän kauppalaivoja ei Itämeren ulapalla juuri nähty, mutta joskus päästiin Pohjanlahdella ahdistelemaan Suomen ja Ruotsin väliä kulkevia laivoja.

Virallinen sotahistoria on tyytyväinen Itämeren upotussodan tuloksiin varsinkin vuodelta 1916, kun omia sotalaivoja ei menetetty ja kauppa sujui. Saksalaiset menettivät neljätoista kauppalaivaa mutta upottivat tai kaappasivat vihollismaiden tai vihollisen asialla kulkevia puolueettomien laivoja yhteensä neljäkymmentäseitsemän.

Suuri tykistötaistelu oli hallinnut meritaisteluoppia ennen sotaa, mutta sodan arki oli siis pitkäpiimäistä vartiointia, sukellusveneiden etsiskelyä, miinojen kylvämistä ja raivaamista. Laivas-

ton ja maavoimien yhteistyö, joka oli ollut jo antiikin aikana tavallista, ei harjoituksen puutteessa nyt tahtonut sujua. Näiden vuosien kokemukset kuitenkin pantiin muistiin ja käytettiin hyödyksi kun sodan loppuvuosina lähdettiin etenemään itään. Kuljetusten turvaaminen kotimaan ja Kuurinmaan välillä oli laivaston suurin apu armeijalle hivutussodan aikana.

Tulevaisuuden aseista saatiin hiukan esimakua. Irbenin salmen asemasodassa kokeiltiin moottoritorpedoveneitä, kauko-ohjattuja veneitä sekä kuuntelulaitteita sukellusveneitten havaitsemiseksi.

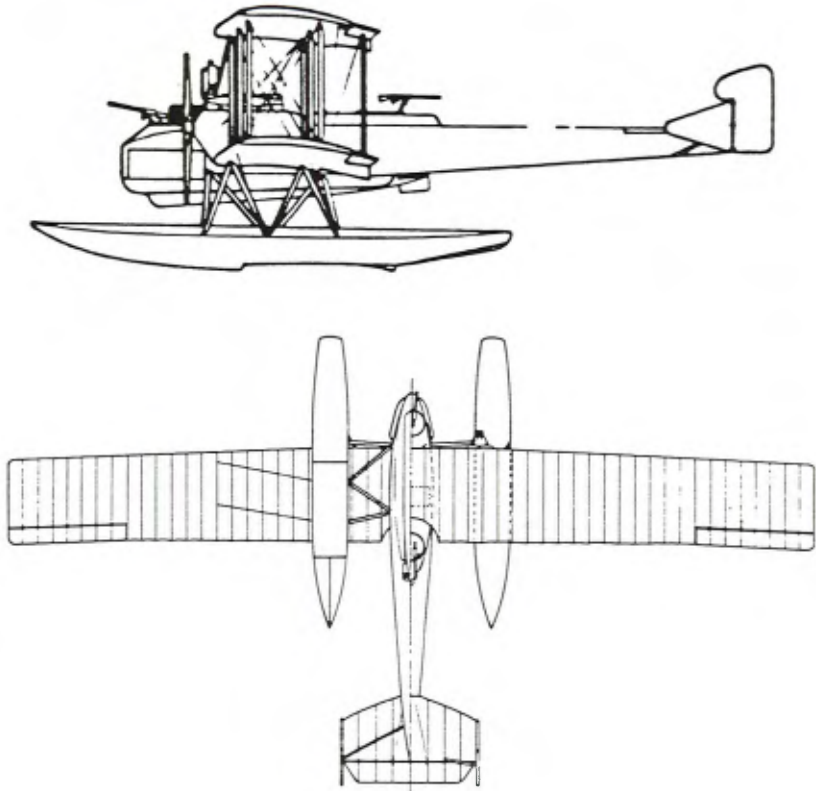
Ilmasotaakin harjoiteltiin. Itämeren laivaston ensimmäinen ilmalaiva "PL 19" lähti tammikuussa 1915 pommittamaan Libautta ja ammuttiin alas. Pommeja ilmalaivan mukana kulki ehkä sata kiloa, vuonna 1916 jo tuhatkunta; mutta ne tuntuvat osuneen minne sattuu, silloin harvoin kun sää päästi ilmalaivat kohteen yläpuolelle asti. Suurin hyöty ilmalaivoista näyttää olleen tiedustelussa.

Uusia ideoita epäilevien tuomaiden vastakohta oli Tukholman herkästi innostuva laivastoasiamies Fischer-Lossainen, jonka vielä tapaamme intoilemassa muissakin yhteyksissä. Hän kuvitteli jo 1915 ilma-aseen pystyvän ratkaisemaan sodan. Pommitushyökkäys Pietariin ei ehkä aiheuttaisi isoja tuhoja, mutta pietarilaiset järkyttyisivät kun näkisivät ilmalaivojen yltävän sinne asti. Näin tsaarin hallitus tajuaisi tilanteen vaativan erillisrauhaa Saksan kanssa.¹⁴⁵ Myös joku "reininmaalainen teollisuusmies" selitti että Venäjällä pelättiin zeppeliinihyökkäystä Pietariin; ratojen pommitus sekä vaikkapa Putilovin tehtaiden tuhoaminen aiheuttaisi paniikin ja vaikeuttaisi vakavasti Venäjän sodankäyntiä.¹⁴⁶ Henrik harkitsi ilmahyökkäystä kesäksi 1916; Helsinkiä, Rääveliä ja Pietaria voitiin yrittää pommittaa, mutta Tsarskoe Selo, Oranienbaumia ja Pietarhovia oli säästettävä¹⁴⁷ — monarkistisen ammattiveljeydenkö takia, vai joko Henrik haaveili siellä asuvansa? Nä-

145. Fischer-Lossainen 21.II 1915. BA-MA RM 5/v 3982. Operationsangelegenheiten Ostsee 1.I 1915—31.VIII 1915.

146. Rheinischer Fabrikant berichtet, Gen.St.d.Feldheeres 3.V 1916 BA-MA RM 5/v 4991 Politik Russland, vom 16.März 1915 bis 15.Juni 1916.

147. O.d.O. Kiel 6.IV 1916. BA-MA RM 5/v 4940 Operationsdenkschriften des Ostseebefehlshabers für Ostseekriegführung vom August 1914 bis 10 März 1917.

Torpedolentokone Gotha WD 14 vuodelta 1916

mä Douhetin edeltäjät eivät kuitenkaan saaneet nähdä ajatustensa toteutuvan; ilmalaivat olivat liaksi tuulien ja säiden armoilla, ja kesällä, paremmilla ilmoilla, torjunnan oli kovin helppo osua näihin möhköihin. Suunnitelmasta toteutui vain Maarianhaminan pommitus: heinäkuussa 1916 neljä ilmalaivaa tiedustelumatkalla pudotti 700 kiloa pommeja. Toista kertaa ei Ahvenanmaallekaan menty, ettei innostettu venäläisiä lujittamaan puolustusta; Henrik ajatteli jo tällöin saariston valtausta.

Lentokoneilla vietiin Rääveliin muutama 5—20 kilon pommi, kun ensin oli kuljetettu koneet laivoilla kantomatkan päähän Hii-denmaan edustalle. Mutta yleensä lentokoneistakin oli suurin hyöty tiedustelussa. Esimerkiksi ”Slavan” pommitus viiden kilon pommeilla oli vain kiusantekoa. Vasta 1916 saatiin niin voimakkaita lentokoneita että niillä voitiin kuljettaa miinoja tai torpedoja. ”Slava” yritettiin houkuttaa lentokonetorpedojen ulottuville, mutta tuulinen sää, matalat vedet ja lentäjien kokemattomuus veivät tehon yrityksestä.

Laivaston lentoasemilla Kuurinmaalla oli 44 lentokonetta vuonna 1916, ja kotimaan rannikkoasemissa sekä lentokoneiden emä-laivoissa muutama lisää. Niistä vaurioitui kaikkiaan 30 lentokonetta, mutta vain neljä taistelussa vihollisen kanssa. Ensimmäisessä maailmansodassa ilma-aseesta ei siis vielä ollut apua eikä uhkaa sotalaivastoille. Venäläistenkään lentokoneista ei näytä olleen Itämerellä kiusaa. Riianlahdella mainitaan jokusen lentoveneen yrittäneen torjua saksalaisten lentotiedustelua. Ilmassa räpistelevä ”Ilja Muromets” -tyyppinen nelimoottorinen jättiläiskone oli vain ihmettelyn aihe.

Valloitukset

Totaalinen sota

Päämäärät

Euroopan suureen sotaan oli lähdetty kunkin osallistujamaan suurvalta-aseman puolustamiseksi. Tämä päämäärä oli käytännössä epämääräinen, ja sodan kuluessa yritettiin tavoitteita määritellä konkreettisemmin; siinä vähitellen ilmeni osapuolten pyrkimysten olevan niin ristiriidassa, että päämäärän saavuttaminen vaati vastustajan täydellistä nujertamista. Niin sodasta tuli totaalinen sota, jota varten pantiin liikekannalle kansakuntien kaikki voimat.

Ranska ja Englanti tavoittelivat Elsass-Lothringenia ja Reinin rajaa, Belgian palautusta ja Saksan siirtomaita sekä Turkin alusmaita. Venäjä pyrki Turkin salmille sekä slaavikansojen ”vapauttamiseen” germaanisten keisarikuntien alamaisuudesta. Venäjänkin tavoitteet edellyttivät keskusvaltojen nujertamista, puolalaisten alueitten leikkaamista Saksasta ja Itävallan hajottamista alkutekijöihinsä. Ympärysvallat pyrkivät siis tuhoamaan Saksan suurvalta-aseman viemällä siltä kaivosalueet, siirtomaat ja markkinat. Tirpitzin kauhukuvitelma oli muuttumassa todeksi.¹⁴⁸

148. Ympärysvaltojen sodanpäämääristä ei ole väitely aivan yhtä paljon kuin Saksan, mutta niitä on sivuttu kaikissa maailmansotahistorioissa; sodan diplomaattista taustaa: Zeman; erityisiä esityksiä päämääristä esimerkiksi Pedroncini, *Les negotiations ...*, Rothwell, *British War Aims ...*; lyhyt esittely muutamasta Venäjän aikeita koskevasta tutkimuksesta: Luntinen, *Kuva Venäjän sotapolitiikasta 1914—1917 ...*

Nämä tavoitteet eivät jaksaneet innostaa rivisotilaita ja tehdastyöläisiä aina vain jatkuviin kieltäytyksiin ja ponnisteluihin herrojen saaliin vuoksi. Varsinkin Ranskassa väsyttiin, jokunen joukko-osasto kieltäytyi taistelemastakin. Länsimainen valtiojärjestys pystyi kuitenkin pitämään yhteiskunnan koossa suurtenkin rasisotusten aikana. Kriisin esiin nostamat uudet johtajat Lloyd George ja Clemenceau ilmensivät leppymättömyyttä taistelutahtoa. Ranskan armeijassa ammuttiin tyytymättömät ja korjattiin tyytymättömyyden aiheet; sillä aikaa Englannin uusi armeija kantoi taisteluitten helteen. Kansalle selvitettiin että ristiretki demokratian puolesta Saksan militarismiin kukistamiseksi oli ylevä tavoite, jonka takia kannatti vielä kestää. Kun Saksa pantaisiin maksamaan sodan hävitykset, se heikkenisi niin ettei se pystyisi enää militarismillaan muuta maailmaa uhkaamaan. Samalla voitto toisi myös rahvalle korvauksen kestetyistä.

Amerikkalaiset eivät kiinnostuneet Euroopan sodasta siirtomaiden, maakuntien tai sotakorvausten vuoksi, mutta Yhdysvaltojen edut sitoutuivat sodan kuluessa yhä tiukemmin ympäröivien valtojen voittoon, jo siksikin että ne jäivät ostamistaan sotatarvikkeista velkaa. Tärkeämpää oli että ristiretki militarismia vastaan ja oikeudenmukaisen maailmanjärjestyksen puolesta vetosi Yhdysvaltojen mielipiteeseen. Atlantin liberaalinen kulttuuripiiri kävi soitaan Keski-Euroopan sotilasdiktatuuria vastaan.

Tsarismi huonoimminkin onnistui mobilisoimaan alaisensa totaaliin sotaan. Vuoden 1915 tappiot paljastivat vanhentuneen valtiojärjestelmän avuttomuuden, mikä jälleen nostatti uudistus- ja osallistumisvaatimuksia. Vuodeksi 1916 sotaponnisteluihin saatiinkin hiukan enemmän tehoa, Itävalta oli luhistua saamastaan kuolettavasta iskusta, mutta Saksa pystyi torjumaan venäläisten yritykset. Köyhä kansa, joka teki työt ja kuoli ampumahaudoissa, alkoi tuskastua sotaan ja sortovaltaan. Maaliskuussa 1917 kansan ja armeijan kärsivällisyys ratkesi. Tuuli vei lahonneen järjestelmän mennessään.

Sodan ideologinen kaava selveni kun tsarismi kukistui ja Venäjäkin oli "vapaa". Kerenski ei kuitenkaan saanut Venäjää elvytteykseksi demokratian avulla niinkuin lännen johtajat omilla maisaansa. Sotaa ei jaksettu käydä valloitusvaaliin takia; vaadittiin rauhaa hetimiten ilman alueluovutuksia ja sotakorvauksia. Keski-Euroopan työläisiä ei sillä vielä saatu nousemaan vallankumoukseen, eivätkä venäläiset jaksaneet taistella edes oman vallanku-

mouksensa pelastamiseksi Saksan militarismilta. Parlamentaari-
sen demokratian lupaus ei ruokkinut kansaa, joka halusi rauhaa,
maata, inhimillistä kohtelua heti, vihdoinkin. Ainoana Lenin us-
kalsi luvata mitä kansa kaipasi. Näin bolševikit saivat vallan,
mutta Venäjän taistelukyky lamaautui kokonaan ja valtakunta uh-
kasi hajaantua.

Itävallankin kestävyys alkoi olla lopussa. Nationalismin tartut-
tamat alamaiset eivät jaksaneet tajuta kaksoismonarkiaa omaksi
yhteisökseen, Frans Joosefin kuoltua ei Habsburgien dynastiakaan
riittänyt koossapitäväksi voimaksi. Itävalta oli uupunut jo 1916,
mutta Saksan tuesta ei päästy irti, liittolainen piti kaksoismonar-
kiaa pystyssä vuoteen 1918 asti, niin että lopullinen romahdus ja
hajaannus hävitti koko valtakunnan.

Maailmansota ei sujunut Saksankaan toiveitten mukaisesti.
Schlieffenin suunnitelma ei tuonut nopeaa voittoa, jota oli pidet-
ty ainoana pelastuksena suuressa sodassa ylivoimaa vastaan ja jo-
hon varmasti oli uskottu. Maarintamilla oli juututtu asemasotaan,
kulutus- ja nälännytystaisteluun.

Venäjä ei ollut suostunut erillisrauhaan, vaikka sen armeija oli
työnnetty satoja kilometrejä taaksepäin keväällä ja kesällä 1915.
Turkki ja Bulgaria saatiin liittolaisiksi, mutta niitä niinkuin Itä-
valtaakin piti tukea monella lailla. Italia ja Romania menivät vi-
hollisen puolelle; ei niistä ympärysvalluille suurta iloa ollut, mut-
ta sitoivat ne kuitenkin keskusvaltojen voimia.

Verdunissa ja Sommella kuoli 1916 yhtä suuret läjät saksalaisia
kuin ranskalaisia ja englantilaisiakin. Sodan pitkittyessä varastot
tyhjenivät ja Englannin saarto kuristi tuonnin. Paleltiin, pukeu-
duttiin paperivaatteisiin, syötiin lanttua, lapset ja rahjukset kuoli-
vat.

Saksan hallituksen tehtävä oli mahdoton. Kansleri Bethmann-
Hollweg ei uskonut Saksan voivan voittaa, joten vihollisen kansa
olisi pitänyt päästä neuvottelemaan rauhasta. Suuretkaan tap-
piot eivät tosin saaneet vihollisia rauhanhaluisiksi vaan katkeroi-
tivat kiukkuisemmiksi, mutta parhaassa tapauksessa vastustajat
ehkä olisivat suostuneet rauhaan jos Saksa olisi vetäytynyt vuo-
den 1914 rajoille. Siihen Saksa taas ei voinut alistua, koska se oli-
si tiennyt Einkreisungin palaamista ja Saksan elinmahdollisuuk-
sien kuristumista. Pysyvän rauhan edellytys oli, että takeeksi
hyökkäyksiä ja nälkäsaartoa vastaan saatiin lisää aluetta ja vaiku-
tusala omavaraisen ja puolustuskykyisen elintilan luomiseksi.

Tsaari-Venäjän kavala hyökkäys, Ranskan revanssihalu ja Englannin oveluus oli pakottanut Saksan puolustussotaan, "pelastettava oli isänmaa ja keisarivalta, oma koti ja kontu, kysymys oli valtakunnan olemassaolosta".¹⁴⁹ Puolustautumisesta saksalaiset olivat melko yksimielisiä sodan syttyessä; konservatiivien ihmeksi isänmaattomat sällit, sosiaalidemokraatit, osoittautuivat isänmaallisiksi. Mutta mihinkään valloitus Hankkeisiin vasemmistoa ei saatu innostumaan, eikä ymmärtämään että hyökkäys oli paras puolustus ja valloitukset olemassaololle välttämättömiä.

Mitä kauemmin sodan rasitukset kestivät ja mitä kauemmaksi rauha siirtyi, sitä kärsimättömämmäksi köyhä kansa tuli. Vuoden 1916 lopulla kansleri tarjosi ympärysalloille rauhaa. Ympärysalloilla ei ollut tarjousta ottaneet lukuun, koska Saksa ei luvannut luopua valloituksistaan; ehkä tarkoitus olikin osoittaa rauhantoi-veet turhiksi ja siten terästä taistelutahtoa. Vielä yhden nälkätal-ven mentyä valtiopäivät kesällä 1917 julistivat pyrkivänsä oikeu-denmukaiseen rauhaan ilman aluevoittoja ja sotakorvauksia. Julis-tuksella valtiopäivät, siis myös vasemmisto ja vapaamieliset, yrit-tivät vaikuttaa politiikan suuntaan, eli vaativat päästä osallistu-maan vallankäyttöön, syrjäyttämään sotahullun johdon. Näin val-takunnan entinen rakenne olisi mullistunut ja yhteiskuntajärjes-tys muuttunut.

Sodan rasitukset siis koettelivat Saksassakin vanhan järjestyk-sen kestoja, mutta toisaalta juuri sodan takia muutos voitiin torjua isänmaallisuuden nimissä. Kotoisen eripuraa paljastaminen oli heikkouden tunnustamista ja epäisänmaallista, se rohkaisi vihol-lista sotimaan eikä suinkaan tuonut siedettävää rauhaa lähem-mäksi. Koska kansleri pyrki neuvottelu- eli luovutusrauhaan ja koska hän pyrki pelastamaan yhteiskuntarauhan lepyttelemällä uudistusten vaatijoita, ei siis "pystynyt pitämään kurissa sosialis-teja", oli hän voittorauhan kannattajien mielestä kelvoton ja sai erota kesällä 1917.

Voittorauhaa vaativat ennenkaikkea sotavoimien johtajat. Ver-dunin epäonnistumisen jälkeen oli Falkenhayn saanut eron. Itä-

149. Heichen, Hindenburgin ... s. 11; esimerkki siitä, miten totaalissa sodassa kirjallisuuskin palvelee mielipiderintamalla. Saksan työväen suhtautumista selvittelevää tutkimusta selostaa Husung, Arbeiterschaft ..., varsinkin s. 619— ja 637—.

rintaman sankarit Hindenburg ja Ludendorff nousivat voiton ta-kuumiehiksi. Sodanjohto keskittyi vähitellen Ludendorffin käsiin ”äänettömäksi diktatuuriksi”.¹⁵⁰ Valtiojärjestyksen mukaiset eli-
met — keisari, kansleri, valtiopäivät ja hallintovirastot — toimi-
vat edelleen, mutta enimmäkseen toteuttaen pääesikunnan hyväk-
si näkemää politiikkaa. Valtakunnan voimavarat valjastettiin yhä
tiukemmin totaaliseen sotaan ja valtiojärjestyksen uudistamisvaa-
timukset torjuttiin maanpetöksillisinä, sisäistä rintamaa heikentä-
vinä tai ainakin sodan aikana käytännössä mahdottomina. Voitto-
rauhan toivo oli entistäkin tärkeämpi kansan tyydyttämiseksi ja
johtajien kunnian ja aseman pelastamiseksi.

Ludendorff näki sodan päämääräksi vihollisen tuhoamishalun
murtamisen ja Saksan tulevaisuuden turvaamisen uusilta hyök-
käyksiltä. Rauhan piti turvata Saksan taloudellinen kehitys niin
että se taloudellisesti ja sotilaallisesti kestäisi uuden puolustusso-
dan. Hiilen ja raudan saanti, minkä merkitys sodankäynnille oli
vasta sodan aikana käytännössä selvinnyt, oli turvattava, samoin
strategisesti arat rajat oli korjattava esimerkiksi Belgian ja Puolan
kohdalla.¹⁵¹

Tirpitz oli vaatinut myös merivoimien totaalista panosta suur-
sotaan, ja merivoimien johtoa itselleen siinä samalla. Kanslerin,
merikabinetin ja meriesikunnan onnistui kuitenkin estää vallan-
keskitys ja laivaston uhkarohkea käyttö. Suuramiraali erosi meri-
ministeriöstä 1916 ja perusti ”Vaterlandspartein” keräämään kon-
servatiivisen ja kansallismielisen isänmaallisen sivistyneistön
kannatusta sodanjohton ohjelmille. Näin haluttiin masentaa vi-
hollisen intoa ja kannustaa valtakunnanjohtoa valtiopäivien rau-
hanpuuhastelua vastaan. Tirpitz katsoi että vain diktatuuri ja to-
taalinen sota voi saada aikaan rauhan ”joka turvasi saksalaisen
työläisen leivän kansainvälisen kapitalismin orjuudelta”. Hänen
”niinsanottu” anneksionisminsa perustui pessimistiseen ja ”his-
torian vahvistamaan” käsitykseen Saksan talouden ja valtion elin-
mahdollisuuksista. Saksa tarvitsi tilaa maailmalla koska se Euroo-
passa oli hyökkäyshaluisten naapuriensa saartama. Saksan johta-
massa keski-Euroopassa pientenkin naapurien itsenäisyys ja edut

150. Kitchner, *The Silent Dictatorship ...*; Ludendorffin toimista yleensä: Parkin-
son.

151. Ludendorff, *Meine Kriegserinnerungen* s. 414, 617.

oli parhaiten turvattu ympärysvaltojen kuristukselta, kun vain vielä saatiin päivätasaajan Afrikka siirtomaaksi.¹⁵²

Niin sotilailla kuin siviileillä oli yksityiskohdissaan erilaisia sodanpäämääräohjelmia. Laivaston puolesta meriesikunta haaveili, että Ranskan tappion jälkeen voitaisiin tehdä jo aikaisemmin suunniteltu liitto Venäjän ja Japanin kanssa. Siten Saksa saisi edullisemmat asemat jatkuvaan puolustustaisteluun anglosakseja vastaan.¹⁵³ Sitä varten oli tukikohdiksi saatava Belgian ja Flanderin rannikko sekä Christiansand, Westfjord, Bergen ja Fär-saaret, joista käsin merisaarto voitiin murtaa. Mahtiaseman tueksi muualla maailman merillä tarvittiin Valona ja Konstantinopoli, Azorit ja Dakar, Kap Verde ja Senegambia, Kamerun ja Itä-Afrikka ynnä Tahiti. Keisari hyväksyi nämä tavoitteet ja lisäsi vielä että Falkland voitaisiin antaa Argentiinalle (koska siellä asui paljon saksalaisia siirtolaisia). Englannilta piti ottaa 100 miljoonan ja Yhdysvalloilta 30 miljoonan dollarin sotakorvaus.¹⁵⁴

Armeija olisi tyytynyt Ranskan vastaisella rajalla pieniin korjauksiin; esimerkiksi Kanaalin rantojen anneksio olisi sen mielestä tuonut Saksalle lisää ei-saksalaisia, sosialistisia ja katolisia alamaisia, joita ennestäänkin oli liikaa. Maavoimien päämielenkiinto suuntautui maa-alueille itään, josta piti saada raaka-aineiden lisäksi asutusalueita ja viljelymaata kasvavalle väestölle. Laivasto taas piti turhana itäisiä anneksioita, jotka eivät Englantia vastaan auttaneet, vihoittivat Venäjää, eivätkä olleet kovin saksalaisia nekkään.¹⁵⁵

Sodan edellisen ajan kokemus todisti, että vastustajan hyvään tahtoon ei voinut luottaa, oman olemassaolon turvaaminen edellytti niin suurta saalista että vain perinjuurin löyty vihollinen siihen voi suostua. ”Sotia käydään jotta voitettaisiin, ei siksi että

152. Tirpitz, *Erinnerungen* s. 282—288; amiraali näki tilanteen samoin kuin Luedendorff, *Meine Kriegererinnerungen* s. 368—9 tai sotilaskirjailija Bernhardi jo ennen sotaa s. 118—119; Saksan sodanpäämäärät on perusteellisimmin esittänyt tietenkin Fischer, *Griff* ...

153. Hubatsch, *Der Admiralstab* ... s. 172

154. Müller, *Regierte* ... s. 278, 286—287, 23.IV 1917, 11.V 1917, 19.V 1917

155. Hoffmann s. 154 — Nimenomaan Puolasta tuli erimielisyyttä myös liittolaisten kanssa; Itävalta haaveksi Habsburgien hallitsemasta Puolasta, joka ulottuisi Mustalle merelle asti, mikä puolestaan hännäsi Tonavan valtiuteen pyrkivää Bulgariaa ja Mustan meren herruutta tavoittelevaa Turkkiä.

tehtäisiin rauha”.¹⁵⁶ Luopujat ja sovittelijat eivät käsittäneet, että kilpailijan tuhoa Englanti oli tavoitellut jo Einkreisungia rakentessaan, ja Saksan häviön se pyrki takaamaan myös pitkälle tulevaisuuteen: nälkäsaarrolla se taisteli äidin kohdussa kehittyvää lasta näännyttääkseen, jotta Saksaan syntyisi ruumiillisesti almittainen sukupolvi.¹⁵⁷

Upotussota

Laivastolla oli keino, jolla rauha voitiin voittaa: rajoittamaton sukellusvenesota.

Sukellusveneet olivat heti sodan alussa osoittautuneet odottamattoman tehokkaiksi aseiksi. Upotussotaan Englannin merenkulkua vastaan oli ryhdytty jo 1915. Sääntöjen mukaan vihollisen laivaa täytyi varoittaa ja miehistö sekä matkustajat auttaa turvaan, ennenkuin sen sai merellä upottaa. Sukellusvene joutui itse siinä vaaraan, koska uhri saattoi saada apua tai yrittää tuhota uhkaajansa ajamalla päälle tai ampumalla (vaikka kauppalaivojen aseistaminen oli sääntöjen vastaista sekin). Järkevä taktiikka oli sukelluksista ampua laiva torpedolla upoksiin heti kun se nähtiin. Siinä ei aina kerinnyt katsomaan, mikä laiva oli uhrina. Maailmalla herätti pahaa verta muutaman matkustajalaivan upottaminen, varsinkin kun mukana meni amerikkalaisiakkin. Yhdysvallat protestoivat kiukkuisesti ja kansleri sai upotussodan kielletyksi. Vuonna 1916 vaadittiin sukellusveneitten irtipäästöä jälleen, mutta kun kansleri sanoi Hollannin ja Tanskankin siitä suuttuvan, totesi OHL ettei näitä vastaan riittänyt joukkoja Verdunista, Sommelta, Brusilovin torjunnasta ja italialaisten kurittamisesta. Nimenomaan tästä tuohtuneena Tirpitz erosi virastaan.

Pitkän valtataistelun jälkeen sotilasjohtajat lopulta kuitenkin voittivat kanslerin, kun vuoden 1916 lopulla ilmeni, ettei Englanti suostuisi neuvottelurauhaan Saksan ehdoilla. ”Vastuunalaiset johtajat tunsivat velvollisuudekseen käyttää välinettä jolla uhkaava onnettomuus voitiin torjua”. Olisihan heitä moitittu ankarasti,

156. Hopmann, *Das Kriegstagebuch ...* s. 204

157. Ludendorff, *Meine Kriegserinnerungen* s. 170; Scheer, *Deutschlands Hochseeflotte ...* s. 350

jos ei olisi käytetty keinoa, jonka teho näytti varmalta. Meriesikunnan päällikkö amiraali v. Holtzendorff laski että ”jos vapautuisimme rajoituksista, entisten kokemusten nojalla voi sanoa että Englannin vastarinta murtuu puolessa vuodessa”.¹⁵⁸ Vastustajan olisi pakko taipua Saksan mieleiseen rauhaan.

Yhdysvallat suuttui kieltojensa uhmaamisesta niin että julisti Saksalle sodan. Sen ei uskottu ehtivän vaikuttaa sodankäyntiin ennen Englannin kukistumista; jälkeensä on lohdutauduttu sillä että se olisi joka tapauksessa tullut Englannin puolelle keksien jonkin muun syyn.

”Meriesikunta on lujasti vakuuttunut sukellusvenesodan menestyksestä”; usko näyttikin perustellulta. Kun upotussota alettiin helmikuussa 1917, sukellusveneet tekivät todella tuhoisaa työtä. Upotustavoite, jota Englannin ei laskettu kestävä, oli 600 000 tonnia kuukaudessa, mutta sukellusveneet pystyivät upottamaan ”helmikuussa 780 000 tonnia, loistavaa!”, kesäkuun alussa ”Holtzendorff oli reipas ja luottavainen” koska toukokuussa oli upotettu 900 000 tonnia, huhtikuussa 1092 000 tonnia.¹⁵⁹

Hochseeflotten tehtäväksi jäi suojata miinanraivaajia, jotka siivosivat sukellusveneitten lähtö- ja paluuväylät kotisatamien edustalla.¹⁶⁰ Koska sukellusveneet kantoivat päävastuun pääsotänäyttämöllä, ehtivät suuret taistelulaivat vuosina 1917 ja 1918 poiketa sotatoimiin Itämerenkin puolella, niinkuin jäljempänä tarkemmin kerrotaan. Telakkateollisuuden voimat keskitettiin sukellusveneitten rakentamiseen. Vuodeksi 1917 oli telakoilta tilattu 54 venettä, kesäkuussa tilattiin 95 ja heinäkuussa 120 lisää.¹⁶¹

Kaikki ei kuitenkaan mennyt aivan lasketulla tavalla. Tarkistutkin upotusluvut olivat kyllä vaikuttavia, helmikuussa 1917 jo 540 000 tonnia, maaliskuussa tavoite 600 000 tonnia ja huhtikuussa Englannille tuhoisa 891 000 tonnia.

Mutta sotaan väsyneet (esimerkiksi Itävallan ulkoministeri Czernin) alkoivat jo huhtikuussa menettää uskoaan; vaikka laivas-to oli tuhonnut jopa enemmän tonnista kuin oli luvannut, sukel-

158. Scheer, Deutschlands Hochseeflotte im Weltkrieg s. 333, 350, 360; Tirpitz, Erinnerungen, s. 363—368

159. Müller, Regierte der Kaiser? s. 253; s. 266 16.III 1917; s. 292 9.VI 1917

160. Scheer, Deutschlands Hochseeflotte im Weltkrieg s. 363

161. Hubatsch, Der Admiralstab s. 179

lusvenesota ei tuottanut toivottua poliittista vaikutusta. Pääinvastoin, Englannin taistelutahto vain vahvistui. Edes zeppeliinien hyökkäys Lontooseen ei masentanut vihollista, se oli herättänyt vain määrätöntä raivoa suureksi vahingoksi rauhanasialle.¹⁶²

Ilmeisesti meriesikunnan taktilliset laskelmat oli tehty oikein vuoden 1915 kokemuksen perusteella, mutta toiveajattelun vallassa ei ollut otettu laskuihin englantilaisten mahdollisia torjuntatoimia. Amiraaliteetti määräsi kauppalaivat kulkemaan sotalaivojen suojaamissa saattueissa, joista niitä oli paljon vaikeampi tuhota ja joita vastaan hyökkäävät sukellusveneet joutuivat itse suureen vaaraan. Uputusmäärät vähenivät nopeasti alle 400 000 tonniin kuukausittain. Ympärysvallat pystyivät myös rakentamaan enemmän laivoja kuin merellä tuhoutui. Sensijaan sukellusveneet kärsivät yhä suurempia tappioita (alkuvuodesta 20, loppupuoliskolla 43 venettä, koko sodan aikana 178); vanhojen, kokeneitten komentajien menetys vähensi hyökkäyksen tehoa.¹⁶³ Viholliselle aiheutettiin suuret tuhot, mutta omaan tahtoon sitä ei saatu alistetuksi. Amerikkalaisetkin saivat miljoona-armeijan Ranskaan pikemmin kuin oli luultu.

Heinäkuun alussa Holtzendorff oli jo hiukan vaimea kun häntä muistutettiin, että kuun vaihteessa englantilaisten piti tulla pyytämään rauhaa, ja pian hän joutui tunnustamaan että upotussota laimeni arveluttavasti.¹⁶⁴ Sukellusvenesotaa jatkettiin omista tappioista ja huonommista tuloksista huolimatta, koska muutakaan keinoa Englannin kukistamiseksi ei ollut. Kun upotussota helmikuun alussa 1918 täytti vuoden, Holtzendorff sai tammenleivät Pour le Mérite'insä,¹⁶⁵ mutta ainakin jälkeinpäin katsoen ele tuntuu lohdutuspalkinnolta.¹⁶⁶

Vuoden 1917 kriisi tuntui myös laivaston sisäisessä elämässä. Kerrankin matruusit vaikuttivat upseerien ja esikuntien sotaan

162. Müller, *Regierte der Kaiser?* s. 270 3.IV 1917; s. 275 15.IV 1917; s. 278 21.IV 1917; s. 296 24.VI 1917

163. Herwig, "Luxury ..." s. 226—228; Scheer, *Deutschlands Hochseeflotte im Weltkrieg* s. 467

164. Müller, *Regierte der Kaiser?* s. 299 4.VII 1917; s. 304 15.VII 1917

165. Müller, *Regierte der Kaiser?* s. 349 1.II 1918

166. Holtzendorff joutui eroamaan kesällä riitaannuttuaan Ludendorffin kanssa Venäjän laivastolta jääneiden alusten käytön takia, ks. jäljempänä.

muutenkin kuin vain laivojen käyttäjinä. Merimiehet olivat satamakaupungeissa päässeet osallisiksi kytevästä sotaväsymyksestä ja yhteiskunnallisesta tyytymättömyydestä, mitä laivoilla vielä paransi toimeettomuus ja huono ruoka sekä päällystön kehnous, kun parhaat esimiehet oli viety sukellusveneille, sekä meri-, insinööri-, kansi- ja aliupseerien keskinäiset kinat. Hochseeflotten suurilla laivoilla ilmeni tottelemattomuutta, karkaamisia, nälkälakkoja ja sabotaasia. Tästä syytettiin vasemmistososialisteja, mutta kolmen agitaattorin hirttäminen ei tilannetta auttanut. Matruusien tyytymättömyys ei johtunut kiihotuksesta, vaan kiihottajat saivat kuulijoita, koska oltiin tyytymättömiä sekä yhteiskunnan että sitä pienoisikoossa kuvastavan laivaston oloihin.¹⁶⁷ Esikuntien oli tietenkin vaikea tätä käsittää, mutta se ymmärrettiin että toimeettomuus edesauttoi agitaattorien työtä, minkä torjumiseksi sitten yritettiin keksiä sopivia sotatoimia, niinkuin jäljempänä kerrotaan.

Venäjä lamautuu

Itämeren länsipäässä soti rannikkopuolustuslaivue edellisten purjehduskausien tapaan myös kesällä 1917. Tanskan salmien vartiointista oli suuri työ, mutta pahempia vuotoja ei päässyt tapahtumaan. Joskus pelästyttiin, että Englanti yrittäisi täällä kostaa sukellusvenesodassa kärsimiään tappioita tai häiritä saksalaisten operaatioita idempänä Itämerellä. Vartiolaivojen raskaana varmistuksena pidettiin panssarilaivaa. Kuninkaallinen laivasto ei kuitenkaan ollut sen innokkaampi tulemaan loukkuun kuin aikaisemminkaan.

Talvi 1916—17 oli ollut kova, jäät ulottuivat pitkään Saksan rannikolle asti. Vasta huhtikuun alkupäivinä Hopmann pääsi laivoineen Kielistä Libauhun. Itämeren tiedusteluvoimiin kuului kolme risteilijää, ("Kolberg", "Augsburg", "Strassburg"), 22 torpedovenettä ja 12 sukellusvenettä.

167. Tämä on Deistin (Die Unruhen ...) Çzisnikin, Rahmin ja Breyerin keskustelun yhteenveto.

Henrik katsoi, että sai sanoa tehtävän täytetyksi, jos näillä voimilla ilman pahoja omia tappioita saatiin vihollinen pidetyksi aloillaan ja kauppa suojatuksi. Uhkarohkeisiin syöksyihin ei lähdetty, mutta Suomenlahden miinasulkua täydennettiin ja sukellusveneillä vietiin miinoja Pohjanlahdelle kauppaa ja Suomenlahdelle sotalaivastoa vastaan.

Oman kaupan suojaksi pantiin Ruotsin linjalle kaksitoista saatoryhmää ja Swinemünden—Libaun välille viisi ryhmää. Kussakin oli yksi tai kaksi pientä saattoalusta sekä pari-kolme kalastuslaivaa. Kun Itämeri huomattiin verrattain rauhalliseksi, jouduttiin nopeat saatto- ja miinanraivausalukset luovuttamaan Pohjanmerelle, niin että jäljelle jäi vain kalastusaluksia. Miinalaivueilla oli täysi työ entisten sulkujen ja niistä irronneitten ajomiinojen rai-vaamisessa, vaikka venäläiset eivät uusia miinoituksia laskeneetkaan.

Tiedustelussa auttoi muutama kymmenen lentokonetta, joista osa oli koulukoneita kun taistelukoneista oli pulaa, sekä neljä ilmalaivaa; ilmataisteluun ei Itämerellä jouduttu.

Merenkulku sujui melkein häiriöttä, yli 4000 laivaa saatettiin ja rautamalmia tuli yli viisi miljoonaa tonnia.

Venäjän kauan odotettu mutta silti yllättävä vallankumous muutti Itämerenkin sotatilannetta. Tukikohdissa makaileva Venäjän laivasto osallistui maaliskuun kumoukseen raaimmin, Nepe-
nin ja monia muita pätevimpiä upseereja murhattiin. Valta laivas-
tossa siirtyi vallankumouksellisten neuvostolle, jonka valvonnas-
sa komentajana toimi amiraali Maksimoff, ”epärehellinen kiipijä,
valmis liittoutumaan mihin tahansa poliittiseen suuntaan” kun-
nes vangittiin ja nimitettiin meriministeriksi, sitten Razvosoff.
”Laivasto on demobilisaation tilassa, kunnolliset upseerit yrittä-
vät pelastaa mitä on pelastettavissa, mutta ei tiedä jääkö se tur-
haksi työksi”. Riianlahden rintamalaivasto ei ollut yhtä vallanku-
mouksellinen ja englantilaiset sukellusveneet sekä entiset miina-
esteet ja rannikkopatterit rajoittivat edelleen Saksan Itämeren-lai-
vaston toimintavapautta.¹⁶⁸

168. Vallankumoukselliselta Venäjältä tuli laivaston arkistoon runsaasti aineis-
toa, jonka perusteella esikunnat pystyivät seurailemaan tapausten kulkua ja
tilanteen kehitystä ilmeisen hyvin; esim.

— Die Verhältnisse in Russland nach Erzählungen des russischen Korvet-

Kahakointi jatkui entiseen tapaan Irbenin salmessa, jossa venäläiset vielä saivat vahvistetuksi sulkujaan, joita saksalainen rai-vaajalaivue puolestaan yritti poistaa. Riianlahden yllä sodittiin lentokoneilla ilman erityistä tulosta. Saksalaisilla oli rannikkopattereita Kuurinmaan satamissa, venäläisillä taas Saarenmaalla sekä Muhunsalmessa, jossa myös vartioivat ”Slava” ja ”Tsesarevitš” (vallankumouksen jälkeen nimetty ”Grażdaniniksi”) muutaman risteilijän, hävittäjän ja tykkiveneen kanssa. Englantilaiset pitivät Riianlahdella muutamaa C-venettä.

Vallankumous ei siis heti halvaannuttanut Venäjän armeijaa tai laivastoa kokonaan. Vakoojien käsityksen mukaan ”Kerenskin johtamien nationalistien” toiminta tähtäsi Itämeren herruuden säilyttämiseen. Jos Itämeren laivasto, jonka oli tarpeeksi vaikea työskennellä Suomenlahden ja Pohjanlahden ahtailta vesillä, tulisi tungetuksi aivan Suomenlahden pohjukkaan, merkitsi se Pietarin tuhoa ja ehkä koko Pohjois-Venäjän menetystä.¹⁶⁹

tenkapitäns Baron Helmerson, in Hangö und in Helsingfors gemachten Beobachtungen. s.d. (vallankumouksen jälkeen). BA-MA RM 5/v 1434 Russland, Allgemeines, vom April 08 bis September 1918

- Marine-Attaché für die Nordischen Reiche 14.IV 1917 ja 24.IV 1917; Russland: — 1187—: 30.IV 1917; Nasst Nr 10325 4.V 1917. BA-MA RM 5/v 4996 Politik Russlands. Die russische Revolution, vom 15.März 1917 bis 30.Juni 1917;
- Einfluss der revolutionären Bewegung in Russland auf den Kampfgeist der russischen Flotte 1.V 1917. BA-MA RM 5/v 4975 Nachrichten über die feindliche Flotte und Küstenbefestigungen.
- Tätigkeit der engl. Seestreitkräfte i.d. Ostsee, vom 17.April 1917 bis 19.Juli 1917; Agentenmeldung 25.VI 1917; Einfluss der revolutionären Bewegung in Russland auf den Kampfgeist der russischen Flotte 19.V 1917. BA-MA RM 5/v 4064, Russland, II 1917—31.XII 1917.
- Marine-Attaché für die Nordischen Reiche 22.VIII 1917 ja 4.IX 1917. BA-MA RM 5/v 4976 Nachrichten über die feindliche Flotte und Küstenbefestigungen vom 19 Juli 1917 bis 29 Oktober 1917; — Vernehmung No R. 46 a 12.XI 1917. BA-MA RM 5/v 4998. Politik Russland, Die russische Revolution, vom 15. September bis 19.November 1918;
- Militär-Attaché für die Nordischen Reiche 5.VI 1917. BA-MA RM 5/v 4975 Nachrichten über die feindliche Flotte und Küstenbefestigungen. Tätigkeit der engl. Seestreitkräfte i.d. Ostsee, vom 17.April 1917 bis 19.Juli 1917.

Venäjän laivaston kehityksestä tänä aikana: Frolov, Mawdsley; vallankumouksen vaikutuksesta armeijaan: Wildman; muistelmia punalaivaston alusta: Gorškov

169. Fischer-Lossainen 1.VI 1917. BA-MA RM 5/v 4064, Russland, II 1917—

Kerenskin ote kuitenkin höltyi vähitellen. Uusi vallankumous oli väistämättä edessä ”kun syksyllä pula kaikesta pahenee”. Ehkä käänne tapahtuisi oikealle; kansa kaipasi rauhaa ja uusi tsaari palauttaisi kaivatun järjestyksen. Tai sitten äärivasemmisto rauhan lupauksillaan nostaisi kansan kukistamaan sotilaat, imperiaalistit, ententeystävät, koko vastavallankumouksen.¹⁷⁰ Saksan sodanjohdo pyrki tarmokkaasti vaikuttamaan kehitykseen: ”Me pehmitämme venäläisiä yhä lujemmin sanomalehdillä, lentolehtisillä ja neuvotteluilla”¹⁷¹ ja tapaukset kulkivatkin sen haluamaan suuntaan: ”Englantilaiset agentit pitävät enää vaivoin yllä Venäjän taisteluhaluja”; äärivasemmiston kannatus voimistui koko ajan, samoin Suomen ja Ukrainan itsenäisyysliike. Saksalaiset pitivät sitä omana saavutuksenaan: ”Ilman herkeämätöntä tehokasta tukeamme ei bolševikkiliikehdintä ikinä olisi saanut laajuuttaan ja syvyyttään”.¹⁷² Pian voitiin arvella että ”Leninissä on ainesta tulla Venäjän rajattomaksi valtiaaksi, sillä nykyisissä oloissa ja yleisen voimattomuuden vallitessa hän on mittaamattoman ylivoimainen, ei koskaan epäile eikä hänelle ole mahdotonta olemassa”.¹⁷³

Lokakuun vallankumous lamautti Venäjän merivoiman lopullisen tuntuisesti. Meriupseerit vangittiin tai ”ammuttiin, puhkottiin pistimin, poltettiin konehuoneessa tai kaltattiin hytteihinsä päästämällä sinne kuumaa höyryä”, kuri hävisi, palvelu veltostui, harjoitukset lakkasivat, vartijat nukkuivat, miehistö karkaili. Laivojen liikkumis- ja ampumakyky kärsi sabotaasin ja upseerien häviämisen takia. Kronstadtin kerrottiin ryhtyneen itsenäiseksi tasavallaksi, joka ei käynyt sotaa Saksaa vastaan, samoin Pähkinälinnan, eikä laivasto Helsingissä enää halunnut puolustaa ”vie-

31.XII 1917; Marine-Attaché für die Nordischen Reiche 4.VII 1917. BA-MA RM 5/v 4975 Nachrichten über die feindliche Flotte und Küstenbefestigungen.

170. BA-MA RM 5/v 4998. Politik Russland, Die russische Revolution, vom 15. September bis 19.November 1917.

171. Hoffmann I s. 164 30.IV 1917. Saksasta bolševikeille menneestä tuesta esim. Bonnin, Les Bolcheviques et l'argent allemand ... tai Pearson, The Sealed Train ...

172. Kühlmann valtios sihteeri von Lersnerille 29/30.IX 1917. BA-MA RM 5/v 5205. Ålandsinseln vom 18. Februar 1916 bis 5 April 1918

173. Marine Attaché für die Nordischen Reiche 29.XI 1917 BA-MA RM 5/v 4998. Politik Russland, Die russische Revolution, vom 15. September bis 19.November 1918.

rasta maata”. Jäljellä olevat upseerit kuuluivat puhuvan että olisi parasta joko upottaa laivasto jotta saataisiin ”toverivalta” loppumaan tai internoitua Ruotsiin ettei se joutuisi saksalaisten käsiin. Bolševikit taas olisivat tarjonneet laivoja Suomen eduskunnalle, mikä meriesikunnan mielestä ”sopii hyvin vuosilta 1904—1905 tuttuun venäläisten luonnekuvaan”.¹⁷⁴

Saksa saattoi siis ryhtyä toteuttamaan toiveitaan idässä Venäjän jouduttua yleisen voimattomuuden valtaan.

Itämerenmaakunnat

Saksan sydämellä

Venäjän voiman takia ei sodan alkuvuosina voitu suunnitella Itämeren rantamaiden valloitusta, mutta ajatus sinne menosta eli saksalaisten mielissä. Sikäläisten asukkaitten tiedettiin olevan Saksalle myötämielisiä. Saksalaiset joukot saivat Kuurinmaalle tullessaan tukea saksalaiselta ja juutalaiselta ainekselta. Lättiläinen väki suhtautui vihamielisesti, mutta ”tiukka väkivalta tätä luonnostaan pelkurimaista kansaa vastaan on aina osoittautunut tehokkaaksi”. Liettualaiset taas olivat saksalaisille myötämielisiä päästäkseen puolalaisten sorrosta. Omistavissa virolaisissa piireissä eli toivo että saksalaiset tulisivat pian ja ottaisivat maan, koska olot venäläisten herruudessa olivat sietämättömät.¹⁷⁵

Suursaksalaiset haaveilijat kaavailivat että Räävelin ja Narvan omistus turvaisi Itämeren tienoot. Strategisesti paras raja oli Lu-

174. BA-MA RM 5/v 4976 Nachrichten über die feindliche Flotte und Küstenbefestigungen vom 19 Juli 1917 bis 29 Oktober 1917; BA-MA RM 5/v 4064, Russland, vom Februar bis Dezember 1917.

175. Innere Lage Russlands und Zustand seines Heeres Ende 1914. Generalst. des Feldheeres Nachrichtenabt. BA-MA RM 5/v 4979 Nachrichten über die russische Armee, einschl. allgem. Kriegsvorbereitungen, vom August 1914 bis 7.März 1917;
Zuverlässiger Agent berichtet 28.IX 1917. BA-MA RM 5/v 4976 Nachrichten über die feindliche Flotte und Küstenbefestigungen vom 19 Juli 1917 bis 29 Oktober 1917.

gan tasalla, jonka itäpuolella oleva suoalue estäisi moskoviittien hyökkäykset. Maanviljelysalueen laajennus pelastaisi Saksan nälkäsaarrolta ja mahdollistaisi väestönkasvun sekä takaisi raaka-aineiden saannin. Pärnun—Tarton—Peipsijärven—Ilmajärven—Volgan—Kaspian kauppareitin hallinta tuottaisi suurta hyötyä.

Baltian ja Puolan mukana Venäjä menettäisi parhaat veronmaksajansa ja hallintomiehensä, joten se ei voisi tulla enää vaaraksi Euroopalle. Sen Itämeren-laivasto häviäisi olemasta, joten Itämerestä tulisi saksalainen sisämeri. Tanskan ja Ruotsin olisi pakko liittyä Saksaan, joka sitten voisi huoletti keskittyä tehtäviinsä Pohjanmerellä.

Baltian kohtalo ei saanut olla muu kuin liittyminen Saksaan. Täältä käsin voitaisiin sitten valloittaa Pietari ja vapauttaa Suomikin, jolloin Venäjän olisi pakko pyytää rauhaa. Näin oli mahdollista poistaa Venäjän vaara iäksi; sellaista tilaisuutta ei tulisi vuosisatoihin! ”Saksan kansa katsoo täynnä luottamusta mutta myös täynnä odotusta kenraaleihinsa!”

Einkreisungin murtuminen idässä sattuisi Englantiin niin että sen ote Venäjstä kirpoaisi. Jos taas Saksa laiminlöisi tilaisuutensa, saisi Englanti Venäjän pysyvästi holhoukseensa ja Saksan kaikki saavutukset jäisivät Pyrrhoksen voitoiksi. Itämeren rannikon asukkaat olivat valmiit ottamaan tukea mistä ikinä saivat. ”Tiedettiin” Venäjän suunnittelevan Ahvenanmaan, Saarenmaan, Viron ja Liivinmaan panttaamista Englannille. ”Tieto oli uskottava”, koska englantilaiset jo kauan sitten olivat asettuneet Itämerenmaakuntiin: 1850-luvulla Riikaan oli rakennettu anglikaaninen kirkko, ja pormestari oli englantilaista sukujuurta. Saarenmaalle oli tullut agenteja ostelemaan maita erinomaisen korkeilla hinnoilla, ja Räävelin läheltä rannikolta englantilaiset olivat ostaneet jo neljä maatilaa. Näin Englanti järjesteli vaivihkaa tukikohtia sukellusveneilleen.¹⁷⁶

176. — Baltischer Vertrauensmann. Erster Januarbericht 1917. Stockholm. BA-MA RM 5/v 4992 Politik Russland, vom 16.Juni 1916 bis 14.Juni 1917
— Geheimschrift über die Besiegung Englands und gleichzeitiges Zerstörung der englischen Hegemonie innerhalb der Entente, von einem stockholmer Freunde 13.II 1917; Ergebnis von Baron Friedrich v.d.Ropp., BA-MA RM 5/v 4992 Politik Russland, vom 16.Juni 1916 bis 14.Juni 1917

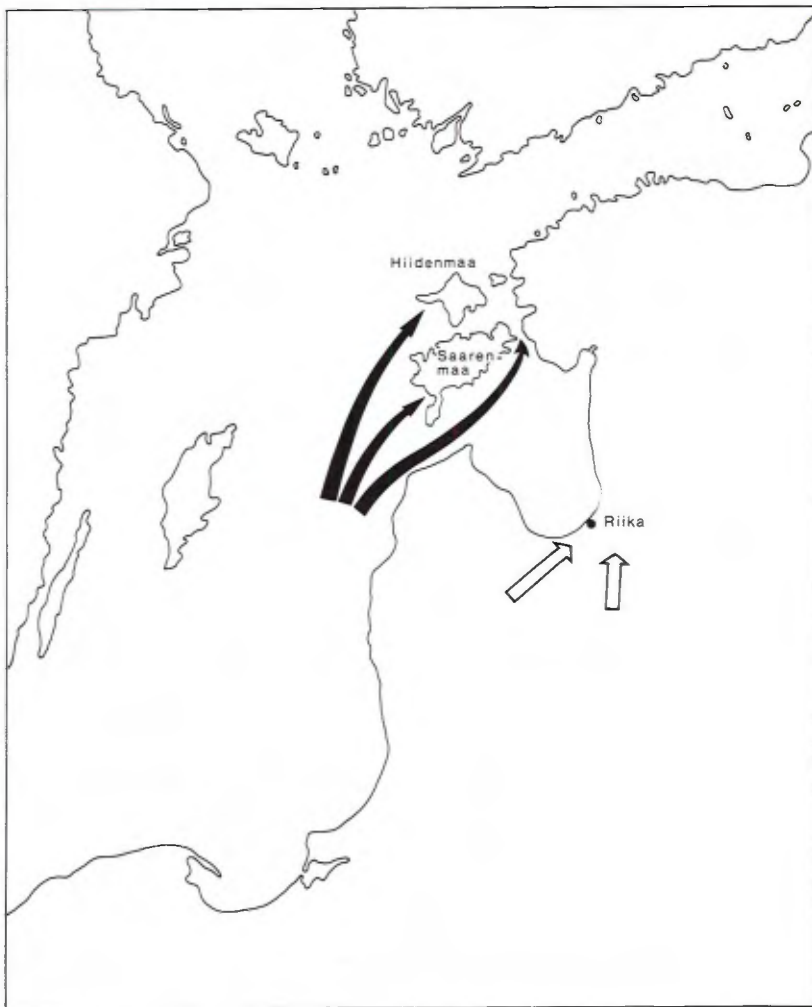
Laivasto arkistoi näitä tietoja huolellisesti, eikä ilmeisesti huomannut niissä mitään koomista. Omin voimin laivasto ei voinut ryhtyä toimiin, mutta armeijakin kiinnostui Itämeren perukasta. Virallinen sotahistoria toteaa että Baltia alkoi olla yhä lämpimämin Ludendorffin sydämellä. OHL:hän tavoitteli sodanpäämääräänsä nimenomaan idän suunnalta. Valloituksia sanottiin tarvittavan sotatalouden tarpeiden tyydyttämiseen sekä sodanjälkeisen odotetun kauppasodan asemien lujittamiseen ja myöhempien sotien strategisen lähtökohdan parantamiseen. Isänmaalliset muistelijat Baltian vanhoja siteitä Saksaan ja sikkäläisten saksalaisten kohtaloa. Tavoitellessaan taloudellista hyötyä kauppa- ja teollisuusmiehet ajoivat OHL:n kanssa yhdensuuntaista sodanpäämääräpolitiikkaa.

Kuitenkin vasta loppukesästä, kun Galitsiassa oli torjuttu Kezenskin hyökkäys, saatiin voimaa irti Baltian suunnalle. Kiire oli sittenkin, koska Itävalta-Unkari tarvitsi pian apua Italian rintamalle. Syyskuun alussa Saksan 8. armeija hyökkäsi Väinäjoen yli. Riianlahden valloitukseen ei ollut aikaa, joten laivasto pystyi autamaan vain lentokoneilla ja maitse Väinäjoen suulle kuljetetuilla miinanraivaajilla. Viidentenä syyskuuta rintama oli työnnetty 25 kilometriä joen taakse. Venäläiset menettivät 25 000 miestä, saksalaiset 4 200. Riian saksalaisten riemu oli sanoinkuvaamaton.

Valloitus oli sujunut niin helposti, että OHL päätti jatkaa Venäjän heikentämistä ja luoda perustan hyökkäykselle Pietariin seuraavaksi vuodeksi. Sitä varten Venäjän merivoimat oli ajettava pois Riianlahdelta ja otettava Saarenmaa ja Muhunsaari sekä myös Hiidenmaa.

Saarten valloitukseen tarvittiin tietenkin merivoimien apua. Tehtävä oli laivastolle mieluisa tilaisuus saada vaihtelua Pohjan-

-
- Generalfeldmarschall von der Goltz "zur Baltischen Frage" (artikkelissa "Stimmen aus dem Osten" 27.IX 1915, AA kieltänyt uusintapainoksen kesällä 1917); "Deutscher Volksrat. Einheit völkischer Verbände". 2.XI 1917. BA-MA RM 5/v 4993 Politik Russlands vom 14.Juni 1917 bis 27 August 1918
 - Helfer 1240 teilt mit 12.IV 1917; V.Veh, Dr.Jur., Vossische Zeitung 10.IV 1917, Berliner neueste Nachrichten 19.IV 1917; Nachrichtenabteilung der Adm.St. 5.V 1917. BA-MA RM 5/v 4996 Politik Russlands. Die russische Revolution, vom 15.Märtz 1917 bis 30.Juni 1917
 - Marine-Attaché für die Nordischen Reichen 5.VI 1917. BA-MA RM 5/v 4992 Politik Russland, vom 16.Juni 1916 bis 14.Juni 1917

Hyökkäys vallankumouksen heikentämän Venäjän kimppuun alkaa syksyllä 1917

meren sodankäynnin yksitoikkoisuuteen, joka oli luonut itämisalustan äärisosialistien lietsomalle kapinalle kesällä 1917. ”Tarvittiin menestyksellistä sotatointa palauttamaan menetetty luottamus ja kansan innostus laivastoon”,¹⁷⁷

Prinssi Henrik kyllä vastusteli aietta vedoten myöhäiseen vuodenaikaan ja siihen vaaraan että se provosoisi Englannin hyökkäämään Tanskaan. Vastalauseessa oli kuitenkin ”enemmän temperamenttia kuin logiikkaa”,¹⁷⁸ koska Henrikiä harmitti se, että hän ei päässyt yrityksen johtajaksi. OHL olisi alistanut kaikki taisteluvoimat omille alajohtajilleen, mutta myös Scheer halusi ylijohtoa itselleen päästäkseen toimimaan ja saavuttamaan jotain näkyvää. Tehtiin kompromissi: Hochseeflottesta ja Itämeren tiedusteluvoimista koottiin erillisosasto, Flottenverband für Sonderunternehmung, komentajanaan vara-amiraali Schmidt; maasota taas annettiin Riian rintaman komentoon.

Sonderverbandin ytimeksi otettiin yksitoista taistelulaivaa vaientamaan rantapatterit ja torjumaan gangutien vastahyökkäykset.¹⁷⁹

177. Scheer, Deutschlands Hochseeflotte im Weltkrieg s. 412, 416—422; Herwig, The German ... s. 224

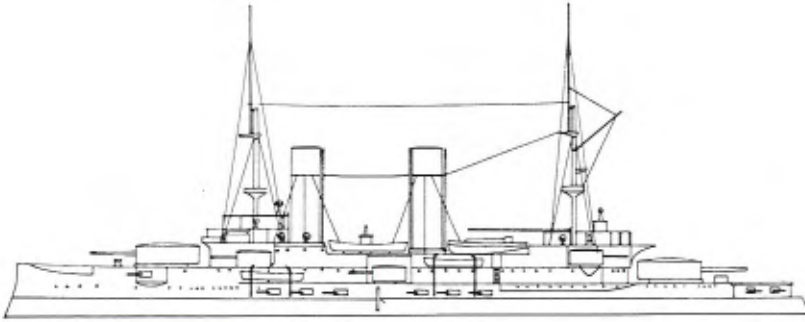
Herwigin tendensi on osoittaa Saksan laivasto turhaksi ylellisyydeksi, ja hän pilkkaa Viron saarten valloitusta järjettömäksi, koska näin merisodan painopiste siirrettiin väärälle rintamalle, mikä heikensi Pohjanmeren sukellusvenesotaa. Aikaisemmin, kesällä 1915, operaatio olisi Herwigin mielestä myötävaikuttanut Venäjän irrottamiseen sodasta; lokakuussa 1917, Venäjän armeijan luhistumisen jälkeen ja bolševikkivallankumouksen aattona, saavutettavissa oleva tulos oli suhteeton verrattuna liikkeelle pantuihin voimiin ja vaaroihin jotka yrityksestä koituivat. Saarten valloitus oli Herwigin mukaan ”klassillinen overkill -tapaus”, jolla ainoastaan yritettiin saada laivastolle puuhaa, Herwig, Luxury fleet 236. Sama henki on teoksessa Stegeman, Die deutsche Marinepolitik s. 127

XXIII reserviarmeijakunta otti mukaan maihinnousua varten 25 000 miestä, 8000 hevosta, 40 tykkiä ja 2500 ajoneuvoa; maallikon on vaikea päätellä oliko siinä liikaa voimaa, mutta Gallipoli oli varottava esimerkki laivaston ja armeijan yhteisestä sotatoimesta, johon oli ryhdytty aluksi liian vähin eväin. Kun kerran lähdettiin liikkeelle, oli mukaan otettava niin paljon voimaa ettei takaiskusta ollut pelkoa. Saksalaisten tulo koitui Viron niinkuin Suomenkin eroksi Venäjästä, ja oli myös tähdätty Englantia vastaan, joten sitä ei voine arvioida pelkästään turhaksi.

Vertailua I ja II maailmansodan operaatioiden välillä: Meltzer

178. Regierte der Kaiser? s. 320 14.IX 1917.

179. Lippulaivana taisteluristeilijä ”Moltke” sekä taistelulaivat ”König”, ”Bayern”, ”Grosser Kurfürst”, ”Kronprinz”, ”Markgraf”, ”Friedrich der Grosse”,

Panssarilaiva "Slava"

Suurin vaiva hyökkääjillä oli miinanraivauksesta, jota vielä hidasti myrskyinen ja läpinäkymätön sää. Ludendorff painosti yrittämään vaikei väyliä aina ehditty saada aivan puhtaiksi, koska Flanderissa oli tilanne äärimmäisen kireällä eikä joukkoja voitu pitää idässä kauan. Kun väylät jäivät kapeiksi eikä paikkoja pimeässä saatu aina tarkasti mitatuksi, menetettiin miinoihin muutama kevyt alus. "Grosser Kurfürst" sekä "Bayern" ja myöhemmin vielä "Markgraf" vaurioituivat pahasti, mutta nämä ajanmukaiset taistelulaivat pysyivät uimasillaan ja saatiin hinatuksi Kieliin korjattaviksi.

Liikkeelle lähdettiin lokakuun 11. päivänä. Vuoden 1915 kokeuksista oli opittu: maa- ja merivoimien yhteistoiminta sujui. Maihinnousu yllätti venäläiset ja onnistui hyvin. Linjalaivojen ja risteilijäin tuli lamautti vastarintahalut, venäläiset väistyivät ja suuri osa joutui vangiksi. Gangutit eivät tulleet Suomenlahdelta apuun, mutta vanha reipas "Slava" yritti puolustaa Muhunsalmea; taistelulaivat ampuivat sen siinä niin pahaan kuntoon että

"König Albert", "Kaiserin", "Prinzregent Luitpold", "Kaiser", II tiedusteluryhmästä 5 risteilijää, Itämeren tiedusteluvoimista 5 risteilijää ja 24 torpedovenettä, Hochseeflottesta torpedoveneosasto eli 1 risteilijä ja 27 torpedovenettä, 99 miinanraivaajaa, 99 sukellusveneentorjunta-alusta, 6 sukellusvenettä, 6 ilmalaivaa, 100 lentokonetta, 19 joukkojenkuljetuslaivaa, 20 apulaivaa ammuksia, hiiltä, muonaa, polttoöljyä, vettä ja sanitääripalvelua varten.

se tarttui pohjaan ja oli räjäytettävä. Englantilaiset sukellusveneet yrittivät parhaansa, mutta eivät päässeet ampumaetäisyydelle; yksi tuhoutui, yksi vaurioitui mutta pääsi Hankoon, kolmas pujahti ehjänä pois lahdelta. Saaret oli valloitettu viikossa ja paikat pantu puolustuskuntoon lokakuun loppuun mennessä. Saksalaisia meni 200 miestä maavoimista ja 200 laivastosta, 20 000 venäläistä joutui vangiksi ja 141 tykkiä sotasaaaliiksi. Taistelulaivat palasivat Pohjanmerelle 27.X.

Vallankumouksen lamauttamaa vihollista vastaan onnistunut sotatoimi paransi kuria ja kohotti laivaston henkeä joksikin aikaa. Laivasto sai Riianlahden herruuden ja pääsi iskuetäisyydelle Suomenlahdesta. Riian ja Viron saarten menetys horjutti Kerenskin hallitusta loppuilleen.

Sotatoimet keskeytyivät joulukuisen aselevon astuessa voimaan. Itämeren merivoimia pienennettiin entisestään. Kuurinmaan ja Viron saarten merikomentajille jäi vain jokunen vartioalua. Länsipäähän ei jäänyt paljon enempää. Prinssi Henrik sai luopua ylipäällikönpaikastaan, joka muutenkin oli vanhanaikaisen monarkismin ilmaus ja vastoin keskitetyn johdon periaatetta; "Itämeren merivoimien" tilalle tuli vain "Itämeren varmistusosasto" Kieliin Tanskan salmia vartioimaan.

Kansallinen itsemääräämisoikeus

Vuonna 1915 maavoimat olivat valloittaneet Libaun ja tyrkyttäneet sen merivoimien käyttöön sotasatamaksi. Myös vuonna 1917 merivoimat olivat lähteneet valloitusretkelle maavoimien pyynnöstä, joskin jo halukkaammin. Sodanpäämäärä kaavailtiin tapahuneitten tosiasioitten mukaan, päätettiin haluta se mikä oli valloitettu. Hyvin varovaisesti mentiin sitä pitemmälle.

Laivasto määritteli sodanpäämääränsä itäisellä Itämerellä merisikunnan muistiossa 26.XI 1917. Esikunta sanoi merivoimien pyrkivän keskisen Itämeren ja Riianlahden herruuteen nojautuen Libaun ja Väinäsuun tukikohtiin. Näin voitiin turvata meriyhteydet selustassa idässä kun taisteltiin lännessä Englantia vastaan. Tämä riitti, jollei Suomenlahden ulkopuolella ollut vihollisen tukikohтия. Viron saaria ei saanut antaa minkään vihollisvallan haltuun. Sukellusveneitten ja miinalaivojen tukikohtina ne hallitsisivat Riianlahtea ja suojaisivat armeijan sivustaa Väinänsuusta itään.

Linnoitettuina saaret olisivat meripuolustuksen itäinen kulmakivi kuten Kiel lännessä ja Danzig sekä Libau siinä välissä. Saarilta käsin voitiin estää vihollisen hyökkäykset Kuurinmaan ja Preussin rannikoille. Ruotsia ja Suomenlahtea vastaan uusi asema Rii-anlahden suulla oli mahtava valtti, Saksan Valtakunnan Itämeren herruuden kulmakivi.¹⁸⁰

Nämä tavoitteet mitoitettiin käsiin jo saadun saaliin mukaan. Myös pitemmälle meneviä toiveita hahmotettiin, kun kerran Venäjän kustannuksella näytti olevan saalista saatavissa. Laivasto vaati että jos Itämerenmaakunnat eroaisivat Venäjästä, niiden oli liityttävä Saksaan eikä ententeen. Baltian maakuntien ja Suomen kanssa oli tehtävä puolustus- ja hyökkäysliitto, niin että ne läheisesti liittyisivät Saksaan taloudellisesti ja sotilaallisesti. Viron saaria ei saanut antaa Liivinmaalle, jos se jollain tavalla jäi Iso-Venäjän yhteyteen. Liettuaan ei laivastolla ollut erityistä mielenkiintoa, kun ei vain annettu Venäjälle mahdollisuutta estää yhteyttä Saksasta Kuurinmaalle.

Libausta ei laivasto aikonut luopua, olipa Kuurinmaan valtiollinen kohtalo mikä tahansa.¹⁸¹

Nämä vaatimukset seurasivat siis jo toteutetuista valloituksista ja noudattelivat sodanjohdon yleistä tavoitteidenmäärittelyä. Laivaston omat toiveet olivat meristrategian vaatimia tarkennuksia.

Muiden instanssien haaveet ulottuivat kuitenkin jo pitkälle valloitusten edelle.

Kruununneuvoston kokouksessa elokuussa 1917 Ludendorff sanoi haluavansa Suomea ja Ukrainaa, mutta niistä ei vielä päätetty. Seuraavassa kruununneuvostossa joulukuussa 1917 keisari vaati Liettuaa ja Kuurinmaata, OHL ulotti vaatimuksensa myös Viroon ja Liivinmaalle. Ruokahalu kasvoi sikäli kuin valloitukset nähtiin helpoiksi, vaikka se haittasikin sillä hetkellä tärkeimmän tavoitteen saavuttamista, voimien irrottamista idästä länsirintamalle. Valtakunnan siviilijohto olisi halunnut välttää Venäjän

180. Die Bedeutung des Besitzes der Inseln vor dem Riga-Meerbusen für künftige Zeiten. 28.IX 1917. BA-MA RM 5/v 4939. Vorarbeiten zu den Operationsplänen vom 10 April 1916 (—28.July 1917).

181. Bisherige Stellungnahme der Seekriegsleitung betr. Kriegsziele in Kurland. BA-MA RM 5/v 2701 Laufende Marine-Politik Ostsee vom Februar 1918 bis Juni 1919.

provosoimista liiallisilla vaatimuksilla päästäkseen sovinnolliseen erillisrauhaan sen kanssa. Valtiopäiviäkään ei haluttu vihasuttaa imperialismin avoimella tunnustamisella.¹⁸²

Rauhan hieronnasta tuli pitkälinen ja vaikea. Saksan eri instanssit ja liittolaiset olivat siis keskenäänkin eri mieltä rauhan ehdoista, mutta suurin erimielisyys oli tietenkin keskusvaltojen ja Venäjän välillä. Aluksi neuvostovaltuuskunta ei suostunut keskustelemaan rauhanehdoista lainkaan toivoessaan vallankumouksen puhkeavan myös Saksassa. Neuvotteluja käytettiin propagandan tekoon. Tuloksettomien istuntojen päätteeksi Trotski helmikuun alussa lähti Brest-Litovskista ja julisti että sota loppuisi vaikka rauhaa ei ollut tehty.

Trotskin tilanteenarviointi oli väärä; keskusvaltojen taistelukyky ei vielä ollut lopussa eikä sotaväsymys riittänyt vallankumoukseen. OHL sai arvelijat jyrätyksi ja armeija lähti 18.II eteneämään kohti itää. ”Muuta keinoa ei ole, ne lurjukset lyövät muuten ukrainalaiset, suomalaiset, ja baltit hengiltä, pystyttävät rauhassa uuden vallankumousarmeijan ja levittävät sikamaisuutensa koko Eurooppaan”.¹⁸³

Baltian saksalaiset olivat jo saaneetkin kokea osansa sikamaisuuksista: Viron työläis- ja sotamiesneuvosto julisti kaikki ”entiseen Baltian aatelisäätyyn” kuuluvat yli 17-vuotiaat miehet ja yli 20-vuotiaat naiset lainsuojattomiksi, Räävelin bolševikit vangitsivat satoja saksalaisia ja rankaisivat näitä ”kauheasti” itsenäisyyden tavoittelemisesta, baltteja raahattiin Pietarin ja Pihkovan kautta Siperiaan.¹⁸⁴ Saksan johtoelinten kokouksissa oli päätetty tilata avunhuutoja vapautettavilta alueilta, ettei Saksaa päästäisi

182. Nimenomaan itää koskevista sodanpäämääristä erityisesti Fischer, *Deutsche Kriegsziele ... im Osten, sekä Zeman, Germany ... ja Volkmann, Die deutsche Baltikumpolitik ... ynnä Zetterberg, Die Liga der Fremdvölker ...*; mutta koko Fischer-keskustelu sivuaa tietenkin myös itäisiä sodanpäämääriä.

183. Hoffmann I, 17.II 1918, s. 185.

184. Militärpolitische Bericht N:o 9, 6.II 1918. BA-MA RM 5/v 4065 Russland, 1.I 1918—31.III 1918; Tallinnan neuvoston julistuslehtinen ja ”von Keyserlinck telegraphiert 14.II 1918” BA-MA RM 5/v 2765 Militärpolitische Angelegenheiten, Russland; Nachrichtenoffizier Generalkommando 52. 28.II 1918. BA-MA RM 5/v 4998. Politik Russland, Die russische Revolution, vom 15. September bis 19.November 1918.

syyttämään valloituksista. Tilausten täyttäminen ei tuottanut vaikeuksia, pyytämättä olivat ritari- ja maakunnat päättäneet erota Venäjästä liittyäkseen Saksaan. Maakuntien lailliset, siis saksalaisten miehittämät päättävät elimet halusivat myös hallitsijoikseen ruhtinaita Preussin kuningashuoneesta, jotta riippumattomuus voitiin toteuttaa läheisessä sotilas-, laivasto-, liikenne-, tulli- ja rahaliitossa Saksan kanssa ja sen suojassa.¹⁸⁵

Baltia valloitettiin tietenkin Saksan valtakunnan omien tavoitteiden vuoksi, mutta myös ”kunnan ihmisten” pelastamiseksi bolševikkien terrorilta. Kenraali Hoffmann kirjoitti: ”säädyllinen ihminen ei voinut jäädä toimeettomana katselemaan miten kokonainen kansa murhataan läjään”.¹⁸⁶

Eteneminen sujui hämmästyttävän helposti, ”sikailu Venäjän armeijassa on vielä paljon pahempaa kuin olin olettanut. Tapella ei halua enää kukaan”.¹⁸⁷ Saksalaiset pääsivät kymmenessä päivässä Polotskiin ja Pihkovaan asti, 8. armeija valtasi Liivinmaan ja Viron. Kevätkehi haittasi etenemistä, mutta Rääveli vallattiin 25.II. Vastus alkoi koventua vasta maaliskuun alussa Baltian itärajalla. Jatko-operaatio ”Fangstoss” olisi ulottunut Pietariin ja Moskovaan, jos ei Venäjä olisi taipunut.

Kansankomissaarit säikähtivät hyökkäystä ja suostuivat Saksan vaatimuksiin. Rauha allekirjoitettiin Brest-Litovskissa 3.III 1918. OHL sai kaikki sodanpäämääränsä idässä toteutetuiksi, neuvostohallituksen oli luovutettava Venäjän imperiumista vähemmistökansojen asumat läntiset reunamaat Suomesta Kaukasiaan asti. Menetyks oli melkoinen niin pinta-alana, tuotantovoimina kuin asukkaina mitaten.

Neuvostohallitus tunnusti Brest-Litovskin rauhansopimuksessa ja (elokuussa 1918) sen lisäyksessä, että Baltian kuului päästä eroon Venäjästä ”kansallisen itsemääräämisoikeuden” nojalla.¹⁸⁸

185. Russischer Wochenbericht N:o 10 7—14.IV 1917. BA-MA RM 5/v 4996 Politik Russlands. Die russische Revolution, vom 15.März 1917 bis 30; Militärpolitische Bericht N:o 9, 6.II 1918, BA-MA RM 5/v 4648.

186. Hoffmann II, s. 223.

187. Hoffmann I, 20.II 1918, s. 186

188. Deutsch-russischer Engänzungsvertrag zu dem Friedensvertrag zwischen Deutschland, Österreich-Ungarn, Bulgarien und der Türkei einerseits und Russland andererseits. 27.VIII 1918. BA-MA RM 5/v 4066 Russland, 1.IV 1918—22.X 1918

Maakuntien papisto, ritaristo, teollisuuden ja kauppiaskunnan edustajat olivat sanoinkuvaamattoman riemun vallassa ottaneet etenevät saksalaiset vastaan vapauttajina.¹⁸⁹ Virolaiset tai muut alkuasukkaat eivät olleet ymmärtäneet omaa etuaan yhtä hyvin vaan olivat puuhanneet autonomisia tasavaltoja liitossa Venäjän tasavallan kanssa. ”Onneksi bolševikit omalla järjettömyydellään ovat työntäneet ihmiset Saksan kannalle”. Puuhailu ei myöskään ilmentänyt aitoja kansallisia pyrkimyksiä vaan ”Englanti työskentelee suurilla rahoilla ja on ostanut räaveliläisiä puolelleen”.¹⁹⁰ Prinssi Henrik ”totesi” että virolaisten kansallistunne oli heikosti kehittynyt, puhtaasti virolaista kulttuuria ei ollut, saksalaisilta oli vain lainattu sen verran kuin oli pystytty. Jokainen saksalaisvastainen mielenilmaus oli peräisin Englannin vaikutuksesta ja Englannin rahasta. Tämä perivihollinen täytyi tietenkä torjua, koska Viron ja koko Baltian omistus oli välttämätön Saksan Itämeren herruudelle sekä Venäjän, Suomen ja Skandinavian taloudelliselle hyväksikäytölle.¹⁹¹

Saksan edut vaativat näiden maiden valtiollisen itsenäisyyden pitkällemenevää rajoittamista ja mahdollisimman tiukkaa alistamista saksalaisten johtoon. Baltian oli ruvettava ikuiseen liittoon Saksan valtakunnan kanssa, jonka myös piti edustaa sitä kansainvälisissä suhteissa, päättää sodasta ja rauhasta; valtiosopimusten teossa ja ulkomaanliikenteen järjestelyssä piti ottaa huomioon Saksan edut. Maakuntien piti muodostaa yhtenäinen talousalue Saksan kanssa ja maksaa väestömäärän mukainen osa valtakunnan yhteisistä kustannuksista. Lainsäädännön oli oltava mahdollisimman yhtenäinen.

Saksan eri elimien keskusteluissa itämerenmaakuntien kanssa tehtävästä valtiosopimuksesta ilmeni, miten vaikea oli säilyttää muodollisen tasavertaisuuden näkö ja samalla turvata valtakunnan vaatimusten toteutuminen. ”Melko yleisesti pidetään ehdo-

189. Henrikin sähke Vilhelm II:lle 19.III 1918. BA-MA RM 5/v 2766 Militärpolitische Angelegenheiten, Russland

190. Militärpolitische Bericht N:o 9, 6.II 1918. BA-MA RM 5/v 4065 Russland, 1.I 1918—31.III 1918

191. Aufzeichnungen ... in Reval gewonnenen Eindrücke ... Heinrich Prinz von Preussen. 17.III 1918. BA-MA RM 5/v 4467 Finnland vom 1 Mai 1918 bis 7 Juni 1918.

tusta liian holhoavana”. Valtakunnankanslia ja ulkoministeriö halusivat ottaa paikalliset tunteet huomioon rakentaakseen keskinäiseen suostumukseen perustuvan liiton, mutta sodanjohto vaati ”selvät suhteet” ja ajoi kantansa läpi.¹⁹²

Ulkoministeriö ehdotti esimerkiksi että kullekin maakunnalle annettaisiin oma lippu, koska muuten ei-saksalaiset asukkaat tulisivat tyytymättömiksi, ”kaikilla mailla, pienimmillä ja merkityksettömimmilläkin, on tarvis saada oma lippu, jota pidetään itsenäisyyden olennaisena osana”; lippu olisi ollut Saksan mustavalko-punainen, mutta yläkulmassa ko. maakunnan värit. Sotilasjohdon mielestä se oli mahdotonta. ”Mikä tahansa erityinen tunnus, joka myönnetään, innostaa kansallista erottautumista ja keihittyä itsenäiseksi”.¹⁹³

OHL oli esittänyt liittosopimukseen pykälää, jonka mukaan herttuakuntien puolustuslaitos olisi Saksan valtakunnanarmeijan ja laivaston osa, jolloin ne siis sotilaalliselta kannalta olisivat olleet keisarikunnan osavaltion asemassa. Kun tätä pidettiin liian annektonistisena, muotoiltiin pykälää niin että sodan sattuessa Saksa ja herttuakunnat koko voimalla auttaisivat toinen toisiaan.

OHL pyrki saamaan myös välitöntä hyötyä jo käynnissä olevaan sotaan. Vastavallatuilta alueilta piti saada sotaväkeä miespuolaa potevan Saksan avuksi. Puolallekin oli 1916 muiden syiden lisäksi tämän takia luvattu itsenäisyys, vaikka rekrytointi sitten tuottikin vähemmän lisävoimaa kuin oli toivottu. Itämerenmaakunnista suunniteltiin otettavaksi kuusi armeijakuntaa ja neljä kevyttä divisioonaa. Harjoitusmaastot piti saada takavarikoimalla ”epämiellyttävien ainesten” omaisuus.¹⁹⁴

192. Staatssekretär des Reichs-Justizamts 26.VI 1918; Auswärtiges Amt 10.VIII 1918. BA-MA RM 5/v 4648 Marine Konvention (Baltenländer) vom April 1918 bis 30 September 1918

193. Ausw.Amt. 23.IX 1918. BA-MA RM 5/v 3597 Verträge mit den Baltenländern;
Gr.H.Qu 22.VI 1918. BA-MA RM 5/v 4648 Marine Konvention (Baltenländer) vom April 1918 bis September 1918

194. Armeijakunta A Virosta, B Liivinmaalta (esikunta Riiassa), C Kuurinmaalta (Mitau), D pohjois-Liettuaasta (Kowno), E keski-Liettuaasta (Vilna), F etelä-Liettuaasta (Bialystok tai Grodno); kussakin armeijakunnassa 2 divisioonaa à 2 prikaatia à 2 rykmenttiä ja 3 tykistörykmenttiä; kussakin kevyessä divisioonassa 2 ratsuväkiprikaatia à 3 rykmenttiä, 1 jääkärirykmentti ja 1 ty-

Baltian herttuakuntien kanssa kaavailtiin myös laivastosopimusta. Luonnoksen mukaan Keisarillinen laivasto velvoittautui suojaamaan herttuakuntien meriedut. Siitä hyvästä Saksan piti saada vapaa käyttöoikeus kaikkiin aluevesiin, satamiin ja liikenneyhteyksiin. Väylä- ja rannikkomerimerkkien oli oltava yhdenmukaisia saksalaisten käyttämien kanssa, ja muutenkin herttuakuntien oli sovellettava Saksan laivastoa koskevaa lainsäädäntöä. Venäjän laivastolta jäänyt omaisuus tuli Saksan valtakunnan ja laivaston omaksi. Kuurinmaan herttuan kanssa piti sopia että Libau tuli Saksan merilinnoitukseksi ja itäisen Itämeren laivastoasemaksi. Muut rannikkolinnoitukset jäivät armeijan huostaan. Asepalvelu laivastossa piti järjestää Saksan asevelvollisuuslain mukaan. Herttuakuntien oli varattava tulo- ja menoarvioonsa varoja meripuolustuksen kertakaikkisten ja juoksevien kulujen maksamiseen samassa suhteessa kuin Saksassa.¹⁹⁵

Sota loppui ennenkuin valtakunnan ja voittomaiden suhteita ennätettiin lopullisesti järjestää, mutta Rääveli otettiin jo keveitteen voimien tukikohdaksi. Merivoimat oli alun perin ajatellut asettua Libauhun ja sitten Viron saarille kun ne oli valloitettu. Ludendorff se tarjosi Rääveliä meritukikohdaksi, ja maavoimien ”odottamattoman nopea menestys” sai meriesikunnan innostumaan tekemään siitä miina- ja sukellusveneiden huoltopaikkaa.¹⁹⁶ Venäjän laivastolta jäänyt omaisuus otettiin sielläkin merivoimien haltuun. Suurimpien laivojen tarvitsemat laitteet oli evakuoitu, mutta ei niitä tarvittukaan koska venäläisten laivastosta ei ollut paljon pelkoa ja Hochseeflotten pääurakka oli Pohjanmerellä. Suurta sotasatamaa ei rauhankaan aikana tarvittaisi; kun Rääveli olisi Saksan ja Helsinki Suomen, Ruotsi tai Venäjä tuskin haluaisivat pitää isoja laivoja Itämerellä. Se tulisi olemaan puhtaasti saksalainen mare clausum, ja sen poliisivalvontaan riittäisi-

kistöröykmentti. Ergebnis der Besprechung am 14.Märtz 1918 über Zahl und Abgrenzung der Korpsbezirke. BA-MA RM 5/v 4466. Finnland vom 21.Märtz bis 30.August 1918

195. Betreffend militärische Konvention mit Kurland und Littauen 17.V 1918. BA-MA RM 5/v 4648 Marine Konvention (Baltenländer) vom April 1918 bis 30 September 1918 (vastaavanlaisia sopimuskavauiluja on myös Viron ja Liivinmaan suhteen)

196. Adm.St. OHL:lle 26.II 1918. BA-MA RM 5/v 4465 Finnland vom 15 Februar bis 20 Märtz 1918

vät keveät alukset. Muu merivoima voitiin keskittää länteen. Mutta mahdollisessa tulevassa Venäjän vastaisessa sodassa Rääveli olisi strateginen kulmakivi, jotenka venäläisten aloittama linnoitustyö täytyi viedä loppuun ja varustaa satama kuntoon. Kerran Saksan käsiin tultuaan Rääveli ei enää saisi joutua vieraille.¹⁹⁷

Viron saaret oli aikaisemmassa kaavailussa suunniteltu vahvasti varustettaviksi ja miehitettäväksi Saksan Itämeren-herruuden varmistamiseksi. Mutta Viron valloituksen alettua päätettiin että ”emme vielä ano meriministeriöltä lopullista sotavahvuutta Baltian saarille”. Räävelin haltuunotto vähensi Saarenmaan ja Hiidenmaan merkitystä, Muhun itärannan ja Hiidenmaan aseistaminen kävi tarpeettomaksi. Itäisten tukikohtien aseistus voitiin päättää lopullisesti vasta kun Kuurinmaan ja saarien valtio-oikeudellinen asema sekä Saksan suhteet Viroon ja Liivinmaahan olisi selvitetty. Jos Rääveli ei tulisikaan Saksan haltuun, esimerkiksi jos Viro pääsisi todella itsenäiseksi tai saisi muulta vallalta tukea, jäisivät Viron saaret Itämeren itäisen puolustuksen kulmakiviksi. Siksi ne oli pidettävä hallussa. Joka tapauksessa sikäläinen Venäjän laivaston omaisuus oli otettava merivoimille; lento- ja radio-aseimia siellä kuitenkin pidettäisiin.

Libau sensijaan oli edelleen itäisen Itämeren tärkeä laivastotukikohta ja mahdollisesti jopa sotasatama, siis uuden laivastoaseman paikka, mihin se asemansa ja jo olemassaolevien laitteittensa puolesta sopi. Rakennustarvetta ei vielä loppukesälläkään 1918 voinut määritellä, koska ei ollut päätetty miten linnoituksia laajennettaisiin ja mitä laitoksia sinne vakinaisesti sijoitettaisiin. Tärkeää oli säilyttää laivaston oikeus kaikkiin laitteisiin, vaikka ne voitiinkin sodan aikana väliaikaisesti luovuttaa armeijan käyttöön. Satamalaitteita kunnostettiin koko ajan, joulukuun alusta alkaen piti Libaun telakoiden kyetä korjaamaan keveitä risteilijöitäkin.

Windau Kuurinmaan rannikolla pidettiin keveitten voimien aputukikohtana. Pärnun, Haapsalun sekä Paltiskin satamiin voitiin tarvittaessa poiketa, mutta niiden rakentamiseen ei voimia uhrattaisi. Riika jätettiin vain kauppasatamaksi. Taistelulentoase-

197. Aufzeichnungen ... in Reval gewonnenen Eindrücke ... Heinrich Prinz Preussen, 17.III 1918. BA-MA RM 5/v 4467 Finnland vom 1 Mai 1918 bis 7 Juni 1918.

mat piti sijoitettaman Rääveliin ja Papensholmiin, koulutuslentueet Libauhun ja Windauhun.

Danzigin merkitys väheni jonkin verran, mutta se pysyi tärkeänä rakennus- ja varustelutukikohtana, koska siellä oli valmiit laitteet ja hyvät yhteydet Valtakuntaan. ”Kaikki mikä nyt on laivaston käsissä, on myös jäävä sen käyttöön”.

Laivaston piti huolehtia tukikohtien varmistuksesta meren puolelta sukellus-, torpedo- ja miinaveneillä. Rannikkolinnoitukset piti mahdollisuuksien mukaan jättää armeijan huoleksi, mutta Libau oli ehkä pakko ottaa kokonaan laivaston vastuulle jos siitä tehtiin sotasatama.

Uivia merivoimia ei itäisellä Itämerellä talvella 1917—1918 ollut lainkaan, eikä niitä seuraavaksi purjehduskaudeksiakaan paljon aiottu lisätä. Keväällä merivoimaa odottamatta tarvittiin ja silloin luotiin Itämerelle vahva erillisosasto, niinkuin myöhemmin nähdään; Libausta ja Räävelistä käsin se auttoi palauttamaan järjestyksen Suomeen ja tukeutui sen jälkeen Helsinkiin. Sinne ei kuitenkaan aiottu pysyvää saksalaista laivastotukikohtaa. Heti tehtävänsä täytettyään erillisosasto hajotettiin.

Venäjän vallankumouksen ja Baltian valtauksen jälkeinen tilanne ei muuttanut Saksan laivaston tehtävää: pääasia oli merisota Englantia ja Ranskaa vastaan, joten Itämeri oli varmistettava Pohjanmeren suuntaan. Itäisellä Itämerellä merivoimien tehtäväksi jäi miinavaaran torjunta, kuljetusten saatto, sotavoimain huolto meren yli sekä meritukikohtien hallinta ja puolustus.

Itäisen Itämeren tilanne kehittyi keväällä 1918 niin että aivan ilman merivoimaa ei näitä seutuja voitu jättää Sonderverbandin hajotuksen jälkeenkään. Libaun merikomentajasta tehtiin ”Baltian vesien komentaja” (Befehlshaber der Baltischen Gewässer), jota enää ei sidottu mihinkään komentopaikkaan vaan hänen paikkansa oli merellä lippulaivassa. Komentajan päätukikohdaksi jäi Libau ja alaisiksi tulivat uivat voimat, merilentoasemat, sotalennätin ja tiedusteluelimet sekä rannikkopuolustuksen piiritarkastajat ynnä Kuurinmaan ja Räävelin laivastolaitosten päälliköt (Kommando der Marineanlagen) kun Kuurinmaan ja Viron saarten meripuolustuksen komentoportaat (Befehlshaber der Marineanlagen) alennettiin tai lakkautettiin. Turhia virkapaikkoja jouduttiin karsimaan ja henkilökuntaa sekä materiaalia säästämään, koska niistä oli pulaa ja niitä tarvittiin kipeästi Pohjanmeren sukellusvenesotaan ja Turkin vesille.

Baltian vesien komentajalla oli Sonderverbandin poistuttua kokennossaan risteilijä "Kolberg", miinaristeilijä "Nautilus" (joka siirtyi Pohjanmerelle Suomen tilanteen selvittyä), apuristeilijä "Möve", jäänmurtajaksi alennettu Siegfried-luokan panssarilaiva "Beowulf", puolilaivue torpedoveneitä, 4 suurta ja 2 pientä torpedohöyryä sekä 24 miinavenettä.¹⁹⁸

Saksan asema Itämerellä olisi voitu turvata toisinkin jonkun nimeltä tuntemattoman "virolaisen poliitikon" mielestä. Hänen laatimansa muistion mukaan Virolla oli oikeus itsenäisyyteen ja Itämeren herruuteen. Sen maantieteellinen asema soi sille melkoisen merkityksen Itämerellä, mikä edellytti tuhdin taisteluelkelpoisen laivaston rakentamista. Virolaisethan olivat hyvää merimiesainesta ja maa oli kärsinyt sodasta suhteellisen vähän, niin että se hyvin voi kantaa varustelun taakan. Viron laivasto pitäisi Ruotsin ja Tanskan kurissa, tukkisi Beltit ja hallitsisi Suomenlahtea sekä Pohjanlahtea Ahvenanmaalta, jota Suomi tuskin voi vakavissaan vaatia. Tai Suomelle voitiin antaa sopiva korvaus Venäjän Karjalasta ja pääsy Jäämerelle; näin ohjattaisiin Suomen paine Itämereltä Venäjälle. Väestöllistä voimaa uuteen suurvaltaan saataisiin keisarikuntaan aikanaan muuttaneista virolaisista, jotka tuskin halusivat jäädä tynkä-Venäjälle; he voisivat palata asuttamaan Pohjois-Kuurinmaan ja Inkerinmaan, jotka myös kuuluivat Suur-Viroon.

Inkerinmaa otettaisiin Saksan avulla. Näin Viro sidottaisiin auttajaansa. Saksalaisten ja virolaisten yhdessä johtama Suur-Viron laivasto vapauttaisi Saksan voimat Itämereltä kokonaan länteen.

-
198. — KMO 23.II 1918. BA-MA RM 5/v 4464. Oesel, Baltische Gewässer 1.XI—30.IX 1918;
— Adm.St. OHL:lle 26.II 1918. BA-MA RM 5/v 4465 Finnland vom 15 Februar bis 20 März 1918;
— KMO 4.IV 1918. BA-MA RM 5/v 4464. Oesel, Baltische Gewässer 1.XI—30.IX 1918;
— Itämeren laivastoaseman komentaja 14.IV 1918; Chef des. Adm. Stabs 14.IV 1918. BA-MA RM 5/v 4466. Finnland vom 21. März bis 30. August 1918;
— Ergebnis der Sitzung am 20.IV 1918; Adm.St. Ludendorffille 24.IV 1918. BA-MA RM 5/v 4467 Finnland vom 1 Mai 1918 bis 7 Juni 1918;
— RMA 2.VIII 1918; Adm.St. BBG:lle 9.IX 1918. BA-MA RM 5/v 4464. Oesel, Baltische Gewässer 1.XI 1917—30.IX 1918.

Saksan täytyisi vain tarttua nopeasti asiaan ja saada Viro keskusvaltojen joukkoon, koska entente yritti tarmokkaasti voittaa Viroa puolelleen, ja maa liittyisi varmaan siihen, joka lupaisi eniten.¹⁹⁹

Esitys on luonteenomainen esimerkki niistä toiveista, joita imperiumien uudelleenmuotoutuminen maailmansodan loppuvaiheissa herätti, ja joista Suur-Suomi ei toteutunut, Suur-Puola jäi vajaaksi ja väliaikaiseksi, mutta jokunen, esimerkiksi Suur-Serbia, pääsi muodostumaankin.

Sodan kulku alkoi kuitenkin horjuttaa mahtavan tuntuisen Saksankin toiveita ja ”ententen taitava propaganda” johti kesän ja syksyn 1918 mittaan siihen, että saksalaisten oli Itämerenmaakunnissa alettava pelätä että heidät ”haluttiin täydellisesti poistaa murhan kautta”.²⁰⁰ Baltian ja sitä kautta Itämerenkin herruus pysyi Saksan käsissä vain niin kauan kuin armeija jaksoi pitää puolensa maailmansodan muilla rintamilla.

Ahvenanmaa

Ruotsin puolueettomuus

Ennen sotaa oli oletettu, että Ruotsin piti olla saksalaismielinen, sehän pelkäsi Venäjän laajentumisaikeita sekä Itämerelle että Jäämerelle ja Pohjois-Atlantille. Vuonna 1910 kesken jääneet kaavailut sotilaallisesta yhteistyöstä otettiin uudelleen esiin vuoden 1915 hyökkäysvaiheen yhteydessä, kun Falkenhayn toivoi saavansa lyödyksi Venäjän ulos sodasta. Ruotsin olisi pitänyt hyökätä Suomen läpi Pietaria kohti, mitä venäläiset pelkäsivätkin ja mm. linnoitustöillä ja varuskuntia sijoittelemalla yrittivät torjua. Pal-

199. Agentenmeldung Virosta 23.VII 1918, ”Eestinmaalainen poliitikko” ehdottaa. BA-MA RM 5/v 2701 Laufende Marine-Politik Ostsee vom Februar 1918 bis Juli 1919.

200. Agentenmeldung 27.VIII 1918 ja 3.IX 1918. BA-MA RM 5/v 4066 Russland, 1.IV 1918—22.X 1918.

kaksi Saksaan liittymisestä Ruotsille väläyteltiin Ahvenanmaata ja Suomeakin.²⁰¹

Keisarin ympäristössä oltiin varsin toiveikkaita, kun kuultiin Ruotsin kuninkaan ja upseeriston sotaisuudesta. Näiden mielestä sota Saksan rinnalla oli siunattu ja palaamaton tilaisuus torjua uhkaava radikaalinen demokratisoituminen Ruotsissa.²⁰² Nämä ”aktivistit” uskoivat Saksan voittavan ja toivoivat Venäjän uhan sen kautta häviävän. Vähäiseen lukumääräänsä nähden he toimivat varsin äänekkäästi sysätäkseen maansa sotaan Saksan puolella. Kuningas kuitenkin tajusi että monarkia vaarantuisi, jos seikkailuun lähdetäisiin kovin pienen kannatuksen varassa. Hallitus puolestaan oli päättäväisesti puolueettomuuden kannalla, antamatta edes englantilaisten toimeenpaneman merisaarron ärsyttää Ruotsia sotaan. Pääministeri Hammarskiöldin ”pikkumaisuus”, ulkoministeri Wallenbergin ”pidättyvyys” ja Tanskan ”ongelmalinen” asenne kaatoivat aktivistien ja Saksan toiveet.²⁰³

Ilmeistä on, että maavoimien aikeet lähteä Suomen läpi Pietariin eivät kasvaneet varsinaisten sotasuunnitelmien asteelle, kun tunnustelut osoittivat, että Ruotsia ei saatu Saksan puolelle.

Keväällä 1916 aktivistit yrittivät vielä kerran kuohuttaa maansa mielipidettä, kun saatiin tietää venäläisten linnoittaneen Ahvenanmaata. Mutta edes tämä ”Tukholmaa vastaan ojennettu pistooli” ei säikäyttänyt enemmistöä. Valtiopäivät ja hallitus tyytyivät venäläisten epämääräiseen lupaukseen että linnoitukset purettaiisiin rauhan tultua.²⁰⁴

Vuoden 1917 puolella aktivistit, militaristit ja monarkistit eivät suinkaan enää pyrkinet kaatamaan puolueettomuutta kannatta-

201. Sotasuunnitelmista Stewen, Saksalaisten suunnitelma ...; Venäläisten peloitusta ja puolustusjärjestelyistä Rauankoski, Venäläisten joukkojen ...

202. Müller, *Regierte der Kaiser?* s. 103, 141, 145;

203. ”Svenska utrikespolitikens historia”n lisäksi Ruotsin kannanmäärittelystä Carlgren, *Neutralität oder Allianz ...*; erityisesti aktivismia on tutkinut Schubert, *Schweden und ...*, ulkoministeri Wallenbergin entente-yhteyksiä Gemzell, *Lucius ...*, Ruotsin mielipiteestä Eskola, *Ruotsin ...*, Venäjän Tukholman lähettiläs Nekludoff on muistelmissaan kuvaillut ponnistelujaan Ruotsin pitämiseksi puolueettomana; ilmeisesti hänkin näki tilanteen vaarallisemmaksi kuin se tutkimuksen mukaan on ollut, varmaankin aktivistien äänekkyyden vuoksi.

204. Luntinen, *The Åland Question ...*

van Hammarskiöldin hallitusta. Päinvastoin, kuningas yritti pitää pystyssä tämän hallituksen, jottei olisi tarvinnut päästää liberaaleja tai vielä hirveämpiä Brantingin sosialisteja valtaan. Saksalaiset harmittelivat että Ruotsi ei aikanaan ollut lähtenyt mukaan; tahdikkaaseen tapaansa Vilhelm II sanoi kaimalleen Ruotsin prinssille, että punssijuopot ruotsalaiset eivät kyenneet tekemään mitään ratkaisuja.²⁰⁵

Saksan laivaston piirissä Fischer-Lossainen otti Ahvenanmaan keskusteltavaksi elokuussa 1915. Taustana olivat itärintaman menestykselliset operaatiot ja aktivistien ehdotukset. Ajankohtaisen aiheen antoi Riianlahden törmäyksen yhteydessä suoritettu Utön pommitus, jonka seurauksena venäläiset alkoivat vahvistaa Ahvenanmaan puolustusta.²⁰⁶ Laivastoasiamies katsoi että Lockstedtin suomalaiset eivät hyödyttäisi itärintamalla, mutta Ahvenanmaalle heidät kannattaisi lähettää. Saarten miehitys olisi kuin fanfaari joka kutsuisi Suomesta taisteluvälmiitä miehiä kansalliseen vapausotaan.

Ahvenanmaalle kokoontuva Suomen vapautusarmeijan etujoukko todistaisi että suomalaiset olivat tosissaan, mikä vaikuttaisi valtavasti ruotsalaisiin. Aktivistit saisivat toiminnalleen kiinteän pohjan, eikä Venäjä voisi ostaa Ruotsin puolueettomuutta tarjoamalla Ahvenanmaata maksuksi. Englannin vastatoimet melkein itsestään veisivät Ruotsin Saksan rinnalle ja ne voisivat ärsyttää Norjankin keskusvaltojen puolelle.

Lisäksi saataisiin Suomi, Helsingissä oleva laivasto ja Pietari uhan alaisiksi, venäläisten maavoimaa sitoutuisi Suomeen, ja ehkä Venäjän laivastonkin olisi pakko tulla tuhoisaan taisteluun ulos Suomenlahdelta. Näin syntyisi uusi pohjoinen sotänäyttämö. Jos itärintaman hyökkäystä aiottiin jatkaa Pihkovaan—Narvaan ja edelleen Pietariin, oli Venäjän laivasto joka tapauksessa saatava pois pelistä ja Ahvenanmaa puhdistettava ettei se jäänyt selustaa uhkaamaan. Näinkin katsoen Saksan etu siis vaati Ahvenanmaan miehitystä. Puolan ja Liettuan tilanne kehittyi nopeasti,

205. Müller, *Regierte der Kaiser?* s. 213 6.III 1917.

206. Marine Attaché für die Nordischen Reiche 14.VIII 1915; Lucius AA:lle 13.VIII 1915. BA-MA RM 5/v 5204. Ålandsinseln vom August 1915 bis Februar 1916.

joten liikkeelle oli lähdeittä pian että Ruotsin mielipide ehtisi kypsyä ajoissa.

Kun suomalaisten vapautusjoukko olisi koulutettu, voisivat saksalaiset ja suomalaiset nousta maihin Oulussa, Vaasassa, Raumalla, ehkä etelämpänäkin. Aseita vietäisiin sisämaan joukoille Jyväskylän kautta Iisalmeen, Kuopioon ja Nurmekseen. Suomalaiset marssisivat kohti etelää jossa samanaikaisesti saksalaiset hyökkäisivät Suomenlahdelta Helsinkiä/Viaporaa vastaan.

Laivastoasiamiehen ideaan yhtyi 'Herra Wetterhoff',²⁰⁷ jonka inspiraatiota voinee uumoilla suunnitelman muotoilussa. Keisarin merikabinettiin asti saatiin esitys saksalaisten maihinnoususta Ahvenanmaalle, mikä pakottaisi Ruotsin kannanmäärittelyyn, kaataisi "ententen vaikutusvallassa" olevan Wallenbergin ja koko hallituksen ja vaientaisi sodan vastustajat.²⁰⁸

Fischer-Lossainen otti myös lukuun sen mahdollisuuden, että hänen suuri suunnitelmansa epäonnistuisi. Jos Ruotsi vastoin odotuksia jäisikin syrjästä katselemaan miten suomalaisen vapaajoukon veri vuoti kuiviin Ahvenanmaalla, olisi Saksa kuitenkin tehnyt kaikkensa Skandinavian ja Suomen kysymyksen germaaniseksi ratkaisemiseksi.²⁰⁹

Meriesikunta laski yritykseen tarvittavan sotaväkeä divisioonan, patteriston ja pioneeripataljoonan verran. Suomalaisia olisi häviävän pieni osa retkikunnasta, josta ei siis tulisi suomalaisten kansallinen yritys. Maihinnousuun tarvittiin kolme—neljä taistelulaivaa ja lukuisia pienempiä aluksia. Pohjanmereltä olisi otettava merivoimaa myös varmistamaan Itämeren herruus ja sulkemaan Venäjän Itämerenlaivasto varmasti Suomenlahdelle. Päivittäisten huoltokuljetusten suojaamiseen sukellusveneitä vastaan tarvittiin välttämättä Ruotsin apua tai ainakin lupaa sen tukikohdrien käyttöön pitkän reitin varrella.

Vaikeuksien luetteleminen osoitti, että meriesikunta ei kannattanut Ahvenanmaan yritystä eikä koko juonta Ruotsin osanoton

207. Über eine militärische Aktion in Finnland. von Herrn Wetterhoff übergeben 24.VIII 1915. BA-MA RM 5/v 5204. Ålandsinseln vom August 1915 bis Februar 1916.

208. Müller, Regierte der Kaiser? s. 157 21.II 1916.

209. Marine-Attaché für die nordischen Reiche 7.VIII 1915. P.M. 13.VIII 1915. BA-MA RM 5/v 5204. Ålandsinseln vom August 1915 bis Februar 1916.

voittamiseksi. Tärkein syy tähän oli huoli malminsaannin vaarantumisesta. Kun Ruotsi oli puolueeton, tuli malmi turvallisesti sen aluevesiä pitkin, mutta jos se olisi Saksan puolella, ei vihollisen sukellusveneiden ja torpedoveneiden tarvitsisi välittää aluevesirajoista.

Sitäpaitsi ei ollut varmaa että miehityksellä olisi saavutettu toivottu poliittinen tulos. Ruotsi oli niin arvaamaton että sen suostumus oli kysyttävä etukäteen. Suomalaisia ei myöskään voitu epäonnistumisen tullen jättää vuotamaan verta Ahvenanmaalle; Saksan arvovalta vaati, että jos sotatoimeen ryhdyttiin, ei se saanut epäonnistua.²¹⁰

Ruotsin Berliinin-lähettiläs Taube puolti innolla maansa yhteistoimintaa Saksan kanssa ja uskoi sen toteutuvan Ahvenanmaan avulla. Valtakunnankansleri puolti laivastoasiamiehen esitystä askelena Ruotsin tuen saamiseksi ja Suomen vapauttamiseksi. Venäjää piti heikentää koska erillisrauhasta ei tuntunut olevan toiveita; siksi Suomenkin vapausliikettä oli tuettu. Jos moskoviitit voitiin tunkea idemmäksi niinkuin Puolassa näytti tapahtuvan, olisi siitä painajaisesta vapautuminen suurtenkin ponnistusten arvoista.²¹¹

Poliittisen johdon periaatteellisesta myötämielestä huolimatta painoi laivaston haluttomuus päätöksen kielteiseksi.

Päätettiin lähteä Ahvenanmaalle vain jos Ruotsi etukäteen sitoutui liittymään Saksan puolelle ja voimakkaasti tukemaan tätä sotatointa. Ahvenanmaalle ei siis lähdettäisi jotta Ruotsi liittyisi Saksaan, niinkuin Taube, Fischer-Lossainen ja Wetterhoff olivat kaavailleet.

Sotasuunnitelmia ei ollut syytä ryhtyä laatimaan ennenkuin Ruotsin kanta selviäisi. Valmistelevia tietoja voitiin tietenkin kerätä.²¹²

Tietoja sitten kerättiinkin: linnoitukset arvioitiin huonosti tehdyiksi ja joukkojen, noin 500 miehen rangaistuspataljoonan, ar-

210. Vorläufige Bemerkungen, Berlin 15.VIII 1915. BA-MA RM 5/v 5204. Ålandsinseln vom August 1915 bis Februar 1916.

211. Reichskanzler 11.VIII 1915. BA-MA RM 5/v 5204. Ålandsinseln vom August 1915 bis Februar 1916.

212. Vermerk 25.VIII 1915 BA-MA RM 5/v 5204. Ålandsinseln vom August 1915 bis Februar 1916.

veltiin pakenevan hyökkäyksen tullen — veneet olivat valmiina. Päälylystöstä kapteeni S. kärsi epilepsiasta, luutnantti Sch. oli perinnöllinen alkoholisti, luutnantti P. idiootti hulluinhuoneesta, luutnantti S, alennettu everstiluutnantti, oli pahanlaatuinen juomari; meriluutnantti S.-S. oli istunut kuritushuoneessa valtion omaisuuden kavalluksen takia.

”Tietojen” kerääjä oli aktivisteja, jotka sitkeästi yrittivät saada Ruotsin Ahvenanmaan retken avulla sotaan. Meriesikunnan innostamiseksi tähdennettiin saarten merkitystä Saksalle: sieltä käsin voitiin hallita pääsyä Pohjanlahdelle, valvoa Suomen—Ruotsin liikennettä ja vartioida Suomenlahden suuta. Ahvenanmaan hallinta oli edellytys saksalaisten maa- ja merivoimien toimille Itämerenmaakuntia ja Pietaria vastaan. Venäjän puolestaan tiedettiin lisäävän joukkojaan Suomessa ja kaavailevan toimia Ruotsin ja Narvikin suhteen saadakseen kauttakuliikenteen tehokkaaksi. Oli siis riittävästi syitä ryhtyä miehittämään Ahvenanmaata.²¹³

Tähän meriesikunta vastasi entiseen tapaan, että Ahvenanmaata ei ollut vaikea valloittaa, mutta sen puolustaminen voi vaatia Saksan koko merivoiman. Kauttakuliikenteen katkaisuunkin tarvittiin suuret merivoimat, jotta olisi todella voitu hallita Pohjanlahtea.²¹⁴

Kielteistä kantaa perusteltiin vielä tarkemminkin. Myönnettiin että Ahvenanmaan miehitys saattoi vetää Ruotsin sotaan Saksan puolelle, mutta kysyttiin, oliko Ruotsi niin tärkeä että Ahvenanmaan valtaus kannatti. Ruotsilla oli 480 000 miestä, joista kymmenen divisioonaa kenttäjoukkoja. Niiden ampumataito tiedettiin hyväksi, kuri huonoksi ja varusteet puutteellisiksi. Ruotsin sotalaivat olivat tehottomia ja vanhoja, vain rannikkopuolustukseen soveliaita. Sotilaallinen panos siis ei olisi suuri.

Ruotsin mukaantulo kyllä osoittaisi muille puolueettomille, että se oli varma keskusvaltojen voitosta. Mutta sitä pitäisi auttaa sotatarvikkein — ilmeisesti tässä muistettiin Itävallan, Turkin ja Bulgarian alituinen avuntarve — sen meriyhteydet länteen katkeaisivat, ja malminkuljetukset Saksaan vaarantuisivat.

213. Über die Besetzung der Åland-Inseln, von Major v.Beyer 18.XII 1915, BA-MA RM 5/v 5204.

214. Niederschrift über Besprechung 18.XII 1915. BA-MA RM 5/v 5204.

Pohdittiin myös, miksi Ruotsi liittyisi Saksaan. Sen asema tulisi turvallisemmaksi, kun se saisi Ahvenanmaan omakseen ja autonomisen Suomen suojakseen ja kun vahva vaarallinen Venäjä tuhoutuisi. Se hyötyisi myös Englannin röyhkeän merivallan häviämisestä ja saisi osallistua rauhansopimukseen voittajien mukana. Toisaalta sodassa kuluisi verta ja tavaraa, vaikeuksia voisi tulla sisäpolitiikassa sekä naapurien Tanskan ja Norjan kanssa. Tämä aprikoitsija huomasi, että myös vahva Saksa voisi olla Ruotsille epämieluisa.²¹⁵ Ei ollut siis varmaa että Ruotsi antaisi Ahvenanmaan miehityksen vaikuttaa kantaansa niin ratkaisevasti kuin intoilijat luulivat.

Yritykseen laskettiin tarvittavan prikaati jos aiottiin ottaa vain pääsaari, divisioona koko saariston valloitukseen. Lähtöä oli valmisteltu niin pitkälle, että seitsemän laivaa oli katsottu valmiiksi ja prikaati luvattiin liikkeelle vajaan viikossa. Divisioona sensijaan tarvitsi viisitoista isoa laivaa; niiden kokoaminen ja joukon liikkeelle saaminen tulisi kestämään kolmisen viikkoa. Varmistukseen tarvittiin kahdeksan taistelulaivaa, neljä taisteluristeilijää, kolmetoista kevyttä risteilijää, kymmenen torpedovenelaivuetta, yhdeksän sukellusvenettä, kaksi lentokoneiden emälaivaa, neljä ilmalaivaa ja yli kolmekymmentä kuljetusalusta ynnä saatto-, raivaus- ja apualuksia. Pysyvästi Ahvenanmaalle oli sijoitettava kaksi taistelulaivaa, kolme panssarilaivaa, kaksi risteilijää, torpedovenelaivue ja yhdeksän sukellusvenettä. Voimaa piti olla paljon, koska Venäjän laivasto pystyi saaristoväyliltä yllättämään hyökkääjät. Niin ollen Pohjanmerelle ei olisi jäänyt juuri mitään, mikä tiesi ratkaisevaa painopisteen muutosta koko merisodassa.²¹⁶

Aktivistit tietenkin ajattelivat omia tavoitteitaan ja laivastoasiamies näki aseman oman virkareviirinsä kannalta, mutta sodanjohdon oli katsottava Ahvenanmaan suunnitelmaa kokonaistilanteen näkökulmasta. Yhden syrjäisen saariston tai edes Ruotsin kannanoton vuoksi — mikä sekin oli suursodassa vähäinen seikka — ei kannattanut luopua sodankäynnistä keskeisellä sotänäytämöllä. Merkillisen perusteellisesti merivoimat kuitenkin siis

215. Anschreiben zur Denkschrift 21.I 1916 BA-MA RM 5/v 5204.

216. Erwägungen über ein Unternehmen gegen die Alandsinseln, Jan. 1916. BA-MA RM 5/v 5204; Erwägungen über ein Unternehmen gegen die Alands Inseln 21.I 1916. BA-MA RM 5/v 6593.

viitsivät pohtia yritystä, johon eivät lainkaan halunneet lähteä. Armeija kuittasi aikeen paljon lyhyemmin; Falkenhayn totesi, että vihollisen ylivoiman takia ei voitu panna epävarmaan yritykseen joukkoja, joita tarvittiin tärkeillä rintamanosilla. ”Muistion yksityiskohtiin menemisestä pidätyn”.²¹⁷

Prinssi Henrikin esikunta olisi silti jatkanut suunnittelua siltä varalta että kaikesta huolimatta olisi päätetty mennä Ahvenanmaalle. Ehkä OHL myöntyisi jos sille tarpeeksi selvitettiin Pohjanlahden merkitystä merisodassa. Lupaa ei kuitenkaan saatu. Liibauhun jo värvätyt luotsitkin oli sanottava irti.²¹⁸

Vuoden 1916 lopulla laivastoasiamies jälleen kyseli ohjeeseen, voisiko ruotsalaisten kanssa keskustella Ahvenamaan yrityksestä. Lupaa ei annettu, koska Ahvenanmaa oli paljon entistä lujemmin linnoitettu, ja Venäjän laivaston eliminoiminen olisi vaatinut niin suuret merivoimat, että päätehtävä Englantia vastaan olisi kärsinyt. Ahvenanmaan takia ei laivaston koko strategiaa voitu ruveta muuttamaan.²¹⁹

Vuoden 1917 alussa suomalaiset aktivistit koettivat vieläkin selittää että Ahvenanmaan valloitus ei ollut vain perusteltu vaan loogikan sanelema, koska sieltä käsin voitiin hallita Suomenlahtea ja Pohjanlahtea eli Itämerta; oikeastaan siellä oli Venäjän Itämerenmahdin sydän. Meriesikunta oli kuitenkin edelleen sitä mieltä, että tässä liioiteltiin Ahvenanmaan merkitystä Saksalle ja vähäteltiin valloituksen vaikeutta. Entinen päätös piti: saarille voitiin lähteä jos Ruotsi sitä ehdotti luvaten tulla mukaan, mutta ei omasta aloitteesta eikä Suomen vapauttamiseksi.²²⁰ Kesällä 1917 meriesikunta pysyi yhtä vastahakoisena samoin perustein.²²¹

217. Falkenhayn Adm.Stabille 3.II 1916. BA-MA RM 5/v 5204. Ålandsinseln vom August 1915 bis Februar 1916.

218. O.d.Ostseestreitkräfte 6.II 1916. ja Chef d.A.d.M an O.d.O 2.IV 1916. BA-MA RM 5/v 5205. Ålandsinseln vom 18. Februar 1916 bis 5. April 1918. Unternehmung gegen Mariehamn vom 24. November 1915 bis 22. Juli 1916. BA-MA RM 5/v 5206.

219. Ludendorff Adm.Stabille 29.X 1916, Adm.Stab Ludendorffille 5.XI 1916 BA-MA RM 5/v 5205. Ålandsinseln vom 18. Februar 1916 bis 5 April 1918.

220. Pro Memoria von J. Castrén 30.I 1917. BA-MA RM 5/v 5205.

221. Erwägungen über ein Vorgehen gegen die Ålandsinseln, Adm.St. 2.VII 1917. BA-MA RM 5/v 5205.

Murrosvuosi 1917 muutti Ruotsinkin sekä hallitussuuntaa että ulkopolitiikkaa. Toukokuussa ruotsalaiset saattoivat Itämeren saamiin jääneitä englantilaisia laivoja länteen saaden vastapainoksi 33 laivaansa elintarvikelastissa lännestä kotiin. Opposition voima kasvoi, syksyllä liberaalit ja sosialidemokraatit muodostivat hallituksen. Englannin kuultiin ostaneen suuren osan Ahvenanmaata ja aikovan tehdä siitä uuden Gibraltarin. Uumoiltiin myös että Englanti tarjoi Ahvenanmaata Brantingille saadakseen saksalaisvastaisuudelle kannatusta ja Ruotsin siten puolelleen.

Myös Auswärtiges Amt esitti nyt Ahvenanmaan miehitystä vihollisen toiveiden leikkaamiseksi. Diplomaatit tajusivat että saksalainen Ahvenanmaa olisi Ruotsille epämiellyttävä, mutta pääasia oli estää Englantia ottamasta saaria itselleen tai lupaamasta saaria Ruotsille sotaantulon palkkioksi. Saksa voisi sitten päättää, kenelle saaristo lopullisesti tulisi, itselle, Venäjälle, Ruotsille tai kansainväliseksi.

Ahvenanmaalta käsin voitiin myös vaikuttaa suotuisasti Suomen tilanteeseen. Suomen tulevaisuus ei ollut Saksalle tärkeä, mutta Ruotsille itäraja oli elinkysymys. Rajanaapurina Venäjä ja sen takana Englanti voivat painostaa Ruotsia. Ahvenanmaan miehitys saisi Suomen nousemaan ja loisi Ruotsille saksalaismielisen rajanaapurin.²²²

Skysyn edistyessä tilanne Skandinaviassa paheni entisestään. Ludendorff huolestui ententen painostuksesta Norjassa ja sosialistien vaalivoitosta Ruotsissa. OHL tähdensi, että Ahvenanmaan valtaus ratkaisisi Suomen, Ruotsin ja Norjan kysymyksen.²²³ Jos Venäjä tarjosi Ahvenanmaata Brantingille, sosialistit voisivat voittaa vaaleissa. Ottamalla Ahvenanmaan heti ja lupaamalla sen Ruotsille Saksa voisi ehkä tukea kannattajiaan Pohjolassa. OHL laski että pioneeripataljoona riittäisi valloitukseen, eikä sen lähtövalmisteluihin tarvittaisi kuin kaksi viikkoa.

Merivoimatkin jo huolestuivat että liikenne Pohjolan kautta Venäjälle voimistuisi, jos Ruotsi liittyisi vihollisiin. Jos vielä Venäjä antaisi Ahvenanmaan Ruotsille, ei Saksan laivasto pääsisi Pohjan-

222. Kühlmann valtiosihteeri von Lersnerille 29/30.IX 1917; Stützing, Stockholm AA:lle 9.X 1917. BA-MA RM 5/v 5205.

223. Steinwachs drahtet aus Stockholm 1.XI 1917, OHL edelleen meriesikunnalle. BA-MA RM 5/v 5205.

lahdelle vastatoimiin. Saaret oli siis ehkä hyvä valloittaa. Mutta maihinnousu miinakenttien takaisille kaukaisille rannoille kauhistutti laivastoa, ja hyökkäysvoimien huolto oli edelleen ratkaisematon ongelma. Sitäpaitsi miehitys saattoi vastoin laskelmia ärsyttääkin Ruotsin Brantingin johdolla ententen puolelle — Englanti ehkä levittikin huhuja aikeistaan provosoidakseen saksalaiset varomattomuuksiin.

Ludendorff moitti, että merivoimat yliarvioi vastustajaa ja pelkäsi turhaan miinoja. Lentihän häneltäkin maarintamalla aina silloin tällöin pari sataa miestä ilmaan; laivasto oli liian herkkä tappioille ja suostui vain ehdottoman turvallisiin yrityksiin. Eihän sodassa voinut saavuttaa mitään ilman menetyksiä.²²⁴

Ludendorffille selitettiin, että oli kevytmielistä ajaa varsinkin kuljetuslaivoilla raivaamattomia väyliä; maavoimaa kai riitti tuhlattavaksi, mutta merivoimaa oli niin vähän että sitä täytyi säästellä. Ehkä syytös pelkuruudesta kuitenkin vaikutti siihen, että Viron saarien valtauksessa laivasto ajeli niin reippaasti miinoihin.

Ja sen verran luvattiin että jos venäläisten vastarinta todettaisiin heikoksi, ja jos maavoimat pääsivät Liivinmaalta etenemään Narvan, Peipusjärven ja Väinäjoen linjalle tai peräti Pietariin asti, voitaisiin Ahvenanmaalle ehkä lähteä. Räävelin, Hiidenmaan ja Saarenmaan kautta voitaisiin ajaa, vaikka Ruotsin tukikohtia ei olisikaan käytettävissä. Sitäpaitsi Saksan menestys Baltiassa saattoi innostaa Ruotsin myötämieliseksi. Vastatoimien vaaraa vähentäisi se, että Suomesta olisi venäläiset tietysti vedetty kaakkoon Pietarin turvaksi. Jos Ahvenanmaan retki saataisiin toimeksi maraskuun alkuun mennessä, ehdittäisiin myös huolto järjestää talveksi. Hochseeflotten piti varautua tulemaan apuun Pohjanmereltä. Ahvenanmaan retkelle tarvittiin taisteluristeilijä "Moltke" lipulaivaksi ja neljä taistelulaivaa, neljä—viisi risteilijää ja kaksi torpedolaivuetta. Riianlahden valvontaan piti varata kaksi risteilijää, torpedovenelaivue ja raivaajaosasto.²²⁵

224. Vertreter des Admiralstabes bei OHL 3.IX 1917. BA-MA RM 5/v 5205.

225. Beurteilung einer Unternehmung gegen die Aalandsinseln im jetzigen Zeitpunkt. 4.IX 1917. BA-MA RM 5/v 5205.

Albionunternehmen 12.X 1917. BA-MA RM 5/v 5205.

Überlegungen über ein Vorgehen gegen die Aalands-Inseln im Anschluss an die Einnahme von Ösel und Moon 12.X 1917. BA-MA RM 5/v 5205.

Baltiassa ei kuitenkaan ajoissa ehditty luoda edellytyksiä Ahvenanmaan retkelle. Saarethan valloitettiin reippaasti, mutta loka-kuun vallankumouksen jälkeen käytiin aselepo- ja rauhanneuvotteluja, joten Räävelin valloitus eli Suomenlahden varmistus lykääntyi helmikuulle. Meriesikunta oli saanut todeta, miten vaikeaa ja vaarallista oli ollut liikkua syyspimeillä ja miinojen saastuttamilla vesillä; marras—joulukuussa miinanraivaus olisi ollut vielä hankalampaa, ja tammikuussa meren jäätyminen esti kaiken toiminnan.

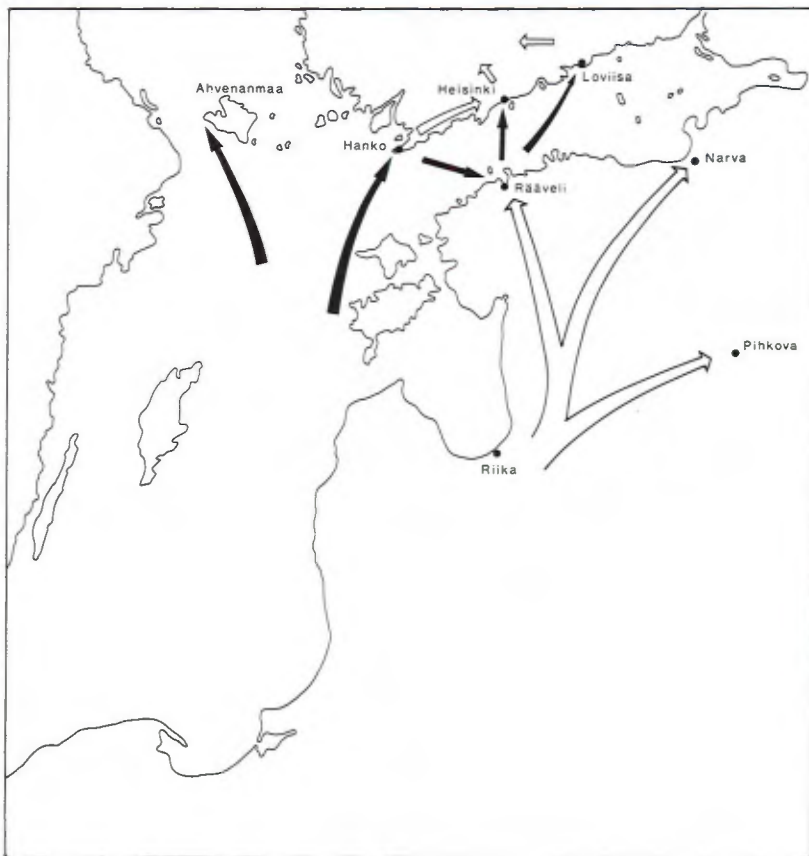
Valloitus

Alkuvuodesta 1918 Ruotsin tilanne kävi entistä huolestuttavammaksi. Entente sai malmiviennin Saksaan rajoitetuksi ja 400 000 tonnia ruotsalaisia laivoja kuljetuksiin, mitä vastaan länsivallat sallivat lisätyn elintarviketuonnin Ruotsiin. Branting nousi pääministeriksi ja Ruotsi alkoi osoittaa entistä suurempaa kiinnostusta Ahvenanmaahan.

Niinpä saaristo päätettiin valloittaa. Baltia ja Tallinna oli otettu helmikuussa 1918, joten ei enää tarvinnut huolehtia pitkän huoltoreitin turvaamisesta tai venäläisten ylläköstä sivustaan. Oli myös päätetty lähettää Suomeen kiireellinen apuretkikunta, jota varten tarvittiin Ahvenanmaata.

OHL oli kysellyt laivaston kykyä kuljettaa divisioona Riiasta tai Libausta suoraan Suomeen, mutta jättien ja miinojen takia merivoimat hangoitteli vastaan; Ahvenanmaa haluttiin etapiksi. Suomeen oli hyvä mennä Pohjanlahden kautta, koska siellä ei ollut paljon miinoja.

Suomen ”tarjous” Ahvenanmaan käytöstä saatiin 17.II.1918. Maavoimat kokosivat maihinnousuprikaatin, jonka Ahvenanmaalta piti edetä Raumalle tai Mäntyluotoon, jota kautta olisi päästy tukemaan Mannerheimin operaatioita. Meriesikunta kokosi tarpeelliset merivoimat, joista muodostettiin Itämeren erillisosasto, Sonderverband Ostsee, komentajanaan jo Saarenmaalla mukana ollut amiraali Meurer. Tulitueksi tarvittiin linjalaiivadivisioona, mutta ei välttämättä parhaita laivoja vaan melkein loppuun kulu-
nut ”Nassau”-luokka kelpasi; lisäksi 2—3 torpedovenelaiivuetta, sulunmurtajia, lentokoneiden emälaiiva, lasaretilaiiva, ja monenlaisia huoltoaluksia. Armeija piti tärkeänä pikaista liikkeelleläh-

Saksalaisten eteneminen kevättalvella 1918

töä, mutta laivaston kokemus Saarenmaan retkeltä osoitti, miten välttämättä retkeä oli perusteellisesti valmisteltava; ennen maaliskuun alkua ei voitu toimia.²²⁶

Prikaatin laivauksen piti alkaa Danzigissa 10.III., mutta aika-
taulua täytyi nopeuttaa, koska ruotsalaiset sotkivat suunnitel-

226. Besprechung über Finnland-Unternehmung im Admiralstab, Berlin 19.II 1918. BA-MA RM 5/v 4465 Finnland vom 15 Februar bis 20 März 1918.

man. Ruotsista lähetettiin retkikunta huolehtimaan paikallisen väestön turvallisuudesta, kun saatiin kuulla venäläisen sotaväen mellastelusta Ahvenanmaalla, punaisten toimeenpanemista murhista ja ryöstöistä sekä taisteluista paikalle saapunutta Uudenkaupungin suojeluskuntaa vastaan. Retkikuntaa voidaan verrata nykyajan rauhanturvayrityksiin. Se oli myös vasemmistohallituksen myönnytys äänekkäille aktivisteille, jotka näin saivat tuntea saaneensa jotain aikaan, ilman että hallituksen tarvitsi puuttua Suomen sisällissotaan ainakaan valkoisten puolella, joita inhottiin näiden terrorin ja oikeistolaisuuden takia.

Ahvenanmaalaisten oma separatismi tai ruotsalainen nationalismi virkosi sotkemaan valtojen peliä. Ruotsin kuninkaalta, Saksan keisarilta ja Suomen hallitukselta anottiin itsemääräämisoikeuden tunnustamista ja Ruotsiin liittymistä.

Meriministeri Palmstierna ja kuningas ilmeisesti haaveilivatkin saarten anneksiosta. Rosvojoukoksi katsottujen venäläisten ja punaisten lisäksi myös Uudenkaupungin suojeluskunta, virallisen Suomen laillinen sotajoukkio, toimitettiin pois saarilta, niin että Ahvenanmaalle jäi pelkästään ruotsalainen miehitysjoukko. Ruotsalaisten paikalla olo olisi ollut hyvä valtti kun joskus ruvettiin ratkaisemaan saariston omistusta.²²⁷

Saksassa saatiin ruotsalaisten aikomuksesta tietää neljä päivää ennen sen toimeenpanoa. ”Ruotsin ovela toimi on meille sotilaallisesti ja, koska se on tapahtunut ilman myötävaikutustamme, myös poliittisesti epäsuotuisa.” Nopeat vastatoimet olivat tarpeen jotta Ahvenanmaalla saatiin ”tunnustetuksi” Saksan valta. Kii-reellä koottiin Sonderverband Kieliin ja prikaatia odottelematta laivattiin 23.II Jääkäripataljoona 14 taistelulaivoihin.²²⁸ Retkikunta poikkesi kuitenkin odottelemaan Danzigiin että yrityksen diplomaattinen puoli selvitetäisiin ”korkeimmalla tasolla”.

Ruotsin kuningas vetosi henkilökohtaisesti Saksan keisariin selittäen maansa yleisen mielipiteen voimaa ja miten vaikea oli luopua kerran aletusta retkikunnasta, mistä Ruotsin arvovaltakin kärsisi. Myöhemmin hallituksen edustaja kertoi, että aluksi vain kon-

227. Stjernfelt, Åland ...

228. Adm.St. OHL:lle 20.II 1918. BA-MA RM 5/v 3983. O-Angelegenheiten Ostsee. 1.9.1915—31.I 1918.

servatiivit ja liberaalit olivat kiinnostuneet Ahvenanmaasta, mutta sittemmin myös sosiaalidemokraatit olivat tulleet vaatimuksen taakse. Ruotsi ei ollut koskaan pitänyt saaria Suomen osana. Sitäpaitsi Suomi oli arveluttavan demokraattinen maa, sen valta Ahvenanmaalla ei taannut saaria Venäjän aikeita vastaan, eikä Saksan edun mukaista kai ollut jättää niitä bolševikkien saaliiksi.²²⁹

Bolševikit tavoittelivatkin saaria. Neuvostohallitus ei mielellään tunnustanut Saksan tai Suomen yksinoikeutta ja väitti, että miehitys oli vastoin Brest-Litovskin sopimusta, jonka mukaan kaikille rantavalloille tunnustettiin sananvalta Ahvenanmaalla. Sille selitettiin että Ahvenanmaa kuului Suomelle, että Brestin sopimuksen mukaan Venäjän piti luopua Suomesta ja että Ahvenanmaalle mentiin Suomen luvalla. Venäjällä ei ollut voimaa vaatimuksiensa tueksi, mutta pieneksi kiusaksi Trotski julkaisi vanhan (1907) sopimuksen jossa Saksa oli Ruotsin tietämättä suostunut tsaarihallituksen haluun linnoittaa saaret.²³⁰

Tilanne oli hankala. Ruotsin täytyi saada Tukholma turvatuksi, Suomea ei pitänyt vieroittaa ja Saksan omat edut tuli saada valvoituksi. Ulkoministeriö toivoi että Ruotsi auttaisi Suomea itsenäistymään, jolloin se voisi saada Ahvenanmaan kiitokseksi. Turha oli antaa saaria Suomelle. Tämä ei kuitenkaan voisi elää itsenäisenä tai ainakaan Ahvenanmaata se ei viitsisi ja jaksaisi puolustaa, vaan Venäjä saisi sen takaisin. Ahvenanmaan joutuminen Suomelle siis haittaisi Saksaa. Kiitokseksi Saksan avusta Suomen pitäisi myöntyä Ruotsin vaatimuksiin. Jos Venäjä sitten hyökkäisi valtaamaan Ahvenanmaata, pakottaisi se Ruotsin Saksan puolelle.²³¹

Saksan ei pitänyt ottaa saaria itselleen edes malmikuljetusten takia, niinkuin tehtailija Thüssen oli suositellut. Ruotsi menisi

229. Marine-Attaché f.d.N.R. 26.IX 1918 BA-MA RM 5/v 2702 Laufende Marine Politik, Aaland. — Viimeinen argumentti on kummallinen sosiaalidemokraatin sanomaksi; ehkä ministeri puhui saksalaisen kuulijansa mieliiksi, tai sitten laivastoasiamies tulkitsi oman ymmärryksensä mukaan.

230. Lucius 3.I 1918. BA-MA RM 5/v 2752 Militärpolitische Angelegenheiten Finnland; Generalstab der Feldheere, Sektion Politik 13.III 1918; Tsarskoe Selo Berliiniin 18.III 1918. BA-MA RM 5/v 3985 O-Angelegenheiten Ostsee vom 1.4. 18 bis 30.4.18.

231. Auswärtiges Amt, Die Aland-Frage, das Kernproblem der Ostsee-Politik, Berlin 1918 (propagandavihkonen).

vastustajien syliin, ja silloin ei malmia saataisi vaikka Ahvenanmaa omistettaisiin. Jos taas Ruotsin konservatiivit saisivat järjestyksi Ahvenanmaan Ruotsille, vahvistuisi heidän valtansa Saksan hyödyksi. Suomi oli ollut puolisosialistinen ennen sotaa, ja sosialismin vaara eli yhä; Suomenkin konservatiivien etu oli vahvistaa Ruotsin konservatiiveja. Näin turvattaisiin Saksan selusta Itämerellä ja voitaisiin keskittää voimat taisteluun Englantia vastaan.

Meriesikunta oli aluksi sitä mieltä että Ahvenanmaa voitiin luvata Ruotsille, jos sillä saatiin aikaan saksalais-ruotsalais-suomalainen yhteistoiminta englantilais-venäläistä vihollista vastaan Itämerellä tai edes Ruotsin puolueettomuus. Baltian vesien komentaja ja merivoimien edustaja Helsingissä olivat kuitenkin toista mieltä: nimenomaan Suomen valta Ahvenanmaalla olisi vastapaino ententen vaikutukselle Ruotsissa ja Skandinaviassa. Tilanteen kehitys saattoi johtaa siihenkin, että Saksan laivasto tarvitsisi Ahvenanmaan omaksi tukikohdakseen. Ruotsi voi mennä ententen puolelle, joten Ahvenanmaan antaminen sille olisi vaarallista.²³² Meriesikuntakin siirtyi tälle kannalle.

Ludendorffin mielestä Ruotsilla ei ollut oikeutta Ahvenanmaan eivätkä sen elinedut olleet kyseessä. Paikallista separatismia hän ei pitänyt niin tärkeänä että Ahvenanmaa sen takia olisi pitänyt laskea pois Saksan vallasta. Väestö ei suinkaan yleisesti toivonut eroa Suomesta ja Ruotsiin liittymistä. Sitäpaitsi Ruotsi oli läpikotaisin bolševismin saastuttama (kenraali tarkoitti nuorsosialisteja), kuningas ja upseeristo vain ohuena kerroksena peitti sen näkyvistä. Ruotsi ei siis ansainnut lahjaa, ja sen vahvistaminen olisi hyödyttänyt vain sen takana olevaa ententea. Ruotsin hallussa Ahvenanmaa ei suinkaan olisi turvattu myöskään Venäjän takaisinvalloitusyrityksiltä.

Saarten omistus piti järjestää ensi sijassa Suomen kanssa, koska Ahvenanmaa kuului tälle. Ludendorff ”uskoi ettei Suomi an-

232. AdmSt. OHL:lle 23.II 1918. BA-MA RM 5/v 3983. O-Angelegenheiten Ostsee 1.9.1915—31.1.1918.
Holtzendorff 25.V 1918. BA-MA RM 5/v 3988 Ostsee O-Angelegenheiten 1.5.1918—15.8.18.
Marinevertreter Helsingfors 17.VI 1918. BA-MA RM 5/v 2702 Laufende Marine Politik, Aaland.

taisi anteeksi”, jos Saksa lupaisi järjestää Ahvenanmaan asian Ruotsin toiveitten mukaan. Saksa oli pelastanut Suomen, ja olisi ollut väärin ottaa vanhaa suomalaista maata ja antaa se Ruotsille, joka oli jättänyt Suomen pulaan; ja sen luovutus Ruotsille vähentäisi (saksalaismielisten) svekomaanien vaikutusta Suomessa. Sitäpaitsi Ahvenanmaa oli kuulunut jo keskiajalla Turun hiippakuntaan eli Suomeen.

Ludendorff oli tietenkin selvillä siitä, että Suomen kanssa järjestettäessä Saksan etuja oli helpompi valvoa kuin Ruotsin kanssa, kun ”me olemme saaneet suomalaiset poliittisesti sidotuksi itseemme ja päämääriimme”.²³³

OHL:n kanta tässäkin asiassa ratkaisi. Vilhelm II lupaili Kustaa V:lle että Saksa ei suunnitellut pysyvää miehitystä eikä halunnut estää Ruotsin humanitääristä työtä Ahvenanmaalla. Saarten asemasta sovittaisiin mahdollisimman pian asiasta kiinnostuneiden kanssa.

Kuninkaan oli alistuttava keisarin ”pyyntöön” ettei Ruotsi estäisi retkikuntaa. Kun välit Ruotsin kanssa oli puhuttu selviksi, lähti Sonderverband liikkeelle ja saapui panssarilaivat kärjessä jättä murtaen 5.III Eckerölle. Ruotsalaisten enempien juonien välttämiseksi Mannerheim lähetti Ahvenanmaalle kuvernöörin pitämään huolta Suomen suvereenisuusosoikeuksista. Koska ”Ruotsin alistuminen oli vain ulkonaista”, pidettiin Ahvenanmaalla sotalaivaa näyttämässä Saksan lippua koko purjehduskauden ajan v. 1918. Jääkäripataljoona 14 jätti suomalaisten pyynnöstä myös kouluttajia paikalliselle suojeluskunnalle. Suomalaiset kielsivät ruotsalaisia osallistumasta miinanraivaukseenkaan Ahvenanmaan vesillä, vaikka kaupan avaamisella länteen muuten pidettiinkin kiirettä.²³⁴

233. Ludendorff AA:lle s.d. (Helmik. 1918) BA-MA RM 5/v 3983. O-Angelegenheiten Ostsee 1.9.1915—31.I 1918;

Die Frage der Aalands Inseln. Abschrift. Admiralstab (Ulkoministeriön viestien kopioita ja omia muistioita ilman päiväystä, mutta ilmeisesti keväällä ja alkukesällä 1918) BA-MA RM 5/v 2702.

Laufende Marine Politik, Aaland. BA-MA RM 5/v 1023 Aalandsinseln, vom Januar 1914 bis Januar 1917.

234. Berlin, Juni 1918. Entwicklung der Militärischen und politischen Lage Finnlands. BA-MA RM 5/v 2702 Laufende Marine Politik, Aaland.

Linnoitukset

Sodan aikana Venäjä oli luvannut että Ahvenanmaalle pystytetyt linnoitukset purettaisiin rauhan tultua. Jouduttuaan luopumaan saarten välittömästä valtauksesta ruotsalaiset halusivat saada tämän lupauksen toteutumaan, nyt kun Venäjä oli tehnyt rauhan.

Auswärtiges Amt tapansa mukaan puolti Ruotsin toiveita. Sen kanssa oli pitkien ja vaikeitten neuvottelujen jälkeen saavutettu Saksan monivuotinen tavoite, lupaus olla päästämättä länsivaltoja sotkeutumaan Ahvenanmaan kysymykseen; siis valtio-oikeudellisesti entente oli ajettu pois Itämereltä.²³⁵ Toukokuussa 1918 luvattiin että linnoitukset hävitettäisiin hetimiten.

Ludendorff vastusteli tätäkin myönnytystä Ruotsille. OHL:n mielestä ratkaisua piti ainakin lykätä lopulliseen rauhantekoon, koska kehitys pohjolassa oli viemässä suuntaan, jossa Saksa voi hyvinkin tarvita Ahvenanmaata linnoituksineen Ruotsin aisoissa pitämiseen, tämä kun näytti yhä pahemmin joutuvan ententen vaikutukseen. Siksi sotilasdiktattori ”pyysi”, että hävityslupauksen toteutusta mahdollisimman pitkään viivytettäisiin.²³⁶

Aluksi epäroityään Meriesikunta totesi että linnoitusten räjäytämisen vastoin Suomen tahtoa vieroittaisi tätä liittolaista. Linnoituksia ei pitänyt luovuttaa saksalaisten käsistä ennen sodan loppua, koska Ruotsi oli taipumassa yhä pitemmälle vihollisen tahtoon; entente uhkasi Ruotsia pohjoisestakin Murmannin rannikolta ja voi pakottaa sen lisämyönnytyksiin.²³⁷ Vihollisen vaikutuksesta Ruotsi vaati linnoitusten purkamista; näin Englanti Ah-

235. Kühlmann Adm.Stabille 30.V 1918. BA-MA RM 5/v 3986 Ostsee, O-Angelegenheiten vom 1.5.18 bis 30.6.18;

Adm.St. 29.III 1918. BA-MA RM 5/v 2702 Laufende Marine Politik, Aaland. Itämeren tekemistä mare clausumiksi oli yritetty 1903—1908: Luntinen, The Baltic ...

236. Ludendorff Adm.Stabille 3.VI 1918. BA-MA RM 5/v 3986 Ostsee, O-Angelegenheiten vom 1.5.18 bis 30.6.18;

Ludendorff an Adm.St. 18.IV 1918. BA-MA RM 5/v 2752 Militärpolitische Angelegenheiten Finnland;

Reichs-Marine-Amt 4.VII 1918. BA-MA RM 5/v 2702 Laufende Marine Politik, Aaland.

237. Adm.St.AA:lle 25.VI 1918. BA-MA RM 5/v 3986 Ostsee, O-Angelegenheiten vom 1.5.18 bis 30.6.18.

venanmaan kysymyksen avulla järjestelmällisesti sotki Suomen ja Ruotsin välit.²³⁸

Auswärtiges Amt viivytteli käskyn mukaan, niin että neuvottelut linnoitusten hävittämisestä pantiin alkuun vasta elokuussa. Diplomaatteja kyllä harmitti sotilaitten valta, koska räjäytyksen viipyminen haittasi Ruotsin kuningasta ja oikeistopuolueita.²³⁹

OHL puolestaan oli tyytyväinen; neuvotteluja ei pitänyt kiirehtiä, linnoituksia ei hävitettäisi ennen yleisen rauhan tuloa. Voitiin sopia vaikkapa että ”linnoituslaitteiden hävitysajankohdasta tulevat asiasta kiinnostuneiden maiden hallitukset lähemmin sopimaan”. Varuskunnan päällikkö eversti Stahl, Saksan palveluksesta Suomen armeijaan siirtynyt, sai ohjeet pitää linnoitukset kunnossa.²⁴⁰ Ruotsalaiset alistuivat siihen, että kantalinnoitukset saivat jäädä myöhempään kunhan kenttälinoitukset hävitettiin heti, suomalaiset sostuivat periaatteessa hävitykseen, mutta kenttälinoitustenkin osalta vasta rauhan tultua. Neuvottelut siis venyivät toivotulla tavalla, mutta syksyn mittaan koko asia alkoi liukua Saksan vaikutusvallasta länsirintamalla koettujen suurempien vastoinkäymisten takia.²⁴¹

Saksan siis teki hiukan mieli asettua Ahvenanmaalle, mutta se ei ollut ”imperialismin” kohde²⁴² vaan väline. Ulkoministeriö pyr-

238. SMS ”Blitz”, Mariehamn 24.VIII—2.IX 1918. BA-MA RM 5/v 3919. Militärpolitische Angelegenheiten, Nordstaaten.

239. Alands Inseln 5.IX 1918. BA-MA RM 5/v 2702 Laufende Marine Politik, Aaland.

Ausw.Amt., Bussche 14.IX 1918. BA-MA RM 5/v 3919. Militärpolitische Angelegenheiten, Nordstaaten.

240. OHL 24.IX 1918. BA-MA RM 5/v 3919. Militärpolitische Angelegenheiten, Nordstaaten.

SMS ”Blitz”, Mariehamn 24.VIII 1918. BA-MA RM 5/v 3919.

Suursaksalaiset kyselivät, oliko Ahvenanmaa niin tärkeä että piti vahvistaa siellä saksalaista asutusta: Vereinigung für Deutsche Siedlung und Wanderung 30.VIII 1918 BA-MA RM 5/v 2702 Laufende Marine Politik, Aaland; tähän ei näy vastausta annettun.

241. Militärpolitische Bericht über die Lage auf Aland 10.IX.1918. BA-MA RM 5/v 3920 Militärpolitische Angelegenheiten, Nordstaaten.

Meriesikunnan yleiskatsaus Ahvenanmaan asian kulkuun: Zusammenstellung der marinepolitischen Ereignisse zwischen Deutschland und Russland in Ostsee und Eismeer nach Brester Frieden. Admiralstab 28.7.1918. BA-MA RM 5/v 3916. Marinepolitik Nordstaaten 8.9.1918—15.10.1918.

242. Niinkuin vihjaa Menger, Die Finnlandpolitik ... s. 129 sanoessaan että tuki-kohta oli tarpeeton Suomen valloitusretkelle.

ki ostamaan saariston avulla Ruotsin myötämielisyyden tai edes puolueettomuuden; Suomelle ei saaria pitänyt antaa, koska siten ne joutuisivat takaisin Venäjän valtaan. Sotavoimat taas katsoivat että Suomen ylivalta takasi Saksalle mahdollisuuden käyttää Ahvenanmaata tarpeen vaatiessa tukikohtana, esimerkiksi ententen puolelle liukuvaa Ruotsia vastaan. Venäjää OHL ei aikonut päästää niin voimakkaaksi että se voisi tuhota Saksan tukeman Suomen. Merivoimat taas uskoivat Baltian tukikohdat saatuaan pystyvän estämään Venäjän Itämeren-mahdin uudelleen syntyminen.

Suomi

Kapinaa valmistellaan

Saksalaiset kaavailivat suomalaisten vallankumouksellistamista siinä kuin muittenkin tsaarivaltion tyytymättömien vähemmistöjen. Rajamaan luulotellun kapinallisuuden takia Venäjän virkavalta oli 1899 ryhtynyt lähentämään sitä valtakunnan muihin osiin, ja sen takia suomalaiset olivat muuttuneetkin kapinamielisiksi.

Sodan syyttyä saksalaiset tarkkailivat Suomen tilannetta, mutta joutuivat toteamaan että suomalaiset pysyivät rauhallisina, vaikka sotaväki vietiin maasta rintamalle. Kansannousua tuskin voi toivoa jolleivät ruotsalaiset tai saksalaiset hyökänneet sitä nostattamaan.²⁴³

Suomalaisia voitiin silti monella tavalla käyttää sodan hyväksi; ensimmäiseksi järjestettiin salainen tiedotuspalvelu emigranttiaktivistien avulla.²⁴⁴ Seuraava askel oli tietenkin jääkäriliike.²⁴⁵ Ai-

243. Finnland im Jahre 1913. BA-MA RM 5/v 4999 Nachrichten über Finnland, vom 2. August 1914 bis 31 August 1915. Innere Lage Russlands und Zustand seines Heeres Ende 1914.

Generalst. des Feldheeres, Nachrichtenabt. BA-MA RM 5/v 4979 Nachrichten über die russische Armee, einschl. allgem. Kriegsvorbereitungen, vom August 1914 bis 7. März 1917.

244. Reichenau AA:lle 8.VIII 1914. BA-MA RM 5/v 4999 Nachrichten über Finnland, vom 2. August 1914 bis 31 August 1915;

Marine-Attaché für die Nordischen Reiche 8.I 1915. BA-MA RM 5/v 4999 Nachrichten über Finnland, vom 2. August 1914 bis 31 August 1915.

245. Jääkäriliikkeestä perusteos Lauerma, Kuninkaallinen Preussin ...; muistel-

koessaan hyökätä ruotsalaisten kanssa Suomen läpi Pietariin sakslaiset kaavailivat suomalaisen apujoukon käyttöä avustamaan esimerkiksi katkomalla venäläisten selustayhteyksiä. Maihinnousua ei Suomeen sitten kuitenkaan tehty eikä pitkään aikaan edes suunniteltu, mutta silti otettiin suomalaisia koulutettaviksi ”todisteeksi Saksan korkeasta kulttuurista, tehköt sitten itse tai Ruotsin kanssa jotain”.²⁴⁶ Venäläisten kiusaksi voitiin Suomeen viedä salaa aseita, levittää oikeita sotautuisia, yllyttää suomalaisia rikkomaan ratoja ja estää rekrytointia Venäjän armeijaan.²⁴⁷ Meriesikuntaa kiinnosti nimenomaan Englannista Norjan, Ruotsin ja Suomen kautta Venäjälle vietävien sotatarvikkeiden kuljetuksen häiritseminen suomalaisten avulla.²⁴⁸

Lockstedtin koulutusosaston annettiin toimia todisteena mielenkiinnosta Suomea ja ennenkaikkea yleensä vähemmistöjä kohtaan. Ja ainahan moisesta joukosta jotain hyötyä voi olla: ”Me pidämme heidät niin käsillä, että voimme heidät panna toimimaan kun tilanne vaatii”. Ja vaikka Saksa ei sotatoimia Suomessa aikonutkaan, oli hyvä pitää huhuja hengissä, koska pelko sitoi venäläisten voimia pois rintamalta.²⁴⁹

Suomessa tiedettiin olevan huonosti varustettuja täydennysjoukkoja. Niiden lukumäärästä tuli varsin kirjavia tietoja harraste-

ma- ja vapaussotakirjallisuutta riittää loputtomasti. Saksan johdon suhtautumisesta Suomeen: Apunen, Suomi Saksan ...

246. Ergebnis der Besprechung betr. Ausbildung von jungen Finnländern in Deutschland 26.I 1915 BA-MA RM 5/v 4999 Nachrichten über Finnland, vom 2. August 1914 bis 31 August 1915.
247. Einladung zu einer Besprechung der finnischen Angelegenheit 29.III 1915, BA-MA RM 5/v 4999 Nachrichten über Finnland, vom 2. August 1914 bis 31 August 1915.
248. Tätä suomalaiset aktivistit itse käyttivät ahkerasti propagandassaan saadaksen Saksan kiinnostumaan Suomen auttamisesta; Aspelmeier, Deutschland ... s. 16 mainitsee erityisesti Erichin kirjasen Die nordische Brücke. Pommareitten muistelmia urotöistään esim. Innola, Kilpisjärven pamaus.
249. Eversti Zimmermann Adm.Stabille 28.V 1915; Yleisesikunta ja Sotaministeriö 1.VI 1915. BA-MA RM 5/v 4999 Nachrichten über Finnland, vom 2. August 1914 bis 31 August 1915.
Militär-Attaché für die Nordischen Reiche 26.V 1915. BA-MA RM 5/v 4980 Nachrichten über die russische Armee, einschl. allem. Kriegsvorbereitungen, vom 8. März 1915 bis 15. Juni 1916.

lijavakoojien lähettäminä; arviot vaihtelivat kahdestakymmenestä tuhannesta miehestä miljoonaankin.²⁵⁰

Aktivistit huolehtivat siitä että saksalaiset muistivat suomalais-ten toiveet. Saksan avulla Suomi haluttiin vapauttaa itsenäiseksi monarkiaksi, joka ulottuisi idässä vähintään Aunuksen kuvernementtiin Laatokan ja Äänisen väliin mutta mieluummin koko Itä-Karjalaan. Ahvenanmaalle kokoontuvasta vapaajoukosta alkaen viidesosa Suomen miespuolisesta väestöstä, yhteensä neljännesmiljoona miestä, liittyisi maahan tuleviin saksalaisiin. Saksan ja Suomen välille solmittaisiin läheiset valtiolliset ja taloudelliset suhteet ja Suomen mukana Ruotsikin tulisi liittoon keskusvaltojen kanssa. Jäämereltä Keski-Euroopan kautta Aigeian merelle ulottuvan suuren valtioliiton pohjoisella siivellä Suomi saisi seisoa etuvartiona Venäjää vastaan. Suomen valloitus olisi isku Venäjän kolossin päähän, yleisen vallankumouksen alkumerkki.

Nämä Wetterhoffin kaavailut joutuivat toistaiseksi (meriesikunnan) arkistoon. Jos sota vaati Saksaa hyökkäämään Suomeen, oli kuitenkin hyvä tietää, että vastassa olisi sinisilmäisiä ystäviä kukkaset käsissä. Esitykset Saksan valtapiiriin liittyvästä Suomesta joka tapauksessa sopivat hyvin Saksan eri instanssien suunnitelmiin Keski-Euroopan ja Pohjolan germaanisesta valtioliitosta, mikä antoi niille toteutumisen mahdollisuuden.²⁵¹

Niin kuin Baltian ja Ahvenanmaan kohdalla nähtiin, vielä val-
lankumouskeväänä 1917 Saksa ei kurottanut pohjoiseen. Lu-

250. Kriegsmisnisterium 22.X 1915. BA-MA RM 5/v 4991 Politik Russland, vom 16. März 1915 bis 15. Juni 1916; Marine-Attaché für die Nordischen Reiche 9.VI 1916; Adm.St. 1.IV 1916; Zusammenstellung der Truppen in Finnland Mitte Juni 1916; Agent 500 berichtet 16.VIII 1916; Truppen in Finnland, OHL 19.IX 1916; Nachrichten für Ost 14.IX 1915. BA-MA RM 5/v 4980 Nachrichten über die russische Armee, einschl.allgem. Kriegsvorbereitungen, vom 8. März bis 15. Juni 1916.

251. Über eine militärische Aktion in Finnland. von Herr Wetterhoff übergeben 24.VIII 1915. BA-MA RM 5/v 5204. Ålandsinseln vom August 1915 bis Februar 1916; P.M. Aussichten einer Erhebung (Sept.) 1915. Finnland, eine Denkschrift. Streng vertraulich. Die finnländische Kanzlei in Berlin. s.d. (kesällä 1915). BA-MA RM 5/v 4999 Nachrichten über Finnland, vom 2 August 1914 bis 31 August 1915; Finnland im Lichte des Weltkrieges, von Fridrich Wetterhoff, Berlin 1916. BA-MA RM 5/v 5000 Nachrichten über Finnland vom 1 September 1915 bis 3 Juli 1917; Wegelius, Suomen leijona ... s. 98—101 jo huomauttaa Saksan ja aktivistien toiveiden yhteensopivuudesta.

vattiin kyllä periaatteessa, että Suomen autonomiaa tai itsenäisyyttä tuettaisiin rauhankonferenssissa, mutta aktiivista apua Venäjän vallan poistamiseen alettiin tarjota vasta loppuvuodesta.

Suomenkin tilanteen kehittymistä kyllä seurailtiin edelleen koko ajan. Tiedettiin, että suomalaisilla oli huonoja kokemuksia Venäjän lupauksista, ja toivottiin että sortotoimien poistaminen ei riittäisi kesyttämään kansaa; Kerenski puhui Venäjän liittotasavalta, mutta Suomessahan haluttiin valtiollista itsenäisyyttä. Maan sisäisen rintaman havaittiin kyllä rakoilevan yhteiskunnallisen kuohun noustessa, mutta "Mäkelins" vakuutteli myös sosialistien pyrkivän kansalliseen itsenäistymiseen, vaikka kansainvälinen fraktio veljeili venäläisten kanssa.²⁵²

Vapaakaan Venäjä ei suvainnut tällaista valtakunnan nakertelua, "asiaankuulumattomia vaatimuksia ja kiittämättömyyttä". Saatiin kuulla että kaksi kasakkadivisioonaa oli tuotu Sisä-Venäjältä Suomeen ja että ne olivat saaneet käskyn toimia separatistisia pyrkimyksiä vastaan Suomessa niinkuin Ukrainassa ja muissa rajamaissa. Aktivistit pyrkivät pitämään yllä Saksan kiinnostusta Suomeen kertomalla että Helsinkiin oli tullut ententen agentteja innostamaan laivastoa jatkamaan sotaa Saksaa vastaan; suurin ponnistuksin he pitivät yllä Venäjän taistelutahtoa.

Esitettiin että saksalaisten pitäisi katkaista yhteys Haaparannasta Pietariin vihollisen työn estämiseksi. Puolitoista armeijakuntaa riittäisi mairinnousuun Hankoon, josta edettäisiin Helsinkiin ja Riihimäelle. Venäläisten vastarinta olisi heikkoa ja suomalaisetkin nousisivat kostoretkeen. Talven mentyä jatkettaisiin hyökäystä Pietariin, jossa syntyisi tuhoisa paniikki.²⁵³

252. Russischer Wochenbericht N:o 7, 17—24.III 1917; Russische Wochenbericht Nr. 9, 31.III—7.IV 1917; Doktor Steinwachs drahtet aus Stockholm am 6 Mai 1917. BA-MA RM 5/v 4996 Politik Russland. Die russische Revolution, vom 15 März 1917 bis 30 Juni 1917; Adm.St. Abwehrstelle Stockholm 29.III 1917; Gummerus, Berlin den 16.IV 1917; Gummerus 24.IV 1917; Stockholm 29.V 1917, Zuverlässiger Helfer N 187 berichtet. BA-MA RM 5/v 5000 Nachrichten über Finnland, vom 1 September 1915 bis 3 Juli 1917.

253. Fernschreiben, Nummer 2379, 26.III 1917; NaSt Nr. 10015 24.IV 1917; Nasst 10316 4.V 1917; Nasst Nr. 10325 4.V 1917; Zuverlässiger Helfer 1003, 8.V 1917 BA-MA RM 5/v 4996 Politik Russlands. Die russische Revolution, vom 15.März 1917 bis 30. Juni 1917; Gr.H.Qu 9.VI 1917. BA-MA RM 5/v 4982 Nachrichten über die russische Armee, einschl. allgem. Kriegsvorberei-

Syksyn 1917 mittaan Suomen tilanne kääntyi yhä lupaavam-
maksi. Venäjän jalkaväki ei enää kyennyt taisteluun, miehet möi-
vät varusteitansa suomalaisille ja karkasivat kotiin. Ratsuväen ja
tykistön hajaannus ei ollut yhtä pitkäällä, mutta meriväki oli sitä-
kin kurittomampi; se oli myynyt laivoista messinki- ja kupari-
osat, sen mieliala oli vahvasti maksimalistinen ja se kaipasi rau-
haa. Murrot ja murhat olivat päivittäisiä ilmiöitä, samoin elintar-
vikeryöstöt; niinsanottu miliisi oli voimaton. Katurahvas osallis-
tui ryöstöihin ja vasemmistososialistit veljeilivät venäläisten
kanssa. Vuodenvaihteen tienoilla ”Helsingissä vallitsevat yhä pa-
hemmat olot, sosialistit, punakaartit ja sotilaat veljeilevät ja teke-
vät ryöstöjä, murtoja ja murhia”.²⁵⁴

Elokuussa 1917 Ludendorff selitti, ettei koillisrintaman hyök-
käystä saatikka mihin nousua voitu vielä luvata suomalaisille,
mutta aseita saatettiin lähettää jotta suomalaiset näkisivät Saksan
todenteolla haluavan auttaa. Tästä lähetyksestä voitiin myös saa-
da oppia vastaisen toiminnan varalta.

Aktivisteille oli tuotu aseita jo toukokuussa sukellusveneellä
(”UC 78”). Syksyllä lähetettiin höyrylaiva ”Equity” matkalle mu-
kanaan suuri aselasti, jonka onnistunut vastaanotto todisti akti-
vistien vakuuttelut liikkeensä olemassaolosta ainakin jotenkin to-
denperäisiksi. Toinen matka joulukuun sumussa ja pimeässä meni
taas hieman harhaan, mutta kuitenkin parikymmentä jääkäriä
ja jonkin verran aseita saatiin Pohjanlahden rannikolle, samoin

tungen, vom 17. Mai 1917 bis 11. September 1917;

Zur Lage in Russland 5.IX 1917. BA-MA RM 5/v 4998. Politik Russland, Die
russische Revolution, vom 15. September bis 19. November 1918. Küh-
lmann valtiosihteeri von Lersnerille 29/30.IX 1917. BA-MA RM 5/v 5205.
Ålandsinseln vom 18. Februar 1916 bis 5 April 1917 Walter v. Gerich 16.
VIII 1917; Walter v. Gerich 28.IX 1917; Nachrichtenoffizier Mitte 5.XI 1917.
BA-MA RM 5/v 5000 Nachrichten über Finnland, vom 1. September 1915
bis 3. Juli 1917; Walter von Perich (sic, p.o. Gerich?) 28.IX 1917. (selittää et-
tä suomalainen lumikenkäosasto olisi saksalaisille suureksi avuksi talviso-
dassa) BA-MA RM 5/v 4064, Russland, II 1917—31.XII 1917.

254. Ehrenhalber tätiger Vertrauensmann Nr. 45 meldet 8.X 1917; Auszug aus
dem Vortragsnotizen ”Osten” von 18.XI 1917. BA-MA RM 5/v 4983 Nach-
richten über die russische Armee, einschl. allem. Kriegsvorbereitungen,
vom 2. September 1917 bis 14. November 1918; Nachrichtenoffizier Mitte
6.I 1918. BA-MA RM 5/v 5000 Nachrichten über Finnland, vom 1. Septem-
ber 1915 bis 3. Juli 1917.

”UC 57”:n kahdeksan jääkäriä ja neljä tonnia aseita Suomenlahdelle, vaikka vene paluumatkalla tuhoutuikin. Aseet oli tarkoitettu venäläisten karkottamiseen, vapaussotaan; ainakaan ennen marraskuuta eivät aktivistit arvanneet että kansalaissota oli tulossa.

Apuretkikunta

Bolševikkivallankumous vihdoinkin teki mahdolliseksi ja aiheelliseksi sodanpäämäärien toteuttamisen koillisenkin suunnalla. Suomen takia ei aselepoa ja rauhan mahdollisuuksia voinut rikkoo ja siksi maa oli saatava neuvostohallituksen luvalla irti Venäjältä ennenkuin sitä voi tavoitella. Aktivistien edustajia kehoitettiin ryhtymään toimeen maansa irrottamiseksi ja luvattiin puoltaa Suomen itsenäisyyttä. Suomalaiset eivät olisi halunneet tunnustaa Venäjän tilapäistä kapinahallitusta, mutta kävi selville että ilman entisen emämaan lupaa ei voitu saada tunnustusta keltään. Lenin ei halunnut Suomea itsenäiseksi vaan vallankumoukselliseksi, mutta myönsi eron kun paikalliset sosialistit olivat selvittäneet että eroonpääsy oli vallankumouksen edellytys.²⁵⁵

Ludendorffin teki mieli saada Suomi niinkuin muukin Itä-Eurooppa Saksan suureen valtapiiriin.²⁵⁶ Venäjältä irroitettu ja jatkuvaa tukea tarvitseva Suomi nojaisi Saksaan ja antaisi tälleen tarvitsemat tukikohdat. Keisarikunnasta tuotettaisiin Suo-

255. Monesti pohdittu tapahtuma on viimeksi kerrottu Ketolan teoksessa ”Kansalliseen kansanvaltaan” ja sen taustaa selvitetty ”Lenin ja Suomi” -teoksen I osassa.

256. Saksan osuuden Suomen itsenäistymisessä diplomatian tasolla on selvittänyt Nurmio, ”Suomen itsenäistyminen ja Saksa”. Suomen nivoutumisen Saksan sodanpäämääräpolitiikkaan on kertonut Polvinen, ”Venäjän vallankumous ja Suomi”. Saksan kiinnostuksen taloudellista taustaa on pohtinut Rautkallio kirjassaan ”Kaupantekoa Suomen itsenäisyydellä”, voimatta tosin Polvisen esitykseen kovin paljon olennaista lisätä; esitys on myös sikäli jäänyt loppuun asti ajattelematta että ”taloudellisiksi” tavoitteiksi on erottelematta sanottu sekä sotatalouden tarpeita, sodanjohdon taloudellista varautumista seuraavaan sotaan että talouselämän omia saalistustoiveita. Tiivis ja asiallinen esitys on myös Aspelmeyer, Deutschland ...; Beyer tutkii Suomenretkeä valtio-oikeuden kannalta, mutta kertoo myös taustoja.

meen kuningas, niinkuin Itämeren maakunnatkin oli suunniteltu saksalaisten ruhtinaiden alaisiksi valtioiksi, samoin Puola ja Ukraina kuningaskunniksi. Näin itsenäinen Suomi liittyisi läheisesti Keski-Eurooppaan ja auttaisi Pohjolan Bulgarian Saksaa koko Pohjolan yliherruuteen. Se olisi osa sitä elintilaa, jonka varassa Saksa piti rakentaa vahvaksi kestävänsä käynnissä oleva sota ja sen jälkeinen Einkreisung, ja joka mahdollistaisi Saksan suurvalta-aseman säilymisen sekä paikan valloittamisen auringossa seuraavassa, menestyksekkäämmässä sodassa.

Sota- ja meriministeriö halusivat käynnissä olevan sodan tarpeisiin raaka-aineita ja mineraaleja myös Suomesta; esimerkiksi puuhioke, selluloosa, paperi ja pahvi soveltuvat räjähdysaineitten valmistukseen, ja Suomen hallitusta piti ”pyytää” sodan aikana myöntämään Saksalle yksinomainen oikeus niihin. Laivasto taas toivoi Suomen kauppalaivoja käyttöönsä. Tärkeää oli myös ettei entente saisi näitä voimavaroja itselleen. Venäjän sotaponnistuksia palvellut teollisuus oli saatava toimimaan Saksan hyväksi. Suomen kaupasta taas kiinnostuivat mm. Pohjois-Saksan kaupungit. Tutkittiin Suomen metsä- ja koskivaroja sekä rautateiden normaaliraiteistamista ja suunniteltiin saksalais-suomalaista kauppayhtiötä, joka ottaisi Suomen ulkomaankaupan hoitaakseen.

Sotataloudenkin alalla Suomella oli suurempi välillinen kuin välitön merkitys. ”Merkittävät teollisuusmiehet” olivat sitä mieltä, että Ruotsin Lapin malmit olivat välttämättömiä jotta Saksa ja Itävalta voivat selviytyä sodasta ja rauhanajan kilpailusta. Suomen avulla oli Ruotsi ja Norja malmivaroineen saatava sidotuksi keskusvaltoihin.²⁵⁷

Retki Suomeen oli myös Keski-Euroopan valtio- ja yhteiskuntajärjestelmän puolustustaistelua.

Neuvostohallitus oli tunnustanut Suomen itsenäisyyden mutta ”käytännössä ei eroa toteutettu, koska niin kauan kuin venäläisiä joukkoja ja Itämeren laivasto on Suomessa, vaikuttavat asiaan myös sotilaalliset edut.”²⁵⁸ Saksalaisille vakuuteltiin että joukkoja

257. Reichs-Marine-Amt Adm.Stabille 2.III 1918. BA-MA RM 5/v 2874 Handelskriegsrecht Deutschlands und seiner Verbündeter. Gr.H.Qu. 4.III 1918. BA-MA RM 5/v 2752 Militärpolitische Angelegenheiten Finnland.

258. Joffe Brest-Litovskissa 28.I 1918 Beyerin s. 35 mukaan.

poistettiin ja poistui jatkuvasti niin nopeasti kuin mahdollista, vain sotilasteknilliset syyt ja matruusien kurittomuus jarruttivat.²⁵⁹ Suomea pelättiin tyhjentää joukoista koska Venäjä olisi jäänyt suojattomaksi jos Saksan kanssa ei olisikaan saatu aikaan rauhaa.

Venäjän hallitus vakuutti myös ettei sallisi joukkojensa sekaantumia Suomen sisäisiin asioihin, niinkuin vallankumouksellinen suomalainen köyhälistökin oli pyytänyt. Vain itsepuolustukseksi oli täytynyt ampua vastaan kun suomenmaalaisen porvariston kansalliskiihkoisten aineiden vastavallankumous oli ampunut venäläisiä sotilaita ja junia.²⁶⁰ Siepatuista viesteistä kuitenkin nähtiin kansanvaltuuskunnan julistavan ”liittyneensä taisteluun venäläisten vallankumouksellisten toverien rinnalla, teidän asianne ja meidän asiamme on proletariaatin yhteinen asia”.²⁶¹ Venäläiset viestittivät ”ryhtyneensä tarmokkaiisiin toimiin jotta vallankumoukselliset suomalaiset voisivat voittaa taistelunsa vapauden puolesta”. Leninin ja Trotskin tiedettiin uhanneen lähettää kolme rykmenttiä Viipurin vangitsemaan sikäläisen valkokaartin; Pietarin ”Novaja Žizn” kertoi kansankomissaarien neuvoston aikovan auttaa Suomen punakaartia. Tuhatkunta vapaaehtoista oli liittynyt punaisiin ja Pietarin laivastoasema sähkötti ”yksikään mies ei saa lähteä palveluksesta niin kauan kuin Suomen valkoinen kaarti ei ole tuhottu — sen voitto olisi vallankumouksemme vahingoksi — aseita lähetetään tarpeellinen määrä”. Merikomissaari Dybenko Helsingissä yllytti matruuseja auttamaan punakaartia ja Suomeen sijoitettujen joukkojen raionikomitean puheenjohtaja Smilga kiihotti sotilaita porvarikaartia vastaan. Punaisten kuultiin ”luotettavalta taholta” saavan edelleen vahvistuksia Iso-Venäjäältä käsin, ja poisviemistä koskevia lupauksia tiedettiin kierrettävän tekemällä sotilaita Suomen kansalaisia. Vallankumoukselliset sotilaat ja matruusit eivät kylläkään halunneet taistella vallankumouksen tai minkään muun puolesta. Esimer-

259. Bussche 15.I 1918. BA-MA RM 5/v 2764 Militärpolitische Angelegenheiten, Russland.

260. Sähke Libau—Kiel 29.I 1918. BA-MA RM 5/v 2764 Militärpolitische Angelegenheiten, Russland.

261. Kansankomissaarien neuvoston puolesta Manner, Kuusinen, sotilasasiain valt. Luzin, Helsingfors 26.II 1918. BA-MA RM 5/v 2765 Militärpolitische Angelegenheiten, Russland.

kiksi ”Rurikin” oli käsketty mennä Turkuun suojaamaan sotaväkeä, mutta miehistö kieltäytyi sanoen ettei heillä ollut mitään tekemistä Suomen tapausten kanssa eikä pienintäkään mielenkiintoa niihin. Helsingin matruusikomiteain kerrottiin päättäneen pysyä puolueettomina, vaikka antoivatkin aseita punaisille, ja maavoimien varuskunta oli yhtä haluton.

Pahaa tahtoa valkoista Suomea kohtaan neuvostohallitukselta ei siis puuttunut, voimaa vain. Brest-Litovskin rauhan jälkeen Lenin halusi tietenkin myös estää sopimuksen rikkomisen ettei neuvostovalta Venäjällä vaarantuisi. Saksalaisten tullessa Suomeen tyydyttiin vain vastalauseeseen jonka mukaan ”kukistetun hallituksen aseellinen avustaminen nousevaa kansaa vastaan on vastoin nykyistä kansainvälistä oikeuskäsitystä.”²⁶² Maaliskuussa saksalaiset totesivat että organisoituina joukkoina venäläiset eivät osallistuneet sotaan, mutta aseita ja neuvonantajia antoivat.²⁶³

Näiden tietojen valossa ei ole ihmeteltävää, että Ludendorff vaati apuretkikunnan lähettämistä Suomeen vaikka Trotski allekirjoittaisikin rauhansopimuksen ja lupaisi poistaa venäläiset ja punaiset; taistelematta eivät punaiset ja venäläiset joukot ja joukot poistuisi. Suomelle oli luvattu apua ja se täytyi antaa, muu-

262. Tsarskoe Selo Berliiniin 18.III 1918. BA-MA RM 5/v 3985 O-Angelegenheiten Ostsee vom. 1.4.18 bis 30.4.18.

263. Saksalaisten toimiin eivät vaikuttaneet tietenkään tosiasiat, vaan se mitä he niistä tiesivät saamiensa agenttitietojen ja sieppaamiensa viestien ansiosta; näitä on meriesikunnan arkistossa useita kansioita: BA-MA RM 5/v 2764 Militärpolitische Angelegenheiten, Russland; BA-MA RM 5/v 2765 Militärpolitische Angelegenheiten, Russland; BA-MA RM 5/v 4998. Politik Russland, Die russische Revolution, vom 15. September bis 19. November 1918; BA-MA RM 5/v 4977 Nachrichten über die feindliche Flotte und Küstenbefestigungen vom 25. Oktober 1917 bis 18. Juni 1918.

Hülsen. Suomen Vapausota s. 51 Aspelmeier, Deutschland ... s. 34; Menger, Feuer ... s. 37—38 sanoo että ”Neuvostohallitus ja Suomessa olevat venäläiset vallankumoukselliset antoivat Suomen työväelle kaiken avun, jonka omien vaikeuksiensa alaisina pystyivät. Suunnilleen tuhat venäläistä vallankumouksellista taisteli vapaaehtoisina ase kädessä Suomen kansalaissoidan rintamalla. Lenin itse antoi 9. helmikuuta Itämeren laivaston keskuskomitealle käskyn antaa kuljetusvälineitä aseitten ja elintarvikkeitten viemiseksi Helsinkiin. Melkein kaikki punakaartin aseet olivat peräisin Venäjältä ...”

Samana kuvana saa myös suomalaisesta tutkimuksesta, vrt. Lappalainen, Punakaartin ..., jonka mukaan vapaaehtoisia oli kolmisen tuhatta

ten ei järjestys palautuisi. Hindenburg katsoi että Suomea piti auttaa ryöväreijoukkoja vastaan, niinkuin oli autettu Ukrainaa, Liiwinmaata ja Viroa. Suuri osa Suomen sivistynyttä nuorisoa ja ylipäänsä maan älymystöä oli punaisten vallassa ja sen kautta vaarassa tulla murhatuksi. Ja jos Saksa ei auttaisi Suomea, tämä sortuisi, bolševismi lujittuisi ja Saksa joutuisi uuteen sotaan Venäjän kanssa, mikä tulisi kalliimmaksi kuin Suomen retki.²⁶⁴

Siepattujen viestien mukaan vallankumous uhkasi myös koko Pohjolaa; Venäjän bolševikit pyrkivät Suomen kautta Skandinaviaan. Ruotsin nuorsosialistien ja Helsingin vallankumousohallituksen kesken piti olla solmittuna sopimus, jonka mukaan suomalaisten ja venäläisten avulla olisi syytetty vallankumous Ruotssakin. Myös Tanskassa oli rauhatonta ja Norjassa sotamies- ja työläisneuvostoja. Pohjolasta vallankumous leviäisi edelleen Saksaan.²⁶⁵ Saksan täytyi senvuoksi pitää kurissa uutta bolševikki-imperialismia, joka lähinnä kohdistui Suomea vastaan, mutta sieltä uhkasi myös Ruotsia ja Saksaa sekä avoimesti teki maailmanvallankumouspropagandaa. Taistelemalla suomalais-venäläisiä punaisia vastaan Saksa samalla suojeli itseäänkin sekä sisään- että ulospäin.²⁶⁶

Bolševismia suurempi tai ainakin välittömämpi, varsinainen liikkeellepaneva vaara tähän aikaan oli uuden itärintaman uhka. Pohjoisessa piti saataman estetyksi Englannin pääsy Muurmannin rataa pitkin etelään valtaamaan Pietaria ja Kronstadtia. ”Punainen herruus ei ollut Venäjällä niin varma, ettei Englanti olisi voinut saada lukuisia kansallismielisiä kannattajia. Järjestyksen tultua palautetuksi maahan venäläinen sotapuolue voisi asettaa Venäjän jättiläisarmeijat uudestaan rintamaan Saksaa vastaan tahi Kronstadtista käsin uhata laivastolla Saksan Itämeren rannikkoa”.²⁶⁷

Viron saksalaiset uumoilivat ententen kaavailevan suurta Skandinavian liittoa, johon myös Suomi ja Baltia kuuluisivat, niin et-

264. Ludendorff Adm.Stabille 24.II 1918. BA-MA RM 5/v 3983; Hülsen, Suomen Vapaussota s. 52.

265. Fischer—Lossainen 20.II 1918, BA-MA RM 5/v 2769 Militärpolitische Angelegenheiten Schweden; Nachrichtenoffizier Generalkommando 52 8.III 1918. BA-MA RM 5/v 4998. Politik Russland, Die russische Revolution, vom 15. September bis 19. November 1918.

266. von der Goltz, Suomen vapaussota s. 7; Hülsen, Suomen Vapaussota, s. 52.

267. von der Goltz, Suomen vapaussota s. 7.

tei liitosta Saksan kanssa tulisi mitään²⁶⁸ — siis Saksan sodanpäämäärät Itämeren piirissä jäisivät kokonaan saavuttamatta.

Ententen vaikutus piti tietenkin torjua Suomestakin, jos se haluttiin saada pidetyksi omassa leirissä. Saksalaiset muistivat englantilaisten suhteet Suomen metsäteollisuuteen ennen sotaa, ja edelleenkin tiedettiin Suomen raaka-ainevarojen sekä laivojen kiinnostavan ententea.²⁶⁹

Sisällis-vapaus-kansalais-luokkasodan alettua Suomesta tuli yhä kiihkeämpiä avunpyyntöjä, jolloin suomalaiset antoivat saksalaisten myös ymmärtää että voisivat kääntyä ententen puolelle jos eivät saisi apua Saksasta. Vielä pahempia olivat viestit, joiden mukaan valkoiset voivat voittaa ilman apuakin. Helmikuussa 1918 Mannerheimin kerrottiin sanoneen, että vahvasti kansallistuntoinen, ylpeä kansa mieluummin vapauttaisi itse itsensä. Pohjois-Suomi oli puhdistettu ja punaisten yleishyökkäyksen aiheuttama kriisi oli voitettu; kun armeija olisi koulutettu, Etelä-Suomi vapautettaisiin. Mannerheim aikoi talonpoikaisarmeijalaan vallata myös Pietarin, mikäli Saksa ei sitä ottaisi.²⁷⁰

Meriesikunnan päällikkö Holtzendorff kiirehti interventiota Suomeen, jotta ehdittäisiin ennenkuin anglo-amerikkalaiset kerkiäisivät sinne. Saksalaismielinen agentti Helsingistä kiirehti apuretkikuntaa koska ”täkäläiset valkoiset ovat äskettäin saaneet suuren menestyksen” kun Tampere oli saarrettu. Valkoisen armeijan tarvitsema koulutusaika antoi saksalaisille mahdollisuuden puuttua Suomen asioihin ennenkuin maa ylpistyisi liian itsenäiseksi: ”jos me nyt tuomme toivotun vapautuksen etelä-Suomeen, kokoontuvat sinne saksalaismieliset ainekset muodostamaan tietyn vastapainon Mannerheimille”.²⁷¹

268. Kayserlinck Adm.Stabille 7.I 1918. BA-MA RM 5/v 2764 Militärpolitische Angelegenheiten, Russland.

269. Rautkallio, Kaupantekoa ... s. 93, 120, 127, 240.

270. Militär-Attaché Stockholm 25.II 1918; 26.II 1918. Fischer—Lossainen; Lucius 28.II 1918. BA-MA RM 5/v 2752 Militärpolitische Angelegenheiten Finnland.

Nachrichtenoffizier Generalkommando 52. 28.II 1918. BA-MA RM 5/v 4998. Politik Russland, Die russische Revolution, vom 15. September bis 19. November 1918.

271. Adm.St. 1.III 1918 Marine Attaché für die Nordischen Reiche. BA-MA RM 5/v 3983. O-Angelegenheiten Ostsee 1.9.1915—31.I 1918.

Ulkoministeriö jarrutteli sotilasjohdon hanketta edellä jo nähtyyn tapaan, koska ei uskonut Suomen pysyvän itsenäisenä kun Venäjä myöhemmin jälleen voimistuisi; tai ainakaan Suomi ei pysyisi saksalaismielisenä kun Venäjän markkinat taas alkaisivat houkutelulla. Venäjääkään ei haluttu tarpeettomasti ärsyttää, kun sen kanssa oli saatu aikaan aselepo ja rauhanneuvottelut. Suomesta kiinnostuneiden onneksi maassa vallitsi sisällissota johon siis oli monta syytä puuttua, ja Venäjä taas oli tunnustanut Suomen itsenäisyyden jo aiemmin ja saatiin Brest-Litovskissa vielä luopumaan kaikista reuna-alueistaan.

Kansleria kuitenkin arvelutti sisäpoliittinen ongelma; jos Suomen retki ei ollut sotaa Venäjää vastaan, olisi sitä varten ollut pyydettävä valtiopäiviltä uudet määrärahat, ja silloin oppositio olisi voinut aiheuttaa hankaluuksia. Vasemmistopuolueet vastustivat retkeä ja uhkasivat kieltää Suomen retken kulut. Konservatiivit, Zentrum ja kansallisliberaalit tukivat hallituksen Suomenpolitiikkaa, sosiaalidemokraatit ja riippumattomat sosiaalidemokraatit sitävastoin katsoivat ettei Saksalla ollut oikeutta puuttua Suomen sisäpoliittisiin asioihin varsinkaan kapitalistien luokkataistelun palveluksessa.²⁷²

Hallituksen kannan ratkaisi keisarin toteamus, että Suomi oli pyytännyt apua ja voi mennä ententen puolelle jollei sitä saanut; sitäpaitsi siitä voitiin saada varma varustus estämään bolševismien leviämistä Pohjolaan. Retki ei ollut Venäjän hallituksen vastainen sen pahemmin kuin Ukrainankaan valtaus, vaan vain poliisitoimi kurittomien joukkojen karkoittamiseksi Suomen tunnustetun hallituksen pyynnöstä. Mutta se oli olennainen varmistustoimi Saksan elinetujen puolustamiseksi käynnissä olevassa suursodassa ja rauhanpolitiikassa eikä siis uusi erillinen sota.

Suursodankin kannalta Suomi oli välitavoite. Sieltä käsin saksalaiset voivat uhata Muurmannin rataa ja varmistaa Itämeren herruuden, erityisesti sulkemalla Suomenlahden suun. Suomesta voitiin myös edetä idemmäksi; OHL halusi lähtöasemat haltuun-

Holtzendorff 11.III 1918; Vertrauensmann drahtet aus Helsingfors 26.III 1918; BA-MA RM 5/v 2752 Militärpolitische Angelegenheiten Finnland; Agentti-tiedotus 25.III 1918. BA-MA RM 5/v 1034 Finnland vom Januar 1918 bis Juni 1919.

272. Aspelmeier, Deutschland ... s. 57.

sa voidakseen painostaa tarvittaessa Pietaria Suomenlahden molemmilta puolilta. Saksalaiset joukot ja laivat Suomessa muodostivat Saksan Itämeren-herruuden kulmakiven. Siksi pääsotänäyttämön miespuolasta huolimatta kannatti irrottaa tänne hiukan voimaa.²⁷³

Suomeen lähetetyn divisioonan komentajan von der Goltzin näkemyksen mukaan ”Saksan sivistyshistoriallinen ansio oli, ettei se aikana, jolloin entente-vallat kukistivat kansan toisensa perästä omien itsekkäiden etujensa palvelukseen, hetkeäkään ajatellut kajota Suomen itsenäisyyteen. Tosin Saksa ajoi myöskin omia etujaan, mutta muutenhan ei mikään hallitus olisi rohjennut vuodattaa omien maanmiestensä verta, kaikkein vähimmin sellaisen maan hallitus, joka vuosikautia oli saanut ponnistaa voimansa äärimmilleen puolustaakseen isänmaan vapautta koko vihamielistä maailmaa vastaan”.²⁷⁴

Helmikuun 1918 alussa tuli Suomesta ”äärimmäisessä hädässä” avunpyyntö, että Saksa panisi vastalauseen venäläisten ”mitä hirveintä kauhuvaltaa” vastaan ja uhkasi vastatoimilla jos teurastukset ja hävitykset eivät lakkaisi. Neljäntenätoista helmikuuta tuli kanslerille, Auswärtiges Amtille ja OHL:lle virallinen avunpyyntö, jolla laillinen hallitus Suomen kansan ja valtion nimissä pyysi mahtavan Saksan pikaista ja tehokasta apua.

Tämä pyyntö oli laadittu Ludendorffin ehdotuksesta, mutta silti tietenkin vilpittön. Helsingissä pelkäävien valkoisten käsitys oli että apua tarvittiin, ja myös jälkepäin ovat eräät tutkijat olleet sitä mieltä että ”ilman Saksan apua ei valkokaarti olisi kuu-kauttakaan kestänyt”.²⁷⁵ Suomalaiset pyysivät apua Saksalta oman etunsa takia, koska tämä pystyi heitä auttamaan.²⁷⁶

273. Ludendorff Adm.Stabelle 24.II 1918. BA-MA RM 5/v 3983; Ludendorff, Kriegführung und Politik s. 235.

274. Goltz, Suomen Vapaussota s. 7.

275. Sanoo Menger, Feuer ... s. 50 ja jatkaa että suomalaiset isänmaallisista syistä väittävät että Tampereen valloitus katkaisi punakaartin selkärangan ennenkuin saksalaiset ehtivät vaikuttamaan.

276. Aspelmeier, Deutschland ... s. 22, 44; Aspelmeierin mielestä siis Wetterhofin ja muiden aktivistien intoilu tarkoitti Saksan taivuttelemista Suomen asiaan, ei Saksan etua Suomen kustannuksella mitä ”saksalaismielisyydellä” joskus tarkoitetaan.

Tämä dokumentti oli virallisena perustana Saksan valtakunnanjohtoon lopulliselle päätökselle lähettää apuretkikunta Suomeen.²⁷⁷

Baltian valtaus Brest-Litovskin rauhanneuvottelujen keskeyttämisen jälkeen on aikaisemmin jo kerrottu; toimiin ryhdyttiin myös Suomen suunnalla. Helmikuun 12. päivänä jääkärit siirrettiin Saksan armeijasta Suomen palvelukseen. Kaksi päivää myöhemmin pataljoona lähti "Arcturuksella" ja "Castorilla" matkaan Libausta. Venäläisten mahdollisia vastatoimia välttääkseen laivat ajoivat ensin etelään ja länteen, sitten Stolpmünden luota pohjoiseen. Öölannin eteläkärjen kohdalla saatiin ruotsalainen saattaja. Jäät alkoivat haitata mutta jäänmurtaja "Sampo" tuli apuun. Härnösandin kohdalta tultiin Pohjanlahden yli ja 25. helmikuuta saavuttiin Vaskiluotoon. Mukana oli myös aseita suojeluskunnille.²⁷⁸

Varsinaista Suomen retkeä varten muodostettiin sitten "Sonderverband Ostsee" ja "Ostseedivision" niinkuin aikaisemmin jo kerrottiin. Ahvenanmaalle muodostettavasta tukikohdasta piti jatkaa hyökkäystä mantereelle. Jouduttiin kuitenkin toteamaan, että jäiden takia ei Pohjanlahdelle vielä voitu mennä. Ahvenanmaalle vietiinkin kiireimpään tarpeeseen vain jääkäripataljoona 14., joka sitten yritteli jäitä pitkin mantereelle.

Varsinainen Suomen-retki päätettiin suunnata Hankoon, jonne menoa uhkasivat jäät, tuulet ja miinat, eikä Hochseeflotte olisi antanut kalliita miinanraivaajiansa moiseen sivusotatoimeen. Meurer ajoi "Westfalenilla" takaisin Danzigiin puhumaan aikomuksen puolesta, ja Suomen hätätilan sekä ententen uhan takia yritykseen päätettiin lähteä. Tärkeänä on pidetty laivaston esikuntapäällikön amiraali v. Trothan kantaa, hän kun katsoi että olisi häpeä jos jätettäisiin kaappaamatta Suomessa oleva Venäjän laivasto kun se kerran oli tavoitettavissa.²⁷⁹

277. Sotaretkestä kertovat osanottajat itse Vapaussota-teoksen VII niteessä, Han-nula; Vapaussodan ... kertoo valkoiselta kannalta, vastapuolen sodasta taas: Lappalainen, Punakaartin ..., lisäksi tietenkin koko luokkasotakirjallisuus jota tässä ei ole voitu luuetella.

278. "Castor" jäi matkasta jäiden takia mutta "Sampo" toi sen lastin perille. Aseita kuljettivat myös "Mira" ja "Poseidon" sekä "Virgo". — Kiväärejä tuli yhteensä melkein satatuhatta, konekiväärejä 250, tykkejä 24, lentokoneita 7.

279. Herwig, "Luxury" .. s. 239; M(atti) E. M(äkelä), Amiraali von Trotha ...

Viron saarten valloituksesta otettiin oppia. Jäät selvitettiin ilmailuvoimien tiedustelulennoilla. Viron rannikon majakat sytettiin, niin että raivaajien avaama kapea väylä saatiin tarkasti merkityksi miinakenttien läpi; raivaustyössä kaksi alusta tuhoutui ja 17 miestä kuoli.

Retkikunta laivattiin Danzigissa ja maaliskuuhun vaihteessa Sonderverband pääsi liikkeelle.²⁸⁰ Hangon edustalle saavuttiin 3.IV. Russarö antautui, Hangossa venäläiset räjäyttivät sukellusveneensä sekä niiden emälaivan ja pakenivat junalla. Jäissä olevia ajomiinoja väistellen saksalaiset ajoivat satamaan ja ”pian hävisi punainen lippu raatihuoneesta”.

Samaan aikaan oli jääkäripataljoona yrittänyt Ahvenanmaalta Turkuun, mutta kohtasi Nauvossa punaiset joita tuki venäläinen tykkivene. Jääkärien avuksi lähetettiin pieni laivasto-osasto.²⁸¹ Punaisen laivat vallattiin, jääkäripataljoona koottiin saaristosta ja vietiin osallistumaan päähyökkäykseen.

280. ”Rheinland” jäi Ahvenanmaalle vartioon, ajoi huhtikuussa karille, saatiin vasta kesällä irti ja todettiin niin pahasti rikkoutuneeksi ettei sitä enää sodan aikana saatu kuntoon. ”Westfalenin” lisäksi retkelle saatiin ”Posen”. Tämän taistelulaivaluokan nimikko ”Nassau”, saksalaisten ensimmäinen dreadnought, oli niin romuksi kulunut, että sitä ei saatu telakalla kunnostetuksi tähän kiireeseen.

Hangon matkalle lähti:

I. kärkijoukko: 4. miinanetsintäpuolilaivue (Kom.kapt Rosenberg), 3. saarronmurtajaryhmä ”Steigerwald”, ”Sampo”;

II. pääjoukko: ”Westfalen”, ”Posen”, 2 torpedoalusta, ”Vorwärts”;

III. 1. kuljetusryhmä: risteilijä ”Kolberg”, kuljetuslaivat ”Bahia Castillo”, ”Buenos Aires”, ”Cassel”, ”Frankfurt”, ”Equity”;

IV. 2. kuljetusryhmä: miinalaiva ”Nautilus”, kuljetuslaivat ”Schleswig”, ”Chemnitz”, ”Hannover”;

V. 3. kuljetusryhmä: risteilijä ”Möwe”, kuljetuslaivat ”Habsburg”, ”Altenburg”, Giessen”;

VI. Hinaajaryhmä: ”T 155”, pumppualus ”Norder”, hinaajat ”Vosslopp” ”Schulau”, proomut ”K 120” ja ”K 140”; kuljetuslaiva ”Arnold Köpke”; sekä vielä vanha ”Beowulf” ja risteilijä ”Stralsund”.

”Olipa tosiaankin uljas laivasto tuo, joka nyt ensimmäistä ja, inhimillisesti katsoen, viimeistäkin kertaa lähti viemään saksalaista sotavoimaa meren yli Suomeen”. Goltz, Suomen Vapausota s. 16.

281. Osastoon kuuluivat ”Kolberg”, ”Vorwärts”, ”Sampo” ynnä kaksi saarronmurtajaa; punaisilta vallattiin ”Murtaja” ja ”Dragsfjärd”, samoin tykkivene ”Bohr” ja kymmenkunta saksalaisten aikaisemmin venäläisille menettämää siviilialusta.

Meurer vaati myös Suursaarta ja Lavansaarta miehitettäväiksi jotta "Suomi varmasti saisi omakseen nämä strategisesti erittäin tärkeät paikat". Räävelistä käsin "Tarmo" valtasi Suursaaren, mutta Lavansaareen ei päästy jäiden takia.

Helsingin valkoisten kaappaama "Volynets" saapui Tallinnaan 30.III. Näillä jäänmurtaajilla voitiin kuljettaa Virolasta Itämeren-divisioonan tueksi koottu prikaati kahtena kuljetuksena Loviisaan 5.IV—13.IV.

Erillisosasto saattoi siirtyä Rääveliin 7.IV kun väylä Hangosta saatiin raivatuksi. Itämeren-divisioonan saatiin tietää 11.IV edenneen Helsingin porteille. Ehtiäkseen mukaan valloitukseen laivasto lähti Suomenlahden yli. Ahtojäät, ajomiinat ja hylyt sekä sumu haittasivat ajoa, mutta perille päästiin 12.IV. Laivat asettuivat ankkuriin ja lähettivät maihinnousuosaston Katajanokalle. "Porvarillisen väestön riemu oli sanoin kuvaamaton".²⁸²

Keskikaupungilla käytiin sekavaa katutaistelua, laivat tukivat tykeillä myös armeijan hyökkäystä. Kauppatorin tienoilla kaha koitiin vielä 14. päivänä, joten meriväki ei päässyt mukaan silloin pidettyyn valloitusparaatiin. Tilanteen selvittyä kuljetuslaivasto pääsi Katajannokan laituriin.²⁸³

Entisen Venäjän sotalaivat

Venäläiset eivät näihin taisteluihin osallistuneet. Kun neuvostohallitus Brest-Litovskissa sitoutui poistamaan joukkonsa Saksan himoitsemilta alueilta, sovittiin että sotalaivat menisivät sata-miinsa ja pysyttelisivät siellä yleiseen rauhantekoon asti, tai ne riisuttaisiin heti aseista. Taistelemaan ne eivät kovin paljon olisi pystyneetkään, varsinkin matruusien haluttomuuden takia.

Räävelin joutuessa saksalaisten haltuun Venäjän laivasto oli sieltä väistynyt Helsinkiin. Ahvenanmaan menetyksen jälkeen osa poistui Kronstadtin "Jermakin" murtamaa väylää pitkin,

282. Kiep, s. 55.

283. Suomen retkellä miehistötappioita tuli 21 kuollutta ja 12 haavoittunutta, laivoja meni miinoihin jäänmurtaaja "Hindenburg" ja vartiolaiva "Saturn"; sulunmurtaaja "Franken" ja miinanraivaaja "M 78" vaurioituivat mutta saatiin hinatuksi turvaan. Kiep s. 64.

mutta loppuosa jäi Helsinkiin kun ”Tarmo” ehti Suursaarelle katkaisemaan väylän.²⁸⁴

Saksalaisten tullessa Hankoon venäläiset lähettivät sinne valtuuskunnan sopimaan Suomessa vielä olevien laivojen kohtalosta.

Sonderverband halusi estää Helsingissä olevia sotalaivoja ja rannikkolinnakkeita tekemästä vastarintaa sekä välttää vahingot kauppalaivoille ja merivoimien laitoksille ja varikoille. Epävarmuutta aiheutti se, että ”bolševikit olivat myötätuntoisia Suomen punaisille, joita vastaan saksalaiset sotivat, ja että Helsingissä majaileva laivasto oli Suomen vallankumouksellisen liikkeen pesäpaikka, eikä ollut varmaa saisiko valtuuskunta alaisensa pitämään sopimuksen”. Venäläisiä houkuteltiin luopumaan vastarinnasta ja jättämään laivat, laitokset sekä linnoitukset hävittämättä lupaamalla heille turva ja poispääsy saksalaisten suojeluksessa. Sopimuksen mukaan laivat saivat pysyä Venäjän lipun alla, mutta ne oli riisuttava aseista ja niihin sai jäädä vain määräsuuruiset vartiokomennuskunnat; linnakkeet ja laitokset oli luovutettava tyhjinä.²⁸⁵

Venäläiset saatiin väistymään taistelutta, mutta Trothan ja monien muiden haaveilemaa laivaston kaappausta ei siis saatu aikaan. Saksalaiset vaativat tosin laivoihin omia vartijoita, mutta valtuuskunnan venäläiset meriupseerit selittivät että siinä tapauksessa miehistö voisi upottaa laivansa. Matruuseista ei näytä kylläkään vaivaa olleen, mutta upseerit halusivat pitää laivat tallessa siltä varalta että Venäjä toipuisi vallankumouksesta ja laivasto syntyisi uudelleen.

Hangon sopimus allekirjoitettiin 5.IV. Purjehduskelpoiset laivat poistuivat, osa tuli Räävelistä saapuvia saksalaisia vastaan ja tervehti niitä sopimuksen mukaan. Englantilaiset räjäyttivät ve-

284. Tällä retkellä ”Tarmo” oli tykinlaukauksella käännänyt ”Jermakin” takaisin, mitä pidetään Suomen laivaston ensimmäisenä meritaisteluna, vaikka laivastoa ei Suomelle vielä ollut järjestetty. Helsinkiin olivat jääneet linjalait ”Republika”, ”Andrei Pervosvannyi” ja ”Imperator Pavel I”, risteilijät ”Oleg” ja ”Bajan”, 13 ”Novikia”, 36 torpedovenettä, 12 suurta ja 4 pientä sukellusvenettä sekä lukuisia miinalaivoja ynnä neljä englantilaista sukellusvenettä.

285. Sopimuksesta tarkimmin Kiep, Hangon sopimus ...

neensä Harmajan edustalla pelastaakseen ne joutumasta saksalaisten käsiin.

Viaporin tykeistä oli poistettu lukot, linnakkeilla liehui sopimuksen mukainen lippu, ja saksalaiset saivat ne haltuunsa ilman vastarintaa. Linnoitusten ja varastojen omistus jätettiin Suomen ja Venäjän keskenään selvitetäväksi, pääasia että ne oli saatu ehjinä käyttöön.

Helsinkiin vielä jääneet pienemmät alukset päästettiin poistumaan mikäli eivät olleet punakaartin käytössä tai muuten rikkoneet Hangon sopimusta, mutta monia takavarikoitiin rikkomusten takia. Laivaston silloisen komentajan amiraali Zeljonyin lipulaiva ”Pamjat Asova” poistui viimeisenä 28.V.

Kun englantilaisten sukellusveneet oli räjäytetty ja Venäjän laivasto poistunut, oli Itämeren herruus aivan Kronstadtin lahden perukkaa lukuunottamatta melko täydellisesti saksalaisten hallussa.

Meurer arvioi työtänsä: ”Uskollisessa aseveljeydessä armeijan kanssa on laivasto vienyt tehtävänsä läpi. Näin on jälleen edistytty taistelussa Saksan merivallan (Seegeltung) puolesta Englannin kukistamiseksi”.²⁸⁶

Ludendorffia tosin harmitti se, että venäläisten oli annettu pitää laivansa, koska ne saattoivat vielä haitata hänen suunnitelmiansa jatkosotatoimia. Niinpä Helsingin ja Suomenlahden varmistamiseen tarvittiin jatkuvasti laivoja ja miinoituksia ja ”tämä taakka on merivoimien omaa syytä koska eivät Brest(-Litovsk)issa järjestäneet parempaa turvaa Venäjän laivastoa vastaan”.²⁸⁷

Suomen tilanteen selviämisestä huolimatta Itämerendivisioona, OHL ja suomalaiset olisivat halunneet pitää Sonderverbandin Suomenlahdella. Linjalaivoja vaadittiin Rääveliinkin paikallisista sisäpoliittisista syistä kohentamaan Saksan arvovaltaa virolaisten silmissä.²⁸⁸ Meurer katsoi että Itämerendivisioona tarvitsi merivoi-

286. BA-MA RM 5/v 1034 Finnland vom Januar 1918 bis June 1919. Erillisosaston loppuraportti, von Meurer s.d. (huhtikuun lopussa 1918).

287. OHL Adm. Stabille s.d. (21.—24.IV 1918). BA-MA RM 5/v 3985 O-Angelegenheiten Ostsee vom 1.4. 18 bis 30.4.18.

288. Adm.St.7.IV 1918. BA-MA RM 5/v 3985 O-Angelegenheiten Ostsee vom 1.4. 18 bis 30.4.18.

mien tukea jatkuvasti. ”Merellisten tehtävien ja Suomessa saavutamamme aseman sekä Ahvenanmaan tilanteen takia pidän Sonderverbandin hajotusta arveluttavana”. Olisi ollut hyvä saada tänne edes vanhat panssarilaivat ”Schlesien” ja ”Elsass” taistelulaivojen tilalle. OHL tähdensi että operaatiot Suomessa olivat vielä käynnissä, ja vasta niiden loputtua voitiin nähdä mitä jatkooperaatioita tilanne vaatisi. Hochseeflotte tarvitsi kuitenkin niin linjalaivansa kuin miinalaivansakin takaisin mahdollisimman pian, huhtikuun lopulla. Suomenlahdelle jätettiin vain muutama alus.²⁸⁹

Laivasto sai käyttöönsä valkoisten punaisilta ja venäläisiltä kaappaamat jäänmurtajat ”Tarmon” ja ”Volynetsin”. Bolševikit selittivät että kyseessä ei ollut kaappaustaistelu vaan kavallus, mutta saksalaisten tulkinnan mukaan kuitenkin kyseessä oli oikeudenmukainen valkokaartin sotasaalis. Omistus jätettiin jälleen Suomen ja Venäjän kesken selvitettäväksi, pääasia oli että laivat oli luovutettu toistaiseksi käyttöön Saksan lipun alla. Niihän tarvittiin kipeästi Ahvenanmaan ja Suomen retkellä. Jäänmurtajat menetettyään venäläiset eivät myöskään voineet järjestää ikäviä yllätyksiä. ”Jermak” heillä tosin oli vielä jäljellä.²⁹⁰

Hangan sopimuksesta huolimatta ajatus Venäjän laivojen kaappaamisesta eli edelleen.

Syksyllä 1917 oli kuultu että venäläiset matruusit olisivat halunneet myydä laivansa, joita pitivät omaisuutenaan.²⁹¹ Meriesikunta oli kaavaillut alusten kaappaamista tällä tavalla. Koska tä-

289. Meurer Adm.Stabile 11.IV 1918 ja 22.IV 1918. BA-MA RM 5/v 4466. Finnland vom 21. März bis 30. August 1918; Adm.St. 20.IV 1918; OHL Adm.Stabile 24.IV 1918. BA-MA RM 5/v 3985 O-Angelegenheiten Ostsee vom. 1.4. 18 bis 30.4.18.

Suomenlahdelle jäi isommista laivoista kevyt risteilijä ”Kolberg”, miinalaiva ”Nautilus” sekä apuristeilijä ”Moewe”.

290. Adm.St. 23.IV 1918; Zusammenstellung der marinepolitischen Ereignisse zwischen Deutschland und Russland nach dem Brester Frieden 26.VII 1918. BA-MA RM 5/v 2704 Laufende Marine Politik Ostsee u. Eismeer. Ehemals russische Schiffe.

291. Nachrichtenoffizier Mitte 24.X 1917. BA-MA RM 5/v 4976 Nachrichten über die feindliche Flotte und Küstenbefestigungen vom 19 Juli 1917 bis 29 Oktober 1917; Agentenmeldung 8.XII 1917. BA-MA RM 5/v 4064, Russland, II 1917—31.XII 1917.

mä olisi kaatanut aseleponeuvottelut, Ludendorff moitiskeli omavaltaisia merimiehiä: "Olisin kiitollinen, jos etukäteen saisin tiedon sellaisista aikeista, jotka tiettyyn määrään asti vaikuttavat maasotatoimiinkin"²⁹² Idea laivojen ostamisesta tai kaappaamisesta ei kuitenkaan ollut vieras Ludendorffillekaan kun vain tilanne muutoin salli sen. Jäänmurtajien onnistuneesta kaappauksesta pääteltiin että "punakaartilaiset ovat epäilemättä ostettavissa".²⁹³

Lähteistä ei näy, olisivatko matruusit todella myyneet laivojansa jos ostajia olisi löytynyt. Bolševikkien muistelmista sellaista ei voi odottaakaan löytävänsä.

Myös Mustalla merellä armeija otti Sevastopoliin jääneet romulivat sotasaaliiksi (paremmassa kunnossa olleet taistelulaivat ja hävittäjät olivat päässeet pakoon). Kaappaus varjosti suhteita liittolaisiin, koska samoja laivoja himoitsivat myös Ukraina, Turkki, Bulgaria, Itävalta-Unkari ja Georgian tasavalta. Neuvostohallitus sensijaan antoi luvan panna taistelulaiva "Voljan" taistelukuntoon Saksan lipun alla estämään ententen tuloa Mustalle merelle.

Meriesikunta ei ollut yhtä ahne kuin OHL. Amiraali Holzen-dorff riitaantui Ludendorffin kanssa ja joutui eroamaan.²⁹⁴

Suomenlahdella ei syntynyt yhtä kovaa konfliktia, mutta täälläkin meriesikunta ja meriministeriö ulkoministeriön tukemina vastustivat OHL:n saaliinhimoa. Brest-Litovskin rauhansopimuksen mukaan laivat olivat Venäjän valtioaluetta ja neuvostohallituksen omaisuutta, eikä niitä voinut ostaa suoraan kapinoivilta matruuseilta; eikä laivoja heti voitu tulkita sotasaaliiksi vaikka

292. Ludendorff Adm.Stabille 5.XII 1917. BA-MA RM 5/v 4064, Russland, II 1917—31.XII 1917.

293. Aufzeichnungen ... in Reval gewonnene Eindrücke ... Heinrich Prinz von Preussen 17.III 1918. BA-MA RM 5/v 4467 Finnland vom 1 Mai 1918 bis 7 Juni 1918;

RMA meriesikunnalle 22.III 1918. Meriesikunnan kokoama yleiskatsaus laivojen kaappausaikeesta: Zusammenstellung der marinepolitischen Ereignisse zwischen Deutschland und Russland nach dem Brester Frieden 26.VII 1918 BA-MA RM 5/v 2704 Laufende Marine Politik Ostsee u. Eismeer. Ehemals russische Schiffe.

294. Mustan meren venäläisten laivojen kohtalo liittyi Ludendorffin laajentumissuunnitelmiin Etelä-Venäjällä ja Kaukasiassa. Kriegsziel-kirjallisuuden lisäksi ks. Mustalla merellä merivoimien edustajana mukana olleen muistelmia: Hopmann, Das Kriegstagebuch ... 286—307.

matruusit eivät kaikkia hallituksensa sopimuksia kirjaimellisesti noudattaneetkaan.

Matruusien kanssa ei siis ryhdytty kauppoihin, vaikka laivojen saamista muuten ei vastustettu. Kun samat laivat syksyllä tarjottiin Saksan valtaan toiseen otteeseen, meriministeriö katsoi että tarjousta olisi harkittava. ”Merisotilaallisista syistä olisi välttämättä käytettävä tilaisuutta suurentaa laivastoamme uusimmilla venäläisillä yksiköillä”.²⁹⁵ Neuvostohallituksen meriylivaltutettu, entinen laivastoasiamies v. Behrends kyseli, kun uumoiltiin saksalaisten hyökkäystä Pietariin (mistä myöhemmin lisää), aikovatko saksalaiset ottaa Itämerenlaivaston saaliiksi vaiko vain internoida sen. Englantilaiset (muka) olivat järjestäneet Trotskin kanssa niin, että laivat räjäytettäisiin mieluummin kuin jätettäisiin saksalaisille. Jos valtaus uhkasi, upseerit antaisivat räjäytyskäsken toteutua, mutta järjestäisivät antautumisen jos saksalaiset tyytyisivät vain internoimaan laivat. Upseerien tarkoituksena oli että näin laivat säilyisivät tulevalle kansalliselle monarkistiselle Venäjälle. Moskovan-lähetystö suositteli ehdotukseen suostumista ja laivojen palautusta yleisen rauhanteon jälkeen. Pietariin aiottu hyökkäyshän suuntautui bolševikkeja ja ententeä vastaan, ei Venäjän monarkiaa, joka tulevaisuudessa voitiin saada Saksan liittolaiseksi.²⁹⁶ Ulkoministeriö ei täysin kannattanut edustajansa esitystä vaan ehdotti että neuvostohallitusta painostettaisiin poistamaan laivojen miehistöstä Englannin hyväksi työskentelevät; Moskovan-lähetystö värvätköön luotettavia agentteja tilalle. Sitäkin voitiin laivat vähitellen saada taistelemaan englantilaisia vastaan Muurmanskissa Saksan ja neuvostovallan yhteisen edun puolesta.

295. Adm.St.OHL:lle 3.V 1918. BA-MA RM 5/v 3986 Ostsee, O-Angelegenheiten vom. 1.5.18 bis 30.6.18;

Reichs-Marine-Amt Adm.Stabille 9.IX 1918 BA-MA RM 5/v 2701 Laufende Marine-Politik Ostsee vom Februar 1918 bis Juli 1919; Admiralstab Hochseeflottelle 13.IX 1918. BA-MA RM 5/v 3919. Militärpolitische Angelegenheiten, Nordstaaten.

296. Adm.St. 16.IX 1918. BA-MA RM 5/v 3919. Militärpolitische Angelegenheiten, Nordstaaten;

Keisarillinen lähetystö Moskovassa/— Ausw.Amt 25.VII 1918. 1918 BA-MA RM 5/v 2701 Laufende Marine-Politik Ostsee vom Februar 1918 bis Juli 1919.

Meriesikunta ei kuitenkaan innostunut, koska ehdotuksessa piili vaara Venäjän keisarillisen laivaston jälleensyntymisestä. Parempi oli antaa venäläisten tuhota laivansa, jollei niitä voitu saada aivan omiksi. Uuden Venäjän vahva laivasto tulisi kuitenkin vaatimaan Saksalta selustavarmistuksen Itämerelle eli vetämään voimia Pohjanmereltä.²⁹⁷

Bolševikit saivat monarkistit tapetuksi eikä Pietariinkaan kosaan päästy hyökkäämään, joten Venäjän sotalaivasto jäi saamatta. Sensijaan Suomeen jääneet alukset, jotka eivät jollain perusteella kuuluneet Brestin ja Hangon sopimusten piiriin, joutuivat Saksan valtaan.

Venäläiset kylläkin vaativat kaikkia Suomeen jääneitä kauppalaivoja takaisin, mutta Sonderverband otti haltuunsa kaikki alukset jotka eivät kuuluneet Hangon sopimuksen piiriin. Esimerkiksi lasaretilaivat eivät olleet aitoja sotalaivoja, koska ne olivat kauppalaivoja jotka oli kiireesti maalattu valkoisiksi vasta keväällä 1918 sodan tuloksen alkaessa selvitä. Omistajille palautettiin vain saksalaisten ja baltialaisten laivat.²⁹⁸

Myös useita miina-aluksia oli sanottu troolareiksi, siviilien vapaaehtoisesti varustamiksi apualuksiksi. Nekään eivät siis kuuluneet Hangon sopimuksen piiriin. Samoin punakaartin käyttöön joutuneet laivat eivät olleet noudattaneet sovittua puolueettomuutta. Ludendorff kehotteli ottamaan sotalaivat ja varastot sota-saaliiksi, jos niitten miehistön tai vahtikomennuskunnan millään tavalla voitiin katsoa poikenneen sopimuksista. Neuvostovastalauseista huolimatta ne takavarikoitiin.²⁹⁹

297. Keisarillinen lähetystö Moskovassa/— Ausw.Amt s.d. (18—19.VI) 1918; Meriesikunta s.d. BA-MA RM 5/v 2701 Laufende Marine-Politik Ostsee vom Februar 1918 bis Juli 1919.

298. Berlin, Juni 1918. Entwicklung der Militärischen und Politischen Lage Finnlands. BA-MA RM 5/v 2702 Laufende Marine Politik, Aland

299. Sähke Helsingistä 24.IV 1918 BA-MA RM 5/v 2704 Laufende Marine Politik Ostsee u. Eismeer. Ehemals russische Schiffe; Tsitserin AA:lle 27.IV 1918. BA-MA RM 5/v 3986 Ostsee, O-Angelegenheiten vom 1.5.18 bis 30.6.18.

OHL Adm.Stabille s.d. (21.—24.IV 1918). BA-MA RM 5/v 3985 O-Angelegenheiten Ostsee vom 1.4.18 bis 30.4.18.

OHL Adm.Stabille 1.V 1918. BA-MA RM 5/v 3986 Ostsee, O-Angelegenheiten vom 1.5.18 bis 30.6.18.

Ulkoministeriö oli sitä mieltä, että Suomi ei ollut oikeutettu pitämään taistelujen aikana saamiaan laivoja, koska ne saksalaisten kanssa tehdyn sopimuksen vuoksi olivat taistelukyvyttömiä. Saksan oli ne huolehdittava takaisin Venäjälle. Elokuussa, kun näytti että neuvostohallitus taipuisi Saksan muihin vaatimuksiin, niinkuin jäljempänä nähdään, ulkoministeriön kanta voitti: takavarikoidut laivat tunnustettiin Venäjän omiksi ja Suomen sekä Ukrainan ottamasta omaisuudesta luvattiin maksu.³⁰⁰ Näitä omistussuhteita suomalaiset ja venäläiset sitten selvittelivät vielä Tarton rauhanneuvotteluissa. Alukset kuitenkin olivat Saksan tai sitä palvelevan Suomen laivaston käytössä purjehduskauden 1918.³⁰¹

Pikku apulainen

Saksa lupasi puoltaa Suomen itsenäisyyttä, Suomi puolestaan sitoutui Saksan määräysvaltaan. Valtiosopimuksella 7.III 1918 annettiin Saksalle holhousvalta Suomen ulkopoliittikkaan, sotalaitoksen järjestelyyn ja ulkomaankauppaan. Suomen poliittinen ja sotilaallinen johto tähdensi Saksan avun merkitystä syksyyn 1918 saakka. Talouselämän johto taas jo aikaisemmin alkoi viereksua ystäviä kun nämä tarvitsivat sotaansa kaiken mahdollisen ja kun kuultiin heidän pitemmälle menevistä haaveistaan Suomen vesivoiman, puurikkauksien ja malmiaarteiden hyväksikäytöstä, joiden vuoksi ”oli hyvä teko että seurasimme Suomen väestön avunhuutoa ja pelastimme maan punakaartin ja bolševikkien vallasta”. Suomalaiset huomasivat olevansa vain saalistuskohtee-

300. RMA 4.VI 1918. BA-MA RM 5/v 2704 Laufende Marine Politik Ostsee u. Eismeer. Ehemals russische Schiffe.

Deutsch-russischer Ergänzungsvertrag zu dem Friedensvertrag zwischen Deutschland, Österreich-Ungarn, Bulgarien und der Türkei einerseits und Russland andererseits. 27.VIII 1918. BA-MA RM 5/v 4066 Russland, 1.IV 1918—22.X 1918.

301. Venäläisiä sotasaa-lis-laivoja oli muutamia ”Sokol”- ja ”Cyclone”-luokkien torpedoveneitä sekä miinalaivoja ja ”vartioristeilijöitä” eli tykkiveneitä. Suurin ”Giljak” oli ”hyvin arvokas alus” mutta todettiin myöhemmin jo pilalle ruostuneeksi, samoin sukellusveneet. Suomen laivasto sai 5—6 Svenettä, 3 C-venettä ja 6 tykkivenettä (”Klas Horn”, ”Matti Kurki”, ”Hämeenmaa”, ”Uusimaa”, ”Turunmaa” ja ”Pohjanmaa”).

na ja kenraali v.d. Goltz joutui usein protestoimaan kun talousmiehet eivät erottaneet ystävällismielistä maata miehitysalueesta.³⁰²

Suomen johtajat puolsivat monarkiaa. Sen katsottiin painokkaasti symboloivan vasta saavutettua itsenäisyyttä, se oli voimassa naapurimaissa ja sen uskottiin takaavan lujemman hallituksen kuin tasavallan, joka saattoi uudelleen luiskahtaa punaisen enemmistön käsiin. Monarkki oli myös kiinnostuneempi Venäjää vastaan elintärkeästä sotalaitoksesta kuin säästeliäs eduskunta. Saksan avun takaamiseksi haettiin kuningasta Hohenzollernien piiristä. Elokuussa 1918 ei eduskunnassa saatu säädetyksi monarkistista valtiomuotoa ja siksi päätettiin pitää kuninkaanvaali vuoden 1772 hallitusmuodon mukaan. Lokakuussa kuninkaaksi valittiin Hessenin prinssi Friedrich Karl.³⁰³

”Koska Saksan politiikka pyrki sitomaan Suomea läheisesti Saksaan, ja laivastopolitiikka johtuu yleisestä politiikasta”, osoittivat merivoimat, varsinkin meriesikunta, syksyllä Seekriegsleitung, vireää kiinnostusta Suomen sisäiseen tilaan.³⁰⁴

Loppuraportissaan Meurer totesi että sotilaallinen tilanne oli selvinnyt saksalais-suomalaisen joukkojen eduksi. Saksan jatkuvaa suojelusta toivottiin balttimaassa ja Suomessa, mitä Saksa voi käyttää hyväkseen vahvistaakseen vaikutustaan. Saksalaisuuden asema Suomessa oli muutenkin vahva vanhastaan, monet osasivat kieltä, tie oli korkeassa kurssissa, ja Helsingissä toimi saksalainen seurakunta. Saksalaisten ja valkoisen väestön suhteet taisteluiden aikana olivat erinomaisen hyvät. Kuitenkin tarvittiin Saksan asevoimien moraalista tukea, muuten saksalaisten ystävät kukistuisivat. ”Suomi oli nyt nostettu satulaan, mutta tarvitsi saksalaisten opastusta pystyäkseen ratsastamaan”. Venäjänkin kanssa oli odotettavissa vakavia selkkauksia, joten Suomea oli tuetta-

302. Rautkallio, Kaupantekoa ... s. 289; Aspelmeyer s. 47—48, 55; Menger, Feuer ... s. 64.

303. ”Liehuvin lipuin suomalaiset porvarit marssivat monarkistien leiriin, nyt niinkuin ennenkin olivat heille kaikki keinot kelpollisia luokkaherruutensa pelastamiseksi ja varmistamiseksi”, sanoo Menger, Feuer ... s. 84, ja paljon on monarkistien sitoutumista Saksaan muutenkin pilkattu. Kovin selvästi ei kuitenkaan ole osoitettu, mistä muualta turva uhkaavan tuntuista Venäjää vastaan tuolloin olisi saatu.

304. Adm.St. 24.IX 1918. BA-MA RM 5/v 2752 Militärpolitische Angelegenheiten Finnland.

va jotta voitiin olla varmoja etteivät bolševikit päässeet palaamaan. Mannerheim selitti Tukholmassa Englannin lähettiläille, että suomalaiset olivat joutuneet saksalaisten valtaan, koska nämä olivat ainoat, jotka voivat varjella Venäjän uudelta hyökkäykseltä. Vasta saavutettua vapautta vielä vaanivat Itä-Karjalan ja Pietarin punaiset ynnä Kronstadtissa oleva Venäjän laivasto, ympäri maata hajallaan olevat punaiset ja vartioitavana olevat 80 000 punavankia. Myöskin maassa pakolaisina majailevat valkoiset venäläiset pitivät Suomen itsenäisyyttä vain tilapäisenä. Saksan apua tarvittiin myös Karjalan ja Muurmannin rannikon valloitukseen, koska suomalaiset yksin olivat liian heikkoja.³⁰⁵

Suomen ulkopoliittikkaa tietenkin valvottiin. Kun Englanti lupasi tunnustaa Suomen itsenäiseksi jos saisi takeet tämän puolueettomuudesta, saksalaiset antoivat ymmärtää että ”me odotamme Englannin ehtojen tulevan torjutuksi”. Sisäpolitiikkaan yritettiin olla puuttumatta, mutta epävirallisesti Saksan hallitus ja sodanjohto painosti kuningasvallan puolesta niinkuin monarkistit toivoivat. v.d. Goltz selitti että tuki Itä-Karjalan kysymyksessä riippui hallitusmuodosta, koska vain monarkistien voitiin uskoa luopuvan ententestä ja pyrkivän Saksan kanssa yhteistoimintaan. Hallitusmuotoriitaan varauduttiin puuttumaankin. Itämerendivisiiona keskitti joukkoja Helsinkiin eduskunnan äänestyspäivinä ja laivasto lähetti ”Kolbergin” ja ”T 106:n” Helsingin Eteläsatamaan. Huhuttiin tyytymättömyydestä ja juonista, joiden ”alkuunpanijat istuvat Tukholmassa ja Lontoossa” ja joiden takia varotoimet olivat tarpeen.³⁰⁶

Syksyn mittaan todettiin että ”varovaiset ja omanvoitonpyyntöiset” suomalaiset alkoivat kuunnella ruotsalaista ja englantilaista propagandaa ”koska sodan tuloksesta ei ole tietoa”. Suomalaisen rohkaisemiseksi laivasto näytti lippua Suomen satamissa. ”Kolbergin” päällikön raportti oli varsin luottavainen. ”Kaikissa

305. Erillisosasto Itämeren loppukertomus, von Meurer s.d. (huhtikuun lopussa 1918); Meurer 29.IV 1918 ”Sonderverband Ostsee”; Erittäin salainen agenttiedotus 16.VII 1918, BA-MA RM 5/v 1034 Finnland vom Januar 1918 bis June 1919; Aspelmeier, Deutschland ... s. 51.

306. Kolbergin päällikön mielialaraportti 4.VIII 1918; BBG (Befehlshaber der Baltischen Gewässer) drahtet 6.VIII 1918 (tilannekatsaus). BA-MA RM 5/v 2752 Militärpolitische Angelegenheiten Finnland; Ostseedivision 11.IX 1918 OHL:lle. BA-MA RM 5/v 3919. Militärpolitische Angelegenheiten, Nordstaaten; Aspelmeier s. 68.

piireissä” todettiin suuri innostus Saksan asiaan; ”kaikille” oli selvää että Saksan voitto oli Suomen hyvinvoinnin edellytys. Venäjän-Karjalan saaminen ja pääsy Jäämerelle ymmärrettiin mahdolliseksi vain Saksan avulla, Englanti taas oli toiveitten este. Suomalaiset halusivat ehdottomasti liittyä Keski-Eurooppaan ja Saksaan, jota he ihailivat ja jonka loppumenestyksestä sodassa he olivat vakuuttuneempia kuin moni heikkouskoinen saksalainen.

”Alemman väestön jotkut mielenilmaisut eivät tätä muuta, luulevat että saksalaisen sotaväen maassaolo on taloudellinen raskaus”. Tämä johtui siitä ettei Saksan propaganda ollut yhtä täysitehoista kuin ententen. Englannin myyräntyötä ei siis saanut aliarvioida, sitä vastaan tarvittiin ystävyyden ja propagandan vahvistusta.³⁰⁷

Tässäkin tapauksessa on selvää, että laivaa olivat sanoinkuvaimattomalla riemulla vastaanottamassa juuri saksalaismieliset paremmat ihmiset, joiden käsitykset värjivät meriväen raportteja.

Kun Mannerheim oli sitä mieltä ettei saksalaisia tarvittu, riitaantui hän hallituksen kanssa ja joutui saksalaisten riemuksi eroamaan. Svinhufvud pyysi saksalaisia jäämään maahan. Heidän läsnäolonsa estäisi hyökkäykset ja heitä tarvittiin neuvomaan Suomen sotavoiman järjestämisessä. Etenkin rannikkopuolustusta oli mahdoton pystyttää ilman apua. Karjalakin oli puhdistettava sieltä uhkaavan punaisen vaaran takia, varsinkin kun entente toimi siellä, eivätkä suomalaiset voineet hyökätä itään jolleivät saksalaiset jääneet selustatueksi.

Suuri päämaja suostui pyyntöön 29.V. ”Me olemme Suomessa saaneet pienten kansojen suojelijan maineen, sitä täytyy ylläpitää”. von der Goltz, virkanimikkeensä ”Saksalainen kenraali Suomessa”, sai tehtäväkseen suojella Suomea ja varmistaa tämän suunnan ententen aikeita vastaan.³⁰⁸

307. Bericht d. Marinehilfskriegsrechtsrat Frauen s.d. BA-MA RM 5 v 3782 Propaganda Finnland; Führer der IV Aufklärungsgruppe 14.IX 1918 BA-MA RM 5/v 3919. Militärpolitische Angelegenheiten, Nordstaaten.

308. Goltzin esikuntaan kuului osasto Suomen armeijan järjestelyä varten päällikkönään eversti v. Redern, sotaministeriön edustaja, laivaston edustaja sekä neljä sotilaspoliittista osastoa: lehdistöosasto omaa propagandaa varten, vastavakoiluosasto ententen vakoilua ja propagandaa vastaan, agenttiosasto keräämään tietoja Venäjältä, Ruotsista ja Norjasta sekä viestiosasto parantelemaan yhteyksiä Saksaan.

Suomen puolustuslaitos järjestettiin saksalaisen mallin mukaan kolmen divisioonan ja jääkäriprikaatin eli rauhan aikana n. 25 000 miehen vahvuiseksi. Johdossa oli valtionpäämies ylipäällikkönä sekä parlamentille vastuullinen sotaministeri, yleisesikunnan päällikkö organisaatiota ja yleisiä kysymyksiä varten, ja komentava kenraali koulutuksesta ja kurista huolehtimassa. Kaikilla instansseilla oli saksalainen neuvonantaja, ja aluksi saksalaiset johtivat intendenttuuria, lääkintäpalvelua ja aselajitarkastusta ynnä neuvoivat koulutuksessa. Goltzin tehtävä teki hänestä lähettilästä vaikutusvaltaisemman Saksan edustajan; yleisesikunnan päällikkönä myös eversti v. Redern oli sangen vaikutusvaltainen. Hänen virkavelvollisuutensa, jonka oli vahvistanut Suomen sotaministeri, oli varmistaa Saksan etu Suomen armeijassa tehtävässä työssä.³⁰⁹

Maaliskuisen valtiosopimuksen täydennykseksi valmisteltiin myös sotilasliittoa. Sen mukaan Saksa kaikin voimin olisi suojannut Suomea itää vastaan, Suomi taas olisi mobilisoinut kaikki voimansa Saksan armeijan avuksi jos tämä joutui sotaan Suomea uhkaavan ulkovallan kanssa. Suomen ylipäällikkö olisi alistettu sodan aikana Saksan sodanjohdolle. Sotavalmistelut olisi tehty yhdessä molempien maiden yleisesikuntien ja sotaministeriöiden voimin.

Sopimus ei ehtinyt valmiiksi ennen suursodan loppumista Saksan, Venäjän ja Suomen kolmenkeskisten suhteiden monimutkaisuuden takia. Suomi siis säästy joutumasta sotaan ententeä vastaan.³¹⁰ Niinpä sopimusluonnokset jäivät vain todistamaan Saksan pyrkimyksistä sitoa Suomi palvelukseensa.

Sotilassopimuksen lisäksi kaavailtiin myös merisopimusta, niinkuin Baltiankin maiden kanssa, vaikka lähimpänä esikuvana olikin Bulgarian kanssa suunniteltu sopimus. Sen mukaan Saksa olisi luvannut turvata Suomen edut avomerellä, Suomi taas sitoutunut puolustamaan aluettaan Itämeren ja Jäämeren rannikoilla. Sotilassopimuksessa Suomi sitoutui pitämään yleistä asevelvolli-

309. Dienstanweisung 29.VI 1918 für den Chef des deutschen Generalstabes beim finnischen Heere Oberst von Redern. (allek. Wilh. Thesleff). BA-MA RM 5/v 2705. Laufende Marine Politik.

310. Aspelmeier, Deutschland ... s., 36, 67; Polvinen, Venäjän ... II, s. 9—; Versaillesin rauhansopimuksen 292. pykälä mitätöi muodollisesti Saksan idässä tekemät sopimukset.

suutta ja niin suurta armeijaa, että koko väestön voima tuli käytetyksi; merisopimuksen mukaan laivastoon piti mobilisoida koko meriväestö ja kaikki alukset miliisin (eli suojeluskunnan) tapaan. Kauppalaivaston piti kasvattaa reserviä sotalaivastolle ja palvelella sotilaskuljetuksissa. Rannikkotykistö ja miinalaitos oli pidettävä merivoimien alaisina, samoin rannikon vartiointi eli merivartios-to, luotsilaitos, merenmittaus ja pelastustoimi.

Saksa lupasi antaa suomalaisille kouluttajavoimaa, joka pitäisi organisaation, ohjesäännöt, laitokset, koulutuksen ja tavat Saksan mallin mukaisena. Aseistus hankittaisiin Saksasta tai valmistettaisiin Suomessa sieltä saatuun malliin. Näin yhteistyö sujui eikä taktillinen yhtenäisyys kärsisi joten ”yhden sotavoiman osien liittäminen toiseen kävisi helposti”. Neuvonantajat pitäisivät Suomen laivaston yksinomaan ja määrätietoisesti Saksan etuja palvelemissa; ”Suomi kyllä suostuu tähän kun Saksa päättäväisesti vaatii”.

Molempien maiden laivastoilla piti olla oikeus käyttää toistensa sotasatamia sodan ja rauhan aikana. Erityisen tärkeä Saksalle oli lupa käyttää Muurmännin rannikkoa.

”Yhtenäisyyden vuoksi” myös Suomen laivaston piti olla sodan aikana Saksan merisodanjohdon alainen. Saksa sitoutui tukemaan Suomen rannikoiden puolustusta mikäli yleistilanne salli ja rannikon turva vaati. Suomen täytyi puolestaan antaa merivoimansa käyttöön missä Saksan merisodanjohto katsoi yleistilanteen sitä vaativan. Yhteisiä sotaharjoituksia järjestettäisiin rauhan-kin aikana.³¹¹

Sotilassopimuksessa Suomi olisi lisäksi sitoutunut rakentamaan rautatie- ja viestiyhteydet ensi sijassa sotilaallisten näkökohtien ja Saksan toiveiden mukaan. Suomen sääpalvelu piti järjestää Saksan mallin mukaan ja sen verkoston osaksi, kaapelilinjat ulkomaille oli vedettävä Saksan kautta ja suotava sille alennuksia posti- yms. tariffeista, saksalaiselle lentolinjalle annettava toimilupa Suomen ja Pohjoismaiden väliseen liikenteeseen, ja Saksan lentoliikennesäännöt piti ottaa käyttöön Suomessakin. Suomen teollisuus piti velvoittaa osallistumaan Saksan sotapon-

311. (luonnos) Anfang Juni 1918. Ausarbeitet von Korvettenkapitän Brun; Berlini 21.VI 1918 Adm.St. BA-MA RM 5/v 2705. Laufende Marine Politik. Marine Konvention Finnland.

nistuksiin ja suomalaiset telakat rakentamaan valtakunnalle kaupapalaivoja, tonnisto palvelemaan vain Suomea ja Saksaa. Hankinnoissa esimerkiksi rautateille oli suosittava Saksaa, Suomen vesivoima ja kaivannaiset oli saatava saksalaisten käyttöön.

Lueteltuaan vaatimuksensa Ludendorff kiirehti Auswärtiges Amtia solmimaan merisopimuksen valmiiksi, jotta voitiin ryhtyä Suomen kanssa yhteisiin sotatoimiin, joita kesän lopulla suunniteltiin. Hän uskoi Suomen ymmärtävän siitä hyötyvänsä: kun Englanti julistaisi sodan, Suomi saisi Saksan tuen.³¹²

Tämäkin sopimus jäi kuitenkin luonnokseksi, koska Saksa luhistui ennenkuin se saatiin vahvistetuksi.

Välittömästi Helsingin valtauksen jälkeen järjesti Sonderverband luotsi- ja saattotoimen Helsingin sulkualueen läpi ja miinanraivauksen Helsingin tuloväylälle sekä Hiidenmaan pohjoispuolen ja Odensholmin—Räävelin reitille ynnä Suomen ja Ruotsin väliselle meritielle.

Suomenlahden miinakarttoja ei saatu venäläisiltä eikä niin muodoin voitu tehdä aiottua hyökkäystä mereltä käsin Viipuriin ennenkuin Mannerheim oli sen valloittanut. ”Valitettavasti”;³¹³ olisihan vapautus lisännyt saksalaisten suosiota Karjalassa niin kuin Helsingin valtaus lännempänä.

Seuraavaksi oli tutkittava Helsingin satamaan jääneet alukset ja selvitettävä niiden omistussuhteet sekä otettava haltuun linnoitukset. Venäläiset yrittivät vilpittömästi täyttää Hangon sopimuksen, mutta vaikeutena olivat venäläisten sekavat komentosuhteet ja suomalaisten törkeä käytös venäläisiä kohtaan³¹⁴ sekä uusien viranomaisten luominen tyhjästä. Tarvikevarastot saatiin kuitenkin suomalaisten hallintaan ja saksalaisten käyttöön.³¹⁵ Toukokuun

312. Entwurf zu einem militärischen Übereinkommen zwischen Deutschland und Finnland. (kesäk. 1918); Ludendorff Auswärtiges Amtille 21.VIII 1918; Beiträge für ein aufzustellendes Marineabkommen mit Finnland 12.IX 1918. BA-MA RM 5/v 2705. Laufende Marine Politik. Marine Konvention Finnland.

313. Kiep, s. 60.

314. ”Mitäs venäläiset täällä tekee, Venäjä on sodassa Suomea vastaan koska on auttanut punaisia”. Kapteeniluutnantti Paul Wolff, S.M.S. ”Westfalen” 21.IV 1918 BA-MA RM 5/v 1034 Finnland vom Januar 1918 bis June 1919.

315. Erillisosasto Itämeren loppukertomus, von Meurer s.d. (huhtikuun lopussa 1918) BA-MA RM 5/v 1034.

kuluessa tärkeimmät patterit saatiin taistelukuntoon. Suomalaisia koulutettiin niiden käyttäjiksi oman rannikkotykkimiehistön vauputtamiseksi.³¹⁶

Kun Helsingin meririntama näin oli varmistettu kaappauksia vastaan, Suomen koko rannikko oli turvattava punaisten merirovoilua ja bolševikkien merisotavoimien mahdollisia hyökkäyksiä vastaan. Saksalaiset laivat partioivat Ahvenanmaalta Viipuriin asti, Suursaarelle ja Lavansaarelle perustettiin signaaliasemat. Saksalaiset satamakapteenit asetettiin tärkeimpiin satamiin (Helsinkiin, Hankoon, Turkuun, Raumalle ja Vaasaan) huolehtimaan merenkulun turvallisuudesta. Räävelin ja Suomen välille järjestettiin lentotiedustelu yllätyksiä vastaan ja miinoja tarkkailemaan. Merivoimat suojasivat satamia mereltä ja järjestivät saaton tarvittaessa.³¹⁷

Kun Meurer huhti—toukokuun vaihteessa taistelulaivojen kanssa palasi Pohjanmerelle, Libaun meripäällikkö amiraali v. Usslar otti komentoonsa Sonderverbandin ja sen mukana Suomenlahdenkin merisotavoimat. Kesäkuun alussa Sonderverband lakkautettiin virallisesti ja Usslar jatkoi työtä ”Baltian vesien komentajana” (Befehlshaber der Baltischen Gewässer).

Pietarin ja Kronstadtin puolustusjärjestelmään kuuluva Inon linnoitus oli vielä venäläisten hallussa. Suomalaiset valittivat että Inossa liehui punalippu, sen lähistöllä liikuskeleli sotalaivoja ja sieltä ammuttiin suomalaisia. Koska linnake oli Suomen alueella, venäläisten olisi pitänyt se tyhjentää, puhumattakaan että sotatoimet sieltä käsin olivat vastoin Brestin rauhansopimusta.

Ludendorff tuki suomalaisten vaatimusta: ”Suomenlahden merirovosuus on ehdottomasti lopetettava — miksei laivasto hyök-

316. Väkeä oli 532 suomalaista (joista 40 tulkkia) ja 143 saksalaista sekä 1 höyrylaiva ja 4 moottorivenettä. Tarkoitus oli vähentää saksalaisia sitä mukaa kuin suomalaisten koulutus eteni. Vereinbarung für die Sicherung von Helsingfors durch Besetzung der Seeforts durch Finnländer mit deutschen Ausbildungskommando. Marinevertreter Helsinki Adm.STabelle 21.V 1918. BA-MA RM 5/v 4468 Finnland 8.VI bis 30.IX 1918.

Suomalaisten oma näkemys rannikkopuolustuksen alkuvaiheista: ”Suomen Rannikkotyöstö 1918—1958” (alusta).

317. Adm.St. 28.IV 1918. Weitere Sicherung Finnlands. BA-MA RM 5/v 3985 O-Angelegenheiten Ostsee vom. 1.4.18 bis 30.4.1; Bastian, Keisarillinen ... s. 105—108.

kää?”³¹⁸ Meriesikunta ei kuitenkaan Pohjanmeren tilanteen takia uskaltanut vaarantaa laivoja ”uudenaikaisimmin tykein varustettua Inoa vastaan”.³¹⁹

Venäläiset vakuuttelivat ettei Inoon viety sotalaivoja, joukkoja tai sotamateriaalia vaan vain välttämätöntä huoltoa. Ulkoministeriö tapansa mukaan kielteli loukkaamasta venäläisiä.³²⁰ Koska Ino oli Kronstadtin osa, luovutusvaatimus veisi Venäjän epätoivoon; jyrkkyys voisi aiheuttaa katastrofin Pietarissa. Meriesikuntakin katsoi että Ino voitiin jättää Venäjälle ettei se tuntuisi uhkaavan Pietaria. Suomen tai Saksan etu ei Inoa vaatinut, mutta siitä voitiin vaatia hyvitystä Jäämeren rannalta.³²¹ Baltian vesien komentaja laski että Inon strateginen arvo — Kronstadt oli sen edessä kuin lautasella neljäntoista meripenikulman päässä — oikeutti vaatimaan suuret lunnaat; Petsamon vuono ei riittäisi, ei edes Muurman ollut Inon arvoinen, vaan Suomi voi vaatia itäraajansa siirtämistä Ääniselle ja Vienanmerelle asti. Tämä olisi Saksankin etu.³²² Venäläiset ja suomalaiset piti saada neuvottelemaan keskenään.

Ludendorff ei olisi Inosta luopunut: ”Huomioonottaen suhteemme Suomeen neuvoisin ettemme pidättelisi suomalaisia maansa täydellisestä vapauttamisesta”. Venäläisten käsissä linnoitus olisi Suomelle ”hyvin kiusallinen”. Jos vaihtokauppaan ruvettiin, Venäjän piti myös sitoutua jättämään alue linnoittamatta. Suomalaisille oli kuitenkin vaikea suositella vaihtokauppaa, koska he pitivät sekä Inoa Suomen alueena että Jäämeren rannikkoa oikeuden mukaan Suomelle kuuluvana ja ”suomalaisten kansallistunnetta oli vaikea taivutella”. Ilmeisesti Ludendorff ei halunnut jättää estettä Suomesta Pietariin mahdollisesti suunnattavan hyökkäyksen tielle.

318. Ludendorff Adm.Stabille 15.IV 1918. BA-MA RM 5/v 2752 Militärpolitische Angelegenheiten Finnland.

319. Holtzendorf OHL:lle 16.V 1918 BA-MA RM 5/v 3986 Ostsee, O-Angelegenheiten vom. 1.5.18 bis 30.6.18.

320. 16.V 1918 Tsitserin Saksaan BA-MA RM 5/v 3986.

321. Reichskanzler Adm.Stabille 18.V 1918. BA-MA RM 5/v 3986.

322. Bericht des Befehlshabers der Baltischen Gewässer 16.VI 1918 BA-MA RM 5/v 2701 Laufende Marine-Politik Ostsee vom Februar 1918 bis Juli 1919.

Inon kiista hävisi kiireisimpien asioiden listalta kun kuultiin venäläisten lähteneen sieltä ja räjäyttäneen linnoituslaitteet.³²³

Miinojen pikainen raivaaminen meriteiltä oli sekä Saksan että Suomen etujen mukaista. Senaatti oli esittänyt jo ennen kevään 1918 sotaa venäläisten raionikomiteoille miinojen raivaamista Ahvenanmaan lounaispuolelta jotta Turun—Tukholman liikenne voisi päästä käyntiin.³²⁴ Saksalaiset päättelivät suomalaisten pyrkivän osallisiksi merenkulun suurista sotavoitoista avaamalla viennin ulkomaille. Saksan oli toimittava nopeasti estääkseen Englantia tästä hyötymästä ja varmistaakseen itselleen Suomen tavarat. Myös saksalaismieliset suomalaiset toivoivat saksalaisten tulevan Suomen satamiin hakemaan selluloosaa, puuta ja paperia sekä tuomaan elintarvikkeita. ”Jo muutama sata tonnia vaikuttaisi tehokkaasti ententehoukutusken vastapainoksi”. Siksi oli miinatomia väyliä saatava nopeasti Suomen—Saksan välille.³²⁵ Saksan kauppamiehet toivoivat yhteyksien aukeavan mahdollisimman pian myös Pietariin.³²⁶

Työhön voitiin käydä käsiksi vasta sisällissodan jälkeen. Lavasto oli tullessaan tietenkin raivannut väylät Suomen ja Viron rannikolle asti, mutta työtä oli ”suunnattomasti” vielä jäljellä.³²⁷

323. ”Inon linnake räjäytettiin 14.V kello 11.30 j.p.p. Artamanov, Kronstadtin linnoituksen komentaja”. Aufnahme 15.V Kowno, BA-MA RM 5/v 3986 Ostsee, O-Angelegenheiten vom. 1.5.18 bis 30.6.18.

Yleiskatsaus Inon ongelman kulkuun: Fort Ino. BA-MA RM 5/v 2701 Laufende Marine-Politik Ostsee vom Februar 1918 bis Juli 1919; ja Zusammenstellung der marinepolitischen Ereignisse zwischen Deutschland und Russland in Ostsee und Eismeer nach Brester Frieden. Admiralstab 28.7.1918. BA-MA RM 5/v 3916. Marinepolitik Nordstaaten 8.9.1918—15.10.1918.

Suomalaiset kunnostivat linnaketta, niin että Tarton sopimuksen mukaan se jouduttiin räjäyttämään uudelleen ja kunnolla.

324. Agentenmeldung 8.I 1918. BA-MA RM 5/v 4065 Russland, 1.I 1918—31.III 1918.

325. Fischer—Lossainen 8.I 1918. BA-MA RM 5/v 4065.

326. Paljon kirjeenvaihtoa mapissa BA-MA RM 5/v 2701 Laufende Marine-Politik Ostsee vom Februar 1918 bis Juli 1919.

327. Befehlshaber der Baltischen Gewässer Adm.Stabille 22.VI 1918. BA-MA RM 5/v 3986 Ostsee, O-Angelegenheiten vom. 1.5.18 bis 30.6.18;

Miinanraivaustulokset 30.V mennessä: Windau-Riika Irbenin salmeen asti, Liibau—Riika—Helsinki kauppalaivoille riittävä leveys, samoin Odensholm—Hanko ja Hango—Ahvenanmaa; tekeillä oli väylä Windausta Arensburgiin, Libau—Hanko—Rääveli—Helsinki levennys kauppalaivoille riittä-

Ruotsalaiset huolehtivat Pohjanlahden länsirannan väylien raivauksesta, mutta Ahvenanmaalle heillä ei ollut asiaa koska suomalaiset uumoilivat heidän sillä keinoin pyrkivän asettumaan pysyvästi saaristoon.³²⁸

Brest-Litovskissa oli Venäjän velvollisuudeksi pantu laskemien-
sa sulutteiden raivaus, mutta se valitti että Suomi ei päästännyt venäläisiä satamiinsa ja piti kaapatut troolarit ominaan joten Venäjä ei voinut täyttää velvollisuuttaan.³²⁹ Kun suomalaiset ja saksalaiset sitten ottivat raivauksen huolekseen, venäläisten olisi pitänyt luovuttaa laskemiensa miinakenttien kartat, mutta niitä ei kuulunut, vaikka kovastikin painostettiin.³³⁰ Venäläiset koettivat muiden valttien puutteessa miinakartoilla kiristää myönnytyksiä eivätkä he kertoneet että vaatimusta olisi ollut vaikea täyttää. Suuri osa salaisia asiakirjoja, mm. juuri sulkukartat, oli poltettu vallankumouksen aikana etteivät joutuisi saksalaisten käsiin.³³¹

Saksan, Suomen ja Venäjän neuvottelut miinanraivauksesta yritettiin käynnistää syksyllä 1918, mutta (myöhemmin kerrottavan) rajariidan takia niistä ei tahtonut tulla mitään. Venäläiset eivät halunneet päästää vieraita Kronstadtin lähivesille, saksalaiset ja varsinkaan suomalaiset taas eivät toivoneet Venäjän merivallan elpymistä.

Miinanraivaus olisi tietenkin palauttanut Venäjän merivoimat Suomenlahden väylille. Päätettiin että Venäjä ”vapautettaisiin”

väksi, Helsinki—Rääveli lyhin reitti sekä Hanko—Ahvenanmaa—Libau—Saksan Itämeren -satamat, ynnä Arensburg—Muhunsalmi—Rääveli. Adm. St.OHL:lle 28.VI 1918; Brieftelegram RMA 29.VI 1918 BA-MA RM 5/v 2701 Laufende Marine-Politik Ostsee vom Februar 1918 bis Juli 1919.

328. Marinevertreter Helsinki— Adm.Stab 28.V 1918. BA-MA RM 5/v 3986 Ostsee, O-Angelegenheiten vom. 1.5.18 bis 30.6.18.

329. Tšitserin Saksalle 27.IV 1918. BA-MA RM 5/v 3986 Ostsee, O-Angelegenheiten vom. 1.5.18 bis 30.6.18.

Brieftelegram RMA 29.VI 1918 BA-MA RM 5/v 2701 Laufende Marine-Politik Ostsee vom Februar 1918 bis Juli 1919.

330. Adm. St.AA:lle 4.VII 1918. (siis vaati) BA-MA RM 5/v 3986 Ostsee, O-Angelegenheiten vom. 1.5.18 bis 30.6.18.

331. Marine-Attaché für die Nordischen Reiche 1917. (Ruotsin Pietarin-lähettilään kenraali) Brändströmin tytär kertoo. BA-MA RM 5/v 4996 Politik Russlands. Die russische Revolution, vom 15. März 1917 bis 30. Juni 1917; Wissenswerte Agentennachrichten 20.IX 1917. BA-MA RM 5/v 4976 Nachrichten über die feindliche Flotte und Küstenbefestigungen vom 19 Juli 1917 bis 29 Oktober 1917.

velvollisuudestaan ”koska Kronstadt oli kaukana”. Suomalaisen piti hoitaa työ saksalaisten valvonnassa. Senaatti oli jo huhtikuun lopulla päättänyt miinanetsintäkomennuskunnan perustamisesta. Saksa antoi työhön päällystön ja asiantuntijat. Helsingin ja Turun merikunnat järjestivät muun henkilökunnan, purjehduskauden loppuun mennessä tuhatkunta miestä. Suomalaisista voitiin karsia esiin vähitellen apu-, insinööri- ja kansiuapseereita.

Koulutus aloitettiin Santahaminassa 16.V. Muodostettiin kaikkiaan neljä osastoa, joista ensimmäinen raivasi Irben-salmessa, Riianlahdella ja etelämpänä Saksan vesillä, toinen Räävelistä käsin keskisellä Suomenlahdella ja kolmas Suomenlahden perukassa; neljäs ei ehtinyt valmiiksi.³³²

Neuvostohallitus protestoi että Saksa oli tehnyt väärin kun se oli antanut Suomelle Venäjän miinanraivausvälineet ja pannut sen toimittamaan miinanraivauksen, mutta saksalaiset vain selittivät että koska Venäjä ei osallistunut, täytyi muiden osapuolten siitä huolehtia jotta merenkulku pääsisi alkamaan.³³³

Saksa ja Suomi sopivat raivauksesta virallisesti 30.IX 1918, koska kolminkeskistä Suomen—Saksan—Venäjän sopimusta ei näytännyt syntyvän. Suomen piti osallistua antamalla miehiä (1200), laivoja, varusteita, polttoaineita, laitteita ja tukea joka lailla, varsinkin laivojen varustelua ja korjausta varten satamissa. Laivat tulivat raivaustyön ajaksi Saksan laivaston osaksi ja purjehtivat Saksan sotalipun alla; miehet olivat suomalaisissa univormuissa Saksan komennossa ja huollossa. Saksan piti maksaa neljännes kuluista. Suomen osuus Venäjän valtakunnan entisenä osana oli siis kolme neljänestä, josta se sai karhuta Venäjältä myöhemmin tämän kanssa sopimansa määrän. Jo koituneista kuluista Suomen piti maksaa kuuden viikon kuluessa kolme neljänestä

332. v. Rosenberg, Vorschlag für die Sitzung mit Vertreter der finnischen Regierung der Seefahrtsabteilung 24.IV 1918; OHL Adm. Stabille 2.V 1918. BA-MA RM 5/v 4467 Finnland vom 1 Mai 1918 bis 7 Juni 1918; Osanottajan muistelmia: Lieto, Meriemme miinanpuhdistus... Kussakin osastossa eli puolilaivuudessa, nykyisen nimityksen mukaan viirikössä, oli puolitoistakymmentä raivaajavenettä, muutama hinaaja ja yksi isompi emälaiva.

333. AA Venäjälle 28.VIII 1918, BA-MA RM 5/v 3919, Militärpolitische Angelegenheiten, Nordstaaten; Libau 5.IX; Auswärtiges Amt meriesikunnalle 14.IX; Libau 2.X 1918; meriesikunta 31.X 1918; BA-MA RM 5/v 2701 Laufende Marine-Politik Ostsee vom Februar 1918 bis Juli 1919.

ja sitten neljännesvuosittain viisi miljoonaa Saksan markkaa kundes lopulliset tilit tehtäisiin.³³⁴

Aika lailla tämän sopimuksen mukaan suomalaiset jo toimivatkin käytännössä. Tässä vain suomalaiset joutuivat vastaamaan Venäjänkin osuudesta kuluihin. Saksan hävittyä sopimus jäi vahvistamatta.

Miinanraivauksesta johduttiin kaavailemaan Suomen oman vakinaisen laivaston järjestelyä. Koska Suomen oli toistaiseksi nojattava Saksan tukeen, voitiin suomalaisia laitoksia ja myös merivoimia kehittää holhoojan etujen mukaan. Suotuisa tilanne oli käytettävä nopeasti hyväksi, koska voitiin olettaa että Saksan vaikutus vähenisi ajan mittaan.

Kun erillisosaston tehtävä päättyi, tarvittiin suomalaisia paimentamaan ”kaikkiin laivaston tehtäväalueisiin perehtynyt aktiivinen meriupseeri”. Se oli tärkeää laivaston saavuttaman asemankin säilyttämiseksi, koska ”myös Itämerendivisioona on päätaisteluvoimien poistumisen varalta jättänyt vahvoja koulutusvoimia Suomeen”. Saksan etua sinänsä oli helppo valvoa koska suomalaiset ”ovat helposti vaikutettavia”.³³⁵

Suomen täytyi pystyä puolustautumaan itse, ettei se rasittaisi Saksaa ”kuten nykyiset liittolaisemme”. Suomessa oli hyvin vähän kykeneviä meriupseereita; suomalainen komentaja piti tietenkin olla, mutta vain edustamassa ja valvomassa. Kun johtaville paikoille oli saatu sopivat henkilöt, ”alkoivat Suomen laivastokin koskevat suunnitelmat sopeutua vallitseviin mahdollisuuksiin”.³³⁶

Neuvonantajat haaveilivat Suomen laivastolle itsenäistä asemaa oman ylipäällikön alaisena, jolloin Saksan laivaston edustaja olisi ollut ”Ältester deutscher Seeoffizier in Finnland”, ja samalla ”Marinevertreter bei den Kaiserlich deutschen Ministerresident”. Tasa-arvoisena eversti Redernin kanssa hän olisi johtanut ”Osas-

334. Miinakomissio Libau 5.X 1918. BA-MA RM 5/v 3920 Militärpolitische Angelegenheiten, Nordstaaten.

335. Marinevertreter Helsinki 19.V 1918; Sähke Helsingistä Adm.Stabille 28.V 1918. BA-MA RM 5/v 4467 Finnland vom 1 Mai 1918 bis 7 Juni 1918.

336. Marinevertreter Helsingfors 12.VI 1918. BA-MA RM 5/v 4978 Nachrichten über die feindliche Flotte und Küstenbefestigungen vom 12. Juni 1918 bis 21.Juni 1918; Marinevertreter Helsinki Adm.Stabille 5.VI 1918. BA-MA RM 5/v 4468 Finnland 8.VI bis 30.IX 1918.

toa Suomen laivaston järjestelyä varten” ja neuvonut suomalaista merivoimien ylipäällikköä.³³⁷

Armeijan mielestä Suomen pienelle sotavoimalle kuitenkin riitti kaksi korkeata herraa, sotaministeri ja armeijan ylipäällikkö. Merivoimat oli parasta pitää maavoimien alaisena ja meriedustajan oli toimittava eversti Redernin ohjeitten mukaan. Laivaston oli alistuttava Ludendorffin tahtoon; ohjeet Saksasta ja raportit takaisin kulkivat Redernin kautta, mutta aselajiasioissa meriedustaja sentään oli välittömästi meriesikunnan ja Reichs-Marine-Amtin alainen.³³⁸

Keisarillisen laivaston edustajaksi ja Suomen laivaston organisaattoriksi nimitettiin korvettikapteeni Reuter, joka ryhtyi toimeen ”henkilökohtaisesti sekavin tuntein”, peläten uransa katkeamista omassa laivastossa, mutta alistuen isänmaan parhaaksi. ”Ei ollut epäilystä” että Suomen pientenkin meritaisteluvoimien päällikkönä hän voi saada paljon aikaan Saksan hyväksi Suomessa.³³⁹

Suomen sotaministeriöön perustettiin osasto merivoimia varten. Sotasatama oli Katajanokalla venäläisten jäljiltä valmiina Suomen laivaston käyttöön.³⁴⁰ Rannikkolaivastoa komensi suomalainen amiraali — heinäkuussa virkaan nimitettiin kontra-amiraali Indrenius — avustajanaan saksalainen upseeri.

Koska Suomen raja oli pitkä, maa tarvitsi vahvan armeijan eivätkä varat riittäneet suureen laivastoon. Rannikkopuolustuksen niukoista määrärahoista linnoitukset veivät ison osan, joten uivil-

337. Erste Eindrücke nach meinen Eintreffen in Helsingfors. s.d. (kesä—heinäk. 1918). BA-MA RM 5/v 2705. Laufende Marine Politik. Marine Konvention Finnland.

338. Vorschlag zur Organisation der Küstenverteidigung Finnlands (s.d. heinäkuussa 1918) BA-MA RM 5/v 1034 Finnland vom Januar 1918 bis June 1919;

Über Organisation der Finnischen Marine. s.d. (heinäkuu 1918); OHL Adm.Stabille 28.VII 1918; Adm.Stab Ludendorffille 23.VIII 1918. BA-MA RM 5/v 4468 Finnland 8.VI bis 30.IX 1918; Adm.Stab Reuterille 28.VIII 1918. BA-MA RM 5/v 3987 Ostsee O-Angelegenheiten 1.7.—31.10.18.

Suomalaiselta kannalta: Suomen laivasto ... (alusta), ja Mattila, Organisaatiokysymyksiä ...

339. 21.V 1918. BA-MA RM 5/v 2707. Laufende Marine-Politik. Berichte des Marine-Vertreterers Helsingfors.

340. Päälliköksi nimitettiin Venäjällä kapteeniluutnanttina palvellut G. Höckert, joka vapaussodan aikana oli ylennetty majuriksi.

le voimille jäi vain vähän. Saksankin edun mukaisesti Suomi aikoi pitää laivastonsa suhteellisen pienenä niin Suomenlahdella kuin Muurmannin rannikollakin.³⁴¹ Rannikkolaivastoon kaavailtiin torpedovenelaivue ja vartiolaivue.

Myöhemmin Itämerelle voitiin ehkä hankkia joitakin monitoreja tai rannikkopanssarilaivoja ja muutama sukellusvene. Tämä voi antaa laivastolle jo poliittistakin merkitystä, varsinkin pahanthahtoisia naapureita Ruotsia ja Norjaa vastaan. Suomalainen sotasatama ja iskuvoimainen sukellusvenelaivue Muurmannin rannikolla uhkaisi Norjaa ja Englantia ja sopi siten Saksan Englanninvastaisiin suunnitelmiin.

Muurmannin rannikon tulevaisuutta ei kuitenkaan varmasti tiedetty, eikä Suomen mahdollisuuksista laivaston suhteen oltu varmasti selvillä. Suurempia tai pitemmälle ulottuvia suunnitelmia ei siis kannattanut tehdä, eikä Saksaltakaan riittänyt Suomeen väkeä suuremman laivaston neuvonantajiksi, koska upseeripula vaivasi merivoimia.³⁴²

Mainitut pari laivuetta piti saada järjestetyiksi ja varustetuiksi syyskuun alkupuoleen mennessä ja sen jälkeen vapauttamaan saksalaiset rannikon vartiointista sekä myös osallistumaan hyökkäykseen kohti itää.³⁴³ Suomen laivaston organisointi oli vaivalloista ympärivuorokautista työtä, ”koska väkeä puuttui, kuria oli vaikea ylläpitää elintarvikepulan takia, ja koska idästä uhkasivat bolševikkien juonet ja venäläisten vaikutus”. Meriedustaja oli sentään yrittänyt parhaansa, koska epäonnistuminen olisi romuttanut keisarillisen laivaston arvovallan, eikä luopua voinut jos Suomi haluttiin pitää.³⁴⁴ Sotaretkestä ei sitten tullut mitään, niin-

341. BBG sähke 18.V 1918. BA-MA RM 5/v 4467 Finnland vom 1 Mai 1918 bis 7 Juni 1918.

342. Meriesikunta, sähkejäljennös s.d. (elokuun puoliväli 1918) BA-MA RM 5/v 1034 Finnland vom Januar 1918 bis June 1919; (Muistio) Anfang Juni 1918. Ausgearbeitet von Korvettenkapitän Brun; Beiträge für ein aufzustellendes Marineabkommen mit Finnland 12.IX 1918. BA-MA RM 5/v 2705. Laufende Marine Politik. Marine Konvention Finnland.

343. Ersten Eindrücke nach meinen Eintreffen in Helsingfors. s.d. (kesä—heinäk. 1918). BA-MA RM 5/v 2705. Laufende Marine Politik. Marine Konvention Finnland.

344. Marineabteilung-Chef meriesikunnalle 30.X 1918, sähkejäljennös BA-MA RM 5/v 1034 Finnland vom Januar 1918 bis June 1919.

kuin myöhemmin nähdään, mutta lokakuun ensimmäisenä päivänä tykkiveneet "Karjala" ja "Turunmaa" sekä torpedoveneet "S 1", "S 2", "S 3", "S 4" ja "S 5" lähtivät merelle näytösajoon. "Ensi kerran liehuu Suomen valtakunnanlippu avomerellä".³⁴⁵ — Suomi oli siis Bulgarian kaltainen liittolainen, ei Baltian mallinen valtakunnanmaa, niin että sille voitiin sallia lipun tapainen kansallistunteen yllyke.

Rannikkotykiistö inventoitiin ja pantiin taistelukuntoon mahdollisuuksien mukaan. Pietari Suuren merilinnoitus oli jäänyt saksalaisten käsiin; sen pohjoinen osa tuli suomalaisten hallintaan. Vahvoja linnoituksia oli Hangon edustalla, Helsingin ympäristössä ja Koiviston tienoilla. Näiden sekä Suomenlahden saarten turvin voitiin järjestää vahva kiinteä rannikkopuolustus ja sulkea Suomenlahden väylät. Koivisto tarvittiin myös hyökkäysvoimien lähtöalueeksi. Inoakin kunnostettiin, mutta Ahvenanmaalla jouduttiin lupailemaan linnoitusten hävittämistä niinkuin edellä jo nähtiin.³⁴⁶

Laatokka oli "nykyoloissa tärkeä" jos Suomenlahdelta aiottiin edetä koilliseen. Sen puolustamiseksi järjesteltiin kenttälinnoituksia ja pieniä tykkejä saariin, ja etenemistä varten järvellä olevat kuljetus- ja maihinnousualukset sekä niille sopivat maihinnousurannat inventoitiin. — Myös Saimaalle kaavailtiin sisävesilaivuetta.³⁴⁷

345. "Aftonbladet" 2.X 1918, "Hufvudstadsbladet" 9.X BA-MA RM 5/v 1034 Finnland vom Januar 1918 bis June 1919.

346. Beiträge für ein aufzustellendes Marineabkommen mit Finnland 12.IX 1918. BA-MA RM 5/v 2705. Laufende Marine Politik. Marine Konvention Finnland. — Pietarin väylää olisi valvottu Lavansaarelta, Suursaarelta ja Seiskarilta.

347. Suomalaisilla oli Laatokalla 75 millin tykeillä aseistettuja hinaajia, 2 miinalaivaa, kuljetuksia varten 20 hinaajaa, 16 pientä höyrylaivaa, 75 proomua à 350—500 tonnia. Maihinnousupaikkoja oli itärannalla Syvärin suu, Tabanovka 12 meripeninkulmaa siitä pohjoiseen, Aunuksenjoen suu, Viteleenjoen suu, Salmi, Kaita, Pitkäranta, Koirinoja. Adm.St. 24.VIII 1918; Kaiserlich Deutscher Marinevertreter, Helsinki 15.IX 1918. BA-MA RM 5/v 3987 Ostsee O-Angelegenheiten 1.7.—31.10.1918; Lähetystö, Helsinki 13.VII 1918; Lähetystö, Helsinki 17.VII 1918; Nachrichtenmaterial Finnland s.d. (elo—syyskuun vaihe 1918); Chef des Generalstabes beim finnischen Heere 29.VIII 1918, Anlage 2; Kaiserlich Deutsch Marinevertreter, Helsinki 13.X 1918. BA-MA RM 5/v 1034 Finnland vom Januar 1918 bis June 1919.

Elokuun lopulla venäläiset laskivat miinoja Kronstadtin ja Pietarin suojaksi, mikä johti aikaisemmin jo mainittuun kiistaan merirajoista. Saksalaiset muistuttivat, että Brest-Litovskissa oli venäläisiä sotalaivoja kielletty liikkumasta aluevesien ulkopuolella. Kronstadtin lahti oli yksitoista meripenikulmaa leveä eikä siis voinut olla Venäjän aluevettä. Kun venäläiset valehtelivat että kyseessä oli vain miinanraivausharjoitus, vastattiin että suomalaiset ja saksalaiset raivasivat miinat ja venäläisten piti pysyä satamissaan.³⁴⁸

Venäläiset kuitenkin katsoivat, ettei saksalaisia voinut päästää laivoineen aivan Kronstadtin tuntumaan ja vaativat miinanraivauksen demarkaatiolinjan Suursaaren—Somerin—Vidskärin tasalle. Sen itäpuoli oli Venäjän kotivesiä, jonne tuleminen olisi oikeudenloukkaus.³⁴⁹ Jollei demarkaatiolinjaa saatu vaaditulle kohdalle, olisivat venäläiset aivan suojattomia, niin että viholliset voivat yllättäen ilmestyä Kronstadtin eteen eikä linnoitus ehtisi valmistautua vastatoimiin.³⁵⁰

Demarkaatiolinjakiista jatkui syksyn mittaan neuvotteluissa, joissa Saksan, Suomen ja Venäjän piti saada sovituksi miinanraivauksesta. Suomalaiset eivät tietenkään moiseen linjaan suostuneet, koska se saattoi jäädä Venäjän lopulliseksi rajaksi. Vastavasti venäläiset pelkäsivät, että meriraja jäisi vain kolmen meripenikulman päähän Kronstadtista. Saksalaisetkaan eivät suostuneet demarkaatiolinjaan, koska he halusivat valvoa Kronstadtin lahden vesiä omien hyökkäys- ja puolustusaikeittensa vuoksi. Englantihan oli (kuulemma) ostanut Venäjän laivaston ja siksi täytyi voida nähdä milloin höyryä nostettiin tai laivat lähtivät liikkeelle. Suomenlahden perukasta uhkaavat yllätykset oli voitava torjua, siksi myös Suursaari, Lavansaari ja Seiskari piti varmistaa Suomen haltuun niin että Saksa saisi niihin käyttöoikeuden.³⁵¹

348. Adm.Stab 20.VIII 1918. BA-MA RM 5/v 3987 Ostsee O-Angelegenheiten 1.7.—31.10.1918.

349. Tšitšerin Joffelle (siepattu radiosanoma) 28.VIII 1918. BA-MA RM 5/v 2767 Militärpolitische Angelegenheiten Russland.

350. Meriesikunta 31.X 1918. BA-MA RM 5/v 2701 Laufende Marine-Politik Ostsee vom Februar 1918 bis Juli 1919.

351. Nach Mitteilung eines russischen Oberleutnants 6.X 1918. BA-MA RM 5/v 4978 Nachrichten über die feindliche Flotte und Küstenbefestigungen vom

Aikeet

Pietariin

Monarkistien avulla

Kun Suomi ja Baltia oli vapautettu ja Itämeren herruus saavutettu, voitiin ryhtyä kaavailemaan hyökkäystä kauemmas itään ja pohjoiseen.

Keväällä 1918, kun vapaussota oli alkanut sujua, Mannerheimin tiedettiin suunnitelleen jatkoksi Pietarin valloitusta. ”Suomen kansa luuli taistelevansa vapautensa puolesta mutta itse asiassa joutuisi poimimaan venäläisen porvariston ja intelligentsijan kastanjat bolševikkivallankumouksen tulesta”. Venäjän monarkistit tällaista tukea toivoivat ja kerrottiin heidän vastapalvelukseksi vapautuksesta lupailleen Suomelle Karjalaa tai ainakin parempaa kohtelua Venäjän yhteydessä.³⁵²

12. Juni 1918 bis Juni 1919; Adm.St. 21.X 1918. BA-MA RM 5/v 3920 Militärpolitische Angelegenheiten, Nordstaaten; Adm.St. 21.X 1918 BA-MA RM 5/v 2701 Laufende Marine-Politik Ostsee vom Februar 1918 bis Juli 1919 Suomenlahden saarista: Bericht des Befehlshabers der Baltischen Gewässer 16.VI 1918. BA-MA RM 5/v 2701 Laufende Marine-Politik Ostsee vom Februar 1918 bis Juni 1919.

352. Militärattaché für die Nordischen Reiche 22.III 1918. BA-MA RM 5/v 2766 Militärpolitische Angelegenheiten, Russland; Sähke Helsingistä 23.V 1918. BA-MA RM 5/v 2752 Militärpolitische Angelegenheiten Finnland; Venäjän sotilasiamies Berliinissä 1909—1911 paroni Bock, Stolypinin vävy, joka pakeni Suomeen vallankumouksen tultua. Kaiserlich Deutscher Marine Attaché, Stockholm 9.V 1918. BA-MA RM 5/v 2767 Militärpolitische Angelegenheiten, Russland.

Keisari Vilhelmkin kaavaili, että Mannerheim marssisi Pietariin ja Inkerinmaalle palauttamaan Venäjän monarkian.³⁵³ Toisaalta Mannerheimiin oli kuitenkin suhtauduttava varoen, koska hän niin vahvasti taipui ententen puoleen.³⁵⁴ Pietarilaisetkaan eivät suomalaisia varmaan kovin hanakasti pelastajikseen toivoneet, varsinkin kun ”oli tullut tunnetuksi että suomalaiset ovat poikkeuksellisen kovasti menetelleet etelä-Suomeen jääneitä venäläisten perheitä kohtaan, niin että saksalaisten on ollut puututtava asiaan”.³⁵⁵

Toinen monarkistisen järjestyksen palauttajaehdokaas oli myös aateliskodista peräisin. Uumoiltiin ”että Lenin yrittää oikeiston kanssa järjestää monarkistisen hallituksen, jossa hän olisi pääministeri; tekihän hän rauhankin, eikä hänen vallanhimollaan ole rajaa”.³⁵⁶

Alkukesästä kerrottiin että Pietarissa oli levotonta, leipä vähissä, mielenosoituksia ja provokaatioita; kommunismi oli heikoilla. Kansanjoukot osoittivat mieltään bolševikkeja vastaan leivän säännöstelyä takia, talonpojat pitivät uusia herroja ryöväreinä, neuvostosotilaat odottivat levottomuuksia päästäkseen ryöstelemään. Vakuutettiin että mieliala Saksaa kohtaan oli kyllä suopea ja järjestystä kannattavat ainekset olivat kypsiä pyytämään sitä apuun. Rajamaat Kuurinmaa, Liivinmaa, Liettua, Ukraina, jopa Suomi olivat jo vapautuneet, vain Iso-Venäjä oli vielä kurimuk-

353. Menger, Feuer ... s. 64:n Kun keisarille raportoitiin että Mannerheimillä suomenkielen puutteen vuoksi tuskin voi Suomessa olla poliittista merkitystä, Vilhelm II sanoi 15.IV 1918 ”Na, dann aber in Rußland”; myös Bulgarian tsaari katsoi että Mannerheim sopi palauttamaan järjestyksen Pietariin.

354. Reuter 2.VI 1918. BA-MA RM 5/v 2752 Militärpolitische Angelegenheiten Finnland.

355. Durchaus zuverlässiger Berichterstatter 13.VI 1918. BA-MA RM 5/v 4978 Nachrichten über die feindliche Flotte und Küstenbefestigungen vom 12. Juni 1918 bis 21. Juni 1918;

Viipurissa toimitettiin venäläissyntyisen väestön joukkotelotus: valkokaartin vallattua kaupungin tuhottavat venäläiset pantiin riviin ja ammuttiin konekiväärillä, ”silminnäkijät todistivat kauheita petomaisuuksia, jopa 12-vuotiaita lapsia ammuttiin; kahtena päivänä tapettujen luku nousee kuuteensataan”. Von Moskau, Funkspurch in russischen Klartext 15.V 1918. BA-MA RM 5/v 2767 Militärpolitische Angelegenheiten Russland.

356. Militär-Attaché für die Nordischen Reiche 13.III 1918. BA-MA RM 5/v 2765 Militärpolitische Angelegenheiten, Russland.

sessä ja yhä enemmän rappiolla; lisäksi oli sisä-Venäjälle tullut kaikenlaista lurjasta rajamaista ja Suomesta keskusvaltoja pakkoon. Venäjän paremmat piirit olisivat ikuisesti avusta kiittollisia Saksalle, mutta katkeroituisivat jos apua ei tulisi. Silloin Saksan mahdollisuudet Venäjällä olisivat mennyttä, hyvät ainekset joutuisivat hajalle, ja englantilaiset ynnä heitä tukevat joukkiot saatoivat nostaa uuden hallitsijan valtaan.³⁵⁷

Ententen kerrottiinkin jakavan Pietarissa paljon rahaa auttaakseen oikeisto-SR:n valtaan ja saadakseen Venäjän jatkamaan sota. Bolševikkien kiusaksi sosialistivallankumoukselliset tappoivat Saksan lähettilään Mirbachin ja tsekisti Uritskin, ampuivat Leniniä ja puhuivat jopa Trotskin murhaamisesta. Kuultiin myös talonpoikaislevottomuuksista ja puna-armeijan kapinoista.³⁵⁸

Bolševikkien luvalla

Bolševikit eivät jääneet kädet ristissä odottelemaan tuhoa. Tuhanet naiset ja miehet mobilisoitiin linnoitustöihin rajalle kaivamaan ampumahautoja ja pystyttämään piikkilankaesteitä, ”huhutaan että 14 päivän päästä hyökätään Suomeen”. Kesän 1918 alussa ei Venäjällä kuitenkaan ollut paljon sotavoimaa.³⁵⁹ ”Pietarissa

357. Agentenmeldung 11.IV 1918. BA-MA RM 5/v 4066 Russland 1.4.1918—22.10.1918; Baron Bock kertoo, Kaiserlich Deutscher Marine Attaché Stockholm 9.V 1918; Durnovo Saksan agentille, Gr.H.Qu. 21.VIII 1918. BA-MA RM 5/v 2767 Militärpolitische Angelegenheiten, Russland; Helsinki 15.VI 1918 BA-MA RM 5/v 2707. Laufende Marine-Politik. Berichte des Marine-Vertreters Helsingfors;

Marinevertreter, Helsingfors 16.VI 1918. BA-MA RM 5/v 4998. Politik Russland, Die russische Revolution, vom 15. September bis 19. November 1918.

358. Esim. Kühlmann Adm.Stabile 20.V 1918 tai Agentenmeldung 10.VIII 1918.

359. Pääesikunnan saamien tietojen mukaan entisestä Venäjän armeijasta ei lättiläis-, tsekkiläis- ja serbialaisjoukkoja lukuunottamatta ollut kuin osastojen tähteet jäljellä. Entente yritti järjestää Venäjällä armeijoita sitoakseen edes osan saksalaisia itärintamalla. Punakaarti oli aseistettujen työläisten antimilitaristinen joukko, jolla oli sisäpoliittinen merkitys mutta ei arvoa taistelussa kurinalaisten joukkojen kanssa. Sen tilalle oli alettu luoda terveitten sotilaallisten periaatteiden mukaista puna-armeijaa maailmanvallankumouksen ja naapurimaiden kansannousujen tehokkaaksi tueksi. Abt.Fremde Heere 20.V 1918. BA-MA RM 5/v 4983 Nachrichten über die russische Armee, einsch. allgem. Kriegsvorbereitungen, vom 2. September 1917 bis 14. Novem-

värvätään vapaaehtoisia Suomea vastaan, toistaiseksi ilman mainittavaa menestystä”. Trotski oli kuulemma julistanut pyhän sodan vihollisilleen, minkä takia kaikkia upseereita oli vaadittu ilmoittautumaan palvelukseen ja rekisteröitymään.³⁶⁰

Kun laivaston osalta vielä 13. kesäkuuta ilmoitettiin että se ”on Nevalla täysin käyttökelvottomassa tilassa eikä kukaan ajattele sen elvyttämistä” kerrottiin jo kaksi päivää myöhemmin että ”’Grazdaninissa’ ja ’Respublikassa’ on höyry nostettuna, ehkä toimintaan Suomea vastaan, ja telakoilla on alettu korjaustyöt”. Laivoja myyskennelleet oli vangittu, käskyt eivät enää menneet matruusikomiteain vaan upseerien kautta; ”näyttää siltä kuin upseereja taas vähän toteltaisiin”. Keveitä aluksia oli siirretty Laatokalle, oletettavasti osallistumaan hyökkäykseen Suomea vastaan.³⁶¹

Molemmissa pääkaupungeissa vangittiin rekisteröidyt vastustajat ja ”joukkoteloitukset Pietarissa ovat jo alkaneet ja alkanevat pian myös Moskovassa”,³⁶² ”Moskovassa ja Pietarissa vallitsee punainen terrori. Päivittäin vangitaan tuhansittain parempia aineksia ja ammutaan sadoittain.”³⁶³ Neuvostohallitus pystyi ”tukah-

ber 1918 und Küstenbefestigungen vom 12. Juni 1918 bis 21. Juni 1918; työläisille ja talonpojille oli määrätty asevelvollisuus, mutta väki oli vaille sotalaluja, joten Puna-Armeija tuskin kykeni pian muodostamaan taistelukelpoisia yksiköitä, vaikka olikin parempi kuin punakaarti tai entisen armeijan jäännökset. OHL, Die Militärpolitische Lage in Osten, 15.VII 1918. BA-MA RM 5/v 1435 Russland, Allgemeines, vom April 08 bis bis September 1918.

360. Nachrichtenstelle Ost, Reval 12.VI 1918; Marinevertreter, Helsingfors 16.VI 1918. BA-MA RM 5/v 4998. Politik Russland, Die russische Revolution, vom 15. September bis 19. November 1918. Lähetystö Helsingistä 26.VI 1918 BA-MA RM 5/v 1034 Finnland vom Januar 1918 bis June 1919.

361. Durchaus zuverlässiger Berichterstatter 13.VI 1918; Helfer 1108 berichtet 13.VI 1918; Zuverlässiger Agent berichtet 15.VI 1918. BA-MA RM 5/v 4978 Nachrichten über die feindliche Flotte und Küstenbefestigungen vom 12. Juni 1918 bis 21.Juni 1918.

Samantapaisia tietoja täynnä on koko mappi BA-MA RM 5/v 4066 Russland 1.4.1918—22.10.1918.

362. 9.VIII vietiin 4000 upseeria, niiden joukossa entinen kenraalikuvernööri Seyn, Kronstadtiin, Krestyyn, Pietari-Paavalin linnoitukseen ja Pähkinälinnaan. Luotettava agentti 1040 tiedottaa 10.VII 1918; OHL, Die Militärpolitische Lage in Osten, 15.VII 1918 BA-MA RM 5/v 1435 Russland, Allgemeines, vom April 08 bis September 1918. Seynin mukana olosta kertoo Kaiserlich Deutscher Marinevertreter, Helsinki 17.VIII 1918 BA-MA RM 5/v 1034 Finnland vom Januar 1918 bis June 1919.

363. Hoffmann, s. 209 7.IX ja 10.IX 1918.

duttamaan vastavallankumouksen alkuunsa, monarkistit tunsivat olevansa voimattomia ja sosialistivallankumoukselliset yrittivät vain attentaatteja bolševikkeja vastaan”.³⁶⁴

Bolševikkien lujittaessa valtaansa Venäjän pääkaupungeissa entente eteni Muurmannilta ja Arkangelista etelään. Jo vuonna 1917 olivat ententevallat rakennelleet pohjoiseen satama- ja puolustuslaitteita; kevästä 1918 lähtien ne olivat tuoneet sinne kasvavan määrän meri- ja maavoimaa työntyen sitten kesän kuluessa Muurmannin rataa pitkin kohti Aunusta. Paikalliset neuvostoelimet ja Karjalaan paenneet punaiset liittyivät englantilaisiin, ”koska nämä pystyivät ruokkimaan heitä”. Kansankomissaarien neuvosto julisti Muurmannin neuvoston kansanviholliseksi ja lainsuojattomaksi, mutta se ei ententeä karkoittanut.³⁶⁵ Englantilaiset ”lietsoivat paikallista itsenäisyyspyrkimystä ja pystyttivät ’Vienen-Aunuksen tasavallan’ saadakseen alueen talouden, varsinkin puu- ja kivennäisrikkaudet haltuunsa, tekosyynä väestön ’avunhuuto’ bolševikkejä vastaan”.

Saksalaisten käsityksen mukaan vihollinen pyrki estämään heitä pääsemästä Muurmannin rannikolle ja nostamaan uuden itärintaman Saksaa vastaan. Englanti yllytti Venäjän parempia säätyjä sotimaan väittämällä että bolševikit pysyivät vallassa vain Saksan tuella. Näin ryhdistetty Venäjä sitten ”pyrkisi vapautumaan saksalaisesta vaikutuksesta ja valloittamaan takaisin menetettyt maakuntansa; ainakin se taistelisi tšekkien, serbien, lättiläisten, kasakkain, puna- ja valkokaartien palkkajoukoin Saksaa vas-

364. Rückwanderer der am 16.9 Peterburg verlassen hat, berichtet. Reval 6.X 1918. BA-MA RM 5/v 1436 Russland, Allgemeines, vom Oktober 1918 bis Nov 1918.

365. Zusammenstellung der marinepolitischen Ereignisse zwischen Deutschland und Russland in Ostsee und Eismeer nach Brester Frieden. Admiralstab 28.7.1918. BA-MA RM 5/v 3916. Marinepolitik Nordstaaten 8.9.1918—15.10.1918.

Englantilaisten komentaja Maynard s. 2— sanoo tehtävänään olleen luoda uusi itärintama jotta voitiin estää Saksaa irrottamasta divisioonina länteen ja saamasta Venäjän voimavaroja käyttöönsä sekä luomasta sukellusvenetuki-kohtaa Petsamoon ja Murmanskiin. ”Muutama sata englantilaista ja serbialaista sekä heidän 800 suomalaisen ja 1200 karjalaisen vahvuinen puolibarbaarinen apujoukkonsa eteni estämään von der Goltzin suomalaisia saamasta Murmannia haltuunsa”.

taan, vaikka sotaan väsynyttä kansaa ei saataisikaan nostatetuksi".³⁶⁶

Itärintaman esikuntapäällikkö kenraali Hoffman kirjoitti päiväkirjaansa: "Jos englantilaiset tulevat Muurmännin rataa vielä etelämmäksi, on meidän välttämättä mentävä Pietariin. Emme voi alistua siihen että englantilaiset miehittävät Pietarin ja Kronstadtin ... Ne tyypit työskentelevät mielettömällä rahavaroilla ... Pidän ehdottoman välttämättömänä, että pian puutemme asiaan. Jos entente pystyttää Venäjälle tsaarin, joudumme seuraaviksi vuosikymmeniksi suljetuksi pois idästä. Kauppa länteen pysyy poikki sodan jälkeen, joten edes Venäjän kautta on päästävä Aasiaan".³⁶⁷

Brestin rauhassa neuvostohallitus oli luvannut olla sietämättä vieraita joukkoja alueellaan, ja kesäkuussa kansankomissaarit lupasivatkin ajaa britit pois Arkangelista, kun vain Saksa takasi etteivät suomalaiset tule Pietariin. Meriesikuntakin vaati kiihkeästi joko poistamaan tai internoimaan viholliset, "pelkät paperiprotestit eivät hyödytä". Venäläisiä painostettiin myös upottamalla heidän laivojaan Jäämerellä ja lupaamalla että merisaarto loppuisi heti kun entente poistuu.

Neuvostovalta ei tietenkään kaivannut ententejoukkoja maahan, mutta kesän kuluessa kävi ilmi ettei se kyennyt vihollista karkoittamaan.³⁶⁸ Alkoi olla selvää että saksalaisten itse oli puututtava asiaan. "Jos siellä ei tapahdu mitään, on meillä siinä syy uuteen sotaan Venäjää vastaan",³⁶⁹ "emme missään tapauksessa voi kauan katsella englantilaisten etenemistä Muurmännillä. Jolleivät venäläiset heitä niitä ulos, on meidän tehtävä se."³⁷⁰ Hyökäyksellä uhaten vaadittiin neuvostohallitukselta Pietaria tuki-

366. Die Militärpolitische Lage in Osten, 15.VII 1918; Grosses Hauptquartier 4.VIII 1918; Grosses Hauptquartier 15.VIII 1918; BA-MA 5/v 1435 Nachrichten Russland Allgemeines, vom April 08 bis September 1918.

367. Hoffmann s. 203 8.VIII 1918, s. 206 22.VIII 1918, s. 207 26.VIII 1918.

368. Zusammenstellung der marinepolitischen Ereignisse zwischen Deutschland und Russland in Ostsee und Eismeer nach Brester Frieden. Admiralstab 28.7.1918. BA-MA RM 5/v 3916. Marinepolitik Nordstaaten 8.9.1918—15.10.1918.

369. Müller, Regierte der Kaiser? s. 377.

370. Hoffmann s. 204 14.VIII 1918.

kohdaksi ja läpimarssioikeutta Muurmännin radalle lähetettävile joukoille, jos ententen sallittiin oleskella Venäjällä.

Siepatusta viestistä nähtiin että neuvostohallituksessa Trotski, Lenin, Tšitšerin ja Joffe suosittelivat alistumista mutta Buharin, Lomov ja Bonc-Bruevič vaativat ryhtymään taisteluun saksalaisia vastaan.³⁷¹ Agentit tiedottivat puolustusvalmisteluista: Siestarjoelle sijoitettiin pieniä viivytyssosastoja, joiden suomalaisten ja saksalaisten tullessa piti vetäytyä, räjäyttää Pietarissa sillat ja puolustautua Nevan etelärannalla. ”Ensimmäisen pietarilaisen divisioonan” oli käsketty asettua vastarintaan mutta ylivoiman edessä väistyä Olhavanjoen taakse hävittäen tiet ja sillat.³⁷² Putilovin ja Obuhovin asetehtailla työläisistä oli seulottu pois ”epämiellyttävin aines” ja työt saatu jälleen käyntiin.³⁷³

Laivastossa matruusien myötämieli yritettiin ostaa palkankorotuksilla ja paremmalla muonituksella, mutta taistelukykyä ei saatu nousemaan: ”Laivaston tila on toivoton ja neuvosto aikoo upottaa laivat Kronstadtin molemmin puolin saksalaisten tullessa”.³⁷⁴ Voittaakseen aikaa isojen laivojen räjäyttämiseen, väylien tukkimiseen ja pienten alusten poiskuljettamiseen venäläiset aamulla 10.VIII laskivat miinoja Suomenlahden perukkaan,³⁷⁵ mistä edellä mainittu demarkaatiokiista sai alkunsa.

Puolustusvalmistelut katsottiin englantilaisten aikaansaannoksiksi. Nämä yrittivät saada Kronstadtissa ja Pietarissa laivaston,

371. Aus einem abgefangenen russischen Befehl 15.VIII 1918. BA-MA RM 5/v 2767 Militärpolitische Angelegenheiten Russland.

372. 17.VIII 1918 abgefangene Befehl an erste Petersburger Division, abgegeben 11.VIII 1918, BA-MA 5/v 1435 Allgemeines, vom April 08 bis September 1918; Kaiserlich Deutscher Marinevertreter, Helsinki 17.VIII 1918; BA-MA RM 5/v 1034 Finnland vom Januar 1918 bis June 1919.

373. Rückwanderer aus St.Peterburg berichtet 31.VIII 1918. BA-MA RM 5/v 4978 Nachrichten über die feindliche Flotte und Küstenbefestigungen vom 12. Juni 1918 bis 21. Juni 1918.

374. Meldung eines unbedingt zuverlässigen Vertrauensmannes 23.VII 1918. BA-MA RM 5/v 2767 Militärpolitische Angelegenheiten Russland; Adm.Stab, Zweigstelle Ost 21.VIII 1918. BA-MA RM 5/v 4978 Nachrichten über die feindliche Flotte und Küstenbefestigungen vom 12. Juni 1918 bis 21. Juni 1918.

375. Adm.Stab 14.VIII 1918. BA-MA RM 5/v 3987 Ostsee O-Angelegenheiten 1.7.—31.10.1918; BBG Adm.Stabille 13.IX 1918. BA-MA RM 5/v 3920 Militärpolitische Angelegenheiten, Nordstaaten.

sotasataman ja varastot sekä radat hävitetyiksi saksalaisten tullessa.³⁷⁶

Valmiina iskuun

Yhteinen vihollinen syrjäytti keskinäisen vihollisuuden, ja muutenkin neuvostohallitus katsoi viisaimmaksi alistua saksalaisten vaatimuksiin. ”On syntynyt vaikutelma että kansankomissaarit pitävät Pietarin puolustamista toivottomana, kun taas joukkojen komentajat valmistautuvat vastarintaan”.³⁷⁷ Bonc-Bruevič ja muut epätoivoisen vastarinnan puoltajat syrjäytettiin neuvostohallituksesta. Agentit katsoivat että myös attentaatti Leniniä vastaan johui tästä kiistasta, koska teko oli lähtöisin ententemielisestä, puolustusta vaativasta oikeisto-SR:stä.³⁷⁸

Brest-Litovskin rauhaan tehtiin 27.VIII lisäsopimus, jossa Neuvosto-Venäjä sitoutui hetimiten kaikin keinoin ”turvaamaan puolueettomuutensa” eli karkoittamaan ententen sotavoimat pohjoisilta alueiltaan.

Saksa takasi ettei näiden operaatioiden aikana Suomesta hyökkäisi Venäjän alueelle, varsinkaan Pietariin. Saksa lupasi myös olla tukematta enempiä erottautumispyrkimyksiä ja poistua Mustan meren alueilta heti kun Ukrainan ja Venäjän rauha olisi selvä. Venäjä puolestaan luopui koko Baltiasta ja tunnusti Georgian itsenäisyyden.³⁷⁹

OHL:n varsinainen tavoite sisältyi varaukseen, jonka mukaan Saksa ”lupasi” tulla omine joukkoineen apuun jos venäläisten toimet eivät menestyisi. Venäläiset eivät tietenkään olisi halun-

376. Marinevertreter, Helsingfors 25.VIII 1918 BA-MA 5/v 1435 Allgemeines, vom April 08 bis September 1918.

377. Marinevertreter, Helsingfors 25.VIII 1918 BA-MA 5/v 1435 Allgemeines, vom April 08 bis September 1918.

378. Nachrichten Russland, Grosses Hauptquartier 18.VIII 1918, BA-MA 5/v 1435.

379. Deutsch-russischer Ergänzungsvertrag zu dem Friedensvertrag zwischen Deutschland, Österreich-Ungarn, Bulgarien und der Türkei einerseits und Russland andererseits, 27.VIII 1918. BA-MA RM 5/v 4066 Russland, 1.IV 1918—22.X 1918. Ks. Polvinen, Venäjän vallankumous ... ja Rautkallio, Kauhantekoa ... sekä Pakaslahti, Brest ...; operaation taustasta OHL:n — Auswärtiges Amtin tasolla: Baumgart, Unternehmen ...

neet päästää saksalaisia Suomenlahden ja Laatokan välialueelle, varsinkaan Pietariin. Sellainen lupa olisi järkyttänyt neuvostohallituksen asemaa ehkä kohtalokkaastikin. Mutta muuta kautta saksalaiset eivät olisi voineet päästä Muurmännin radalle englantilaisia vastaan, olihan Itämerendivisioona todennut maantiet Suomesta Karjalaan surkeiksi.³⁸⁰ OHL ei lainkaan olettanut venäläisten pystyvän englantilaisia karkottamaan, eikä Ludendorff olisi surrut vaikka hyökkäys Pietarin läpi olisi kaatanut vastenmielisen liittolaisen, niin että tilalle olisi saatu saksalaismielinen monarkistihallitus. Hyökkäykseen oli koottu kahdeksan divisioonaa Narvan ja Pihkovan tienoille, ja myös Itämerendivisioona olisi mahdollisuuksiensa mukaan osallistunut siihen. Mutta liikkeellelähtö viipyi koska ulkoministeriö jarrutteli pitääkseen Neuvosto-Venäjän Saksan liittolaisena; siksihän Leniniä oli autettu. Länsirintamalla oli alkanut mennä huonosti eikä Ludendorff enää voinut määrällä Saksan politiikasta aivan itsevaltiaasti.

Myös merivoimat olivat valmistautuneet tähän operaatio "Schlußsteinin". Elokuun alulla koottiin uusi Sonderverband, jonka komentajaksi nimettiin vara-amiraali Boedicker. Yhtymän rungoksi ja keveämpien alusten tueksi määrättiin Pohjanmereltä kolme taistelulaivaa ja neljä risteilijää, Itämerellä jo oleva "Kolberg" viidenneksi.³⁸¹

Suomenlahden perukan miinanraivaus alkoi 12.VIII, mikä maalla tapahtuvien hyökkäysvalmistelujen lisäksi säikäytti venäläiset torjuntatoimiin ja toisaalta neuvottelemaan, niinkuin edellä on nähty. Linjalaivat pysyttelivät toistaiseksi Kielissä, mutta 18.VIII. risteilijät ja torpedovenet siirtyivät Kielistä Libauhun ja 20.VIII. edelleen Koivistolle. Elo-syyskuun vaihteessa Sonderverbandin päällikkö ajeli risteilijällä tiedustelemassa seudut.³⁸²

Pietarin valtausta varten Sonderverbandiin liitettiin maihinnousuosasto.³⁸³ Pitemmälle Pietarin taakse edettäessä armeija toivoi

380. Arimo, Saksalaisten... on yksityiskohtainen selostus Itämerendivisioonan tiedustelusta ja valmisteluista.

381. "Ostfriesland", "Thüringen" ja "Nassau", sekä risteilijät "Regensburg", "Stralsund", "Strassburg", "Frankfurt" ja "Kolberg", lisäksi kolme torpedovenepuolilaivuetta, miinalaivoja, sulunmurtaajia ja apualuksia.

382. Reitti Libau—Rääveli—(Tartto)—Koivisto—Narva—Helsinki, 24.VIII—5.IX. 18.

383. PILAKO, Pionierlandungskorps, n. komppanian vahvuinen.

merivoimien myötävaikutusta huoltokuljetuksiin Laatokan yli ja ehkä myös taistelun tukemista rannikon lähistöllä. Myös maihinnousut vihollisen linjojen taakse olivat hyödyllisiä operaation nopeuttamiseksi. Merivoimat lupasivat pyydetyn tuen, muistuttaen vain että huollon sujuminen Laatokalla riippui sieltä saatavista kuljetusvälineistä ja Nevan kulkukelpoisuudesta.³⁸⁴

Vastustajan voimia oli Laatokalla todettu muutama pieni laiva. Sukellusveneitten miehistön kerrottiin kieltäytyneen lähtemästä järven pohjoisosaan koska pelkäsivät suomalaisten miinoja, mutta 5.IX ahdisteli kuusi venäläistä sotalaivaa Metsäpirtin kalastajia ja pani kareille punaliput rajan merkiksi.³⁸⁵ Vastustajan merenkulku kuitenkin lakkasi ja Itämerenlaivaston ”pääkomitean” kuultiin panneen laivaston talvikorjuun ja lähettäneen miehet rintamalle.³⁸⁶

Jokuset venäläisten alukset olivat siirtyneet Ääniselle, jossa oli syksyllä neljä torpedovenettä ja neljä moottorivenettä. Kolmisen-tuhatta matruusia purnaili siellä rintamalle lähtöä vastaan.³⁸⁷

384. Adm.St. 24.VIII 1918; Kaiserlich Deutscher Marinevertreter, Helsinki 15.IX 1918. BA-MA RM 5/v 3987 Ostsee O-Angelegenheiten 1.7.—31.10.1918.

385. Pähkinälinnassa oli yksi Novik, kaksi torpedovenettä, yksi sukellusvene ja kuusi miinavenettä. Angeblich zuverlässiger Meldung, Helsinki 30.VII 1918; Zuverlässige Helfer berichtet 26.VIII 1918. BA-MA RM 5/v 4978 Nachrichten über die feindliche Flotte und Küstenbefestigungen vom 12. Juni 1918 bis 21. Juni 1918.

386. Nachrichtenstelle Helsingfors 9.IX ja 17.IX 1918. BA-MA RM 5/v 4978 Nachrichten über die feindliche Flotte und Küstenbefestigungen vom 12. Juni 1918 bis 21. Juni 1918.

387. Zuverlässiger Agent No 65. 2.X 1918; Zuverlässiger Gewährsmann 10.X 1918. BA-MA RM 5/v 4978 Nachrichten über die feindliche Flotte und Küstenbefestigungen vom 12.Juni 1918 bis 21. Juni 1918.

45 Obost meldet 4.IX 1918. BA-MA RM 5/v 3987 Ostsee O-Angelegenheiten 1.7.—31.10.1918.

Saatujen tietojen mukaan Neuvosto-Venäjäällä vallitsi täysi terrori ja parempien säätyjen jäseniä ammuttiin tuhansittain. Uusi sotaneuvosto Trotskin ja Vatsetiksen johdolla organisoï puna-armeijaa mutta sen taisteluarvo oli vielä kyseenalainen. Tsekkirintamalla piti olla 300 000 miestä, valkoista armeijaa vastassa 100 000, Donin kasakoita vastassa 70 000, Muurmannin alueella 10 000 sekä Suomen ja Saksan rajalla Laatokan—Ukrainan välillä 40 000 ynnä Ukrainan rintamalla 45 000; 57 jalkaväkidivisioonaa ja 1 ratsuväkidivisioonaa oli tullut tietoon mutta monissa oli vasta esikunta ja nostomiehiä; kurin ylläpitämiseksi olisi rintamilla ”viime aikoina” ammuttu joka kymmenes mies koska rintamalle vietäessä oli ilmennyt kapinoita ja karkaamista;

Näin olivat saksalaiset sotalaivat siis taistelunsa päätteeksi tunkeutuneet vahvimman venäläisen sotatilan Kronstadtin linnostuspiiriin ja vihollisen pääkaupungin Pietarin kynnykselle. Itämeri oli lakaistu puhtaaksi vihollisen laivoista. Laivasto ja maarmeija olivat esimerkillisellä yhteistyöllä ottaneet Viron saaret viholliselta, miehittäneet Ahvenanmaan ja vapauttaneet Suomen venäläisten ikeestä. Itämeri oli jälleen saksalainen meri.³⁸⁸

Nyt armeija ja laivasto olivat valmiina mahtavaan iskuun kohti koillista. Itämeren herruus teki mahdolliseksi painostaa neuvostohallitusta Narvasta, Viipurista ja Suomenlahdelta. Brestin lisäso-
pimuksella neuvostohallitus oli periaatteessa antanut luvan ope-
raatioon, vaikka ei vielä suostunutkaan Pietarin alueen käyttöön. OHL halusi jo lähteä liikkeelle, eikä ulkoministeriö sitä kauan oli-
si voinut pidätellä, koska venäläiset itse eivät kyenneet karkoitta-
maan ententeä pohjoisesta.

Laivasto oli jälleen valmistautunut avustamaan maavoimien so-
tatoimia, mutta tällä kertaa ei armeijan tarvinnut tyrkyttää saalis-
ta merivoimille, vaan merisodanjohto oli asettanut tavoitteensa
pitemmälle kuin OHL.

Jäämerelle

Kaukainen pohjola

Sodan alusta asti kaukainen pohjola oli askarruttanut meriesi-
kuntaa. Venäjälle tuotiin lännestä sotatarvikkeita Norjan ja Ruot-

Petroskoissa, Moskovassa, Jaroslavissa oli divisioonina jouduttu hajottamaan koska ne kieltäytyivät taistelemasta ententejoukkoja vastaan. Neuvostohallitus ei niin muodoin voinut estää ententeä etenemästä Muurmannin ja Volgodan radalla sekä Vienanjokea ylös (mutta ilmeisesti ei myöskään torjua saksalaisten vastatoimia). Abt. fremde Heere 15.X 1918; Nachrichtenstelle Helsingfors 18.X 1918. BA-MA RM 5/v 4983 Nachrichten über die russische Armee, einschl. allgem. Kriegsvorbereitungen, vom 2. September 1917 bis 14. November 1918; Nachrichten Russland, Grosses Hauptquartier 1.X 1918. BA-MA RM 5/v 1436 Russland, Allgemeines, vom Oktober 1918 bis Nov 1918.

388. Näin kuvailee tilannetta Firle, Der Krieg in der Ostsee, s. 1.

Syksyllä 1918 toteutumatta jäänyt hyökkäyssuunnitelma.

sin läpi Raumalle ja Poriin sekä Nikolainkaupunkiin tai sitten Narvikin—Karungin—Tornion reittiä. Venäjän tuonnin häiritseminen Jäämeren ja Pohjolan reitillä olisi ollut sängen hyödyllistä. Esimerkiksi vuonna 1916 kaavailtiin, että sotatarvikkeitten puute pakottaisi Venäjän rauhaan, minkä jälkeen voitiin toivoa voittoa lännessä sukellusvenesodan tuloksena.³⁸⁹

Venäjän saarron tehostamiseksi tälläkin suunnalla Itämeren laivasto pohti Tornioista etelään johtavan radan katkaisua. Kemi—Oulu—Kokkola olivat kuitenkin 730—660—600 meripenikulman päässä Libausta, ja hyökkäysvoimien selustan varmistaminen niin pitkällä matkalla Suomenlahdelta uhkaavaa Venäjän päälai-vastoa sekä torpedo- ja sukellusveneitä vastaan todettiin liian vaikeaksi.³⁹⁰

Pohjanlahden pitävän sulun tukikohdaksi olisi tarvittu Ahvenanmaa mutta sen valloitushan huomattiin liian ongelmalliseksi. Laivaston täytyi tyytyä miinoittamaan Rauman ja Mäntyluodon väylät³⁹¹ niin että ”liikenne Gävleen on ajoittain poikki”. Pohjanlahdella pistäydyttiin vain ajoittain, venäläiset vahtimassa saksalaisten kulkua Ruotsin vesillä ja saksalaiset ahdistelemassa lahden poikittaisliikennettä. Saksan painostuksesta Ruotsi rajoitti sotakielto tavaran läpikulkua; sukellusveneitten pistokokein voitiin todeta että kielto piti aika hyvin. Suurempia yrityksiä, suomalaisiksi naamioitujen aseistettujen kauppalaivojen hyökkäyk-siä ja monenlaisia muita sotatoimia harkittiin, mutta voimia ei riittänyt mihinkään kovin tehokkaaseen sotaan näin kaukana.³⁹²

389. Gr.H.Qu 12.X 1916. BA-MA RM 5/v 5104 Angaben über den Bottn. Meerbusen und die finnländischen Bahnen.

390. Marine Attaché für die Nordischen Reiche, 17.XI 1914. BA-MA RM 5/v 4979 Nachrichten über die russische Armee, einschl. allgem. Kriegsvorbereitungen, vom August 1914 bis 7.März 1917. Nebenziel für Unternehmungen gegen Russland. Vorstoss in den Bottnischen Meerbusen zum Zerstückung der nordfinnischen Eisenbahn 14.X 1914. BA-MA RM 5/v 3981. Operationsangelegenheiten Ostsee 12.VIII 1914—31.XII 1914.

391. Adm.St. 29.XI 1914 BA-MA RM 5/v 3981. Operationsangelegenheiten Ostsee 12.VIII 1914—31.XII 1914; Oberbefehlshaber der Ostsee 24.XII 1914. BA-MA RM 5/v 3982. Operationsangelegenheiten Ostsee 1.I 1915—31.VIII 1915.

392. Gedanken über den Bottnischen Meerbusen und der Seekriegführung dabelst. s.d. (kesä 1916) BA-MA RM 5/v 4939. Vorarbeiten zu den Operationsplänen vom 10 April 1916 (28 July 1917).

Pohjoisen maareiteille saksalaisten ote ei ulottunut — mitä nyt suomalaiset pommarit paukauttivat Kilpisjärvellä — mutta niitä vakoiltiin ahkerasti. Saatiin tietää, että tehostaakseen porokyydin varassa ollutta tuontia Jäämeren kautta venäläiset suunnittelivat rataa Muurmannin rannikolta Tornion tienoille.³⁹³

Venäjän toimeliaisuus pani skandinaavit uumoilemaan että tsaarihallitus himoitsi Narvikia omakseen. Venäjän propaganda yritti torjua pelkoa selittämällä, että Narvikiin oli liian pitkä matka Venäjältä ja että yhteys valtamerille aiottiin rakentaa oman Muurmannin rannikon kautta. Saksan paikallinen konsuli oli kuitenkin sitä mieltä että ”kuka vain tuntee oloja” ymmärtää että tietenkin Venäjä aikoi annektoida Pohjois-Ruotsin; Suomesta Narvikiin oli lyhyempi matka kuin Venäjältä Arkangeliin. Venäjän vakoilu Ruotsissa ja venäläistäminen Suomessa osoitti Ruotsin pelon aiheelliseksi.³⁹⁴ Fischer-Lossainenin mielestä venäläisten vakuuttelut olivat ”yritys tuudittaa Skandinavian niemimaan kansat vaaralliseen uneen”. Muurmannin rata ei poistanut uhkaa, sehän vasta mahdollisti hyökkäyksen Pohjois-Skandinavian satamiin. Vaara ei vähentynyt siitä että Venäjän pääesikunnan mielenkiinto sillä hetkellä oli muualla.³⁹⁵

Meriesikunnassa pohdittiinkin, mitä Venäjän pesiytyminen Pohjolaan merkitsisi Saksan kannalta. Narvikista Venäjän merivoima hallitsisi Vienenmeren reittiä sekä yhteyksiä Huippuvuorille ja Islantiin. Ruotsin malmit voisivat jäädä Venäjän valtaan, ja se hyötyisi myös Narvikin kaupasta. Mutta uusi tukikohta hajottaisi Venäjän laivastoa entisestään, vähentäisi sen voimaa Itämereltä, eikä kuitenkaan voisi vaikuttaa tuhannen meripenikul-

393. Innere Lage Russlands und Zustand seines Heeres Ende Januar 1915. Generalst. des Feldheeres Nachrichtenabt. BA-MA RM 5/v 4979 Nachrichten über die russische Armee, einschl. allgem. Kriegsvorbereitungen, vom August 1914 bis 7. März 1917.

Angaben über Bottnischen Meerbusen und finnländischen und russischen Bahnen, vom 13. November 1914 bis 12 November 1915.

394. Konsulat in Narvik AA:lle 16.II 1915. BA-MA RM 5/v 5102. Angaben über Bottnischen Meerbusen und finnländischen und russischen Bahnen, vom 13. November 1914 bis 12 November 1915.

395. Marine Attaché Stockholm 23.VI 1915 BA-MA RM 5/v 5102. Angaben über Bottnischen Meerbusen und finnländischen und russischen Bahnen, vom 13. November 1914 bis 12 November 1915.

man päässä oleviin Pohjanmeren ulostuloväyliin. Norjaa ja Ruotsia vastaan Venäjä saisi paremman strategisen aseman; Tromsön ja Ruijan alueet olisivat sille helppo saalis. Saksalle tästä ei olisi sotilaallista haittaa, sensijaan Englanti ja Venäjä ilmeisesti saisivat säikähtäneen Ruotsin viholliseksi.³⁹⁶

Aika rauhallisesti tutkielman laatija siis suhtautui Venäjän varaan kaukana Pohjolassa. Laivasto seuraili kuitenkin vakoojien avulla Muurmannin ratatyön edistymistä. Vuoden 1915 mittaan selvisi, että rata ei tulisikaan Suomen alueelle vaan Petroskoista Sorokan ja Kantalahden kautta Aleksandrovskiin. Petroskoihin rata oli ulotettu jo rauhan aikana; vuonna 1916 rata tuli jonkinmoiseen ajokuntoon Sorokkaan asti ja Kantalahdesta Aleksandrovskiin, mutta Sorokan—Kantalahden suomailta tilapäinen ratavalli piti vain pakkasella.³⁹⁷

Arkangelin toimintaa seurailtiin myös. Purkaustyö oli siellä vaikeaa mutta vielä hankalampi oli sotatarvikkeiden kuljettaminen satamasta edelleen sisämaahan vievää kapearaitaista rataa pitkin. Mahdottomat määrät ”sotamateriaalia, kranaatteja, suuri-kaliberisia tykkeitä, autoja, panssariautoja, myrkkyaasupommeja, piikkilankaa, puuvillaa” kertyi satamaan. Arkangeliin lähetetty tihutyöntekijä ei uskaltanut edes syyttää ainoaa hankkimaansa polttopulloa, mutta ammuksia tuonut laiva räjähti syksyllä 1916 huolimattomuuden vuoksi ja 37 makasiinia paloi.³⁹⁸

Pohjoisen Jäämeren sotänäyttämölle lähetettiin 1915 Pohjanmereltä saarronmurtaja ”Meteor” laskemaan miinoja Vienen meren

396. Erwägungen über die Frage: Welche militärischen Nachteile würde die Übergang Narwik an Russland für Deutschland haben? 5.VIII 1916 BA-MA RM 5/v 4939. Vorarbeiten zu den Operationsplänen vom 10 April 1916 (— 2. Julv 1917).

397. Gr.H.Qu 1.II 1917; 2011 1917. BA-MA RM 5/v 5104 Angaben über den Bottn. Meerbusen und die finnländischen Bahnen.

398. Auf einer Reise nach Archangelsk gemachte Beobachtungen, Winterfrühling 1915; Konsulatberichte 10.V 1915. Archangelsk. BA-MA RM 5/v 5186 Archangelsk, Wissenswertes, vom 15. April 1915 bis 25. Oktober 1915; Kaiserlich Deutsches Konsulat, Tromsö 15.X 1915. BA-MA RM 5/v 5187 Wissenswertes über Archangelsk und nordrussische Küste, vom 26. Oktober 1915 bis 8 September 1916; Nachrichtenstelle Ost 30.I 1917; K.B. 10. am 23.III 1917 aus Archangelsk abgereist. BA-MA RM 5/v 5188 Archangelsk, Wissenswertes, vom 9. September 1916 bis 12. April 1920.

suulle Venäjän ja länsivaltojen välisen liikenteen tuhoksi. Vuonna 1916 sulkua täydennettiin. Ainakin kuusi laivaa lasketaan näiden miinojen tiliin, ja Jäämeren laivurien keskuudessa vallitsi pelko. Syksyllä 1916 sukellusveneet kävivät pohjoisilla vesillä upottamassa ”ainakin 22 laivaa”. Arkangeliin kuitenkin pääsi laivoja ja suurin kiusa venäläisille oli sittenkin siitä, että purjehduskausi oli niin lyhyt.

Venäjän painostus tuntui 1916 rintamilla entistä vahvemmalta, niin että oli yritettävä keksiä tehokkaampia keinoja Arkangelin reitin katkaisemiseksi. Laivasto pelkäsi omalta osaltaan että esteetön tuonti lännestä tehostaisi Venäjän sukellusvenesotaa sekä Itämerellä että Mustalla merellä. Miinasukellusveneille matka Saksasta Vienanmeren suulle oli kuitenkin kovin pitkä, 4000 meripenikulmaa, ja pinta-alusten käyttö oli hankalaa Pohjanmeren saarron takia. Sukellusveneille harkittiin lähettää emälaiva johonkin Norjan vuonoon tai Huippuvuorille tai Novaja Zemljalle. Meriesikunta kuitenkin jätti suunnitelmat hyllylle, koska piti niitä liian vaikeina toteuttaa.³⁹⁹ Mutta ajatus sukellusveneitten tukikohdasta Jäämeren rannalla oli näin syntynyt.

Suur-Suomi

Suomalaisten mielenkiinto näihin seutuihin pantiin myös merkille. Jo 1916 Wetterhoff Berliinissä selitti että Suomen kuningaskunnan oli päästävä laajentumaan itään, ja Saksan liikehtiessä kohti Suomea tätä tähdennettiin yhä painokkaammin. Myös Muurmannin rannikkoa vaadittiin Suomelle maan turvaamiseksi Venäjää vastaan. Kolmemiljoonaisen kansan oli vaikea pitää tarpeeksi joukkoja kuusikymmenmiljoonaista Iso-Venäjää vastaan, varsinkin kun rajan suuntainen Muurmannin rata mahdollisti vihollisjoukkojen nopean keskityksen. Suomen luonnollinen ja helpoimmin puolustettava raja kulki Suomenlahdelta Laatokalle ja

399. Vorschlag 16.III 1916; Adm. Stab (muistio toukok. 1916); Adm. Stab, Ausarbeitung betreffend Unternehmungen gegen den Handel nach Archangelsk und Alexandrovsk. s.d. (muistio kesällä 1916) BA-MA RM 5/v 4942 Archangelsk vom 16 März 1916 bis 23.6.1916.

sen yli, edelleen Ääniselle ja sen yli aina Vienanmerelle. Joidenkin haaveet ulottuivat pitemmällekin, niin että raja olisi mennyt Pihkovaista Ilmajärven, Laatokan ja Äänisen kautta edelleen Onega-jokea pitkin Vienanmereen; tämän alueen sisään jäävä Pietari olisi muodostettu vapaakaupungiksi.

Suomalaiset haaveilivat myös itsenäisen Suomen taloudellisesta autarkiasta, mihin tarvittiin Karjalan rikkauksia ja Kuollan kivennäisiä. Muurmannin radan ja rannikon kautta piti saada kauan kaivattu pääsy valtamerelle. Lukuisat vesiputoukset sekä rikkaat kalavedet ja hyvät satamat tulisivat olemaan taloudellisesti hyvin merkittäviä, mutta houkuttelevimpia olivat Vienanmereen ja Jäämereen asti ulottuvat koskemattomat jättiläismäiset metsät. Jollei Suomi niitä saanut, miljardien arvoinen metsärikkkaus uhkasi joutua Englannille, jolle Venäjä oli niitä kuulemma jo pantannut. Saksan kannatti siis oman etunsa vuoksi puoltaa suomalaisten pyyteitä. Karjalahan kuului Suomelle, koska Kalevala oli sieltä koottu, ja väestö toivoi Suomeen liittymistä.⁴⁰⁰

Suomen hallitus piti sitkeästi ja ilmeisen hyvällä omallatunolla kiinni imperialismistaan. Englantilaisillekin selitettiin että jo Suomen puolustus vaati Karjalan väestöä terrorisoivien suomalaisten ja venäläisten bolševikkirosvojen karkottamista, eikä ollut oikeudenmukaista estää karjalaisväestöä toiveensa mukaan liittymästä Suomeen.⁴⁰¹ Tukholmassa Mannerheim selitti Englannin lä-

400. Über eine militärische Aktion in Finnland. von Herr Wetterhoff übergeben 24.VIII 1915. BA-MA RM 5/v 5204. Ålandsinseln vom August 1915 bis Februar 1916; P.M. Aussichten einer Erhebung, Sept. 1915; Finnland, eine Denkschrift. Streng vertraulich. Die finnländische Kanzlei in Berlin. s.d. (kesällä 1915). BA-MA RM 5/v 4999 Nachrichten über Finnland, vom 2. August 1914 bis 31 August 1915;

Finnland im Lichte des Weltkrieges, von Friedrich Wetterhoff, Berlin 1916. BA-MA RM 5/v 5000 Nachrichten über Finnland vom 1. September 1915 bis 3 Juli 1917.

Viesti Helsingistä Berliiniin 20.IV 1918, BA-MA RM 5/v 1034 Finnland vom Januar 1918 bis June 1919;

muistio Itä-Karjalan kysymyksestä: Sachlage 26.III 1918. BA-MA RM 5/v 2752 Militärpolitische Angelegenheiten Finnland.

Itäkarjalan kysymyksestä Aspelmeier, Deutschland ... s. 61, Churchill, Jääskeläinen, Nygård; siellä taistelleista punakaartilaisista Nevakivi, Murmannin ...

401. Beyer s. 66.

hettiläälle Howardille että jos haluttiin torjua saksalaisvaikutus Suomesta, ei riittänyt lupaus rajan siirrosta Muurmannin rannikolle lopullisessa rauhanteossa, vaan Englannin oli heti annettava Suomelle rajat Jäämerelle asti ja sieltä satama.⁴⁰²

Englantilaiset antoivat ymmärtää että heidän kannaltaan suurin vaara Suomessa oli saksalaisten pääsy tätä kautta Muurmannille.

Ruotsalaisia Suomen ja Englannin uhkaava konflikti huolestutti ja he ehdottivat että Saksa lupaisi olla tunkematta Jäämerelle, niin että Englanti voisi poistua Karjalasta.

Tämä välitystarjous ei lainkaan miellyttänyt meriesikuntaa. Painokkaasti sanottiin ettei merivoimien etu sietänyt moista vakuutusta.

Laivaston kannalta Jäämeren rannikko oli koko Suomen-retken varsinainen tavoite, ja se voitiin saavuttaa auttamalla suomalaisia vapauttamaan myös rajantakaiset heimoveljet. Suomalaiset yksin olivat liian heikkoja valtaamaan ja puolustamaan Karjalaa ja Muurmannin rannikkoa, joten avusta kiitollisina he sitten antaisivat Saksan laivaston käyttää Jäämeren satamia.⁴⁰³

Ludendorffkin uskoi että Suomen pääsy Atlantille Jäämeren rannikon kautta oli myös Saksalle edullista. Saksan avulla suomalaisten oli valloitettava ententeltä Itä-Karjala Vienanmerelle ja Muurmannin rannikolle asti. Itä-Karjalan länsiosa ja rannikko Kuollan vuonosta Norjan rajalle tulisi Suomelle. ”Kuollan niemimaan tulevaisuus sai jäädä myöhemmin ratkaistavaksi” — mahdollisesti Ludendorff ajatteli Venäjän pyyteitä, vaikka usein tällainen sanonta peitti sanojan omia haluja. — Suomen itäraja kaaavailtiin Seesjärvelle ja Uikujärvelle niin että Muurmannin rata tuli Suomelle.⁴⁰⁴

Jäämeren rannikon saavuttaminen suomalaisia tukemalla oli kylläkin hankalaa, koska neuvostohallituksen kanssa oli tehty

402. Erittäin salainen agenttiedotus 16.VII 1918 (salakuuntelija Tukholman Grand Hotellissa); BA-MA RM 5/v 1034 Finnland vom Januar 1918 bis June 1919.

403. AA Adm. Stabile 11.IX 1918. BA-MA RM 5/v 3919. Militärpolitische Angelegenheiten, Nordstaaten; Adm. St. AA:lle 13.XI 1918 BA-MA RM 5/v 2752 Militärpolitische Angelegenheiten Finnland.

404. OHL Adm. Stabile 24.V 1918. BA-MA RM 5/v 3988. Ostsee O-Angelegenheiten 1.5.—15.8.18.

rauha jotta saataisiin idästä voimia irti länsirintamalle ja kaikki mahdollinen saalis. Vastatehtyä rauhaa ei haluttu rikkoa kahmimalla avoimesti Venäjän maita vielä sen lisäksi mitä Brestissä oli jo sovittu.

Suomalaisten vapaustaistelijoiden omavaltainen retkeily Karjalan mailla⁴⁰⁵ häiritsikin pahasti Saksan ja neuvostohallituksen välejä. Siksi keisari viestitti maaliskuussa, että hänen sotaväkensä ei osallistu Suomen alueen laajentamiseen. Eivät Saksan valtiopäivät tai lehdistökään vastalauseetta suostuneet mihin tahansa. Kevään sekä kesän mittaan suomalaisten lukuisiin pyyntöihin tuli kieltö kiellon perään. Venäläisille taas luvattiin estää suomalaisten hyökkäykset. Suomalaisten harmia yritettiin lauhduttaa vakuuttelemalla etteivät Saksan ja Venäjän sopimukset estäneet suomalaisten ja venäläisten keskinäistä rajaselvitystä. Mutta suhteita rasitti tietenkin se, että Saksa oli neuvostovallan liittolainen samalla kun Suomessa toivottiin apua Venäjää vastaan.⁴⁰⁶

Saksan sotilaat kuitenkin pitivät Suur-Suomea Saksan pitemmän tähtäyksen edun mukaisena. Kun ulkoministeriö lupasi Venäjälle ettei Suomesta tulla Pietariin niin kauan kuin saksalaiset ovat maassa, kunhan vain Venäjä karkoittaa englantilaiset Murmanskista, Ludendorff katsoi että silti oli hyvin toivottavaa että Suomi menee Muurmannille; ”mitä suurempi vastakohta Suomen ja Venäjän välillä, sen toivottavampaa meille”.⁴⁰⁷

Muurmannin rannikosta saattoi olla myös taloudellista hyötyä Saksalle. Ludendorff katsoi että Suomen piti taloudellisesti kehittää Jäämeren rannikkoa ja saksalaiselle pääomalle oli sieltä hankittava toimilupia puunkaatoon, sahalaitoksiin ja satamalaitteisiin.⁴⁰⁸

405. Esimerkiksi ”Renvall mennyt Kemiin 250 miehen kanssa”, sähke Vaasasta Berliiniin 6.III 1918, jäljennös Meriesikunnalle; tai ”Luutnantti Willamo joukkoineen Kuolajärven ja Kuusamon rajalla”, luotettava tiedottaja ilmoittaa 14.V 1918, BA-MA RM 5/v 1034 Finland vom Januar 1918 bis June 1919.

406. Beyer s. 68; Aspelmeyer s. 63—; Polvinen, Venäjän ... II s. 52—.

407. Vertr. der Marine im Gr. Hauptquartier 12.VI 1918. BA-MA RM 5/v 2701 Laufende Marine-Politik Ostsee vom Februar 1918 bis Juni 1919. Aleksandrovskin neuvosto oli vallankumouksen jälkeen muuttanut paikkakunnan nimen Murmanskiksi.

408. RMA 10.IX 1918 (OHL:n huomautuksia, joiden ajankohdasta ei tietoa, mutta ilmeisesti siis melko myöhään syys- tai lokakuussa). BA-MA RM 5/v

Mahdollista oli ehkä toteuttaa Suur-Suomi sovinnossa sekä suomalaisten että bolševikkien kanssa. Ludendorff arveli että Jäämeren rannikon voisi saada vaihtokaupalla, jos Venäjä saisi osan Karjalan Kannasta, niinkuin Inon kiistan kohdalla jo nähtiin. Siten voitiin ehkä saada suomalaiset ohjatuksi pois Pietarin suunnalta ja avuksi ententen karkottamiseen. Suomelta voitiin vaatia suurpiirteistä aluetarjousta Venäjälle, kuitenkin niin että jäljelle jäi kanavan alue Viipurista Laatokalle ja jo tekeillä oleva puolustusasema tuli tarpeeksi kauaksi rajasta. Raivola ja Terijoki olivat tarpeen Pietarin turvaksi, joten niitä tarjoamalla bolševikkihallitus voitiin ehkä suostuttaa luopumaan Itä-Karjalasta.

Kun sitten kävi ilmi että neuvostohallitus ei kyennyt puolustamaan Itä-Karjalaa englantilaisia vastaan, kävi helpommaksi vaatia sen omistusoikeutta Suomelle, varsinkin jos painostettiin Suomen hallitus myönnytyksiin etelärajalla. Aunus ei OHL:aa kiinnostanut, suomalaiset joutivat siitä tinkimään neuvostohallituksen taivuttelemiseksi.

Vaihtokauppasopimus ei saanut kaatua suomalaisten itsepäisyyteen. ”Suomen hallitus tulee ilman muuta taipumaan kun me määrätietoisesti vaadimme ja annamme sitovia ohjeita, koska se on kokematon ja epävarma diplomaattisissa asioissa”.⁴⁰⁹

Kävi kuitenkin niin, että neuvottelujen päästyä elokuussa käynnitiin Berliinissä ei sovintoa syntynyt. Suomalaiset selittivät oikeudenmukaisuuden vaativan Karjalan pääsyä vapaan Suomen yhteyteen ja venäläiset puhuivat Pietarin turvaamisesta, mutta kumpikaan ei halunnut luovuttaa omaa aluettaan toiselle. Saksalaiset eivät ruvenneet ihmeemmin painostamaan kumpaakaan osapuolta, koska silloin olivat käynnissä neuvottelut saksalaisten omasta etenemisestä Karjalaan neuvostohallituksen luvalla,⁴¹⁰ niinkuin edellä jo nähtiin.

Laivastö kannatti Suur-Suomen ideaa. Suomen pääsyä Jäämerelle pidettiin hyödyllisenä, koska maan suotuisa asema ja vahva puolustuslaitos nostaisi sen samaan tai merkittävämpään ase-

4648 Marine Konvention (Baltenländer) vom April 1918 bis 30 September 1918.

409. OHL Adm. Stabille 24.V 1918; OHL Adm. Stabille 24.VII 1918. BA-MA RM 5/v 3988 Ostsee O-Angelegenheiten 1.5.18—15.8.18.

410. Polvinen, Venäjän ... II, s. 52—.

maan kuin muilla Skandinavian mailla oli, ja sen avulla Saksa saisi määrävän vaikutusvallan Pohjois-Euroopassa. Itämeren vesien päällikkö perusteli: ”Kukaan ajatteleva ihminen Suomessa ei kiellä että Karjala on maan elinehto. Koska Venäjä voimistutuaan ei jätä Suomea rauhaan, täytyy tämän varautua suurmyrskyyn, siis saada Karjala. Asia on yhtä tärkeä Saksalle, koska se estää Venäjän tuloa Skandinaviaan; ja voimakas Suomi on Skandinavian hallitseva tekijä, joten Ruotsi ja Norja automaattisesti liittyvät Saksaan”.⁴¹¹

Jäämeren rannikolla saattoi kuitenkin olla merkitystä Skandinaviaa laajemmalta, koko sodan kannalta.

Meurerin esikunnassa punnittiin Sonderverbandin retki ratkaisevan tärkeäksi suursodan strategisten ongelmien kannalta. Kun länsirintamalla ei näyttänyt tulevan ratkaisua, oli parempi siirtää sotatoimialue Pohjanmereltä Itämeren ja Pohjanlahden kautta Muurmannin rannikolle.

Näin olisi astuttu ratkaiseva askel lähemmäksi merten vapauden toteutumista. Englanti olisi joutunut merireittejä hallitsevasta keskeisestä asemastaan sivustaan, niin että Saksan saartaminen olisi muuttunut helposta vaikeaksi. ”Se takaisi merten todellisen vapauden”. Saksa pääsisi avomerelle ja murtaisi saarron, Englannin—Venäjän yhteys katkeaisi, ja Venäjä jäisi riippuvaiseksi Saksan hyvästä tahdosta. Sukellusveneoperaatiot Englantia vastaan pohjoisesta käsin pakottaisivat tämän hajottamaan Deutsches Buchtin ja Flanderin eteen keskitetyn torjunnan, missä oli miinoilla yritetty estää sukellusveneitten pääsy tukikohdistaan merelle.

Entente ymmärsi tämän vaaran ja siksi se oli noussut Muurmannilla maihin ja Suomessa pyrki vastustamaan saksalaisia joka askelella. ”Ratkaisua ei pidä lykätä, koska suomalaisten kansanluonne on altis propagandalle”.⁴¹²

Meriesikunta oli samaa mieltä. Suomen täysi arvo liittolaisena toteutuisi vasta kun sen alue ulottuisi pohjoiselle merelle asti.

411. Bericht des Befehlshabers der Baltischen Gewässer 16.VI 1918. BA-MA RM 5/v 2701 Laufende Marine-Politik Ostsee vom Februar 1918 bis Juni 1919.

412. Meurer 29.IV 1918 ”Sonderverband Ostsee” BA-MA RM 5/v 1034 Finnland vom Januar 1918 bis June 1919;

Über die Verhältnisse in Finnland 10.VII 1918. BA-MA RM 5/v 2707. Laufende Marine-Politik. Berichte des Marine-Vertreters Helsingfors.

Suursodan kulkuun se vaikuttaisi edullisesti, ja rauhan tultua Saksa hyötyisi itseensä taloudellisesti sidotusta Suomesta, jolla olisi pääsy Atlantille. Holtzendorff tähdensi Ludendorffille tämän näkökohdan merkitystä ja kehotti yllyttämään ja tehokkaasti tukemaan Suomen pyrkimyksiä.⁴¹³ Ludendorffkin ajatteli että jos Suomi onnistui saamaan Jäämeren rantaa, Saksa järjestäisi sopivaan kohtaan tukikohdan merisotaa varten Venäjän—Englannin yhteyden katkaisemiseksi ja vihollisen saartovoimien hajottamiseksi.⁴¹⁴

Tarkemmat suunnitelmat tukikohdan varustamisesta oli lykättävä myöhäisemmäksi, kunnes kaukaisen aseman yhteys- ja turvaamisongelmat olisi ratkaistu, mutta ainakin polttoainetäydennys- ja korjausmahdollisuudet sinne piti järjestää. Tukikohdan taustatueksi Ludendorffin edellä kaavailema taloudellinen kehittäminenkin oli tarpeen.

Jälkeenpäin Meurerin esikuntaupseeri arvioi, että laivastotukikohta Muurmannin rannikolla tai Petsamossa olisi pakottanut Englannin levittämään saartotoimensa rannattomille valtamerialueille, kun taas Pohjanmerellä riitti ulosmenokapeikkojen vartiointi. Pitkät huoltoyhteydet olisivat tietenkin estäneet käyttämästä Jäämeren rannikon tukikohtaa tehokkaaseen sukellusvenehyök-käykseen, mutta vähäininkin toiminta olisi pakottanut Englannin laajalle ulottuviin vastatoimiin niinkuin aikanaan risteilijä Emden. ”Suomessa olisi ehkä ollut Saksan strategisen ongelman ratkaisu kahden rintaman sodassa.”⁴¹⁵

Laivaston oma sota

Laivaston johto keskitettiin yksiin käsiin vihdoin elokuussa 1918. Meriministeriö, meriesikunta ja meritaisteluvoimat alistettiin merisodanjohdon (Oberste Seekriegsleitung) alaisiksi; komentajaksi nimitettiin Scheer. Skagerrakin ”voitto” antoi tälle Luden-

413. Holtzendorff OHL:lle 19.V 1918. BA-MA RM 5/v 3986 Ostsee, O-Angelegenheiten vom. 1.5.18 bis 30.6.18.

414. RMA 10.IX 1918 (OHL:n huomautuksia). BA-MA RM 5/v 4648 Marine Konvention (Baltenländer) vom April 1918 bis 30 September 1918.

415. Kiep s. 11.

dorffin kaltaista isänmaan pelastajan hohtoa. Hän oli ollut OHL:n kanssa vaatimassa epäröivän siviilijohdon syrjäyttämistä ja vallan keskittämistä sotilasjohdon käsiin.

Scheer ei kesällä 1918 ollut menettänyt uskoaan upotussotaan, kunhan vain tehostettiin totaalista sotaponnistusta. Sukellusveneitten rakennusohjelmaa lisättiin. Jo tilattujen veneitten lisäksi määrättiin rakennettavaksi vielä 220, niin että vuoden 1919 kuluessa piti tuotannon kohota 30 veneeseen kuukaudessa.⁴¹⁶ Tuki-kohtia Flanderissa ja Välimerellä ryhdyttiin laajentamaan.

Raaka-aineista ja työvoimasta oli suursodan kuluessa tullut paha pula eivätkä ne olisi riittäneet näin suuren suunnitelman toteuttamiseen. Mutta maasodan uskottiin pian loppuvan, niin että merisotaa voitiin tehostaa.⁴¹⁷ Venäjähän oli jo poissa pelistä ja Ludendorffin hyökkäys lännessä sujui hyvin, joten ilmeisesti laskettiin Ranskan pian kukistuvan ja luopuvan.

Taistelu Englantia vastaan oli jatkuva ensi sijassa sukellusvenesotana, johon käytettäisiin maasodasta vapautuvat miehet ja voimavarat. Mutta keisarille esiteltiin myös uusia taistelulaivasuunnitelmia⁴¹⁸ ja meriministeriö huomautti että suuret taistelulaivat täytyi pitää mukana rakennusohjelmissa, varsinkin jos sota kesti vielä vuosia. Hochseeflottea ei saanut enää heikentää siirtämällä henkilökuntaa sukellusveneisiin.⁴¹⁹ Laivaston perusidea ei siis ollut unohtunut.

Syyskuussa Ludendorff länsirintaman vastoinkäymisten säilyttämänä vaati siviilijohtoa keskeyttämään sodan. Merivoimien johto totesi että kansa ja armeija saattoivat tarvita rauhaa, mutta "laivasto ei kaipaa aselepoa". Tirpitz ei siis pelkästään rakentanut tikarinpistolegendaa sanoessaan muistelmissaan että "sukellusvenesota keskeytettiin lokakuussa 1918 epäsuotuisimmalla hetkellä". Uskottiin yhä, että kaikista vaikeuksista huoli-

416. Hubatsch, Der Admiralstab s. 179. Kaikkiaan sodan aikana veneitä tilattiin n. 800, joista puolet jäi rakentamatta; sodan lopulla käytössä oli parisen sataa venettä, kun upotettuja siis oli 178.

417. Kanzleischreiben 24.V 1918. Fortführung des Seekrieges nach Beendigung des Landkrieges, vom 1. Juni bis 30. September. BA-MA RM 5/v 5649.

418. Müller, Regierte der Kaiser? s. 347 21.I 1918.

419. Niederschrift des Ergebnisses der Sitzung im Reichs-Marine-Amt am 14. Juni 1918. BA-MA RM 5/v 4649 Fortführung des Seekrieges nach Beendigung des Landkrieges, vom 1. Juni bis 30. September.

matta sukellusveneet aiheuttivat Englannille niin tuntuvia vahinkoja, että sen ennen pitkää oli taivuttava rauhaan, viimeistään keväällä 1919.⁴²⁰

Koko sodan ajanhan laivasto oli pitänyt mantereen tapahtumia toisarvoisina, vain valmisteluna varsinaiselle yhteentolalle päävihollisen kanssa.

Jo vuosisadan vaihteessa oli esiintynyt ajatus Saksan, Venäjän ja Ranskan mannerliitosta merivaltoja vastaan, mitä olivat eri vaiheissa kannattaneet Witte, Delcassé ja Vilhelm II. Merisotasuunnitelmiakin oli harkittu tämän vaihtoehdon mukaan Englannin toivottoman ylivoiman eliminoimiseksi. Oli jopa ajateltu että mannervaltioiden armeijain taistellessa keskenään olisi luonnollista että niiden laivastot yhdessä kävisivät Englannin kimppuun. Nyt näytti olevan edessä hetki, jolloin maasodan loputtua mantereen voimat voitiin keskittää merisotaan päävihollista vastaan puunilaissodan kolmannessa vaiheessa.

Tätä sotaa palveli Itämerenkin laivaston taistelu, jota Hochseeflotte oli vastustellut turhana voimien hajottamisena. Se ei muka auttanut Englantia vastaan; Venäjän kukistaminen ja idästä saatava saalis kiinnosti vain armeijaa. Mutta Itämerellä taistelevien mielessä alkuperäinen tavoite, meren herruuden saavuttaminen, ja armeijan tarjoamat saaliit, Baltian sekä Suomen valloitus, olivat jääneet välitavoitteiksi. Niistä hyökkäystä voitiin jatkaa Jäämerelle ja sieltä Englannin selkään, koska saartoa ei rintamahyökkäyksellä voitu murtaa.

420. Tirpitz, Erinnerungen s. 385.

Loppu

Hochseeflotten kapina ja upotus

Ajatus laivaston omasta sodasta, joka ei olisi yhteydessä mantee-reen tapahtumiin, ei elänyt kauaa. Kun armeija pani hallituksen pyytämään aselepoa, voittavat vallat vaativat, että Saksa lopettaisi myös sukellusvenesodan. Vedenalaisten lähtöä ei enää tarvinnut suojata, ja amiraalit tulkitsivat tilanteen niin että "Hochseeflotte oli saanut takaisin operatiivisen vapautensa". Laivasto saattoi siis lähteä viimeiseen iskuun näyttämään että Saksassa vielä oli jäljellä taistelutahtoa, joten vastustajan olisi pakko antaa sille paremmat rauhanehdot. Näin taistelulaivasto, josta kansa oli niin paljon maksanut ja toivonut ja jota oli tähän asti säästely, vihdoin antaisi panoksensa totaaliseen sotaan. Muuten, jos laivasto jäisi aivan toimeettomaksi ja tarpeettomaksi, ei sillä olisi minkäänlaista tulevaisuuden toivoa. Hyökkäysaie oli merisodanjohdon oma ja omavaltainen idea; joskus amiraaleja on syytetty jopa kapinasta. Syyte perustui väärinkäsitykselle: amiraalithan eivät olleet siviilihallituksen alaisia,⁴²¹ sodan aikana hallitsijankin ylivalta oli useimmiten unohtunut tai jäänyt muodolliseksi eikä tässä vaiheessa enää tullut mieleen kysellä lupia kaatuvalta keisarilta.

Viime hetken törmäys ei kuitenkaan onnistunut. Amiraalien tyrmistykseksi merimiehet kieltäytyivät lähtemästä merelle ja

421. Brüninghans, Die politische ... s. 85.

nostivat punaisen lipun. Kapinalliset eivät halunneet kuolla ”upseerien kunnianhimon uhreina”.⁴²²

Laivastokin joutui siis osallistumaan armeijan ja kansan kohtaloon, joka merivoimien osalta oli varsin surkea. Aselepoehtojen mukaan laivat oli internoitava. Kun puolueettomat eivät niitä ottaneet vastaan, oli Hochseeflotten ajettava Scapa Flow’hin vahditavaksi. Pahin mahdollinen häpeä, antautuminen englantilaisille, sentään vältettiin upottautumalla viime hetkellä.

Seegeltung luhistuu Itämerelläkin

Ulkoministeriö ja OHL kiistelivät keskenään suhtautumisesta neuvostohallitukseen ja hyökkäyksestä Pietariin, joten valmiiksi suunniteltu operaatio ”Schlußstein” lykkääntyi ja sen valmistelutkin keskeytettiin syyskuun alussa. Vain miinanraivaus jatkui 10. päivään asti, jolloin Hochseeflotten komentaja veti kalustonsa pois. Baltian vesien komentaja jäi pitämään vahtia Kronstadtin lahdella sen verran kuin voimat myöten antoivat. Venäläisille ilmoitettiin että hyvän tahdon osoituksena oli Saksa keskeyttänyt miinanraivauksen Suomenlahden itäosissa.⁴²³

Operaatiosta jouduttiin lopullisesti luopumaan 29.IX, koska siihen varatut joukot piti lähettää Bulgarian rintamaa paikkaamaan, minne ne eivät kylläkään ehtineet ennen liittolaisen luhistumista. Saksalla itselläänkään ei enää ollut paljon aikaa.

Suomesta raportoitiin 7.X että ententen propaganda tehostui pelottavasti⁴²⁴, mutta vielä 18.X kerrottiin ”kaikissa piireissä” ol-

422. Müller, *Regierte der Kaiser?* s. 443 2.XI 1918. Tyytymättömyyden syistä esim. Herwig, *The German ...* passim.

Matruusit ne olivat Venäjänkin vallankumouksen kukka. Englannin laivaston merimiehet sensijaan pysyivät paremmin kurissa, koska Englannissa ei ollut vallankumouksen aihetta, kuninkaallinen laivasto kävi merellä useammin, syrjäisessä Scapa Flowssa ei ollut kosketusta tyytymättömiin aineksiin, tai saartavan ”fleet in being”-laivaston joutilaille järjestettiin ajankulua tukikohdassa — potkupallo pelasti kuninkaallisen laivaston kapinalta?

423. Adm.St. 12.IX 1918. BA-MA RM 5/v 3987 Ostsee O-Angelegenheiten 1.7.—31.10.1918; AA Venäjän ulkoasiainkansankomissaarille 28.VIII 1918, BA-MA RM 5/v 3919. Militärpolitische Angelegenheiten, Nordstaaten.

424. *Marinevertreter* 7.X 1918. BA-MA RM 5/v 2707. *Laufende Marine-Politik. Berichte des Marine-Vertreterers Helsingfors.*

tavan selvillä, että Saksan apua tarvittiin, koska muuten ei ”pu-naista tulvaa eikä moskovaista ylivoimaa” voitu torjua. Tosin jotkut elättelivät ”omituista ajatusta että Suomi olisi kaikkia mahteja vastaan itsenäinen”,⁴²⁵ mutta yleensä suomalaiset vakuut-tivat että ”me emme ole sellaisia kuin keisarinna Zita”.⁴²⁶

Lokakuun lopulla kävi kuitenkin selväksi että Suomen suunta oli muuttumassa ja sieltä oli päästävä irti mahdollisimman pie-nin vahingoin. ”Ehkä Mannerheim hienotunteisena rakentaa väistyvälle vastustajalle kultaisen sillan”.⁴²⁷ Monet suomalaiset halusivat pitää saksalaiset maassa kaikesta huolimatta, mutta län-sivallat vaativat niitä poistumaan. Goltz itse huomasi asemansa käyvän mahdottomaksi. Joulukuun 12. päivänä poistuivat viimei-set saksalaiset, ”viimeiseen asti juhlistuina, mutta ehkä saksalais-mielisissäkin piireissä tunnettiin helpotusta kun vapauduttiin suhteettoman vahvasta liittokumppanista tavalla joka ei voinut pahastuttaa kumpaakaan”.⁴²⁸

Saksalaisten organisaation purkamista Suomen merivoimista ja henkilökunnan kotiinlähettämistä oli valmisteltu jo aikaisemmin.⁴²⁹ Itämerenlaivastossakin oli ilmennyt vallankumouksellisuutta. Matruusit olivat muodostaneet neuvostoja ja lakanneet tervehti-mästä esimiehiä; upseerit olivat niin onnettomia että häipyivät Suomesta Goltzia hyvästelemättä ja vähitellen ”matruusien kapi-nallisuus vaaransi armeijankin”.⁴³⁰

Kotiinkuljetuksessa oli siinäkin omat ongelmansa. Kun länsi-rintama oli luhistunut ja Hochseeflotte vangittu, ei Itämerenkään herruudesta ollut paljon jäljellä: marraskuussa 1918 ilmoitettiin englantilaisten saapuvan Itämerelle Suomen ja Venäjän vesille asti.⁴³¹ Voittoisalta viholliselta täytyi anoa lupa Itämerendivisioo-

425. Marine Vertr. 18.X 1918. BA-MA RM 5/v 2752 Militärpolitische Angelegen-
heiten Finnland.

426. Goltz, Als politischer General s. 19; Saksassa syytettiin Itävallan keisarinnaa
keisarin petoksesta.

427. Marine Vert. 22.X 1918. BA-MA RM 5/v 2752 Militärpolitische Angelegen-
heiten Finnland.

428. Aspelmeier, Deutschland ... s. 77.

429. Sähke, Ganz Geheim, 12.X 1918. BA-MA RM 5/v 2705. Laufende Marine Po-
litik. Marine Konvention Finnland.

430. Goltz, Als politischer General s. 72.

431. Sähke Kööpenhaminasta, toinen Kristianiasta 24.XI 1918 BA-MA RM 5/v
2701 Laufende Marine-Politik Ostsee vom Februar 1918 bis Juli 1919.

nan kotiinkuljetuksen saattamiseksi muutamalla sotalaivalla, koska merellä oli nähty myös uhkaavia punalippuisia bolševikkilaivoja.⁴³²

Aselepoehtojen mukaan saksalaisten piti tyhjentää myös idässä miehittämänsä alueet. Sielläkin armeija alkoi hajota, ”meillä vallitsee melkoinen sikamaisuus ... joukot eivät halua enää taistella.”⁴³³ Bolševikkien pelättiin heti alueen tyhjennyksen jälkeen tuhoavan koko porvariston, takavarikoivan kaiken omaisuuden ja ampuvan kaikki upseerit, maanomistajat ja muut omistavat.⁴³⁴ Armeijan jäännöksistä muodostui vapaajoukkoja, jotka torjuivat bolševikit, vaikkakaan ”moraalisesti vapaajoukko ei ole entisen armeijan tasolla, bolševistinen tartunta leviää, ryöstely täytyy usein estää aseella uhaten”.⁴³⁵ Näihin joukkoihin myös Goltz liitettiin taistellakseen venäläisiä bolševikkeja mutta myös paikallisia itsenäisyyspyrkimyksiä vastaan. Tavoitteena oli saada aikaisemmin kaavailuista sodanpäämääristä edes Baltia pidetyksi.⁴³⁶

Näitä joukkoja voittajavallat sietivät aikansa, koska niillä ei ollut omia maavoimia Baltian suojaksi Venäjää vastaan. Saksalaisten ei kuitenkaan sallittu jäädä itään, vaan heidän oli poistuttava syksyllä 1919, jolloin Baltian maiden lyhyt itsenäisyys alkoi.

Itämeren saksalaiset merivoimatkaan eivät täysin lakanneet olemasta vielä syksyllä 1918. Baltian vapaajoukkojen suojaksi sekä Libaun, Tilsitin ja Königsbergin puolustamiseksi kommunistisia nousuja ja bolševikkien hyökkäyksiä vastaan muodostettiin vapaaehtoisista satama- ja jokilaivueita. Ongelmana oli estää ”huonoja aineksia” liittymästä näihin muodostelmiin. Merelle niillä ei juuri ollut asiaa, koska Itämerta hallitsevat englantilaiset kielisivät merikuljetukset vapaajoukoille.⁴³⁷ Laivueet hajotettiin 1.X 1919.

432. Marineamt Hochseeflottelle 1.XII 1918. BA-MA RM 5/v 2701 Laufende Marine-Politik Ostsee vom Februar 1918 bis Juli 1919.

433. Hoffmann, s. 218—224.

434. ”Smolenskista paenneitten kertoman mukaan” Nachrichten Russland, Großes Hauptquartier 24.IX 1918, BA-MA 5/v 1435 Allgemeines, vom April 08 bis September 1918.

435. Marine Verbindungsoffizier Libau 14.III 1919. BA-MA RM 5/v 5225 Operationen auf dem Ostseekriegschauplatze vom 15 August 1918 bis 30 Juni 1919.

436. Goltz, Als politischer ... s. 1.

437. BA-MA RM 5/v 5225 Operationen auf dem Ostseekriegschauplatze vom 15 August 1918 bis 30 Juni 1919.

Saksalaiset eivät Itämerenherruutensa aikana saaneet hävitetyksi Venäjän laivastoa; sehän oli osoittanut hiukan elonmerkkejä elokuussa 1918, ja purjehduskaudeksi 1919 Trotski sai muutamia laivoja ajokuntoon.⁴³⁸ Amiraali Cowanin johdolla englantilaiset tunkivat punalaivaston takaisin. Suurimmat laivat torpedoitiin ylläköllä Kronstadtin satamaan.

Sotasaalislaivoista muodostettiin Baltian maiden laivastot. Menettyään saksalaiset holhoojansa Suomenkin laivasto liittyi Koiivistolla englantilaisiin oppiakseen näiltä merisotaa. Kuninkaallinen laivasto oli tullut keisarillisten laivastojen tilalle Itämeren herraksi.⁴³⁹

-
438. Gangut "Petropavlovsk", linjalaiva "Andrei Pervosvannyi", risteilijä "Oleg", muutamia hävittäjiä ja 7 sukellusvenettä; muut kolme gangutia ja "Respublika", 5 panssariristeilijää, 3 kevyttä risteilijää, 10 hävittäjää, 40 torpedovenettä ja 7 sukellusvenettä olivat kunnostettavina ja valmistuivat vähitellen "suomalaisen tiedustelu-upseerin kertoman mukaan". Grosser Generalstab, Abteilung fremde Heere-ost 14.IV ja 17.IV 1919. BA-MA RM 5/v 5225 Operationen auf dem Ostseekriegschauplatze vom 15 August 1918 bis 30 Juni 1919.
439. Bennett, Cowan's war; Agar, Baltic Episode; Lehti, Brittiläisten ...; Willberg, Laivastomme ...

Jälkikatsaus

Ennen sotaa tehdyissä sotasuunnitelmissa Saksan laivaston piti Itämerellä ainakin torjua Venäjän laivaston hyökkäys ja estää sen yhtyminen muiden vihollisten voimiin. Jos muilta vihollisilta olisi saatu olla rauhassa, olisi hyökätty Suomenlahdelle tuhoamaan Venäjän laivasto suuressa meritaistelussa. Näin saavutetun Itämeren herruuden kautta olisi voitu estää venäläisten merenkulku, varmistaa oman armeijan sivusta ja turvata kauppayhteydet. Itämerenmaakuntien tai Suomen valloitusta ei vielä varsinaisesti suunniteltu, mutta rantamaissa vallitseva tyytymättömyys sai jokuset suunnittelijat haaveilemaan maihinnousua ja läpimarssia Venäjän pääkaupunkiin.

Itämeren sotasuunnitelmien seuraileminen vahvistaa sitä käsitystä, että hajanaisen johdon takia Saksan valtakunta ei pystynyt suunnitelmallisesti sotaa valmistelemaan. Meriesikunnan suunnitelmiaakaan ei sovitettu yhteen Tirpitzin laivasto-ohjelmien kanssa, jotka puolestaan poikkesivat valtakunnan siviilijohdon toiveista. Maavoimien yleisesikunnan kanssa ei aikeita sovitettu yhteen, hyvä jos kolmenkymmenen vuoden aikana muutama kerta kysyttiin ja saatiin tietää että laivaston tukea ei kaivattu. Talouselämän suuntaan ei sotatoimien suunnittelun suhteen ollut minkäänlaisia neuvonpitoa saatikka että olisi sen sanelemaa valloituspolitiikkaa toteutettu. Baltian saksalaisten viestitkään eivät vaikuttaneet suunnittelijoiden aikeisiin. Itämeren sotasuunnitelmissa tärkein näkökohta oli koko ajan se, mikä oli merisotilaallisesti toivottavaa, toisella sijalla se, mikä voimasuhteiden puolesta oli mahdollista; pitemmälle menevät haaveet kirjattiin arkistoon mutta eivät aiheuttaneet toimia.

Sota syttyi koska sitä pidettiin pienempänä pahana kuin tukahduttavaa rauhaa. Vaikka Saksa valtakuntana ei ehkä suunnitelmallisesti valmistellut valloituksia, se kyllä oli esimerkki siitä että Euroopan kulttuurissa kasvoi valmius valloitusotiin. Tämä tauti iti kaikissa maissa ja kansoissa, pienimmissäkin. Sotaan oli valmiita, jos sen täytyi tulla, ja usko sodan väistämättömyyteen nopeutti sen syttymistä. Kun sota tuli, se hävitti pidäkkeet ja avasi ahneudelle toteutumismahdollisuudet, niin että haaveet muuttuivat sotasuunnitelmiksi ja toteutetuiksi sotaretkiksi.

Ensimmäinen maailmansota käytiin aivan eri lailla kuin oli etukäteen luultu. Kenraalit ja amiraalit olivat valmistautuneet käymään lyhyen sodan, joka ratkeaisi ensimmäisessä taistelussa. Odotettiin että "der frische fröhliche Krieg" ratkaisisi kaikki sisä- ja ulkopoliittiset ongelmat, joita ministerit ja diplomaatit eivät olleet pystyneet selvittämään; ukkosen tavoin se olisi purkanut kertyneen jännityksen ja raikastanut painostavan ilmapiirin.

Merivoimatkin valmistautuivat suureen ratkaisutaisteluun, sen tapaiseen kuin oli ollut Trafalgar 1805 tai "the Glorious First of June" 1794. Tuloksen piti selvitä yhtenä päivänä tykkien paukkeella uljaassa taistelussa. Ruudinsavun hälvettyä, "kun paras mies oli voittanut", olisi puristettu vastustajan kättä ja alettu elää onnellista tulevaisuutta. Sitä päivää, "der Tag", ajatellen oli Tirpitzkin laivastonsa rakentanut. Mutta siihen ei osattu valmistautua että Englannin kuninkaallinen laivasto ei tulisikaan taisteluun. Kaukosaarto kaatoi saksalaisten kaikki laskelmat. Englantilaisien kavaluuden herättämä katkeruus näkyy koko tarinan ajan.

Merikuljetuksista huolehtiminen, merenkulun suojaaminen, sukellusvene- ja miinasota samoin kuin armeijan tukeminen olivat sellaisia toimintatapoja, joita laivasto ei ollut pitänyt ominaan eikä valmistellut. Mutta suuret laivastot jäivät makaamaan satamiinsa koskaan tulematonta taistelupäivää odotellen ja sodan arki oli Itämerelläkin saattueissa junnaamista ja miinojen vaivalloista raivaamista, pitkäpiimäistä ja epäsankarillista. Tirpitz päivitteli: "laivasto ei ole vuodattanut verta eikä saanut tuloksia, Hänen Majesteettinsa suuri yritys tehdä Saksasta merimahti on mennyt hukkaan".⁴⁴⁰ Mutta milloin taistelulaivat pääsivät merelle vihollis-

440. Tirpitz, *Erinnerungen* s. 312 Suuramiraali suri sitä että tulevaisuudessa "emme tule saamaan mitään laivastolle vaan kaikki rahat annetaan armeijalle".

ta etsimään, Pohjanmerellä koko laivastolla, Itämerellä niillä voimilla mitä sinne riitti, olivat ne usein iskuja ilmaan, joskus hölmön tölväisyjä, muutaman kerran tuloksellisiakin, mutta sodan kulkuun niillä ei ollut vaikutusta.

Tavaksi on tullut suhtautua ensimmäisen maailmansodan kenraaleihin ja amiraaleihin ylimielisen pilkallisesti: ”Itämeren merikomentajat omalla sotänäyttämöllään kaipasivat merisodan rynnäköitä, toivoivat voivansa saada vihollisen avoimeen taisteluun ja ryntäilivät näyttämään lippua”.⁴⁴¹ Tietenkin amiraalit olivat punaniskaisia navalisteja, mutta voisi kuitenkin kysyä, tekeekö pilkka tutkimuksesta henkevä, ja osoittaako se tutkijan todella osanneen eläytyä toimivien henkilöiden tilanteeseen. Kaikissa laivastoissa kesti aikansa ennenkuin vapauduttiin Mahanin merisotahistorian väärin ymmärretyistä opetuksista, ymmärrettiin tilanne ja uusien aseitten käyttö ja vaikutus.

Koko sodan ajan jatkuneen kauppasodan lisäksi merkittävimpiä sotatoimia Itämerellä olivat laivaston ja maavoimien yhteiset yritykset. Libaun ja Riianlahden tienoilla haparoitiin ensimmäiset yritykset tuloksettomasti. Sodan loppuvuosina onnistuivat hyökkäykset paremmin meren yli Viron saarille, Ahvenanmaalle ja Suomeen tukikohtien valtaamiseksi Baltian rannikoilta ja Suomen alistamiseksi Pohjolan Bulgarian Saksan tukialueeksi. Ehkä nämä sotatoimet eivät olleet kovin sankarillisia, koska vihollinen oli heikennyt vallankumouksen takia, mutta Venäjän vallan ne syrjäyttivät kohdemaistaan ja Saksan laivasto saavutti Itämeren herruuden ja piti sen sodan loppuun asti,⁴⁴² vaikkakaan se ei Saksaa voinut pelastaa tappiolta. Venäjän luhistumiseen Itämeren sota myötävaikutti olennaisesti ja Suomen historiassa sillä oli oma keskeinen merkityksensä. Suomen itsenäisyys on Ludendorffinkin ansiota.

Jo ennen sotaa nähtiin, miten Bismarckin mittojen mukaan rakennettu Saksan valtakunnanjohto hajosi hänen seuraajiltaan, mikä heijastui sodanjohdonkin hajanaisuuteen. Itämeren sotatoimissa ulkoministeriö ja sotilasjohto olivat usein eri linjoilla, mutta myös merivoimat ja maavoimat, alunperinkin erilliset organisaatiot, kävivät kumpikin melko lailla omaa sotaansa. Sodankin ai-

441. Stegeman, Die deutsche Marinepolitik s. 18.

442. Niinkuin sodan jälkeen lohdututtui Hopmann, Das Logbuch ... s. 175.

sota ja voittorauha tähtäsi entisestään kovennetun järjestyksen vakiinnuttamiseen niin Saksassa kuin koko Euroopassa hajottavia voimia vastaan; ”paljonmoitittu militarismi on pystynyt paremmin kuin mikään muu silloittamaan erottavat sääty- ja luokkavastakohdat”.⁴⁴⁷ Sodan tarpeeksi pitkittyessä kuri kuitenkin kului puhki ja isänmaallisuus menetti tehonsa, niin että Hochseeflottessa kyllästyneimmät matruusit ryhtyivät niskuroimaan jo 1917, Itämerellä ilmeisesti vasta marraskuussa 1918.

Aluevaltauksset ja monarkistiset saksalaismieliset hallitukset reunamaissa olivat osaltaan tarkoitetut myös patoamaan vallankumouksen leviämistä Iso-Venäjältä lännemmäksi. Bolševismi ei uhannut pelkästään omistus- ja yhteiskuntajärjestystä vaan kunnon kansalaisten henkeä ja ihmisyyttä.

Kuitenkin bolševikkien kanssa voitiin liittoutua. Mieluisia eivät nämä ystävät olleet, mieluummin olisi liittouduttu saksalaismielisen monarkistisen Venäjän kanssa, mutta sellaista ei saatu aikaan. Koska Englanti oli pahin vihollinen, bolševikitkin kelpasivat avuksi olemassaolon taistelussa sitä vastaan.

Valloitusaikeita ei elätelty ehkä aivan puhtaalla omallatunnolla; niitä täytyi perustella valloitettavista maista itse tilatuilla avunpyynnöillä ja selityksillä että vastaanpanijat oli ostettu Englannin kullalla ja kuuluivat ”epämiellyttäviin” aineksiin, jotka eivät ymmärtäneet maan parasta ja joita vastaan ”tiukka väkivalta” oli asianmukainen keino. Vastarintaa oli ilmeisen paljon, mutta rajaton, suorastaan saatanallinen oli Englannin rikkauskin.

Joskus sota nähtiin germaanien ja slaavien välisenä taisteluna. Venäjän laivaston passiivisuus ja salakavala miinasota, ja sitten vallankumouksellisen Venäjän sotilaallinen heikkous ruokki käsitä vastustajan kyvyttömyydestä. Suomen sisällissotakin nähtiin taisteluksi germaanisen kulttuurin puolesta suomalais-venäläisiä petolaumoja ja punaista pohjasakkaa vastaan. Saksa katsoi ”Suomessa suorittaneensa suurenmoisen humanitäärisen ja melkein epäitsekään teon, jota ei pitäisi unohtaa vaikka vastustajat sen tappiota pilkkaavatkin”.⁴⁴⁸ Tämä tilanteenarviointi ei näytä

447. Hopmann, Das Kriegstagebuch s. 92.

448. Marine Vert. 22.X 1918. BA-MA RM 5/v 2752 Militärpolitische Angelegenheiten Finnland.

häiriintyneen siitä, että todettiin suomalaisten tarvitsevan pakotamista Saksan palvelukseen niin kauan kuin Suomi tarvitsi Saksan apua ja oli vielä taitamaton valvomaan etujaan.

Saksalla oli tietenkin niin Suomessa kuin Baltiassa kannatusta pääasiassa siksi että toivottiin siltä suojaa idän uhkaa vastaan mutta myös vanhojen kulttuuri- ja muiden suhteiden takia. Suomalaiset eivät ehtineet täysin tajuta olevansa valloitusuhreja, koska Saksa luhistui niin pian että sen ylivalta ei ehtinyt todella tuntua Suomessa. Käsitykseksi jäi se, että pyyteetöntä apua oli saatu. Tämä hämmästytti Ludendorffia: ”Monet lämpimän sympatian osoitukset, joita Suomesta sain vielä eroamiseni jälkeenkin, osoittavat että kiitollisuutta maailmassa sentään on vielä jäljellä. Tämä liikutti minua sitäkin enemmän, koska eivät Suomen vaan yksin Saksan edut veivät joukkomme Suomeen”.⁴⁴⁹ Jälkeenpäin Suomen monarkistien intoilua on pidetty virheellisenä ja naurettavanakin, koska tai vaikka se hävisi sotansa. Ehkä Suomessa kaikki saksalaismieliset eivät tuolloinkaan sokeasti ihailleet auttajaa, mutta mitään muuta turvaa Venäjää ja vallankumousta vastaan ei kuitenkaan ollut tarjolla, niin että tuolloista politiikkaa voidaan verrata jatkosodan alkutilanteeseen.

Meriesikunnan upseerien ja herrasmiesten työnä oli suunnitella miten mennään merelle ihmisiä tappamaan ja laivoja upottamaan; ainoa päivittelyn aihe oli se, että välineet eivät riittäneet täysin totaaliseen sotaan. Sodan edellä kaavailtiin suomalaisten paloverottamista tai nälkään näännyttämistä Venäjän keisarin kiuksaksi. Samantapainen suhtautuminen vähävoimaisempiin näkyi kun sodan lopulla valmisteltiin Tanskan apulähteiden ryöstöä sikäläisillä vesillä operoivien meritaisteluvoimien tarpeisiin: ”Odotan, että väestö ja viranomaiset oman etunsa vuoksi tottelevat kaikkia luovutuskäskejä nopeasti ja vaaditussa määrässä, koska muuten tulee tarpeelliseksi väkivaltakeinojen käyttö, joista ensi sijassa tulee kysymykseen kaupunkien ammunta”.⁴⁵⁰

Sodankäynti sinänsä ei lähteiden perusteella näytä ketään arveltaneen, eikä kuolemanpelkoakaan ole dokumentteihin kirjattu. Ludendorff tosin joutui moittimaan laivastoa turhasta miinojen

449. Ludendorff, *Meine Kriegserinnerungen* s. 506.

450. *Bekanntmachung C; Richtlinie für den Kriegsfall J.24.III 1918. BA-MA RM 5/v 6603. Kriegsfall J.*

pelosta kun häneltäkin sentään lensi aina silloin tällöin pari saata miestä ilmaan; eihän sodassa voinut mitään saavuttaa ilman menetyksiä. Laivasto ehkä kuitenkin säästeli enemmän laivojaan kuin ihmisiä.

Vain eräissä propagandapuheissa kuultiin tähdennettävän sodan veristä puolta: ”kuuletteko omaan vereensä tukehtuvien veljienne äänen, sotilaitten ja sumuisten merten ja valtamerten kylmiin aaltoihin hukkuvien merimiesten äänen? kuuletteko koko vereenhukkuvan Euroopan äitien ja lasten sydäntärepivät valitus-huudot ja epätoivoisen nyhkytyksen!”⁴⁵¹ Näitä bolševikkien puheita ei tietenkään voitu ottaa täydestä, niinkuin kenraali Hoffmann huomautti: Trotski suoltaa suustaan maailman kuullen vapautta, tasa-arvoisuutta ja itsemääräämisoikeutta, mutta soveltaa käytännössä raainta väkivaltaa ja kauheinta terroria.⁴⁵²

Pitkän asemasotakauden jälkeen Itämeren laivasto oli ensin maavoimien siivellä ja sitten itse mahdollisesti myötävaikuttaen saavuttanut Itämeren herruuden ja valta-aseman meren itärannalla, josta valmistautui etenemään uuden, ratkaisevan voitokkaan hyökkäyksen lähtöasemiin. Voittoon uskottiin ilmeisen pitkään, eikä laivasto jaksanut ymmärtää tavoitelleensa liikoja tai luvattomia. Sotaan väsyneitten toiminta tuntui rivien hajottamiselta ja kansakunnan elinmahdollisuuksien kalvamiselta. Turhautuneena Tirpitz oli jo 1916 perustanut ”Isänmaapuolueensa”, jonka ohjelmaa ja esiintymistä on voitu luonnehtia esinatsilaiseksi. Amiraalit eivät voineet tai halunneet nähdä, että valtakunta ja yhteiskunta, jota he olivat puolustaneet, olisi ollut korjauksen tarpeessa. Laivasto ei tuntenut tarvitsevansa aselepoa, maavoimien tappio oli odottamaton ja kaikkien saavutusten romahdus syksyllä 1918 oli katkeroittava yllätys. Kun Saksan keisarikunnassa ja keisarillisessa laivastossa ei ollut vikaa, oli syy pettureissa; esimerkiksi Hochseeflotten viimeisessä hyökkäysaikeessa ”mistään kuolemanajosta ei voi puhua, hyökkäys oli huolellisesti suunniteltu ja olisi voinut tuoda siedettävämmät rauhanehdot” mutta ”hallitus ei ollut pitänyt yllä kansan taistelutahtoa viimeiseen asti. Pahantekijät, jotka käyttivät laivastoa pyrkimystensä välineenä, te-

451. Sähke siepattu Libaussa 15.II 1918. BA-MA RM 5/v 2765 Militärpolitische Angelegenheiten, Russland.

452. Hoffmann II; s. 320.

kivät syntiä Saksan kansaa vastaan. He ottivat siltä asean, joka ratkaisevalla hetkellä olisi voinut kääntää uhkaavan kohtalon”.⁴⁵³ Laivastonkin selkään siis iskettiin tikari.

Tappion jälkeen autio Kiel ja muut sotasatamat ”vajosivat Ruususen uneen”, niin että täytyi vain toivoa ”tulisipa joskus satuprinssi, joka herättäisi ne uuteen elämään”.⁴⁵⁴ Koska prinssiä ei kuulunut, tyydyttiin itävaltalaiseen korpraaliin, joka näytti hyvittävänsä tappion ja tarjoavan uudet mahdollisuudet toiveiden täytymykseen.

Tykistötaistelu ei ensimmäisen maailmansodan jälkeenkään jäänyt kokonaan pois muodista, panssarilaivoja rakennettiin vielä parikymmentä vuotta, mutta miina- ja upotussota sekä maa-, meri- ja ilmavoimienkin yhteistoiminta enteili merisotataidon myöhempää pääsuuntaa. Toisessa maailmansodassa pantiin toimeen ne sotatoimet, joita oli harjoiteltu tai aiottu ensimmäisessä suursodassa: Venäjän rannikoiden saarto, Suomenlahden sulkua, Itämeren hallinta, malmikuljetukset Ruotsista, tukikohdat Baltiassa, Ahvenanmaalla ja Suomen rannikoilla. Ensimmäisellä kierroksella haaveeksi jäänyt toiminta sekä Ranskan tukikohdista että Suomen ja Norjan kautta Jäämeren rannikoilta käsin toteutui toisella yrityksellä, vaikka se silloinkaan ei riittänyt nujertamaan Englantia, ei murtamaan saartoa eikä katkaisemaan lännen yhteyksiä Venäjälle. Tutkimisen arvoista voisi olla, johtuivatko samantapaiset piirteet vain siitä, että maantiede oli ennallaan, vai missä määrin tällöin muisteltiin ensimmäisen maailmansodan kokemuksia, tai kenties silloiset kapteenit olivat toisessa sodassa amiraaleina.

453. Scheer, Deutschlands Hochseeflotte im Weltkrieg s. 496—498; Brüninghans, Die politische ... s. 83.

454. Brüninghans, Die politische ... s. 81.

Tutkimuksen perusta

Yhteisö

Itämeri oli tietenkin laivaston sotatoimielementti, mutta tutkimus on ollut keskitettävä merivoimiin senkin takia että maavoimien arkistot tuhoutuivat II maailmansodan pommituksissa. Yleiseikunnasta ja päämajasta on tullut meriesikuntaan sen verran viestejä että maavoimien vaikutus sotasuunnitelmiin on tyydyttävästi nähtävissä. Saksan ulkoministeriön asiakirjoissa ei kosketeltu tässä käsiteltyä aihetta sen laajemmalti kuin olen aikaisemmissa tutkimuksissani (The Baltic Question ja The Åland Question) kertonut, joten niitä ei ole otettu paisuttamaan lähdeluetteloa. Osa Saksan sota-arkiston asiakirjoista on omassa Sota-arkistossamme jäljenteinä: asiakirjaniteitten otsikot on tässä luetteloitu verraten yksityiskohtaisesti vertailun helpottamiseksi, koska näyttää siltä että Freiburgissa on hiljakkoin muutettu niteitten numerointia.

Nykyinen tiedeyhteisö on tehnyt tutkimuksen harjoittamisen helpoksi, koska työtä ei tarvitse yrittää yksin ilman aineellista ja henkistä tukea. Suomen Akatemian tutkijana saatoin panna tämän työn alulle. Freiburgin sota-arkistossa sain tilaisuuden työskennellä Albert-Ludwig-yliopiston vierailevana dosenttina kesälukukaudella 1986, mistä kiitos professori Gottfried Schrammille sekä kotimaan puolella Tuomo Polviselle ja Seppo Zetterbergille. Dr. Wegner Militärgeschichtliches Forschungsamtista edisti työtäni monin tavoin.

Taustaksi tarpeellisia sodan edellisiä suunnitelmia selostaessani voin nojautua Lambin tukevaan joskin sekavaan tutkimukseen sekä erityisesti Suomea koskevalta osalta Olli Kaikkosen työhön.

Arvokkaita lisiä kirjallisuusluetteloon ovat antaneet Kalervo Hovi ja Ohto Manninen. Muita erikseen luettelematta tunnustan velkani kaikille muillekin edelläkävijöille, joiden teoksia on luettelossa mainittu; alaviitteissä on jonkin verran esitelty tutkimustuloksia, joihin tämä työ nojaa tai joista tässä on jatkettu eteenpäin. Freiburgin, Helsingin ja Tampereen yliopistojen kirjastoja sekä Puolustuslaitoksen keskuskirjastoa kiitän saamastani avusta.

Historioitsijan työhän ei muutenkaan käy vain omin voimin vaan lepää edeltäjien, opettajien ja kollegoitten luomalla perustalla. Lämpimät ajatukseni omistan kaikille, jotka ovat myötävaikuttaneet tämän tarinan syntyyn, eritoten Tampereen yliopiston historiatieteen laitoksen väelle hyvien neuvojen ja kannustuksen takia. Christian Krötzl suostui kääntämään yhteenvedon saksaksi. Suomen Historiallista Seuraa kiitän tutkielmani ottamisesta julkaisusarjaan.

Kuvat ovat pääasiassa Grönerin teoksesta "Die deutschen Kriegsschiffe".

Arkistolähteet

BA—MA Bundesarchiv — Militärarchiv, Freiburg i.Br.

RM 5/v Oberkommando der Marine, Admiralstab der Marine

- 125, Operationspläne, Jan 1897—Sept 1899
- 1023 Alandinseln, Januar 1914—Jan 1917
- 1034 Finland, Januar 1918—June 1919
- 1178 Englisch-französisch-russ. Beziehungen, Sept 1910—Dec 1917
- 1433 Russland. Allgemeine Nachrichten, Aug 1894—Sept 1905
- 1434 Russland. Allgemeines, Okt 1905—Sept 1908
- 1435 Russland. Allgemeines, April 08—Sept 1918
- 1436 Russland. Allgemeines, Oktober 1918—Nov 1919
- 1437 Russland. Ganz geheime Nachrichten, November 1900—Dez. 1903
- 1438 Russland. Ganz geheime Nachrichten, April 1904—Dez 1913
- 1439 Russland. Ganz geheime Nachrichten, März 1914—Sept 1914
- 1440 Russland. Ganz geheime Nachrichten, Feb 1905—Nov 1912
- 1441 Russland. Ganz geheime Nachrichten, Okt. 1912—Aug 1913
- 1442 Russland. Ganz geheime Nachrichten, Okt. 1913—July 1914
- 1457 Russland. Seetaktik und Seekriegführung, Jan 1903—Nov 1918
- 1463 Hafen von Reval und die Festung Peter der Große, April 1909—1918
- 1467 Russland, Helsingfors, Sveaborg, March 1913—March 1918
- 1612 Material zum O.P. Nov 1904—Oct 1907
- 1613 Material zum O.P. 1908
- 1614 Material zum O.P. Jan 1909—Aug 1914
- 1615 Material zum O.P. Dec 1912—Juli 1915
- 1627 Operationspläne gegen Russland, März 1894—April 1896
- 1628 Operationspläne gegen Russland, Februar 1896—Aug 1897
- 1629 Operationspläne gegen Russland in Europa, März 1903—Juni 1913
- 1630 Operationspläne gegen Russland in Europa, März 1913—Juli 1914
- 1631 Russland. März 1882—Juni 1883
- 1632 Vorarbeiten zu den Operations-Plänen gegen Russland, Dez 1892—Nov 1908
- 1633 Vorarbeiten zu den Operationsplänen gegen Russland, Nov 1908—Mai 1913
- 1634 Vorarbeiten zu den Operationsplänen gegen Russland in Europa, Mai 1913—June 1918
- 1635 Vorarbeiten in den Operationsplänen gegen Dänemark, Mai 1892—März 1902 (Sept 1918)
- 1860 Seekarten, Flusskarten, Kriegspläne, Okt 1903—March 1917
- 1861 Kriegsseekartenmappe. Kriegspläne. Okt 1904—July 1915
- 2701 Laufende Marine-Politik. Ostsee. Febr 1918—Juni 1919
- 2702 Laufende Marine-Politik. Aaland (1918)
- 2704 Laufende Marine-Politik. Ostsee u. Eismeer. Ehemals russische Schiffe. (1918)
- 2705 Laufende Marine-Politik. Marine Konvention Finnland (1918)
- 2707 Laufende Marine-Politik. Berichte des Marine-Vertreters Helsingfors
- 2752 Militärpolitische Angelegenheiten, Finnland (1918)
- 2764 Militärpolitische Angelegenheiten, Russland. Jan 1918

- 2765 Militärpolitische Angelegenheiten, Russland. Feb 1918
 2766 Militärpolitische Angelegenheiten, Russland, März 1918—Aug 1918
 2767 Militärpolitische Angelegenheiten, Russland, Mai bis Sept 1918
 2768 Militärpolitische Angelegenheiten, Russland Okt 1918—Nov 1918
 2769 Militärpolitische Angelegenheiten, Schweden (1918)
 2874 Handelskriegsrecht Deutschlands und seiner Verbündeten. Sonderverträge
 Dänemark, Holland, Argentinien, Finnland, Finnische Schifffahrt
 3597 Verträge mit den Baltenländern, Okt bis Nov 1918
 3782 Propaganda Finnland, Mai 1918—
 3916 Marinepolitik Nordstaaten, Sept bis Nov 1918
 3919 Militärpolitische Angelegenheiten. Nordstaaten. Aug bis Okt 1918
 3920 Militärpolitische Angelegenheiten. Nordstaaten. Okt 1918
 3981 Operationsangelegenheiten Ostsee. Aug—Dez 1914
 3982 O-Angelegenheiten Ostsee. Jan—Aug 1915
 3983 Ostsee. O-Angelegenheiten. Sept 1915—Jan 1918
 3984 Ostsee. O-Angelegenheiten. Febr—März 1918
 3985 Ostsee. O-Angelegenheiten. Apr 1918
 3986 Ostsee. O-Angelegenheiten. Mai—Juni 1918
 3987 Ostsee. O-Angelegenheiten. Juli—Okt 1918
 3988 Ostsee. O-Angelegenheiten. Mai—Aug 1918
 4046 Ostsee. Verschiedenes. Aug 1914—März 1918
 4064 Russland. Febr—Dez 1917
 4065 Russland. Jan—März 1918
 4066 Russland. April—Okt 1918
 4464 Oesel. Baltische Gewässer. Nov 1917—Sept 1918
 4465 Finnland. Febr—März 1918
 4466 Finnland. März—April 1918
 4467 Finnland. Mai—Juni 1918
 4468 Finnland. Juni—Sept 1918
 4469 Finnland. Aug—Sept 1918
 4648 Marine Konvention, Baltenländer, April—Sept 1918
 4649 Fortführung des Seekrieges nach Beendigung des Landkrieges, Juni—Sept
 1918
 4939 Vorarbeiten zu den Operationsplänen, April 1916—July 1917
 4940 Operationsdenkschriften des Ostseebefehlshabers für Ostseekriegführung,
 Aug 1914—März 1917
 4941 Archangelsk. März 1915—Okt 1915
 4942 Archangelsk. März 1916—Juni 1916
 4975 Nachrichten über die feindliche Flotte und Küstenbefestigungen. Tätigkeit
 engl. Seestreitkräfte i. d. Ostsee. April—Juli 1917
 4976 Nachrichten über die feindliche Flotte und Küstenbefestigungen. Juli—Okt
 1917
 4977 Nachrichten über die feindliche Flotte und Küstenbefestigungen. Okt 1917—
 Juni 1918
 4978 Nachrichten über die feindliche Flotte und Küstenbefestigungen. Juni 1918
 4979 Nachrichten über die russische Armee, einschl. allem. Kriegsvorbereitun-
 gen. Aug 1914—März 1915
 4980 Nachrichten über die russische Armee, einschl. allem. Kriegsvorbereitun-
 gen. März 1915—Juni 1916

- 4981 Nachrichten über die russ. Armee einschl. allgem. Kriegsvorbereitungen, Juni 1916—Mai 1917
- 4982 Nachrichten über die russische Armee einschl. allgemeiner Kriegsvorbereitungen, Mai—Sept 1917
- 4983 Nachrichten über die russische Armee, Sept 1917—Nov 1918
- 4990 Politik Russland, Juli 1914—März 1915
- 4991 Politik Russland, März 1915—Juni 1916
- 4992 Politik Russlands, Juni 1916—Juni 1917
- 4993 Politik Russlands, Juni 1917—Aug 1918
- 4994 Politik Russland, Angaben aus geheimer Quelle, Okt 1914—Aug 1915
- 4995 Politik Russland, Angaben aus geheimer Quelle, Sept 1915—Sept 1918
- 4996 Politik Russland. Die russische Revolution, März 1917—Juni 1917
- 4997 Politik Russland. Die russische Revolution, Juni 1917—Sept 1917
- 4998 Politik Russland. Die russische Revolution, Sept 1917—Nov 1918
- 4999 Nachrichten über Finnland. Aug 1914—Aug 1915
- 5000 Nachrichten über Finnland. Sept 1915—Juli 1917
- 5001 Nachrichten über Finnland. Juli 1917—Juli 1918
- 5102 Angaben über Bottnischen Meerbusen und finnländischen und russischen Bahnen. Nov 1914—Nov 1915
- 5103 Nachrichten über neue Bahnbauten und Bahnverbindungen in Nordrussland. Nov 1915—Sept 1916
- 5104 Angaben über den Bottn. Meerbusen und die finnländischen Bahnen.
- 5186 Archangelsk. Wissenswertes. April 1915—Okt 1915
- 5187 Wissenswertes über Archangelsk und nordrussische Küste. Okt 1915—Sept 1916
- 5188 Wissenswertes über Archangelsk. Sept 1916—Aug 1920
- 5204 Ålandsinseln. Aug 1914—Febr 1915
- 5205 Ålandsinseln. Febr 1915—April 1918
- 5206 Unternehmung gegen Mariehamn. Nov 1915—Juli 1916
- 5221 Wissenswertes über Ösel, Dagö und Moon. Sept 1917—Juni 1918
- 5225 Operationen auf dem Ostseekriegsschauplatze. Aug 1918—Juni 1919
- 5232 O-Sache. Erwägungen über ein Vorgehen Oesel, Moon und Dagö
- 6593 Erwägungen über ein Unternehmen gegen die Ålands Inseln
- 6603 Kriegsfall J (Verstärkte Bewachung der Ostsee und Sicherung der Ostsee gegen Bedrohung)
- 6628 Befestigungen i.d. Ostsee und Nordsee
- 6639 Murman-Küste
- 6691 Die Eroberung der Baltischen Inseln

Kirjallisuus

Aaltonen, M.

Muistelmia merivoimien henkilöstön koulutuksen ensi vaiheista ja miinanraivauksesta Itämerellä v. 1918. (Suomi merellä 3/1953, s. 80—83).

Adams, Charles E.

Der Wiederaufstieg der russischen Kriegsmarine in den Jahren 1905—1914. (Marine Rundschau 1/1964).

- Agar, Captain Augustus
 Baltic Episode; A Classic of Secret Service in Russian Waters. London 1963.
- Ainamo, Erkki, komentajakapt. evp.
 Laivastomme alkuvaiheita. (Suomi merellä 1/1956, s. 26—30).
- Andersson, Otto
 Huru Sveaborgs kanoner oskadliggjordes 1918. (Sällskap för Svensk Litteratur i Finland 430, 1969, s. 128—166).
- Andolenko, S.
 Histoire de l'armée russe. Paris 1967.
- Apunen, Osmo,
 Suomi keisarillisen Saksan politiikassa 1914—1915. Mit einer deutschen Zusammenfassung: Finnland in der deutschen Politik der Jahre 1914—1915. Helsinki 1968.
- Apunen, Osmo
 Rajamaasta tasavallaksi. (Suomen historia VII, s. 45—407). Helsinki 1987.
- Arimo, R.
 Saksalaisten suunnitelmat Itä-Karjalan ja Pietarin suhteen vuonna 1918. (Tiede ja Ase 41/1983).
- Aronson, Theo
 Crowns in Conflict. The Triumph and the Tragedy of European Monarchy 1910—1918. London 1986.
- Arvola, Kaija
 Saksan sekaantuminen Suomen kansalaisuutaan. (s. 279—287), Kommunisti 1970).
- Aspelmeier, Dieter
 Deutschland und Finnland während der beiden Weltkriege. (Schriften aus dem Finnland-Institut in Köln 7). Hamburg-Volksdorf 1967.
- Assman, Kurt
 Deutsche Seestrategie in zwei Weltkriegen (Die Wehrmacht im Kampf 12). Heidelberg 1957.
- Assman, Kurt
 Zur Frage des Flotteneinsatzes im Kriegsjahr 1914. (Wissen und Wehr 1935).
- Balfour, Michael
 The Kaiser and His Times. Penguin 1975 (1964).
- Bald, Detlef
 Zum Kriegsbild der militärischen Führung im Kaiserreich. (Bereit zum Krieg, s. 146—160).
- Die baltischen Provinzen Russlands zwischen den Revolution von 1905 und 1917. Hrsg., Andrew Ezergailis & Gert von Pistohlkors. (Quellen und Studien zur baltische Geschichte 4.) Köln—Wien 1982.
- Bariety, Jacques
 L'Allemagne et les problèmes de la paix pendant la première guerre mondiale. (Revue Historique 233/1965, s. 369—392).
- Basker, Werner
 Deutschlands Annexionspolitik in Polen und Baltikum 1914—1918. (Veröffentlichungen des Instituts für Geschichte der Völker der UdSSR an den Martin-Luther-Universität Halle—Württemberg, Reihe B Bd 3). Berlin 1962.
- Bastian, M.v.
 Der Ostseekrieg (Der Große Krieg 1914/1918, IV s. 133—193). Leipzig 1922.

- Bastian M.v.
Die Marine im Befreiungskampf Finnlands. (Unsere Marine im Weltkrieg 1914—1918, hrsg. Eberhard von Mantey, Berlin 1929, s. 197—206).
- Bastian, komentajakapteeni
Keisarillisen Saksan laivaston osanotto Suomen vapaussotaan. (Suomen vapaussota VII, s. 62—110).
- Bastian, Amiraali H.
Kaksikymmentäviisi vuotta sitten. (Ensimmäiset aseveljemme, s. 20—29).
- Baumgart, Winfried
Deutsche Ostpolitik 1918. Von Brest-Litowsk bis zum Ende des Ersten Weltkrieges. München—Wien—Oldenburg 1967.
- Baumgart, Winfried
Unternehmen "Schlußstein". (Wehrwissenschaftliche Rundschau, 2/1969 s. 112—113, 3/1969 s. 172—176, 5/1969 s. 285—291, 6/1969 s. 331—355).
- Behncke, Vizeadmiral z.D.
Unsere Marine im Weltkriege und ihr Zusammenbruch. Berlin—Leipzig 1919.
- Behnen, Michael
Rüstung—Bündnis—Sicherheit. Dreibund und Informelle Imperialismus 1900—1908. (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom, Bd 60). Tübingen 1985.
- Bennett, Geoffrey
Cowans's War. The Story of British Naval Operations in the Baltic, 1918—1920. London 1964.
- Bennett, G.
Naval Battles of the First World War. Batsford 1968.
- Bereit zum Krieg. Kriegsmentalität im wilhelminischen Deutschland 1890—1914. Beiträge zur historischen Friedensforschung. Hrsg. Jost Döffler & Karl Holl. Göttingen 1986.
- Berghahn, Volker R.
Der Tirpitz-Plan. Genesis und Verfall einer innenpolitischen Krisenstrategie unter Wilhelm II. Düsseldorf 1971.
- Berghahn, Volker R.
Rüstung und Machtpolitik. Zur Anatomie des "Kalten Krieges" vor 1914. (Mannheimer Schriften zur Politik und Zeitgeschichte 5). Düsseldorf 1973.
- Berghahn, Volker R.
Modern Germany. Society, economy and politics in the twentieth century. Cambridge 1983.
- Berghahn, Volker R. & Deist, Wilhelm
Kaiserliche Marine und Kriegsausbruch 1914. Neue Dokumente zur Juli-Krise. (Militärgeschichtliche Mitteilungen 1/1970).
- Bernhardi, Friedrich v.
Deutschland und der nächste Krieg. Sechste Auflage unter Berücksichtigung der veränderten militärischen und politischen Verhältnisse neu bearbeitet. Stuttgart und Berlin 1916.
- Beskrovnyî, L. G.
Russkaja armija i flot v XIX veke. Voенно-ekonomičeskaja potencial Rossii. Moskva 1973.
- Beskrovnyî, L. G.
Proizvodstvo voорuženija i boepripasov dlja armii v Rossii v period imperi-

- alizma, 1898—1917 gg. (Istoričeskie zapiski 99/1977).
- Beskrovnyĭ, L. G.
Armija i flot Rossii v načale XX v. Očerki voenno-ekonomičeskogo potentsiala. Moskva 1986.
- Beyer, Dr.jur. Franz
Das deutsche Einschreiten in Finnland 1918 als völkerrechtmäßige Intervention. (Schriften des Instituts für Finnlandkunde der Universität Greifswald, Neue Reihe I). Braunschweig—Berlin—Hamburg 1928.
- Beyer, Frantz
Flander—Skagerrak—Murman. (Marine-Offiziersverband 15.VI 1931).
- Bittorf, Wilhelm
Die Skagerrakschlacht und die deutsch-britische Flottenrivalität — ein Lehrstück des Wettrüstens. (Der Spiegel 23/1986).
- Björklund, E.,
Det ryska anfallsföretaget mot Sverige år 1914. Nya dokument om det kritiska läget under de första augustidagarna. (Svensk Tidskrift 1936, s. 231—255).
- Björkstén, S. R.
Ahvenanmaan linnoittamattomuudesta ja puolueettomuudesta. (Rannikkotyktistön vuosikirja 1935, s. 37—48)
- Black, Cyril E.
The Pattern of Russian Objectives. (Russian Foreign Policy, Ed. Ivo J. Lederer).
- Blackbourn, David and Eley, Geoff
The Peculiarities of German History. Bourgeois Society and Politics in Nineteenth-Century Germany. Oxford 1984.
- Bond, Brian
War and Society in Europe, 1870—1970. (Fontana History of European War and Society). Fontana Paperbacks 1984.
- Bonnin, Georges
Les Bolcheviques et l'argent allemand pendant la première guerre mondiale. (Revue Historique 233/1965, s. 101—126).
- Bonwetsch, Bernd
Kriegsallianz und Wirtschaftsinteressen. Russland in den Wirtschaftsplänen Englands und Frankreichs 1914—1917. (Studien zur modernen Geschichte 19). Düsseldorf 1973.
- Bradley, John
Allied Intervention in Russia 1917—1920. London 1968.
- Bradley, John F. N.
Civil War in Russia 1917—1920. London & Sydney 1975.
- Branner, Hans
Småstat mellem stormagt: Beslut om mineutlægning august 1914. (Dansk udenrigspolitisk instituts skrifter 5). Århus 1972.
- Branner, Hans
Östersöen og de danske stræder i engelsk krigsplaning 1904—14. (Historie: Jyske samlinger, Ny række 9). 1972.
- Breyer, Siegfried
Stellungnahme zu Çzisnik. (Marine Rundschau 4/1971, s. 255—256).
- Bruch, Rüdiger von
Krieg und Frieden. Zum Frage der Militarisierung deutscher Hochschullehrer

- und Universitäten im späten Kaiserreich. (Bereit zum Krieg s. 79—98).
- Brunswick, Henri
Empires et imperialismes. (Revue historique 234/1965, s. 111—122).
- Brück, August v.
Vorgesichte der Hilfsexpedition nach Finnland. (Deutsch-finnische Brücke 1/1929).
- Brüninghans, Konteradmiral a.D.
Die politische Zersetzung und die Tragödie der deutschen Flotte. Dargestellt unter Benutzung amtlichen Aktenmaterials. Berlin 1926.
- Bushnell, John
Peasants in uniform; the tsarist army as a peasant society. (Journal of Social History 4/1980).
- Bushnell, John
The Tsarist Officer Corps, 1881—1914: Customs, Duties, Inefficiency. (American Historical Review, Oct. 1981).
- Canis, Konrad
Bismarck und Waldersee. Die Aussenpolitischen Krisenerscheinungen und das Verhalten des Generalstabes 1882 bis 1890. Berlin 1980.
- Carlgren, W. M.
Neutralität oder Allianz. Deutschlands Beziehungen zu Schweden in den Anfangsjahren des Ersten Weltkrieges. (Stockholm Studies in History 6). Uppsala 1962.
- Carlowitz-Mayer
Einteilung und Dislokation der Russischen Armee und Flotte nebst Übersichten über die Kriegsformationen und Kriegsetats und eine Eisenbahnskizze. Berlin 1914.
- Carlsson, Sten
Tiden efter 1718 (Sten Carlsson/Jerker Rosén, Svensk historia II). Stockholm 1961.
- Cecil, Lamar
Alber Ballin. Business and Politics in Imperial Germany, 1888—1918. Princeton, N. J. 1967.
- Childers, Erskine
The Riddle of the Sands. A Record of Secret Service Recently Achieved. London 1977 (repr. 1903.)
- Churchill, Stacy
Itä-Karjalan itsehallintokysymys Suomen ja Neuvosto-Venäjäns välisissä suhteissa 1917—1922. Suom. Katariina Churchill. Porvoo 1970.
- Claussen, Carl August
Seepolitik und Seestrategie in der Seekriegsgeschichte der Ostsee. (Marine Rundschau April 1927, s. 154—167)
- Clemmesen, Michael H.
Jyllands landforsvar fra 1901 til 1940. København 1982.
- Clickering, Roger
Die Alldeutschen erwarten den Krieg. (Bereit zum Krieg, s. 20—32).
- Connolly, Violet
The "Nationalities Question" in the Last Years of Tsardom. (Russia Enters the Twentieth ...).

- Craig, Gordon A.
The Politics of the Prussian Army 1640—1945. Oxford 1955.
- Craig, Gordon A.
Germany 1866—1945. Oxford 1981.
- Crutwell, C. R. M. F.
A History of the Great War 1914—1918. London 1982 (1934).
- Çziznik, Ulrich
Die Unruhen in der Marine 1917/18. (Marine Rundschau 11/1970, s. 641—664).
- Deist, Wilhelm
Die Armee in Staat und Gesellschaft 1890—1914. (Das Kaiserliche Deutschland; Politik und Gesellschaft 1870—1918. Düsseldorf 1970).
- Deist, Wilhelm
Die Unruhen in der Marine 1917/18. (Marine Rundschau 6/1971, s. 325—343).
- Deist, Wilhelm
Reichsmarineamt und Flottenverein 1903—1906. (Marine und Marinepolitik ... s. 116—145).
- Deist, Wilhelm
Kaiser Wilhelm II in the context of his military and naval entourage. (Kaiser ... s. 169—192).
- Demeter, Karl
The German Officer Corps in Society and State 1650—1945. London 1965.
- Dobers, Ulf
Die deutsch-dänischen politischen Beziehungen im Spätsommer 1914. Hamburg 1972.
- Donner, Peter
Operationen gegen einen überlegenen Gegner zur See. (Marine Rundschau Februar 1935 s. 65—73).
- Droz, Jacques
Les causes de la Première Guerre mondiale. Essai d'historiographie. Paris 1973.
- Düding, Dieter
Die Kriegsvereine im wilhelminischen Reich und ihr Beitrag zur Militarisierung der deutschen Gesellschaft. (Bereit zum Krieg s. 99—121).
- Düffler, Jost
Dispositionen zum Krieg im wilhelminischen Deutschland. (Bereit zum Krieg, s. 9—19).
- Ekman, Per-Olof
Meririntama. Merisotatapahtumat Itämeren pohjoisosissa 1941—1944. Suom. Jorma Haapakylä. Porvoo—Helsinki—Juva 1983 (1981).
- Ekman, Per Olof
Havsvargar. Ubåtar och ubåtskrig i Östersjön. Jakobstad 1983.
- Eley, Geoff
The Wilhelmine Right: How it Changed. (Society ... s. 112—135).
- Eley, Geoff
Reshaping the German Right. Radical Nationalism and Political Change after Bismarck. New Haven and London 1980.
- Eley ks. myös Blackbourn
- Emeljanoff, Nikolaj
Rysslands framträngande till Atlanten och the Rysk-Svenska relationernas framtid. Svar på "ett varningsord" af Sven Hedin. Helsingfors 1915.

- Emeljanoff, N. B.
 Existerar den "Ryska faran"? Stockholm 1916.
- Emec, V. A.
 O roli russkoi armii v pervoi mirovoi voine 1914—1917 gg. (Istoričeskie zapiski 77/1965, s. 57—84).
- Emec, V. A.
 Očerki vnešnei politiki Rossii v period mirovoi voiny. Moskva 1977.
- Enkiö, Kommodori Sulo
 Laivaston synty ja kehitys 1918—1939. (Suomen laivasto I, s. 59—222). Helsinki 1968.
- Ensimmäiset aseveljemme. Saksalaiset Suomen vapaussodassa 1918. Koonnut Kauko Rekola. Tampere 1943.
- Epstein, Klaus
 Gerhart Ritter and the First World War. (Journal of Contemporary History 3/1966).
- Eskola, Seikko
 Suomen kysymys ja Ruotsin mielipide. Ensimmäisen maailmansodan puhkeamisesta Venäjän maaliskuun vallankumoukseen. With an English Summary. Helsinki 1965.
- Evgenin, I. N.
 Finljandija vo vremja voiny. Gel'singfors 1915.
- Fernis, Hansgeorg
 Die Flottenovellen in Reichstag 1906—1912. Stuttgart 1934.
- Farrar Jr., L. L.
 Arrogance and Anxiety. The Ambivalence of German Power, 1848—1914. Iowa City 1981.
- Fischer, Fritz
 Deutsche Kriegsziele, Revolutionierung und Separatfrieden im Osten, 1914 bis 1918. (Historische Zeitschrift 188/1959).
- Fischer, Fritz
 Griff nach der Weltmacht. Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschlands 1914—1918. Düsseldorf 1964.
- Fischer, Fritz
 Krieg der Illusionen. Düsseldorf 1969.
- Fischer, Fritz
 Bündnis der Eliten; zur Kontinuität der Machtstrukturen in Deutschland 1871—1945. Düsseldorf 1979.
- Flot v Pervoi Mirovoi Voine
 Red. N. B. Pavlovič. V 2 tomah. T 1; Deistvija russkogo flota. (Voennoe Izdat. Ministr. Oborony SSSR). Moskva 1964.
- Fol, Jean-Jacques
 Accession de la Finlande a l'indépendance 1917—1919, I—II, Lille-Paris 1977.
- Foerster, Wolfgang
 Der Feldherr Ludendorff im Unglück. Eine Studie über seine seelische Haltung in der Endphase des ersten Weltkrieges. Wiesbaden 1952.
- Forstmeier, Friedrich
 Der Tirpitzsche Flottenbau im Urteil der Historiker. (Marine und Marinepolitik ... s. 34—53).

- Forstmeier, Friedrich
Deutsche Invasionspläne gegen die USA um 1900. (Marine Rundschau 6/1971, s. 344—351).
- Forstner, Georg-Günther
Krieg in der Ostsee. Rastatt 1938.
- Franz, Gunter
Russlands Eintritt in den Weltkrieg. Der Ausbau der russischen Wehrmacht und ihr Einsatz bei Kriegsausbruch. Mit Genehmigung des Reichsarchivs und unter Benutzung amtlicher Quellen. Berlin 1924.
- Freiman, K., Viron rannikkotyöstön komentaja, eversti
Pietari Suuren merilinnoitus, erittäinkin sen meririntama v. 1909—1913 suunnitelmien mukaan. (Rannikkotyöstön vuosikirja 1939, s. 74—98).
- Frolov, Ju.P.
Fevral'-oktjabr 1917 goda na Baltiiskom fronte i v Finljandii. (Skdandinavskii sbornik 5/1962, s. 163—173).
- Fält, Olavi K.
Japanin tiedustelupalvelun ja suomalaisten aktivistien yhteistyö Venäjän—Japanin sodan aikana. (Historiallinen Aikakauskirja 1/1976).
- Förster, Stig
Alter und neuer Militarismus im Kaiserreich. Heeresrüstungspolitik und Dispositionen zum Krieg zwischen Status quo-Sicherung und imperialistischer Expansion, 1890—1913. (Bereit zum Krieg, s. 122—145).
- Gallén, Jarl
La Finlande militaire au temps du Grand Duché 1809—1917. (Revue Internationale d'Histoire Militaire, édition finlandaise. Helsinki 1961).
- Geiss, Immanuel
Das Deutsche Reich und die Vorgeschichte des ersten Weltkrieges. (Serie Piper). München 1985.
- Geiss, Immanuel
Das Deutsche Reich und der Erste Weltkrieg (Serie Piper). München 1985.
- Gemzell, Carl-Axel
Organization, Conflict, and Innovation. A Study of German Naval Strategic Planning, 1888—1940 (Lund Studies in International History 4). Lund 1973.
- Gemzell, Carl Axel
Lucius, Wallenberg och Ryssland. Storfinans och politik under Första världskriget. (Aktuell och historiskt 1976 s. 83—122). Stockholm 1976.
- The German Military in the Age of Total War
Ed. Wilhelm Deist. Leamington, Spa. 1985.
- Geyer, Dietrich
Der russische Imperialismus. Studien über den Zusammenhang von innerer und auswärtiger Politik 1860—1914. (Kritische Studien zu Geschichtswissenschaft Bd 27). Göttingen 1977.
- Gihl, Torsten
Den svenska utrikespolitikens historia 4 (1914—1919). Stockholm 1951.
- Gladisch, Walter
Entscheidungsschlacht oder Kreuzerkrieg. (Wissen und Wehr 1939).
- Golovine, Nicholas
The Russian Army in the World War. New Haven 1931.

- Goltz, General Graf Rüdiger von
 Meine Sendung in Finnland und in Baltikum. Leipzig 1920.
- Goltz, Kenraalimajuri kreivi von der
 Saksan aseellinen apu; yleiskatsaus. (Suomen vapaussota VII, s. 5—36).
- Goltz, Rüdiger von der
 Als politischer General im Osten/Finnland und Baltikum/ 1918 und 1919. 2
 völlig neubearb. Aufl. Leipzig 1936.
- Gorškov, Sergei G.
 Red Star rising at sea. Transl. by Theodore A. Nedy jr. from a series of articles
 originally publ. in Morskoi Sbornik 1972—73. (Navies in war and in peace).
 Annapolis, Md. 1974.
- Graf, Daniel W.
 Military Rule Behind the Russian Front, 1914—1917. The Political Ramificati-
 ons. Jahrbücher für Geschichte Osteuropas NF 22/1972, s. 390—411.
- Graf, H
 La marine russe dans la guerre et dans la révolution 1914—1918. Paris 1928.
- Gregerer, René
 Die russische Flotte im ersten Weltkrieg 1914—1917. München 1970.
- Greschat, Martin
 Krieg und Kriegsbereitschaft im deutschen Protestantismus. (Bereit zum Krieg,
 s. 33—55).
- Gröner, Erich
 Die deutschen Kriegsschiffe 1815—1945, I—II. München 1966—68.
- Haller, Johannes
 Deutschlands Stellung an der Ostsee. Berlin 1918.
- Hannula, Erkki
 Ahvenanmaan asema maailmansodassa. (Rannikkotykiöstön vuosikirja 1935, s.
 21—36).
- Hannula, J. O.
 Maailmansodan historia I—II. Helsinki 1935.
- Hannula, J. O.
 Venäläisten tiedot jääkäriilikkeestä. (Sotilasaikakauslehti 1939, s. 637—655).
- Hannula, J. O.
 Suomen Vapaussodan historia. Viides painos, tarkistanut ja alkulauseen kirjoit-
 tanut Arvi Korhonen. Porvoo—Helsinki 1956.
- Harmaja, Leo
 Maailmansodan vaikutus Suomen taloudelliseen kehitykseen. (Kansantaloudel-
 lisiä tutkimuksia X). Porvoo—Helsinki.
- Hedin, Sven
 Ett varningsord. Stockholm 1915.
- Heglett, Sir Arthur
 The Submarine and Sea Power. London 1967.
- Heichen, Walter
 Hindenburgin lippujen alla. Kertomus Venäjän sotänäyttämöltä. Helsinki 1917.
- Helfferich, Karl
 Der Weltkrieg, T.III. Vom Eingreifen Amerikas bis zum Zusammenbruch. Ber-
 lin 1919.
- Henke, Carl & Liesner, Gerhad
 Um Finnlands Freiheit (Unter dem Stahlhelm 4/1932).

- Hertling, Karl Graf von
Ein Jahr in der Reichskanzlei. Erinnerungen an die Kanzlerschaft meines Vaters. Freiburg i.Br. 1919.
- Herwig, Holger H.
Zur Soziologie des kaiserlichen Seeoffizierkorps vor 1914. (Marine und Marinepolitik ... s. 73—88).
- Herwig, Holger H. & Trash, David F.
Naval Operations Plans between Germany and the United States of America 1898—1913. (Militärgeschichtliche Mitteilungen 2/1970).
- Herwig, Holger H.
The German Naval Officer Corps. A Social and Political History, 1890—1918. Oxford 1973.
- Herwig, Holger H.
"Luxury Fleet". The Imperial German Navy 1888—1918. London 1980.
- Hildebrand, Hans H; Röhr, Albert; Steinmetz, Hans-Otto
Die Deutschen Kriegsschiffe-Biographien — ein Spiegel der Marinegeschichte von 1815 bis zur Gegenwart I—VII.
- Hillgruber, Andreas
Die deutsch-russischen politischen Beziehungen 1887—1914. (Deutschland und Russland im Zeitalter des Kapitalismus 1861—1914, s. 207—220). Wiesbaden 1977.
- Hillgruber, Andreas
Die Gescheiterte Großmacht. Eine Skizze des Deutschen Reiches 1871—1945. (Droste Taschenbücher). Düsseldorf 1984.
- Hindenburg, Sotamarsalkka von
Elämäni. Porvoo 1920.
- Hjelt, Edv.
Från händelserika år I—II. 1919—1920.
- Hjelt, Edv.
Finsk-svensk och finsk-tysk politik under krigsåren. 1920.
- Hobsbawm, E. J.
Industry and Empire (The Pelican Economic History of Britain Vol. 3). 1981 (1968).
- Hoffman
Die Aufzeichnungen des Generalmajors Max Hoffman. Hrsg. Karl Friedrich Nowak, I—II. Berlin 1929.
- Holodkovskii, V. M.
Revolucija 1918 goda v Finljandii i germanskaja intervencija. Akademija Nauk SSSR, Institut Istorii. Moskva 1967.
- Holodkovski, Viktor
Suomi ja Neuvosto-Venäjä 1918—1920. Helsinki 1978.
- Hopmann, Admiral
Das Logbuch eines deutschen Seeoffiziers. Berlin 1924.
- Hopmann, Admiral
Das Kriegstagebuch eines deutschen Seeoffiziers. Berlin 1925.
- Hough, R.
The Pursuit of Admiral von Spee. London 1969.
- Howard, Michael
The Continental Commitment. The Dilemma of British Defence Policy in the

- Era of Two World Wars. Penguin books 1974 (1972).
- Howard, Michael
War in European History. Oxford 1976.
- Hoyt, E. P.
The Last Cruise of the Emden. London 1969.
- Hubatsch, Walter
Die Ära Tirpitz. Studien zur deutschen Marinepolitik 1890—1918 (Göttinger Bausteine zur Geschichtswissenschaft 21). Göttingen 1955.
- Hubatsch, Walter
Der deutsche Anteil an der Selbständigkeit Finnlands (Unruhe des Nordens).
- Hubatsch, Walter
Finnland in der deutschen Ostseepolitik 1914/18 (Unruhe des Nordens. Studien zur Deutsch-skandinavischen Geschichte. Göttingen 1956).
- Hubatsch, Walter
Der Admiralstab und die obersten Marinebehörden in Deutschland 1848—1945. Frankfurt am Main 1958.
- Hubatsch, Walter
Das Kriegstagebuch der Ostseedivision 1918 (Turun Historiallisen yhdistyksen julkaisuja 31, s. 321—337). Vammala 1976.
- Husung, Hans-Gerhard
Arbeitschaft und Arbeiterbewegung im Ersten Weltkrieg: neue Forschungen über Deutschland und England. (Arbeiter und Arbeiterbewegung im Vergleich: Berichte zur internationalen Forschung. Hrsg. von Klaus Tenfelde. Historische Zeitschrift — Sonderhefte, Band 15, München 1986, s. 611—664).
- Hülßen, Ernst von
Die deutsche Mitarbeit an Finnlands Freiheit. (Zeitschrift für Politik 1925, s. 263—273).
- Hülßen, Ernst v.
Rückblick auf die vorgeschichte des deutschen Finnlandfeldzuges 1918. (Deutsch-Finnische Brücke 1/1928).
- Hülßen, Ernst von
Neuvotteluja ja toimenpiteitä Saksassa. (Suomen vapaussota VII, s. 37—61).
- Hyvärinen, Kapteeni, valtiotieteen tohtori K.
Suomen rannikon puolustaminen ennen itsenäisyyden saavuttamista. (Suomen rannikkotyöstö 1918—1958, s. 11—35).
- Iggers, George G.
The German Conception of History. The National Tradition of Historical Thought from Herder to the Present. Middleton 1969.
- Illustrierter Deutscher Flotten-Kalender für 1908, 8. Jahrgang.
Hrsg. M. Plüddemann. Minden in Westfalen 1907.
- Innola, Erkki
Kilpisjärven räjäytys 6.7.1916. (Parole 1/1958, s. 8—10).
- Innola, Erkki
Kilpisjärven pamaus. (Rajamme vartijat 4/1962, s. 22—23, 29).
- Isakson, Martin
Ryska positionen Ålandskaja. En översikt av Ålands militära historia åren 1906—1918. Ekenäs 1983.
- Jackson, J. Hampden
German Intervention in Finland, 1918. (The Slavonic Review 18/1939, s. 93—101).

- Janßen, Karl-Heinz
Macht und Verblendung. Kriegszielpolitik der deutschen Bundesstaaten 1914—1918. Göttingen 1963.
- Janßen, Karl-Heinz
Der Kanzler und der General. Die Führungskrise um Bethmann Hollweg und Falkenhayn 1914—1916. Göttingen 1967.
- Jane's Fighting Ships 1906/7
A Reprint of the 1906/7 Edition of Fighting Ships, edited by Fred T. Jane. Whitstable 1970.
- Jelavich, Barbara
St.Petersburg and Moscow. Tsarist and Soviet foreign policy, 1814—1974. Bloomington and London 1974.
- Joll, James
Europe Since 1870. An International History. Penguin Books 1983 (1973).
- Joll, James
The Foundations of German Foreign Policy. (History, vol. 62, 205/1977, s. 253—258).
- Jäger, Wolfgang
Historische Forschung und politische Kultur in Deutschland. Die Debatte 1914—1980 über den Ausbruch des ersten Weltkrieges. (Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft, Bd 61). Göttingen 1984.
- Jääkäriiliike
Jääkäriiikeseminaarista 17.—18.6.1983 toimittanut Antero Auranen. (Etelä-Pohjanmaan kesäyliopiston julkaisusarja 9/1984). Seinäjoki 1984.
- Jääskeläinen, Mauno
Itä-Karjalan kysymys. Kansallisen laajennusohjelman synty ja toteuttamisyritykset Suomen ulkopoliitikassa vuosina 1918—1921. Porvoo 1961.
- Kaarsted, Tage
Storbritannien og Danmark 1914—1920. (Odense University Studies in History and Social Sciences 17). Odense 1974.
- Kaikkonen, Olli
Deutschland und die Expansionspolitik der USA in den neunzig Jahren des 19. Jahrhunderts. (Studia Historica Jyväskyläensis 20). Jyväskylä 1980.
- Kaikkonen, Olli
Die Pläne der deutschen Flotte in Richtung Finnland in den Jahren 1871—1914, suom.: Saksan laivastosuunnitelmat Suomen suunnalla vuosina 1871—1914. (Oikeutta ja historiaa; Heikki Ylikankaan 50-vuotisjuhlakirja. Porvoo—Helsinki—Juva 1987, s. 68—88).
- Kaiser Wilhelm II. New Interpretations. The Corfu Papers.
Edited by John C. G. Röhl and Nicolaus Sombart. Cambridge 1982.
- Das Kaiserliche Deutschland
Hrsg. Michael Stürmer. Düsseldorf 1970.
- Kaiserliche Marine und Kriegsausbruch 1914: Neue Dokumente zur Juli-Krise. (Militärgeschichtliche Mitteilungen 1/1970, s. 37—58).
- Karilas, Tauno
Sotaluotsin salaisuus. Helsinki 1937.
- Kaulisch, Baldur
Alfred von Tirpitz und die imperialistische deutsche Flottenrüstung. Eine politische Biographie. Berlin 1982.

- Kauppinen, L.
 V:n 1918 merikadetit. (Navigator 1957, s. 302—303).
- Kehr, Eckart
 Schlachtflottbau und Parteipolitik 1894—1901. Versuch eines Querschnitts durch die innenpolitischen, sozialen und ideologischen Voraussetzungen des deutschen Imperialismus (Historische Studien 197). Berlin 1930.
- Kehr, Eckart
 Der Primat der Innenpolitik. Gesammelte Aufsätze zur preussisch-deutscher Sozialgeschichte im 19. und 20. Jahrhundert Hrsg. Hans-Ulrich Wehler (Veröffentlichungen der historischen Kommission zu Berlin beim Friedrich-Meinecke-Institut der Freien Universität Berlin, Band 12). Berlin 1965.
- Kemiläinen, Aira
 Auffassungen über die Sendung des deutschen Volkes um die Wende des 18. und 19. Jahrhunderts. (Suomalaisen Tiedeakatemia toimituksia B 101). Helsinki 1952.
- Kemp, Lieutenant-Commander P.
 Balance of Naval Power, August 1914. (Warships of the First World War, Purnell's History of the World Wars).
- Kennan, George F.
 The Decline of Bismarck's European Order. Franco-Russian Relations 1875—1890. Princeton 1979.
- Kennedy, Paul
 The Kaiser and German Weltpolitik; reflexions on Wilhelms II's place in the making of German Policy. (Kaiser ... s. 143—168).
- Kennedy, Paul
 Maritime Strategieprobleme der deutsch-englischen Flottenrivalität. (Marine und Marinepolitik ... s. 178—210).
- Kennedy, Paul
 The Rise of the Anglo-German Antagonism 1860—1914. London 1980.
- Kerkkonen, Martti
 Suomen sortovuodet kansainvälisestä näkökulmasta. Näkökohtia ja poimintoja. (Historiallinen Aikakauskirja 2/1965).
- Keynäs, W.
 Vienan ja Anuksen kansallinen herääminen. (Karjalan kirja, toim. Iivo Härkönen, 2. uud. pain.) Porvoo 1932.
- Ketola, Eino
 Kansalliseen kansanvaltaan. Suomen itsenäisyys, sosialidemokratit ja Venäjän vallankumous 1917. Helsinki 1987.
- Kiep, Leisler
 Saksan laivaston toiminta Suomen vapaussodassa keväällä 1918. Porvoo 1923.
- Kiep, Valtioneuvos, tri. Leisler
 Eckerön ja Hangon sopimukset. (Ensimmäiset aseveljemme s. 30—39).
- Kiernan, V. G.
 European Empires from Conquest to Collapse, 1815—1960. Fontana Books 1982.
- Kirby, D.
 Suomen ja Venäjän vallankumouksellinen liike 1905—1916. (Historiallinen Aikakauskirja 2/1970).

- Kirby, D. G.
Finland and Russia 1808—1920. From Autonomy to Independence. A Selection of Documents. Ed. & transl. by D. G. Kirby. London 1975.
- Kirby, D. G.
Finland in the Twentieth Century. London 1984.
- Kitchen, Martin
The German Officer Corps, 1890—1914. Oxford 1968.
- Kitchen, Martin
The Silent Dictatorship. The Politics of the German High Command under Hindenburg and Ludendorff 1916—1918. New York 1976.
- Klink, Ernst
Untersuchungen zum finnisch-schwedischen Streit um die Ålandsinseln 1917—1921. (Phil. Diss Tübingen 1957, MS in UB Freiburg).
- Koblik, Steven
Sweden; The Neutral Victor. Sweden and the Western Powers 1917—1918. A study of Anglo-American—Swedish relations. Lund 1972.
- Kočakov, B. M.
Social'nyi sostav soldat carskoi armii v period imperializma. alizma v Rossii, s. 347—370 Moskva-Leningrad 1959).
- Kohn, Hans
The Idea of Nationalism. A Study of Its Origins and Background. New York 1946.
- Kornilov, G. D.
Russko-finljandskie tamožennye otnošenija v konce XIX-načale XX v. Leningrad 1971.
- Kraft, Heinz
Staatsräson und Kriegführung im kaiserlichen Deutschland 1914—1916. Der Gegensatz zwischen dem Generalstabschef von Falkenhayn und dem Oberbefehlshaber Ost im Rahmen des Bündniskrieges der Mittelmächte. Göttingen 1980.
- Der Krieg zur See 1914—1918.
Herausgegeben in Verbindung mit dem Bundesarchiv/Militärarchiv von Arbeitskreis für Wehrforschung
Der Krieg in der Nordsee 1—7 (1—6, 7)
Der Krieg in der Ostsee 1—3 (1—2: Berlin 1921, 1929, bearbeitet von Rudolf Firle & Heinrich Rollmann; 3: Frankfurt am Main 1964)
Der Kreuzerkrieg in den ausländischen Gewässern 1—3
Der Handelskrieg mit U-Booten 1—4 (1—3,4)
Der Krieg in den türkischen Gewässern
Die Kämpfe der kaiserlichen Marine in den deutschen Kolonien
Die Überwasserstreitkräfte und ihre Technik
- Kriegler, Folkert
Deutsch-dänische Beziehungen 1901—1914. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät der Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Bonn. Bonn 1974.
- Krojakov, N. S.
K istorii "ledovogo pohoda" Baltijskogo flota v 1918 g. (Istoričeskie zapiski 1952, s. 3—48).

Kruck, Alfred

Geschichte des Alldeutschen Verbandes (Veröffentlichungen des Instituts für europäische Geschichte Mainz, Bd. 3) Wiesbaden 1954.

Kurko, Kaarlo

Sotatoimet Pietarin valloittamiseksi 1918—19. Porvoo—Helsinki 1942.

Kuropatkin, General

Memorien: Die Lehren des Russisch-Japanischen Krieges. Berlin 1909.

Kuropatkin, A. N.

Zadači russkoi armii. Rossija dlja russkih. S.Peterburg 1910.

Kuurinmaa, A.

Muistelmia Inon eli RT 2:n IV:n patteriston muodostamisesta sekä niihin läheisesti liittyvistä tapahtumista. (Rannikkotyöstön vuosikirja 1935).

Kuussaari, E.

Taistelu Petsamosta. (Heimosodat 1918—1922, I; Puolustusministeriön Sotahistoriallisen toimiston julkaisuja V) Helsinki 1939.

Kääntönen, Matti

Itämeri — unohdettu I maailmansodan rintama. (Historiallinen Aikakauskirja 2/1979).

Laaksonen, Konrad

Aselaiva Equityn tulo Suomeen 1917. (Kansa taisteli — miehet kertovat 4/1957, s. 10—11).

Lacheret—Villate, M.

La préparation de l'Armée russe en 1914. (Revue d'Histoire de la Guerre Mondiale 1931, p. 113—134).

Lambi, Ivo Nikolai

The Navy and German Power Politics, 1862—1914. Boston 1984.

Lappalainen, Jussi T.

Itsenäisen Suomen synty. Jyväskylä 1967.

Lappalainen, Jussi T.

Punakaartin sota I—II. Helsinki 1981.

Lauerma, Matti

Aktivismi. (Venäläinen sortokausi Suomessa).

Lauerma, Matti

Kuninkaallinen Preussin Jääkäripataljoona 27. Porvoo 1966.

Lehonkoski, A.

Viron rannikon linnoitukset ja Viron saarten valtaus maailmansodan aikana. (Rannikkotyöstön vuosikirja 1938, s. 97—130).

Lehti, Yliluutnantti A.

Brittiläisten merisotatoimet Suomenlahdella vv. 1918—1919. (Suomi Merellä 3/1965).

Lengers, August-Herman

Einstellungen zu Krieg und Frieden im deutschen Katholizismus vor 1914. (Beitrag zum Krieg s. 56—73).

Lenin ja Suomi, osa I

Julk. Opetusministeriö. Helsinki 1987.

Le Queux, William

The Great War in England. London 1900.

Lichtheim, George

Imperialism. Penguin books 1974 (1971).

- Lieto, A.
Meriemme miinapuhdistustyön alkuvaiheita v. 1918. (Suomen Sotilas 1941, s. 314—316, 333—334).
- Lindberg, Folke
Sverige i tysk politik 1905—1914. (Turun historiallinen arkisto XII: Pohjoismaisten historiantutkijain kongressi Turussa 1955). Turku 1955.
- Lindberg, Folke
De svensk-tyska generalstabsförhandlingarna år 1910. (Historisk Tidskrift 1957).
- Lindberg, Folke
Scandinavia in Great Power Politics 1905—1908. (Acta universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in History I). Stockholm 1958.
- Lindberg, Folke
Den svenska utrikespolitikens historia, III:4, 1872—1914. Stockholm 1958.
- Lindberg, Folke
Kunglig utrikespolitik. (Studier i svensk utrikespolitik under Oscar II och fram till borggårdskrisen). Stockholm 1966.
- Linden H.
Tarmo-Affären. Helsingfors 1919.
- Linke, Horst Günther
Das Zarische Russland und der Erste Weltkrieg. Diplomatie und Kriegsziele 1914—1917. München 1982.
- Ludendorff, Erich
Meine Kriegserinnerungen 1914—1918. Berlin 1919.
- Luntinen, Pertti
The Baltic Question 1903—1908. (Suomalaisen Tiedeakatemian toimituksia B 195). Helsinki 1975.
- Luntinen, Pertti
The Åland Question during the Last Years of the Russian Empire. (The Slavonic and East European Review 4/1976).
- Luntinen, Pertti
Suomen voima sortajan silmin. (Historiallinen Aikakauskirja 3/1978).
- Luntinen, Pertti
Kuva Venäjän sotapolitiikasta 1914—1917 tarkentuu: Emec, Očerki ... (Historiallinen Aikakauskirja 1/1978).
- Luntinen, Pertti
Tre föredrag över den ryska imperialismen. (Joensuu korkeakoulun historian, maantieteen ja muiden aluetieteiden osaston julkaisuja no. 18). Joensuu 1980.
- Luntinen, Pertti
Suomi Pietarin suojana ja uhkana venäläisten sotasuunnitelmissa 1854—1914. With an English Summary: Finland, shield and threat for St.Petersburg in the Russian war plans. (Historiallinen Arkisto 79/1983).
- Luntinen, Pertti
Venäläisten sotasuunnitelmat Suomen separatismia vastaan. (Tampereen yliopisto, Historiatieteen laitoksen julkaisuja 11). Tampere 1984.
- Luntinen, Pertti
French Information on the Russian War Plans 1880—1914. (Studia Historica 17, Suomen Historiallinen Seura). Helsinki 1984.
- Lyon, Hugh
The Encyclopedia of the World's Warships. A technical directory of major fight-

- ing ships from 1900 to the present day. London 1978.
- Lyytinen, Eino
Finland in British Politics in the First World War (Suomalaisen Tiedeakatemian toimituksia B 207). Helsinki 1980.
- Magdoff, Harry
Imperia'ism: from the Colonial Age to the Present. 1978.
- Mahan, Alfred Thayer
The Influence of Sea Power upon History 1660—1783. Boston 1890.
- Mahan, Alfred Thayer
The Influence of Sea Power upon the French Revolution and Empire, 1793—1812. Boston 1892.
- Maltzahn, Curt
Das Fehlen einer obersten deutschen Seekriegsleitung. (Marine Rundschau 1921).
- Manninen, Ohto
Kansannoususta armeijaksi. Asevelvollisuuden toimeenpano ja siihen suhtautuminen valkoisessa Suomessa kevätälvella 1918. (Hist. tutk. 95, julk. SHS). Helsinki 1975.
- Mantey, v.
Der Krieg in der Ostsee. (Unsere Marine im Weltkrieg, Berlin 1927; s. 165—182).
- Manzenreiter, Johann
Die Bagdadbahn als Beispiel für die Entstehung des Finanzimperialismus in Europa 1872—1903. (Bochumer Historische Studien, Neuere Geschichte Nr 12.) Bochum 1982.
- Marder, Arthur J.
From the Dreadnought to Scapa Flow. The Royal Navy in the Fisher Era 1904—1919, I—V. London 1961—65.
- Marine und Marinepolitik im kaiserlichen Deutschland 1871—1914
Hrsg. von Militärgeschichtlichen Forschungsamt durch Herbert Schottelius und Wilhelm Deist. Düsseldorf 1972.
- Mattila, Komkapt. T.
Jäänmurtajat Vapaussodassa. (Navigator 5/1959, s. 127—131).
- Mattila, Tapani
Organisaatiokysymyksiä merivoimienne perustamisvaiheessa. (Suomi merellä 1/1962, s. 15—23).
- Mattila, Tapani
Merivoimienne alkutaipaleelta. (Suomi merellä 4/1962, s. 96—107).
- Mattila, Tapani, Komentaja
Suomen laivastovoimien vaiheista ennen itsenäisyyden aikaa. (Suomen laivasto 1918—1968 I). Helsinki 1968.
- Maude, George
Finland and Britain 1855—1914. Univ. of London PhD thesis 1970.
- Maude, George
Finland in Anglo-Russian relations 1899—1910. (The Slavonic and East European Review, Oct. 1970).
- Maude, George
Venäjän integraalinen osa. Suomi brittiläisestä näkökulmasta 1856—1899. (Historiallinen aikakauskirja 2/1971).

- Maude, George**
 The Finnish Question in British Political Life, 1899—1914. (Turun Historiallisen Yhdistyksen Julkaisuja 28). Turku 1973.
- Mawdsley, Evan**
 The Russian Revolution and the Baltic Fleet. War and Politics, February 1917—April 1918. (Studies in Russian and East European History). London 1978.
- Mayer, Arno J.**
 Political Origins of the New Diplomacy, 1917—1918. New Haven 1959.
- Maynard, Major-General Sir C.**
 The Murmansk Venture. London (1928).
- Mayzel, Matitjaly**
 The formation of the Russian General Staff, 1880—1917. A Social Study. (Cahiers du monde russe et soviétique, vol XVI, 3—4/1975).
- Meltzer, Walther**
 Kampf um die Baltischen Inseln 1917—1941—1944. Neckargemünd 1960.
- Menger, Manfred**
 Feuer über Suomi. Finnlands Rote Garde im Kampf gegen Weißgardisten und deutsche Militaristen. (Gewehre in Arbeiterhand). Berlin 1962.
- Menger, Manfred**
 Zur Intervention des imperialistischen Deutschland in Finnland im Jahre 1918. (s. 283—288, Wissenschaftliche Zeitschrift der Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald. Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe 14, Greifswald 1965).
- Menger, Manfred**
 Die Finnlandpolitik der deutschen Imperialismus 1917—1918 (Akademie der Wissenschaften der DDR, Schriften des Zentralinstituts für Geschichte Band 38). Berlin 1974.
- Messerschmidt, Manfred**
 Reich und Nation im Bewußtsein der wilhelminischen Gesellschaft. (Marine und Marinepolitik ... s. 11—33).
- Meurer, Hugo, vara-amiraali**
 Itämeren-erikoisryhmän osallistuminen Suomen vapaustaisteluun 1918. (Ensimmäiset aseveljemme s. 15—19).
- Meyer, Henry Cord**
 Mitteleuropa in German Thought and Action, 1815—1945. The Hague 1955.
- Militarismus**
 Hrsg. Volker R. Berghahn. (Neue wissenschaftliche Bibliothek 83). Köln 1975.
- Milton, Richard**
 Sinking of the Aboukir, Hogue and Cressy (Warships of the First World War. Purnell's History of the World Wars). s. 1. 1973.
- Milza, Pierre**
 Les relations internationales de 1871 à 1914. Paris 1983 (1968).
- Miquel, Pierre**
 La grande guerre. Paris 1983.
- Mitchell, Donald W.**
 A History of Russian and Soviet Sea Power. London 1974.
- Molodcyčín, M. A.**
 Velikii Oktjabr i nekotoryja voprosy sovetskogo voennogo stroitel'stva, oktjabr' 1917—1920 g. (Voprosy Istorii 2/1987, s. 3—19)

- Mommsen, Wolfgang J.
Die deutsche "Weltpolitik" und der Erste Weltkrieg. (Neue politische Literatur, XVI/1974).
- Mommsen, Wolfgang J.
Imperialismustheorien. Göttingen 1977.
- Mommsen, Wolfgang J.
Europäische Finanzimperialismus vor 1914. Ein Beitrag zu einer pluralistischer Theorie des Imperialismus. (Historische Zeitschrift 222/1977, s. 17—81).
- Mommsen, Wolfgang J.
Der Topos vom unvermeidlichen Krieg. Aussenpolitik und öffentliche Meinung im Deutschen Reich im letzter Jahrzehnt vor 1914. (Bereit zum Krieg, s. 194—224).
- Monasterev, N.
Sur trois mers. Paris 1932.
- Mongoleja vai germaaneja? — rotuteorioiden suomalaiset.
Toim. Aira Kemiläinen. (Historiallinen arkisto 86). Helsinki 1985.
- Mordvinov, R. N.
Kursom "Avrory". Formirovanie sovetskogo voenno-morskogo flota i načalo ego boevoi dejatel'nosti, nojabr' 1917 — mart 1919 gg. Moskva 1962.
- Morris, A. J. A.
The Scaremongers. The Advocacy of War and Rearmament 1896—1914. London 1984.
- Müller
Regierte der Kaiser? Kriegstagebücher, Aufzeichnungen und Briefe des Chefs des Marine-Kabinetts Admiral Georg Alexander von Müller 1914—1918. Mit einer Vorwort von Sven v. Müller, hrsg. Walter Görnitz. Göttingen 1959.
- Mäkelä, Matti E.
Suchon der Goebenadmiral greift in die Weltgeschichte ein. Braunschweig 1936.
- M(äkelä) M(atti) E.
Amiraali von Trotha ja Saksan apu Suomelle 1918. (Hakkapeliitta 1940, s. 1195—1196).
- Mäkelä, Matti E.
Miehiä merellä. Vapaussodan valmisteluista talvisodan loppuun. Helsinki—Keuruu 1961.
- Mäkelä, Matti E.
Das Geheimnis der "Magdeburg". Die Geschichte des kleinen Kreuzers und die Bedeutung seiner Signalbücher im Ersten Weltkrieg. Koblenz 1984.
- Nauticus; Jahrbuch für Deutschlands Seeinteressen (1899—). Berlin.
- Neilson, Keith
Strategy and Supply. The Anglo-Russian Alliance 1914—1917. London 1984.
- Nekcludoff, A.
En diplomats minnen från tiden före och under världskriget 1911—1917. Stockholm 1921.
- Neue Studien zum Imperialismus vor 1914
Hrsg. von Fritz Klein. (Akademie der Wissenschaften der DDR. Schriften des Zentralinstituts für Geschichte Band 63). Berlin 1980.
- Nevakivi, Jukka
Muurmannin legioona. Suomalaiset ja liittoutuneiden interventio Pohjois-Venäjällä 1918—1919. Helsinki 1970.

- Nimitz ks. Potter e.al.
 Nomikos, Eugenia V., and North, Robert C.
 International Crisis. The Outbreak of World War I. Montreal and London 1976.
- Nurmio, Yrjö
 Suomen itsenäistyminen ja Saksa. Porvoo 1957.
- Nygård, Toivo
 Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen. Aatteellinen heimotyö itsenäisessä Suomessa. Keuruu 1978.
- Närhi, Matti
 Venäläiset joukot Suomessa autonomian aikana. (Venäläiset Suomessa ... p. 161—180).
- O disproportionii v razvitii voožuzennyh sil Rossii nakanune pervoi mirovoi voiny. (Istoričeskie Zapiski 83/1969, p. 122—136).
- Ohrelius, Bengt
 Ålandsexpeditionen 1918. (Sjöhistorisk årsbok 1965—66).
- Okey, Robin
 Eastern Europe 1740—1980. Feudalism to Communism. London 1982.
- Oksala, Arvi, Puolustusministeri
 Venäläisten linnoitustyöt Ahvenanmaalla ja Turun saaristossa. (Rannikkotyöstön vuosikirja 1935, s. 11—20).
- Osnoe, Ju.
 Germanskaja intervencija v Finlandii v 1918 godu. (Istoričeskii žurnal 1941).
- Owen, Richard
 Military-Industrial Relations: Krupp and the Imperial Navy Office. (Society ... s. 71—89).
- Paasivirta, Juhani
 Suomen itsenäisyyskysymys I—II. Porvoo—Helsinki 1947.
- Paasivirta, Juhani
 Ensimmäisen maailmansodan voittajat ja Suomi. Porvoo—Helsinki 1961.
- Paasivirta, Juhani
 Suomi vuonna 1918. Porvoo—Helsinki 1967.
- Paasivirta, Juhani
 Suomi ja Eurooppa. Autonomiakausi ja kansainväliset kriisit 1808—1914. Helsinki 1978.
- Paasivirta, Juhani
 Suomi ja Eurooppa 1914—1939. Helsinki 1984.
- Padfield, Peter
 The Great Naval Race. The Anglo-German Naval Rivalry, 1900—1914. New York 1974.
- Pakaslahti, Aaro
 Brest-Litovskin rauhan täydennyssopimuksen salaiset, Suomea koskevat lisämääräykset. Helsinki 1926.
- Pakaslahti, Aaro
 Suomen politiikkaa maailmansodassa I—II. Porvoo 1933—34.
- Palmstierna, Erik
 Orostiden II, 1917—1919. Politiska dagboksanteckningar. Stockholm 1953.
- Parke, Oscar
 British Battleships, "Warrior" to "Vanguard". A History of Design, Construction and Armament. London 1957.

- Parkinson, Roger
Tormented Warrior. Ludendorff and the Supreme Command. 1978.
- Parmanen, Eino I.
Taistelujen kirja. Kuvauksia itsenäisyystaistelumme vaiheista sortovuosina. IV osa: Suurlakko ja sitä lähinnä seurannut aika. Helsinki—Porvoo 1941.
- Pearson, Michael
The Sealed Train. Journey to Revolution; Lenin — 1917. London—Basingstoke 1975.
- Petrov, M.
Podgotovka Rossii k mirovoi voine na more, s predisloviem M. Pavloviča. (Štab RKKA, upravlenie po issledovaniju i izpol'sovaniju opyta voin). Moskva—Leningrad 1926.
- Pihkala, Erkki
Suomen Venäjän-kauppa vuosina 1860—1917. (Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk H 113). Helsinki 1970.
- Pihkala, Erkki
Suomen ja Venäjän taloudelliset suhteet I maailmansodan aikana. (Historiallinen Aikakauskirja 1/1980).
- Pistohlkors, Gert von
Ritterschaftliche Reformpolitik zwischen Russifizierung und Revolution. Historische Studien zum Problem der politischen Selbsteinschätzung der deutschen Oberschicht in den Ostseeprovinzen Russlands im Krisenjahr 1905. (Göttinger Bausteine zur Geschichtswissenschaft Bd 48). Göttingen 1978.
- Ploetz, Geschichte der Weltkriege. Mächte, Ereignisse, Entwicklungen 1900—1945. Hrsg. Andreas Hillgruber & Jost Dülffer. Freiburg/Würzburg 1981.
- Polikarpov, V. V.
Iz istorii voennoi promyšlennosti v Rossii 1906—1916 gg. (Istoričeskie zapiski 104/1979).
- Polvinen, Tuomo
Venäjän sotilaalliset tavoitteet Suomessa. (Venäläinen sortokausi Suomessa).
- Polvinen, Tuomo
Maailmansodan vaikutus Suomen asemaan. (Venäläinen sortokausi Suomessa).
- Polvinen, Tuomo
Die finnischen Eisenbahnen in den militärischen und politischen Plänen Rußlands vor dem ersten Weltkrieg. (Studia historica 4. Suomen Historiallinen Seura). Helsinki 1962.
- Polvinen, Tuomo
Venäjän vallankumous ja Suomi, I—II. Porvoo—Helsinki 1967—71.
- Polvinen, Tuomo
Valtakunta ja rajamaa. N.I. Bobrikov Suomen kenraalikuvernöörinä 1898—1904. Porvoo—Helsinki—Juva 1984.
- Potter, Elmar P. & Nimitz, Flottenadmiral Chester W.
Seemacht. Eine Seekriegsgeschichte von der Antike bis zur Gegenwart. Deutsche Fassung herausgegeben im Auftrag des Arbeitskreises für Wehrforschung von Jürgen Rohwer. München 1974.
- Preston, Antony & Batchelor, John
The Submarine 1578—1919 (Purnell's History of the World Wars Special). London s.d.

- Preston, Antony & Batchelor, John
 Battleships 1856—1919 (Phoebus History of the World Wars Special). London 1977.
- Preston, Richard A. & Wise, Sydney F. & Werner, Herman O.
 Men in Arms. A History of Warfare and Its Interrelationships with Western Society. Revised edition. New York 1962.
- Protasov, L. G.
 Klassovoi sostav soldat russkoi armii pered oktjabrem. (Istorija SSSR 1/1977).
- Puhov, A. S.
 Baltiskii flot na zaščite Petrograda. Moskva 1958.
- Rahm, Werner
 Stellungnahme zu Çzisnik. (Marine Rundschau 3/1971, s. 188—190).
- Rahm, Werner
 Kriegführung, Politik und Krise. Die Marine des Deutschen Reiches 1914—1933. (Die deutsche Flotte im Spannungsfeld der Politik 1848—1985. Schriftenreihe des Deutschen Marine-Instituts Band 9. Herford 1985, s. 79—112).
- Rasila, Viljo
 Vuoden 1914 viljatulliasetus. (Historiallinen arkisto 60/1966).
- Rauanheimo, U.
 Venäläiset joukot Suomessa maailmansodan 1914—1918 aikana; niiden yleisryhmittymykset ja toimintasuunnitelmat. (Tiede ja Ase, Suomen sotatieteellisen seuran julkaisuja n:o 8, Helsinki 1950, s. 151—170).
- Rauch, Georg von
 Russland; Staatliche Einheit und nationale Vielfalt. Föderalistische Kräfte und Ideen in der russischen Geschichte. (Veröffentlichungen des Osteuropa-Instituts, München, Bd 5). München 1953.
- Rauch, Georg von
 Rußland im Zeitalter des Nationalismus und Imperialismus 1856—1917. (Schriften des Arbeitskreises für Ostfragen 8). München 1961.
- Rauch, Georg von
 Russische Friedensfühler 1916/1917? (Internationale Recht und Diplomatie 1965, s. 61—99).
- Rautkallio, Hannu
 Kaupantekoa Suomen itsenäisyydellä. Saksan sodanpäämäärät Suomessa. Helsinki 1977.
- Renouvin, Pierre & Duroselle, Jean-Baptiste
 Introduction a l'histoire des relations internationales. Paris 1964.
- Reuter, Vice-Admiral Ludwig von
 Scapa Flow; The Account of the Greatest Scuttling of All Time. London 1940.
- Riasanovsky, Nicholas V.
 A History of Russia. New York 1974.
- Riste, Olav
 The Neutral Ally. Norway's Relations with belligerent powers in the First World War. Oslo 1965.
- Ritter, Gerhart
 Der Schlieffenplan. Kritik eines Mythes. München 1956.
- Ritter, Gerhart
 Staatskunst und Kriegshandwerk I—III. München 1959—64.

- Rohwehr, Jürgen
Kriegsschiffbau und Flottengesetze um die Jahrhundertwende. (Marine und Marinepolitik ... s. 211—235).
- Ropponen, Risto
Die Kraft Russlands. Wie beurteilte die politische und militärische Führung der europäischen Grossmächte in der Zeit von 1905 bis 1914 die Kraft Russlands. (Historiallisia tutkimuksia LXXIV, Suomen Historiallinen Seura). Helsinki 1968.
- Ropponen, Risto
Die russische Gefahr. Das Verhalten der öffentlichen Meinung Deutschlands und Österreich-Ungarns gegenüber der Aussenpolitik Russlands in der Zeit zwischen dem Frieden von Portsmouth und dem Ausbruch des Ersten Weltkrieges. (Historiallisia tutkimuksia 100, Suomen Historiallinen Seura). Helsinki 1976.
- Rostock—Jensen, L.
Den tyske søkrigførelse i Østersøen. (Tidskrift for Søværnen 1928, s. 466—493, 495—524).
- Rothwell, V. H.
British War Aims and Peace Diplomacy, 1914—1918. Oxford 1971.
- Rozenal, E. M.
Diplomatičeskaja istorija ruskko-francuskogo sojuza v načale XX veka. Moskva 1960.
- Ruge, Kapitänleutnant
Die Verwendung der Mine im Seekriege 1914—1918. Ihre Erfolge und Misserfolge. (Marine-Rundschau Juni 1927, s. 257—266, Juli 1927, s. 289—300).
- Russia Enters the Twentieth Century, 1894—1917.
Ed. E. Oberländer. New York 1971.
- Russian Foreign Policy. Essays in Historical Perspective
Ed. Ivo J. Lederer. New Haven & London 1962.
- Russian Imperialism from Ivan the Great to the Revolution
Ed. Taras Hunczak. New Brunswick, N. J., 1974.
- Russification in the Baltic Provinces and Finland, 1855—1914
Ed. Edward C. Thaden. Princeton 1981.
- Ruutu, Martti
Karjalan nousu Suomen sivistyneistön näköpiiriin. (Historiallinen Aikakauskirja 1941).
- Rystad, Göran
Die deutsche Monroedoktrin der Ostsee. (Probleme deutschen Zeitgeschichte. Lund Studies in International History 2, Stockholm 1970).
- Röhr, Albert
Deutsche Marinechronik. Hamburg 1974.
- Šacillo, K. F.
Russkii imperializm i razvitie flota nakanune pervoi mirovoi voiny, 1906—1914 gg. Moskva 1968.
- Šacillo, K. F.
Rossija pered mirovoi voinei. Vooružennye sily carizma v 1905—1914 gg. (Akademija Nauk SSSR, naučno-populjarnaja serija). Moskva 1974.
- Sario, N.
Rannikkopuolustus maanpuolustuksen osana. (Suomen rannikkotykiöstö 1918—

- 1958, s. 37—66).
- Scavenius, Eric
 Dansk udenrigspolitik under den første verdenskrig. København 1959.
- Schafer, Dietrich
 Kurland und das Baltikum im Weltgeschichte und Weltwirtschaft. Berlin 1918.
- Scheer
 Deutschlands Hochseeflotte im Weltkrieg. Persönliche Erinnerungen von Admiral Scheer. Berlin 1920.
- Schroeder, Herbert
 Russland und die Ostsee. Riga 1927.
- Schubert, Inger
 Schweden und das Deutsche Reich im Ersten Weltkrieg. Die Aktivistenbewegung 1914—1918. (Bonner historische Forschungen 46). Bonn 1981.
- Schulte, Berndt F.
 Die deutsche Armee 1900—1914. Zwischen Beharren und Veränderung. Düsseldorf 1977.
- Schurman, D. M.
 The Education of a Navy. The Development of British naval strategic thought, 1867—1914. Chicago 1965.
- Schöllgen, Gregor
 "Fischer-Kontroverse" und Kontinuitätsproblem. Deutsche Kriegsziele im Zeitalter der Weltkriege. (Ploetz, Geschichte der Weltkriege, s. 163—177).
- Screen, J. E. O.
 Den kejserliga arméns sista århundrade: några nytomna undersökningar. (Historisk Tidskrift för Finland 2/1982).
- Seitkari, Olavi
 Suomen julistautuminen sotatilaan 1914. (Suomalainen Suomi 5/1947).
- Semmel, Bernard
 Liberalism and Naval Strategy. Ideology, Interest and Sea Power during the Pax Britannica. Boston 1986.
- Sethe, Paul
 Die ausgebliebene Seeschlacht; Die englische Flottenführung 1911—1915. Berlin 1932.
- Seton-Watson, Hugh
 The Decline of Imperial Russia 1855—1914. London 1952.
- Seton-Watson, Hugh
 The Russian Empire 1801—1917. (Oxford History of Modern Europe). Oxford 1967.
- Showalter, Dennis E.
 The Eastern Front and German Military Planning 1871—1914. Some observations. (East European Quarterly 2/1981, s. 164—165).
- Siewert, Wulf
 Der Ostseeraum. ("Macht und Erde", Hefte zum Weltgeschehen, Heft 8, Hrsg. Dr. Karl Haushofer, prof. a.D., Generalmajor a.D.). Berlin 1938.
- Sihvo, H.
 Karjalan löytäjät. Helsinki 1969.
- Sihvo, Hannes
 Karjalan kuva. Karelianismin taustaa ja vaiheita autonomian aikana. (Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 314). Joensuu 1973.

- Simonenko, V. G.
K istorii sozdaniya v Rossii Morskogo general'nogo Štaba 1906 g. (Vestnik Leningradskogo Universiteta 20/1974).
- Sipov, V
Die ausländische Intervention in Lettland 1918—1920. Berlin 1961.
- Smith, C. Jay Jr.
The Russian Struggle for Power, 1914—1917. A Study of Russian foreign policy during the First World War. New York 1956.
- Snyder, Jack
The Ideology of the Offensive. Military decision making and the disasters of 1914. (Cornell Studies in security affairs). Ithaca, N. Y. 1984.
- Society and Politics in Wilhelmine Germany
Ed. by Richard J. Evans. London 1978.
- Stahl, Friedrich-Christian
Der grosse Generalstab, seine Beziehungen zum Admiralstab und seine Gedanken zu den Operationspläne der Marine. Aus Anlass des 50. Todestages des Generalfeldmarschall Graf von Schlieffen am 4. Januar 1963. (Wehrkunde 1/1963).
- Stegemann, Bernd
Die deutsche Marinepolitik 1916—1918 (Historische Forschungen, Bd 4). Berlin 1970.
- Stein, Hans-Peter
Der Offizier des russischen Heeres im Zeitalter zwischen Reform und Revolution, 1861—1905. (Forschungen zur osteuropäische Geschichte 13/1967).
- Steinberg, Jonathan
A German Plan for the Invasion of Holland and Belgium 1897. (The Historical Journal, III/1963).
- Steinberg, Jonathan
Yesterday's Deterrent. Tirpitz and the Birth of the German Battle Fleet. New York 1966.
- Steinberg, Jonathan
The Copenhagen Complex. (Journal of Contemporary History 3/1966).
- Steinberg, Jonathan
Germany and the Russo-Japanese War. (American Historical Review 75 7/1970).
- Steiner, Zara S.
Britain and the Origins of the First World War. (The Making of the 20th Century). New York 1977.
- Steven, M. K.
Saksalaisten suunnitelma hyökätä Pietariin Etelä-Suomen kautta I maailmansodan aikana. (Sotilasaikakauslehti 1/1959, s. 28—31).
- Stevenson, D.
French War Aims Against Germany 1914—1919. Oxford 1982.
- Stjernfelt, Bertil
Åland 1918 — säregen föregångare till nutida FN-operationer (Särtryck ur Kungl. Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift nr 3/1981). Stockholm 1918.
- Stoelzel, Konteradmiral a. D.
Ehrenrangliste der Kaiserlich Deutschen Marine 1914 bis 1918. Berlin 1930.

- Stone, Norman
The Eastern Front 1914—1917. London 1975.
- Strachan, Hew
European Armies and the Conduct of War. London 1983.
- Studies in the theory of imperialism
Ed. Roger Owen & Bob Sutcliffe (A Longman Paperback). Bristol 1972.
- Stumpf
War, Mutiny and Revolution in the German Navy; the World War I Diary of Seaman Richard Stumpf. Ed. Daniel Horn. Brunswick N. J. 1967.
- Stürmer, Michael
Deutsche Flottenbau und europäische Weltpolitik vor dem Ersten Weltkrieg (Die deutsche Flotte im Spannungsfeld der Politik 1848—1918. Schriftenreihe des Deutschen Marine-Instituts, Band 9. Herford 1985).
- Stäuber, H.
Der Anteil der Deutschen am finnischen Freiheitskampf 1918 (Schweizerische Monatsschrift für Offiziere aller Waffen 1943, s. 26—31, 50—57).
- Suchomlinow, W. N.
Erinnerungen. Berlin 1924.
- Suomen rannikkotyöstö 1918—1958. Helsinki 1959.
- Suomen luokkasota. Historiaa ja muistelmia. Toim. A. Halonen. Superior, Wisc. 1928.
- Suomen vapaussota VII: Saksan joukkojen toiminta Etelä-Suomessa
Toim. Kai Donner & Th. Svedlin & Heikki Nurmio. Jyväskylä 1931.
- Sweet, David W.
The Baltic in British Diplomacy before the First World War. (The Historical Journal XIII, 3/1970, s. 451—490).
- Svetshnikov, M. S.
Vallankumous ja kansalaissota Suomessa 1917—1918. Helsinki 1925.
- Tanskanen, Aatos
Venäläiset Suomen sisällissodassa vuonna 1918. (Acta universitatis Tamperensis A 91). Tampere 1978.
- Taube, Baron M. de
La politique Russe d'avant-guerre et la fin de l'empire des tsars 1904—1917. Paris 1928.
- Taube, Dr. Michael Freiherr von
Erinnerungen. Der Grossen Katastrophe entgegen. Die russische Politik der Vorkriegsjahre und das Ende des Zarenreiches 1904—1917. Zweite umgearbeitete und erweiterte Ausgabe. Leipzig 1937.
- Teisen, Jørgen
Danmarks Flåde fra bue og pil til missil. Lynge 1984.
- Thimme, Friedrich
Das Problem der Obersten Seekriegsleitung (Deutsche Politik, Wochenschrift für Welt- und Kulturpolitik 4/1919).
- Thimson, David
Europe since Napoleon. Penguin Books 1982 (1957).
- Tirpitz, Alfred von
Erinnerungen. Leipzig 1919.
- Tirpitz, Alfred von
Über der strategisch-taktischen Ursprung des Flottengesetzes. (Nauticus 1926).

- Trotha, Adolf von
Grossdeutsches Wollen. Aus den Lebenserfahrung eines Seeoffiziers. Berlin 1924.
- Trotha, Adolf von
Grossadmiral von Tirpitz. Flottenbau und Reichsgedanke. Breslau 1933.
- Trumpener, Ulrich
Germany and the Ottoman Empire 1914—1918. Princeton 1968.
- Tschischwitz, Erich von
Armee und Marine bei der Eroberung der baltischen Inseln in Oktober 1917. Berlin 1931.
- Tuchman, Barbara
The Guns of August. New York 1963.
- Tuchman, Barbara
The Proud Tower. A portrait of the world before the war 1890—1914. London 1983 (1966).
- Turner, L. C. F.
The Russian Mobilization in 1914. (The War Plans of the Great Powers 1880—1914, ed. Paul M. Kennedy). London 1979.
- Turner, L. C. F.
Origins of the First World War (Foundations of Modern History). London 1970.
- Turpeinen Oiva
Jägarörelsen och de ryska planerna på att inkalla finländare till militärtjänst år 1916. (Historisk Tidskrift för Finland 4/1979).
- Turpeinen Oiva
Keisarillisen Venäjän viranomaisten suhtautuminen jääkäriilikkeeseen. (Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja n:o 7). Helsinki 1980.
- U-veneissä Jäämerellä
Kirj. **, suom. (Kansojen kamppailu 6). Hämeenlinna s.d.
- Ullman, Richard H.
Intervention and the War. Princeton 1961.
- Ullman, Richard H.
Britain and the Russian Civil War. Princeton 1968.
- Ušakov, K.
Podgotovka voennyh soobšeni k mirovoi voine. Moskva-Leningrad 1928.
- Wallach, Jehuda L.
Der Dogma der Vernichtungsschlacht. Die Lehren von Clausewitz und Schlieffen und ihre Wirkungen in zwei Weltkriege. Frankfurt a. M. 1967.
- Vapaussodan kertomuksia. Muistelmia ja kokemuksia, I—II
Toim. Erkki Räikkönen. Helsinki 1935.
- The War Plans of the Great Powers, 1880—1914
Edited by Paul M. Kennedy. London 1979.
- Warships of the First World War
Ed. by Bernard Fitzsimons. (Purnell's History of the World Wars Special, 1973).
- Vasjukov, V. S.
Vnešnjaja politika vremennogo pravitel'stva. Moskva 1966.
- Wegelius, K. A.
Aseilaiva Equityn retket myöhäissyksyllä 1917 ynnä Suomen aseistaminen vapaussotaamme varten. Porvoo—Helsinki 1935.

- Wegelius, K. A.
Suomen leijona ja Saksan kotka. Aseveljeyden historiaa 1914—1918. Porvoo—Helsinki 1938.
- Wegener, Edward
Die tirpitzsche Seestrategie. (Marine und Marinepolitik ... s. 236—262).
Der Weltkrieg 1914 bis 1918
Die militärischen Operationen zu Lande
— Achter Band: die Operationen des Jahres 1915. Die Ereignisse im Westen im Frühjahr und Sommer, im Osten von Frühjahr bis zum Jahresende. Berlin 1932.
— Dreizehnter Band: Die Kriegführung im Sommer und Herbst 1917. Die Ereignisse außerhalb der Westfront bis November 1918. Berlin 1942.
- Weniger, Kapitän zur See a. D.
Die Aufgaben der englischen Grossen Flotte in den ersten beiden Kriegsjahren (Marine—Rundschau, März 1928, s. 99—112).
- Weniger, Kapitän zur See a. D.
Die Entwicklung des Operationsplans für die deutsche Schlachtflotte. (Marine—Rundschau Januar 1930 s. 1—10, Februar 1930 s. 51—59).
- Wenäläinen sortokausi Suomessa. (Historian Aitta XIV.)
Porvoo 1960.
- Venäläiset Suomessa 1809—1917. (Historiallinen Arkisto 83).
Helsinki 1984.
- Verchau, Ekkhard
Von Jachmann über Stosch und Caprivi zu den Anfängen der Ära Tirpitz. (Marine und Marinepolitik ... s. 54—72).
- Vidalenc, Jean
Des grands impérialismes à l'éveil du Tiers Monde 1914—1973. (Le fil du temps). Paris 1974.
- Widenmann, Wilhelm
Marine-Attaché in London 1907—1912. Göttingen 1952.
- Wildman, Allan K.
The End of the Russian Imperial Army. The Old Army and the Soldiers' Revolt, March—April 1917. Princeton 1980.
- Wilhelm II (Kaiser)
Ereignisse und Gestalten aus den Jahren 1878—1918. Leipzig 1922.
- Willberg, B., Komentaja evp.
Laivastomme toiminta Itä-Suomenlahdella ja C-veneitten tuhoutuminen. Laivastohistoriallinen väläys. (Suomi merellä 1/1956, s. 1—12).
- Williamson, Samuel R. Jr.
The Politics of Grand Strategy. Britain and France Prepare for War, 1904—1914. Cambridge, Mass. 1969.
- Wilson, Michael
Baltic Assignment. British Submarines in Russia 1914—1919. London 1985.
- Winzen, Peter
Der Krieg in Bülow's Kalkül: Katastrophe der Diplomatie oder Chance zur Machtexpansion. (Bereit zum Krieg, s. 161—193).
- Virtanen, Kari O.
Ahdistettu kansakunta 1890—1917. (Kansakunnan Historia V). Porvoo 1974.

- Volkman, Hans-Erich
Die deutsche Baltikumpolitik zwischen Brest-Litovsk und Compiègne. Ein Beitrag zur "Kriegschulddiskussion" (Ostmitteleuropa und Gegenwart, 13). Köln—Wien 1970.
- Woodward, E. L.
Great Britain and the German Navy. (Oxford 1935) 1964.
- Woodward, E. L.
The Russians at Sea.
- Worth, Robert D.
The Allies and the Russian Revolution. From the Fall of the Monarchy to the Peace of Brest-Litovsk. Durham N. C. 1954.
- Väyrynen, Kapteeni P.
Ahvenanmaan puolustuksen järjestely ensimmäisen ja toisen maailmansodan aikana. (Suomi Merellä 1/1969, s. 10—).
- Zaiončkovskii, A. M.
Plany Voyny. Podgotovka Rossii k imperialističeskoj voine. Očerki voennoi podgotovki i pervonačal'nyh planov. Po arhivnym dokumentam. Moskva 1926.
- Zaiončkovskii, A.
Podgotovka Rossii k mirovoj voine v meždunarodnom otnošenii. Leningrad—Moskva 1926.
- Zaiončkovskii, P. A.
Soslovnyj sostav oficerskago korpusa na rubeže XIX—XX vekov. (Istorija SSSR 1979).
- Zeman, Z.A.B.
Germany and the Revolution in Russia 1915—1918. London 1958.
- Zeman, Z. A. B.
A Diplomatic History of the First World War. London 1971.
- Zenkovsky, Serge A.
Pan-Turkism and Islam in Russia. (Russian Research Center Studies 36). Cambridge, Mass 1960.
- Zetterberg, Seppo
Die Liga der Fremdvölker Russlands 1916—1918. Ein Beitrag zu Deutschlands antirussischem Propagandakrieg unter den Fremdvölker Russlands im Ersten Weltkrieg. (Studia Historica 8, Suomen Historiallinen Seura). Helsinki 1976.
- Zetterberg, Seppo
Suomi ja Viro 1917—1919. Poliittiset suhteet syksystä 1917 reunavaltiopolitiikan alkuun. (Hist. tutk. SHS 102) Helsinki 1977.
- Zimina, V. D.
Krah monarhičeskoj kontrrevoljucii na severozapadnoe Rossii 1917—1920 gg. (Voprosy Istorii 7/1987, s. 31—44)
- Zur See
Hrsg von Vize-Admiral z. D. von Henk. (1895)
- Ørvik, Nils
The Decline of Neutrality 1914—1941. With special reference to the United States and the Northern neutrals. Oslo 1953.
- Die Ålandfrage. Das Kernproblem des Ostseepolitik. Berlin 1918.

Pertti Luntinen:

Die kaiserlich deutsche Flotte in der Ostsee

Zusammenfassung

Wenngleich die Ostsee lediglich ein Nebenschauplatz des ersten Weltkriegs war, so waren doch die Ereignisse dort für die Einwohner der Ostseestaaten von großer Bedeutung. Die kaiserlich deutsche Flotte diente hier einerseits als ein Mittel der Reichsleitung, andererseits strebte sie nach ihren eigenen Zielen. Die Ergebnisse allerdings entsprachen zum Teil nicht den Absichten.

Vor dem Weltkrieg hatten sich die deutschen Seestreitkräfte damit abgefunden, in einem Krieg gegen den Zweibund bzw. die Tripelentente aufgrund mangelnder Kräfte mit bloßen Verteidigungsmaßnahmen vorliebnehmen zu müssen. Es wurde allerdings auch ein Angriff geplant für den Idealfall, Rußland allein als Feind zu haben. In einer Seeschlacht im Finnischen Meerbusen hätte man das Ziel des Seekriegs, die Ostseeherrschaft, erreichen und somit den Siegeszug der Russen verhindern, die Flanke des eigenen Heeres decken und die Handelsverbindungen Deutschlands sichern können. Die Eroberung der Ostsee-Provinzen oder Finnlands wurde offiziell noch nicht geplant, aber die Unzufriedenheit in diesen Ländern ließ einige Strategen von einer Landung und einem Durchmarsch auf die russische Hauptstadt träumen. Der Admiralstab entwarf diese Pläne selbständig, ohne sie an die des Generalstabs oder des Außenministeriums anzupassen.

Nach Beginn des Krieges wurde der Hauptteil der Hochseeflotte auf die Nordsee konzentriert, um eine günstige Gelegenheit zur Schlagung der Royal Navy abzuwarten; die Gelegenheit hat sich nie ergeben. Man hatte nicht damit gerechnet, daß die Royal Navy zu einer Schlacht gar nicht erscheinen würde. Die Blockade ließ sämtliche Pläne der Deutschen scheitern. Die Hinterlistigkeit Englands erweckte maßlose Bitterkeit.

Mit den geringen für die Ostsee übrig gebliebenen Kräften wurden einige Vorstöße nach Osten unternommen, um den Angriffswillen der russischen Flotte einzudämmen. Die Flotte des Zaren blieb dann auch trotz ihrer Überlegenheit hinter ihren Festungen im Finnischen Meerbusen verschanzt, da sie befürchtete, die in der Nordsee stationierte deutsche Hochseeflotte könnte überraschend erscheinen. Es wurden jedoch Minen ausgelegt, die, so wie die in die Ostsee hereingeschlichenen englischen Unterwasserboote, den Deutschen schwere Verluste verursachten. In der Ostsee ist es also auch nicht zu einer großen, entscheidenden Schlacht gekommen, sondern die Flotte vertrieb sich die Zeit mit schwerem und wenig ruhmvollen Minenräumen, der Eskorte von Militärgütertransporten und dem Schutz der Erzzufuhr aus Schweden.

Als das Heer im Frühjahr 1915 die Russen aus Polen vertrieb, konnte auch die Flotte etwas weiter nach Osten vordringen. Libau wurde Flottenstützpunkt. Die Russen verteidigten sich in der Rigaer Bucht, an deren Eingang es zu kleineren Auseinandersetzungen kam. Ansonsten verlief der Krieg auch in der Segelsaison 1916 im Zeichen des kräftezehrenden Minenräumens und der Geleitzüge, was sich vollkommen mit dem Stellungskrieg der Landfronten vergleichen läßt.

Schon zügiger ging es zu, nachdem die Revolution 1917 Rußland gelähmt hatte. Im September eroberte die deutsche Armee Riga, wo sie auf nur schwachen Widerstand stieß. Der Eroberungswille nahm zu, man wollte Rußland ganz aus dem Krieg ausschalten. Für den nächsten Versuch wurde Hilfe von der Flotte benötigt, und diesmal war auch die Hochseeflotte gern bereit, ein starkes Geschwader in die Ostsee zu schicken. Der Müßiggang in der Nordsee nagte an Kampfmoral und Disziplin, was die Kriegsmüdigkeit an der Heimatfront widerspiegelte. Die Eroberung der baltischen Inseln in einer gemeinsamen Offensive der Flotte und des Heeres gegen einen kampfunlustigen Gegner

war erfolgreich und aufmunternd. Der Einbruch des Winters und die Minensuche im zugefrorenen Meer ließen jedoch Bedenken aufkommen, außerdem eröffneten sich Möglichkeiten, die Ziele durch Verhandeln zu erreichen.

Die Vorstöße auf Riga und die baltischen Inseln hatten ihrerseits an der provisorischen Regierung Rußlands gerüttelt. Der an deren Stelle getretene Rat der Volkskommissare schien willens, aus dem Krieg auszusteigen, was die Verschiebung der deutschen Kräfte aus dem Osten an die Westfront ermöglicht hätte. Man wollte dem Waffenstillstand mit der Sowjetregierung und den bereits begonnenen Friedensverhandlungen nicht durch Angriffe auf das Baltikum und Finnland schaden, wenngleich deren Eroberung im Laufe des Krieges unter die Kriegsziele aufgenommen worden war. Den aufständischen, nach Unabhängigkeit strebenden Finnen, die Hilfe im Kampf gegen die Russen brauchten, schlug man vor, die Sowjetregierung um die Anerkennung anzusuchen.

Als die Sowjetdelegation die Gebietsforderungen der deutschen Obersten Heeresleitung ablehnte, mußte der Kampf weitergehen. Auf dem nördlichen Kriegsschauplatz wurde im Februar 1918 durch das Baltikum bis Pleskau und Narwa vorgerückt. Nach der Eroberung Revels unter dem Jubel der dortigen deutschen und bürgerlichen Bevölkerung erhielt die Flotte einen neuen Hafen. Es wurde beschlossen, in Libau und Reval die östlichen Stützpunkte der deutschen Ostseeherrschaft zu errichten. Der Traum eines "estnischen Politikers" von einem Groß-Estland, das unter deutschem Schutz die Ostsee beherrscht hätte, wurde nicht auf die Tagesordnung gesetzt. Aus den Baltischen Provinzen sollten Fürstentümer im Deutschen Kaiserreich werden.

Auch nach Finnland konnte eine Hilfsexpedition geschickt werden, nachdem ein zwar angestifteter aber nachdrücklicher Hilferuf vernommen worden war. Die Revolution in Rußland hatte die Finnen einerseits zum Kampf um die Unabhängigkeit, andererseits zur Revolution ermuntert, so daß ein Bürgerkrieg zwischen den "Roten" und den "Weißen" ausgebrochen war. Für den Kriegszug wurde die Ostseedivision gegründet, die den Bolschewismus aus Finnland verdrängen, die Ressourcen des Landes für die deutsche Kriegsführung sichern und vor allem einen nach der Landung der Engländer in Murmansk von Norden her drohenden Angriff der Entente abwehren sollte.

Der erste Schritt war die Eroberung der Åland-Inseln. Dies war schon während des Stellungskrieges vorgeschlagen worden, um die Erztransporte sichern zu können. Man hatte auch gedacht, die Invasion könnte die Finnen zum Verdruß der Russen zum Aufstand anspornen, und gehofft, Schweden auf seiten Deutschlands in den Krieg ziehen zu können, indem man diesem die Inseln verspräche. Der Admiralstab hatte jedoch erkannt, daß, auch wenn sich die Åland-Inseln verhältnismäßig leicht erobern ließen, die gesamten Seestreitkräfte Deutschlands nötig gewesen wären, um sie halten zu können, solange die Stärke der russischen Flotte im Finnischen Meerbusen nicht nachließ; die Stellung in der Nordsee nur wegen einer Inselgruppe zu gefährden, kam nicht in Frage.

Im Frühjahr 1918 wurde sowohl die Eroberung als auch die Haltung der Inseln möglich — und auch dringend nötig, als sich herausstellte, daß Schweden auf sie spekulierte. Der eilig zusammengestellte Sonderverband Ostsee brachte Anfang März ein Jägerbataillon auf Åland. Um die Schweden zu beschwichtigen, versprach man ihnen, ihre Wünsche hinsichtlich der Stellung der Bevölkerung und der Vernichtung der russischen Befestigungen zu berücksichtigen. Die Erfüllung dieser Versprechen wurde jedoch verzögert; die Inseln sollten unter deutsche Herrschaft kommen, entweder direkt oder als Teil eines "unabhängigen" Finnlands.

Der Plan, von den Åland-Inseln aus weiter nach Finnland vorzustossen, um dort den "Weißen" Hilfe zu leisten, scheiterte daran, daß der Bottnische Meerbusen noch zugefroren war. Der Sonderverband Ostsee und die Ostseedivision richteten Anfang April einen Angriff auf die Südspitze Finnlands, Hanko, von wo sich die Flotte über Reval nach Helsinki begab, um sich dort mit der über Land vorrückenden Division zu treffen.

Auf diese Weise konnte man dem bekanntlich mit der Entente sympathisierenden General Mannerheim einen Teil der Ehre abnehmen, Finnland von den "Roten" und der bolschewistischen Herrschaft befreit zu haben. Mannerheim wurde abgesetzt, das "weiße" Finnland durch Verträge als ein Satellit Deutschlands eingespannt; um die Verbindung zu besiegeln, sollte Finnland einen König aus Deutschland erhalten. Auf der See halfen die Finnen beim Minenräumen und bei der Küstenverteidigung mit. Aus den von den Russen zurückgelassenen Schiffen wurde mit

Hilfe von deutschen "Beratern" eine finnische Flotte als Teil der deutschen Seestreitkräfte gebildet. In ihrer Angst vor den Russen und der Revolution erachteten es die Finnen für das Vernünftigste, in Zusammenarbeit mit dem zwar bewunderten, aber zugleich geradezu bedrückend mächtigen Deutschland zu treten.

Deutschland wurde auch als einzige Hilfe beim Streben nach dem erträumten Groß-Finnland angesehen. Die Eroberung Ostkareliens und der Kolahalbinsel fügte sich gut in die langfristigen Pläne der Deutschen. Man konnte aber die Finnen noch nicht zur Eroberung Ostkareliens aufwiegeln, da in Brest-Litowsk endlich ein Frieden mit Sowjet-Rußland erzielt worden war, den man natürlich nicht sofort brechen und auch sonst die Russen nicht unnötigerweise verärgern wollte.

Eine Zeitlang schien es nämlich möglich, daß in Rußland ein monarchistisches Regime gebildet werden könnte, in dem Deutschland einen Verbündeten oder zumindest einen Vertragspartner gewinnen könnte. Die Flotte hatte bereits Kontakte zu russischen Seeoffizieren, die glaubten, ihre alten Schiffe von den Kommissaren zurückzugewinnen und zu den Deutschen in Sicherheit bringen zu können. So wären die Schiffe sicher vor der Entente, vielleicht würden die Deutschen sie auch einsetzen, und später würden sie den Grundstock der Flotte eines neuen monarchistischen Rußlands bilden.

Der energische Terror der Bolschewiki zertrümmerte solche Hoffnungen. Der gemeinsame Feind, die Entente, ließ die deutschen Generäle und die Revolutionskommissare ihre Kräfte vereinen. Die Briten kamen von Norden durch Ostkarelien auf Petrograd zu, um die neue russische Republik, einen Feind für Deutschland, zu errichten.

Im Spätsommer 1918 wurde im Baltikum mit der Errichtung eines neuen Truppenkomplexes begonnen, der die bolschewistische Regierung zu energischen Maßnahmen gegen die Entente drängen oder, da bekannt war, daß die Russen schwach waren, selbst die sich von Norden nähernde Gefahr abwenden sollte. Das Heer konzentrierte acht Divisionen in die Narwa-Pleskauer Gegend, die von dort aus auf Petrograd marschieren sollten. Ein neuer Sonderverband in der Ostsee sollte durch Landungen an der Newa, dem Ladoga-See und dem Onega-See das Heer unterstützen.

Dieser Angriff, das Unternehmen "Schlußstein", hätte die von

der OHL befürchtete Gefahr abgewandt. Die Hoffnungen der Marine erstreckten sich noch weiter. Nach der Eroberung Ostkareliens ließe sich ein Groß-Finnland errichten, und die dankbaren Finnen würden der deutschen Flotte Murmansk als Stützpunkt am Eismeer zur Verfügung stellen. Nach Meinung der Ostseeoffiziere hätte der Krieg von dort aus beendet werden können.

Auf den Ozeanen hatte die Marine im Februar 1917 vom Stellungskrieg zu aktiverem Kampf übergehen können, nachdem in der politischen Reichsleitung die Bedenken gegen die U-Boot-Waffe überwunden worden waren. Die Wirkung des uneingeschränkten U-Boot-Kriegs übertraf sogar alle Erwartungen, England konnte trotzdem nicht geschlagen werden, die Blockade nagte immer kräftiger an Deutschland, und auch die U-Boote begannen, Verluste zu erleiden und an Wirkung zu verlieren. Der Kampf wurde aber nicht aufgegeben. Die Spaltung in der Marineleitung war im Spätsommer 1918 beendet worden. Der "Sieger" von Skagerrak, Admiral Scheer, wurde zum Befehlshaber der Obersten Seekriegsleitung ernannt und erhielt die Stellung eines Alleinherrschers ähnlich der Ludendorffs.

Die neue Leitung setzte auf die Intensivierung des U-Boot-Kriegs. Es wurde mit dem Bau von Hunderten von neuen U-Booten begonnen, und sowohl in Flandern als auch in österreichischen und türkischen Gebieten am Mittelmeer wurden Stützpunkte instandgesetzt. Zwar konnte die Kriegsindustrie aus Mangel an Material und Arbeitskraft die Riesenaufträge nicht erfüllen, aber der Druck sollte auch bald nachlassen. Ludendorffs Offensive an der Westfront erschien erfolgreich. Man konnte die Seestreitkräfte entwickeln, denn der Landkrieg würde bald enden und alle Kräfte könnten auf die letzte, laut der Marine die erste eigentliche, Phase, den "III. Punischen Krieg" gegen den schlimmsten Feind, England, konzentriert werden.

Innerhalb der Marine hatte es heftige Diskussionen über die Bedeutung der Nordsee und der Ostsee gegeben. Die Ostseeadmirale forderten ständig neue Schiffe für ihr Gebiet, die Hochseeflotte und die Seekriegsleitung sahen aber nicht ein, was es im Kampf gegen England genützt hätte, Rußland Angst zu machen. Laut der Ostseeflotte aber kämpfte sie selbst gerade im Osten gegen England, da in der Nordsee nichts erreicht wurde. Die Machtstellung im Osten ermöglichte es, die Aufmerksamkeit auf den Hauptfeind England zu lenken, die Konzentration aller See-

streitkräfte auf die Nordsee wäre jedoch nicht sinnvoll, da England sie dort sehr leicht einkreisen könnte.

In dieser letzten, siegreichen Phase des Krieges konnte von den Stützpunkten an der Eismeerküste aus über Groß-Finnland die britische Blockade umgangen werden. Der Feind wäre gezwungen, seine Kräfte zu zerstreuen, er könnte die U-Boote nicht effektiv abwehren, und vielleicht hätte sich dann die lange erhoffte Gelegenheit zur siegreichen Entscheidungsschlacht ergeben.

Der Flotte war nicht aufgefallen, daß es eigentlich gar keine Ressourcen mehr für diese Pläne gab, daß Deutschlands Kräfte im totalen Krieg erschöpft waren. Als Ludendorff, durch die Ereignisse an der Westfront erschüttert, der Regierung im Herbst zum Aufgeben riet, erwiderte der Admiralstab, die Flotte brauche keinen Waffenstillstand. Als jedoch die Hochseeflotte zum letzten Versuch, die Lage zu retten, in See stechen sollte, verweigerten die Matrosen solch eine Selbstmordaktion und hißten die rote Fahne der Revolution. Die Welt der Seeoffiziere brach zusammen. Auch die Seeoffiziere in Finnland waren so empört und beschämt über den Ungehorsam der Matrosen, daß sie, ohne sich zu verabschieden, das Land verließen. Die britische Royal Navy dampfte in die Ostsee ein und mußte gebeten werden, die Ostseedivision zu eskortieren, damit die sich drohend gebärdende Sowjetflotte diese auf dem Heimweg nicht überfallen würde. Auch hier war die Seegeltung vorbei, die Stützpunkte sanken in einen Dornröschenschlaf.

Die Betrachtung der Kriegspläne und der Ereignisse in der Ostsee zeigt, daß sich die Marine die im deutschen Reich herrschende monarchistische und patriotische Denkweise angeeignet hatte, laut der Deutschlands Zukunft davon abhängig war, einen Platz an der Sonne zu erzielen, die Einkreisung zu brechen und Weltgeltung, die Weltmacht, vielleicht sogar die Weltherrschaft zu erreichen. Deutschland meinte, "für die Freiheit aller Völker der Welt gegen die würgende angelsächsische Tyrannei" zu kämpfen. Durch Annexionen versuchte man, die strategische Ausgangsposition und die wirtschaftliche Grundlage des gegenwärtigen und eines künftigen Krieges zu sichern, denn dies hatte sich im Laufe der Kämpfe als äußerst wichtig erwiesen.

Für Deutschland war der Krieg auch Kampf als "Fahnenträger der Gedankenfreiheit und als fester Wall gegen revolutionäre, un-

organische Umwälzungen". Der Eroberungskrieg und der Siegfrieden zielten auf die Stabilisierung der herrschenden Ordnung gegen zerstörende Kräfte sowohl in Deutschland als auch in ganz Europa; "der viel geschmähte Militarismus hat besser als irgend etwas anderes die zerklüftenden Standes- und Klassegegensätze überbrücken können". Die Annexionen und die monarchistischen, deutschfreundlichen Regierungen in den angrenzenden Ländern sollten auch die Verbreitung der Revolution von Rußland nach Westen verhindern. Allerdings konnte man sich auch mit den Bolschewiki verbünden; im Existenzkampf gegen den schlimmsten Feind, England, taugten sogar sie als Hilfe.

Die oben erläuterten Ereignisse bestätigen auch die These, das Deutsche Reich habe sich nicht durch systematische Kriegsvorbereitungen des Krieges schuldig gemacht; die Führung war zu zerrissen, um systematisch handeln zu können. Führungschao herrschte nicht nur innerhalb der obersten Reichsleitung, sondern auch zwischen den verschiedenen Waffengattungen — die Flotte meinte, ihren eigenen Krieg zu führen, unabhängig von dem des Heeres — und sogar in den Beziehungen zwischen den verschiedenen Führungsorganen der Flotte. Der Admiralstab plante am eifrigsten das Duell mit Rußland, was sich mit den Plänen von Tirpitz, die wiederum im Widerspruch mit den Wünschen der politischen Reichsleitung standen, nicht vereinbaren ließ. Die Vorhaben wurden nicht an die des Generalstabes angepaßt, höchstens fragte man ab und zu dort an, nur um zu erfahren, daß die Unterstützung der Flotte nicht benötigt wurde. Zum Wirtschaftsleben gab es bezüglich der Planung von Kriegsmaßnahmen keinerlei Kontakte, geschweige denn, man hätte den von der Wirtschaftswelt diktierten Imperialismus betrieben. Nicht einmal die Hilferufe der Deutschen im Baltikum hatten Einfluß auf die Pläne der Strategen.

Wenngleich das Deutsche Reich also vielleicht nicht gerade planmäßig Eroberungen vorbereitete, so zeigte es sehr wohl, daß sich in der europäischen Kultur eine Bereitschaft zu Eroberungskriegen entwickelte. Man war zum Kampf bereit, wenn es sein mußte, und der Glaube an die Unabwendbarkeit des Krieges beschleunigte dessen Ausbruch. Und als der Krieg da war, verschwanden alle Hemmungen und der Gier waren keine Grenzen mehr gesetzt, so daß aus Eroberungsträumen Kriegspläne und tatsächliche Kriegszüge wurden. Die Seuche Imperialismus plagte

nicht nur Deutschland, sie keimte in allen Ländern; die Schweden wollten die Åland-Inseln, die Finnen betrachteten Ostkarelien als ihr Eigentum, und sogar Estland sollte Groß-Estland werden.

Der Krieg war eine Schöpfung der Offiziere und Generalstäbe, die Matrosen, bloße Spielfiguren, sollten die Pläne ausführen. Ludendorff mußte allerdings die Flotte wegen unnötiger Angst vor Minen rügen; ab und zu flogen auch ein paar Hundert seiner Männer in die Luft, doch ohne Verluste war in einem Krieg schließlich nichts zu gewinnen. Die Flotte aber schonte sicherlich viel mehr ihre Schiffe als ihre Menschen. Und der Schock kam dann, als die erschöpfte Maschinerie nicht nur zusammenbrach, sondern das Parieren verweigerte und ihre eigenen Ideen von einer richtigen Gesellschaft zum Ausdruck brachte. Der Regierung wurde vorgeworfen, sie habe "den Kampfwillen des Volkes nicht bis zum Schluß aufrechterhalten. Übeltäter, die die Flotte als Mittel ihrer Erstrebungen benutzten, sündigten gegen das deutsche Volk".

Kein Wunder also, daß ein Märchenprinz herbeigesehnt wurde, der die Schlafenden aus dem Dornröschenschlaf — oder vielleicht eher: aus dem Dornröschenalptraum — wecken würde. Interessant ist ebenfalls die Beobachtung, daß sich in Hitlers Krieg einige Züge des ersten Weltkriegs wiederholten. Die Artillerie geriet zwar auch nicht ganz aus der Mode, der Minen- und U-Boot-Krieg sowie die Zusammenarbeit des Heeres, der Flotte und auch der Luftstreitkräfte deuteten jedoch die künftige Hauptrichtung der Seekriegskunst an. Beim zweiten Versuch wurden Unternehmungen ausgeführt, die im ersten Weltkrieg geprobt oder beabsichtigt worden waren: Belagerung der russischen Küstengebiete, Blockade des Finnischen Meerbusens, Ostseeherrschaft, Erztransporte aus Schweden, Stützpunkte im Baltikum, auf den Åland-Inseln und an der finnischen Küste, Finnland als Verbündeter, als "Bulgarien des Nordens". Beim zweiten Versuch konnten sowohl die Stützpunkte in Frankreich als auch über Norwegen und Finnland die Eismeerküste verwendet werden, und dennoch konnte die Flotte England nicht schlagen, die Einkreisung nicht brechen, die Verbindungen der Alliierten nach Rußland nicht unterbrechen.

Der Krieg in der Ostsee führte auch im Baltikum und in Finnland zu großen Veränderungen, nur nicht zu den von den Admi-

ralstäben erhofften. Der totale Krieg gegen Deutschland ließ zwar das Zarenreich zusammenbrechen, so daß Rußland seine Macht in den Pufferstaaten einbüßte. Diese kamen jedoch nicht unter deutsche Gewalt, da Deutschland selbst den totalen Krieg nicht aushielt. Finnland und die baltischen Länder konnten "den merkwürdigen Gedanken, gegen alle Mächte selbständig zu sein" verwirklichen, nachdem sowohl die Unterdrücker als auch die "Erteiler" der Unabhängigkeit gestürzt waren. In Finnland hatte man nicht einmal richtig gemerkt, was Deutschland eigentlich gewollt hatte, da es zusammenbrach, ehe die Unterdrückung effektiv vollzogen war. So blieben die Finnen in dem Glauben, Deutschland hätte ihnen zur Unabhängigkeit verholfen, und Ludendorff wunderte sich sehr über die ihm zuteil gewordene warme Dankbarkeit.

Hakemisto

- Aasia 170
Adrian meri 35, 51
Afrikka 51, 84, Etelä- 55, itä- 51, 84, keski- 11
Ahvenanmaa 41, 49, 59—60, 70, 77, 93, 107—124, 126, 128, 139—141, 144, 155, 157—158, 163, 175, 177, 196, 201
Ahvenanmeri 66
Aigeian meri 128
aktivistit 109—110, 113—115, 120, 126, 128—131
"Albatross" 69
Aleksandrovska (Murmansk) 179
Aleksanteri III 24
alempi väestö, epämiellyttävät ainekset, huonot ainekset, katurahvas, 61, 82, 103, 130, 135, 151, 166—167, 171, 192, 198
aluevesi, Ruotsin 58, 73
aluevesi, Tanskan 57—58
aluevesi, Venäjän 164
Amerikka 27
amiraalit ks myös merisodanjohto 14—15, 17—18, 195—197
amiraalit, tsaarin 32, 71
amiraaliteetti, Englannin 14, 15, 56, 58, 72, 87
amiraaliteetti, Saksan 21, 24
angloamerikkalaiset, anglosaksit 11, 19, 84, 136, 197
apuretkikunta Suomeen 118, 131, 134, 139—140
Arcona, Arkona 44, 72
"Arcturus" 139
Argentiina 84
aristokratia, eliitti, herrat, hyvät ainekset, kunnan ihmiset, paremmat piirit 17—19, 22, 80, 101, 151, 167—169, 174v, 198
Arkangel 57, 58, 169—170, 178—180
armeija, Englannin 50, 52, 80
armeija, Ranskan 41, 80
armeija, Ruotsin 113, 120
armeija, Saksan ks myös maavoimat, 16, 35—36, 38, 41, 43, 64, 66, 68—70, 84, 92, 94, 103, 108, 115, 118, 139, 143, 152, 161, 173, 175, 187—192
armeija, Saksan Suomessa ks myös apuretkikunta 138
armeija, Suomen vapaus- 110—112, 125, 128, 136, 151—153, 161
armeija, Venäjän ("venäläiset") 41, 43, 90, 101, 120, 127, 130, 132—135, 167v
armeija, Yhdysvaltojen, 87
Atlantin valtameri 24, 27, 75, 80, 108, 182, 186
"Audacious" 51
"Augsburg" 63—65, 70, 88
Aunus 128, 169, 176, 184
Auswärtiges Amt ks myös ulkoministeriö 116, 124—125, 138, 154
autonomia, Baltian 48
autonomia, Suomen 48, 129

avomerilaivasto ks. Hochseeflotte
 Azorit 84
 Balkan 17, 35, 58
 Baltia, baltit ks myös Itämerenmaakunnat 5, 48—49, 93—94, 99—102, 104, 106,
 108, 117—118, 126, 128, 135, 139, 147, 149, 152, 163, 165, 172, 188, 192, 194,
 196, 199, 201
 Baltian vesien komentaja, Befehlshaber der Baltischen Gewässer 106—107, 122,
 145—156, 185, 190
 ”Bayern” 97
 Beatty 53—54
 Bebel 11
 von Behrends 146
 Belgia 79, 83, 84
 Belt 107, ks myös Tanskan salmet
 ”Beowulf” 107
 Bergen 84
 Berliini 112, 180, 184
 Bernhardi 13—14
 Bethmann-Hollweg 15, 20, 81
 Bismarck 14, 19—20, 23, 25, 196
 Bloch 55
 ”Blücher” 53, 64
 Boedicker 173
 bolševikit, bolševismi 81, 91, 92, 96v, 100—102, 121—122, 131, 135, 137, 142,
 144—148, 150, 155, 162, 165—167, 169, 181, 184, 192, 198, 200
 Bonc-Bruevič 171—172
 Bornholm 38
 Borodino-luokka 36, 59
 Bosnia 34
 ”Brandenburg” 69
 Branting 110, 116—118
 ”Bremen” 70
 ”Breslau” 51
 Brest-Litovsk 100—101, 121, 134, 137, 139, 141, 143, 145, 147, 155, 158, 164,
 170, 172, 175, 183
 Britannia, britit ks. myös Englanti, 9—11, 170
 Brusilov 57, 70, 71, 85
 Buharin 171
 Bulgaria 81, 84v, 113, 132, 145, 152, 163, 166v, 190, 196
 buurisota 10
 Bülow 20
 ”Castor” 139
 Childers, Erskine 9
 Chile 51
 Christiansand 84
 Clemenceau 80
 Cowan 193
 Czernin 86

Dakar 84
 Danzig 32, 34, 37—40, 64, 68, 99, 106, 119—120, 139—140
 Danzig-Neufahrwasser 33
 Dardanellit 68
 Delcassé 188
 Deutsches Bucht 26, 185
 ”Deutschland” 64, 66, 74
 Deutschland-luokka 38
 Dewey 10
 diplomatia, diplomaatit, Saksan ks myös ulkoministeriö, Auswärtiges Amt 14, 15,
 18, 116, 125
 diplomatia, Venäjän 72
 Doggerbank 52
 Douhet 77
 dreadnought 5, 15, 27, 36, 38
 Dunkerque 24
 Dubenko 133
 ”E-8” 72
 ”E-9” 57, 69, 72
 ”E-13” 57
 ”E-19” 72
 Eckerö 123
 eduskunta 149—150
 Edvard VII 17
 ehkäisysota 17—18
 Einkreisung 14—17, 25, 50, 81, 85, 93, 132
 Elbe 15, 30, 35
 ”Elsass” 144
 Elsass-Lothringen 79
 ”Emden” 186
 Englanti kilpailijana, vastustajana 5, 9—13, 25, 27, 29—30, 34—35, 79, 82, 84—
 88, 91, 93, 96, 98, 102, 106, 110, 115—117, 122, 124, 127, 135, 143, 146, 150—
 151, 154, 157, 162, 164, 167, 169—171, 173, 179, 181—185, 187—188, 190,
 192, 197—198, 201
 Englanti liittolaisena 25
 entente 14, 25, 30, 51, 58, 73, 91, 99, 107, 111, 117—118, 122, 124, 126, 129, 132,
 136—139, 145—146, 150—151, 157, 166—167, 169—172, 175, 184—185, 190
 ”Equity” 130
 Espanja 11
 von Essen 35, 59, 60
 Eteläsatama 150
 Eurooppa 20, 27, 79, 83, 93, 100, 195, 198, 200
 Eurooppa, Keski- 9, 11, 16, 80, 83, 128, 151
 Eurooppa Itä- 34, 35, 131
 Eurooppa Pohjois- 185
 Falkenhayn 68v, 70, 82, 108, 115
 Falkland 51, 84
 ”Fangstoss”, operaatio 101

Fehmarn-Belt, Fehmarnin salmi 45, 57
 Filippiinit 10, 27
 Fischer, Fritz 18
 Fischer-Lossainen 76, 110—112, 178
 Fisher, Sir John 15, 25
 Flanderin 68, 84, 97, 185, 187
 fleet in being 16
 Flottenouvelle 12
 Flottenverein 11
 Frans Joosef 81
 "Friedrich Carl" I. "Friedrich Karl" 65
 Friedrich Karl 149
 Fyen 30
 Fär-saaret 84
 Föglö 42
 Galitsia 94
 Gallipoli 96v
 "Gangut", gangut 36, 59, 96, 97
 "Gazelle" 65
 Georgia 145, 172
 germaanit, germaanisuus 46, 79, 111, 128, 198
 Gibraltar 116
 Glorius First of June 195
 "Goeben" 51
 von der Goltz 138, 149—152, 169v, 191—192
 Gotlanti 69, 74
 Gotska Sandön 74
 Grand Fleet 52—54
 Grand Hotel, Tukholma 182v
 "Graždanin" 90, 168
 Grigorevitš 36
 "Grosser Kurfürst" 97
 Gävle 177
 Haaparanta 42, 129
 Haapasaari (Aspö) 42
 Haapsalu 105
 Habsburgit 81, 84v
 hallitus, Englannin 15
 hallitus, Ruotsin 109—111, 116, 120
 hallitus, Saksan (siviilijohto, poliittinen johto, poliitikot) 13, 15, 17, 81, 99, 112, 137—138, 150, 187, 189, 194, 200
 hallitus, Suomen 120, 132, 137—138, 149, 181, 184
 hallitus, Tanskan 55, 58
 hallitus, Venäjän ks. myös neuvostotasavalta, tsaari 43, 48, 76, 121, 131, 133, 137, 178
 Hammarskiöld 109—110
 Hampuri 58
 Hanko (Hangöudd, Gangut) 38, 41, 98, 119, 129, 139—144, 147, 154—155, 163
 Harmaja 143

le Havre 24
 Helgolanti 16, 26, 51
 Helsinki 36—37, 39, 42—43, 45—47, 59—61, 71, 76, 91, 104, 106, 110—111, 119,
 122, 129—130, 133—136, 138, 141—143, 149—150, 154—155, 159, 163
 Henrik, Preussin prinssi 22, 28, 61, 63, 68—71, 76, 77, 89, 96, 98, 102, 115, 197
 Hessen 149
 Hiidenmaa (Dagö) 70, 74, 78, 94—95, 105, 117, 154
 Hindenburg 53, 68v, 83, 135
 v. Hintze 49
 Hitler 14, 18, 19
 Hochseeflotte, avomerilaivasto 21, 28, 33, 38, 50, 51, 53, 57, 58, 60, 61, 63, 64,
 67, 69, 71, 74, 86, 88, 96, 104, 117, 139, 144, 187—191, 197—198, 200
 Hoffmann 101, 170, 200
 Hohenzollern 149
 Hollanti 11, 58, 85
 v. Holtzendorff 86—87, 136, 145, 186
 Hopmann 65, 67, 70, 71, 88
 Howard 182
 ”Hrabryi” 71
 Huippuvuoret 178, 180
 Härnösand 139
 Iisalmi 111
 ”Ilja Muromets” 78
 Ilmajärvi 93, 181
 ilmasota, ilmavoimat, lentoase 46, 69, 72, 76—78, 87, 89, 90, 140, 155
 imperialismi 91, 135
 imperialismi, Saksan 22, 100, 125
 imperialismi, Suomen 181
 imperialismi, Tanskan 55
 imperiumi 12,
 imperiumi, Englannin 13
 imperiumi, Venäjän 101
 Indrenius 161
 Inkerinmaa 107, 166
 Ino 36, 155—157, 163, 184
 Intia 25
 Irbenin salmi 60, 62, 71, 90, 159
 Islanti 178
 Iso-Venäjä, tynkä-Venäjä 99, 107, 133, 166, 180, 198
 Italia, italialaiset 24, 38, 51, 67, 81, 85, 94
 itsenäisyys, Puolan 103
 itsenäisyys, Suomen 32, 128—129, 131—132, 138, 148, 150, 181, 191, 196
 itsenäisyys, Tanskan 30
 itsenäisyys, Viron 105, 107
 Itä-Karjala ks myös Karjala 128, 150, 182, 184
 Itämerendivisioona 141, 143, 150, 160, 173, 191
 Itämeren herruus, Saksan 24, 44, 74, 99, 102, 105, 107—108, 111, 137—138, 143,
 165, 175, 188, 191, 193—194, 196, 200—201
 Itämeren herruus, Venäjän 31, 45, 90, 115, 126

Itämeren herruus, Viron 107
 Itämerenmaakunnat ks myös Baltia 32, 48, 92, 99, 103, 108, 113, 132, 194
 Itämeri, mare clausum 30, 93, 104 status quo 31
 itärintama 57, 67, 82—83, 110, 135, 169—170
 Itävalta (-Unkari), itävaltalaiset 17, 24, 35, 38, 67, 71, 79—81, 84v, 86, 94, 113, 132, 145
 Japani 12, 14, 27, 51, 84
 Japanin—Venäjän sota 30, 33, 34, 48
 Jaroslav(l) 175v
 Jellicoe 54
 ”Jenisei” 75
 ”Jermak” 141, 142v, 144
 Jershöft 44
 Joffe 171
 juutalaiset 17, 22, 92
 Juutinrauma 57
 Jyllanti 30, 31
 Jyväskylän 111
 jääkäriliike, jääkärit 126, 130—131, 139
 jääkäripataljoona n:o 14, Suurherttuallinen Mecklenburgilainen 120, 123, 139—140
 Jäämeri 107—108, 128, 151—152, 156, 170, 175, 177—186, 188, 197, 201
 jäänmurtaja, -särkijä 59, 107, 139, 141, 144—145
 kabinetti, Englannin 16
 kahden rintaman sota, taistelu 24, 28, 41
 kaksiliitto 24, 32, 33, 35, 38
 Kalevala 181
 Kamerun 84
 Kanaali 16, 24, 25, 31, 33, 71, 84
 kanava, Keisari Vilhelmin 15, 27, 29, 57, 60, Suezin 30
 Kanin 60, 62, 71
 kansallisliberaalit, Saksan 137
 kansankomissaarit 133, 169—170, 172
 Kansanvaltuuskunta 133
 kansleri ks myös Bethmann-Hollweg, Bismarck, Bülow 51, 52, 82, 83, 85, 112, 137—138
 Kantalahti 179
 Kap Verde 84
 Karibian meri 27, 28
 Karjala 107, 150—151, 154, 165, 169, 173, 181—182, 184—185
 ”Karjala” 163
 Karjalan kannas 184
 Karunki 177
 Kaspian meri 93
 Katajannokka 141, 161
 Kattegat 56
 Kaukasia 101, 145v
 Kaukoita 30, 33, 34, 48
 kauppamerenkulku 9, 24, 28, 31, 35, 39, 42, 50—52, 89, 159

kauppasota 9, 28, 35, 46, 71, 75, 89, 94, 196
 Kauppatori 141
 Kehr, Eckart 18
 keisari ks myös Vilhelm II 12, 21, 22, 30, 51—53, 57, 83, 84, 99, 109, 120, 183,
 187, 189
 Kemi 42, 177
 Kerenski 80, 90, 91, 94, 98, 129
 keskusvallat 57, 58, 79, 81, 100, 108, 110, 113, 128, 132, 167
 Kiel 15, 21, 25—26, 31—32, 34—35, 38—40, 45—46, 58, 61, 64, 88, 97—99, 120,
 173, 201
 Kiautšou 27
 Kiina 27
 Kilpisjärvi 178
 Koivisto 42, 163, 173, 193
 Kokkola 177
 ”Kolberg” 63, 69, 70, 88, 107, 140v, 150, 173
 konservatiivit, Ruotsin 122
 konservatiivit, Saksan 82, 137
 konservatiivit, Suomen 122
 Konstantinopoli 51, 84
 Krasnaja Gorka 36
 Kronstadt 36, 38—40, 42—43, 45—46, 59, 91, 135, 141, 143, 150, 155—156, 158—
 159, 164, 170—171, 175, 190, 193
 Krupp 11
 kruununneuvosto 99
 Kruunuvuoren ankkuripaikka 61
 Krüger 10
 kuningas, Ruotsin 109—110, 120, 122, 125
 kuningas, Suomen 132, 149
 Kuolla 176, 181—182
 Kuopio 111
 Kustaa V 123
 Kustaanmiekkä 44
 Kuurinmaa 68—69, 71, 74, 76, 78, 90, 92, 98—99, 104—107, 166
 Königsberg (Kaliningrad) 33—34, 37—39, 192
 Kööpenhamina 13, 29, 58
 Laatokka 128, 163, 168, 173—174, 180—181, 184
 ”Ladoga” 75
 laivasto, amerikkalaisten 27
 laivasto, Baltian maiden 193
 laivasto, Englannin kuninkaallinen, ”Englanti”, ”englantilaiset” 10, 12—13, 16,
 25—26, 28—30, 37—38, 41, 51, 71, 88, 190v, 192—193, 195
 laivasto, Itävallan 51
 laivasto, Ranskan 24, 26, 32—33, 35, 38, 41
 laivasto, Ruotsin 59, 113, 158
 laivasto, Saksan keisarillinen 5, 9, 12—14, 16—18, 24—25, 32, 37, 41, 50, 51, 83,
 87, 94, 98, 103—104, 106, 110, 112, 116—118, 132, 143—144, 150, 155, 157,
 159, 161—162, 175, 177, 179—180, 182, 184, 186—190, 196—197, 199—202

laivasto, Saksan Itämeren- 22, 32, 55, 57, 60, 66, 67, 72, 88, 98, 106, 191—192, 194, 196—197, 200
 laivasto, Suomen 142v, 148, 152, 160—162, 191, 193
 laivasto, Tanskan 13, 25, 29
 laivasto, Turkin 51
 laivasto, Venäjän, ”venäläiset”, 24—26, 30, 33—39, 41—45, 47, 59—60, 74—75, 89—91, 93—94, 104—105, 110—111, 114—115, 129—130, 132, 135, 139, 141—143, 146—147, 150, 154, 158, 164, 168, 171, 177—178, 193—194, 198
 laivasto, Viron 107
 laivastoasema, -tukikohta, sotasatama, Saksan 12, 21, 23, 27, 33, 52, 187, 201
 laivastoasema, -tukikohta, Saksan, Itämerellä 21, 28, 42, 44, 68, 98, 104—105, 122, 126
 laivastoasema, -tukikohta, Saksan, Jäämerellä 180, 186
 laivastoasema, sotasatama, Suomen 161
 laivastoasema, -tukikohta, sotasatama, Venäjän 133, 172, 175, 178
 laivastoasiamies, Saksan Ruotsissa 49, 76, 111—112, 114—115
 laivastoasiamies, Englannin Saksassa 11
 laivastoasiamies, Venäjän 146
 laivastokilpailu 15—17, 23, 50, 54
 laivastolaki 12, 15
 laivastoliitto 11
 laivastoneuvottelut, Englannin—Venäjän 37—38
 Langemak 70, 71
 Lappi 132
 Lappvik 61, 71
 Lauenstein 67
 Lavansaari 141, 155, 164
 Lenin 81, 91, 131, 133—134, 166—167, 171—173
 lentokone, lentoase ks. ilmasota
 Libau (Liepaja) 33—37, 39—40, 42—47, 49, 62, 64—72, 76, 88—89, 98—99, 104—106, 115, 118, 139, 155, 173, 177, 192, 196
 liberaalit 80, 137
 Liettua, liettualaiset 92, 99, 110, 166
 Liivinmaa 36, 48, 93, 99, 101, 105, 117, 135, 166
 Lloyd George 80
 Lockstedt 110, 127
 Lomov 171
 Lontoo 11v, 87, 150
 Loviisa 119, 141
 Ludendorff 22, 68v, 83, 94, 97, 99, 104, 116—117, 122—124, 130—131, 134, 138, 143, 145, 147, 154—156, 161, 173, 182—184, 186—187, 196, 199
 Luga 92—93
 luotsit, suomalaiset, Saksan palveluksessa 46, 47, 115
 Lyypekki 33
 lähettiläs, Englannin Tukholmassa 150, 182
 lähettiläs, Saksan Helsingissä 152
 lähettiläs, lähetystö, Saksan Moskovassa 146, 167
 lähettiläs, Saksan Tanskassa 56

Lähi-itä 16, 51
 länsirintama 30, 99, 125, 173, 183, 185, 187, 191
 länsivallat 58, 118, 180, 191
 lättiläiset 92
 maavoimat, Saksan ks myös armeija 22, 39, 41, 67, 98, 113, 118, 196, 200
 maavoimat, Venäjän ks armeija
 maailmanherrsus ks myös Weltherrschaft 12—13
 maailmanpolitiikka ks myös Weltpolitik 17, 27
 maailmansota 5, 17, 20, 22, 23, 36, 43, 55, 60, 78, 81, 195—197, 201
 maailmansota, toinen 201—202
 maailmanvalta 10, Englannin 11
 maailmanvalta, Saksan ks myös Weltmacht 14—15, 18, 23
 Maarianhamina 72, 77
 maavoimat, Saksan ks myös armeija 20, 52, 64, 109, 202
 ”Magdeburg” 63, 64
 Mahan 12, 28, 196
 maihinnousu 5, 25, 27, 31, 36—37, 39, 41—42, 50, 64, 66—68, 97, 111, 117, 127,
 130, 163, 173—174, 194
 ”Makaroff” 60, 69
 Maksimoff 89
 malmintuonti Ruotsista Saksaan 73, 112—113, 118, 121—122, 132, 201
 Manila 10
 Mannerheim 118, 123, 136, 150—151, 154, 165—166, 181, 191
 mannervaltiot Englannin vastustajina 41, 84, 188
 Mantšuria 55
 ”Markgraf” 97
 Marne 52
 Marokko 14
 matruusit, miehistö 22—23, 87—88, 91, 133—134, 142, 144—146, 189—191, 198
 Maynard 169v
 Memel (Klaipeda) 33, 39, 62, 64—66
 meren herruus 46, ks. myös Itämeren herruus
 meriesikunta 5, 21, 24—31, 33, 43, 51, 68—69, 83—84, 86—87, 92, 98, 111, 113,
 115, 118, 122, 124, 127—128, 136, 144—145, 147, 149, 154, 161, 170, 178, 180,
 182, 185—186, 194, 197, 199, 202
 merikabinetti 21, 83, 111
 merikuljetukset 28, 36, 39, 60, 75, 192, 195
 merikunta 159
 merimahti, Englannin 29, 114
 merimahti, Saksan ks myös Seegeltung 53, 143, 195
 merimahti, Venäjän 158
 meriministeri, meriministeriö, Saksan ks myös Reichsmarineamt 21, 26, 68, 74,
 132, 145—146, 161, 186—187
 meriministeri, Venäjän 36, 89
 meripäällystö, Venäjän 72 ks myös tsaarin amiraalit
 merisodanjohdo, merivoimien johdo ks myös Seekriegsleitung 21, 28, 52, 61, 65,
 83, 153, 175, 186—187, 189
 merivoimat, Saksan, ks. myös laivasto 29, 52, 98, 105, 113—114, 116—117, 126,
 143, 149, 155, 162, 173—174, 182, 190, 192, 195—196, 202

merivoimat, Suomen ks laivasto
 merivoimien edustaja, Marinevertreter, Helsingissä 122, 160—162
 ”Meteor” 179
 Metsäpirtti 174
 metsäteollisuus, metsävarat, Suomen 132, 136, 148, 181
 Meurer 118, 139, 141, 143, 149, 155, 185—186
 miinasota 23, 28, 31, 37, 45—46, 51, 55—56, 60, 64, 66, 71, 74—75, 89—90, 97,
 118, 123, 140, 154, 157—160, 164, 173, 179—180, 190, 195
 militarismi, militaristit 20, 80—81, 109, 198
 military-industrial complex 11
 ”Mira” 139
 von Mirbach 167
 Moltke 30, 32
 ”Moltke” 117
 monarkia, monarkistit, Suomen 128, 149—150, 199
 monarkia, monarkistit, Ruotsin 32, 109
 monarkia, monarkistit, Venäjän 146—147, 165—166, 169, 173, 198
 monarkismi 22—23, 76, 98, 197—198
 Moskova 36, 101, 146, 168, 175v
 Muhunsaari 94
 Muhunsalmi (Moonsund) 40, 42, 44, 45, 59, 90, 97, 105
 Musta meri 24, 84v, 145, 172, 180
 Muurmannin rannikko 124, 150, 153, 156, 162, 169—170, 174v, 178, 180—183,
 185—186
 Muurmannin rata 135, 137, 169—171, 173, 175v, 178—182
 Muurmansk 146, 169v, 176, 183
 Mäkelin 129
 Mäntyluoto 118, 177
 ”Möwe” 107
 Naissaari 36, 43, 44, 59
 Napoleon 13
 Narva 41—42, 92, 110, 117, 119, 173, 175—176
 Narvik 113, 177—178
 ”Nassau” 69, 118, 140v
 ”Nautilus” 107
 Nauvo 140
 navalismi 12, 196
 Nekludoff 109v
 Nelson 13, 16
 Nepenin 61, 89
 neuvostohallitus, -valta 100, 101, 121, 131—132, 134, 141, 145—146, 148, 159,
 168—170, 172—173, 175, 182—184, 190
 Neuvosto-Venäjä 172—173, 174v
 Neva 168, 171, 174
 New York 27
 Nikolainkaupunki ks myös Vaasa 177
 Norja 16, 31, 52, 58, 110, 114, 116, 127, 132, 135, 162, 175, 179—180, 182, 185,
 201
 Novaja Zemlja 180

Novaja Žizn 133
 nuorsosialistit, Ruotsin 122, 135
 Nurmes 111
 Obuhovin tehtaat 171
 Odensholm 44, 64, 154
 OHL, Oberste Heeresleitung, ks. myös Falkenhayn, Ludendorff 58, 67, 69, 85, 91,
 94, 96, 99—101, 103, 115—116, 118, 123—126, 137—138, 143—145, 172—173,
 175, 184, 187, 190
 oikeisto-SR 167, 169, 172
 Olhavanjoki 171
 Onega-joki 181
 Oranienbaum 76
 Ostseedivision ks. myös Itämerendivisioona 139
 Oulu 42, 111, 177
 ”Pallada” 64
 Palmstierna 120
 paloverotus 33, 43, 199
 Paltiski (Baltischport) 62, 71, 105
 ”Pamjat Asova” 143
 Papensholm 106
 parlamentaarinen demokratia 17, 19, 81, valvonta 20
 Peipsijärvi, Peipusjärvi 93, 117
 Petroskoi 175v, 176, 179
 Petsamo 156, 169v, 186
 Pietarhovi 76
 Pietari (Sankt Peterburg, Petrograd, Peterburg, Leningrad) 36, 39, 41, 47—49, 59,
 70, 76, 90, 93—94, 100—101, 108—110, 113, 117, 127, 129, 133, 135—136, 138,
 146—147, 150, 155—157, 164—168, 170—173, 175—176, 181, 183—184, 190
 Pietari Suuren merilinnoitus 163
 Pietarsaari 42
 Pihkova (Pleskau, Pskov) 100—101, 110, 119, 173, 181
 Pihlajakari 43, 44
 Pillau 33
 ”PL-19” 76
 Pohjanlahti 32, 41—42, 44, 45, 72, 89—90, 107, 113, 115—116, 118, 130, 139,
 158, 177, 185
 Pohjanmeri 12—13, 21, 25—26, 29, 31, 35, 37—38, 44, 53, 56, 58, 61, 63, 65—66,
 70—71, 74, 93—95, 96v, 98, 104, 106—107, 111, 114, 117, 147, 155—156, 173,
 179—180, 185—186, 196—197
 pohjoismaat, pohjola 29, 116, 128, 132, 135, 137, 153, 175, 177, 179, 196
 Polotsk 101
 Pommeri 37
 pommitus 24, 29, 33—35, 37, 42—43, 51, 64—65, 67, 69, 71, 76—78, 110,
 Pori 42, 177
 Porkkala 36, 44, 59
 Portsmouth 10
 ”Poseidon” 139
 ”Posen” 69, 140v
 Potsdam 22

Pour le Mérite 87
 Preussi 9, 25, 37, 99, 101
 ”Prinz Adalbert” 65, 69, 72
 ”Prinz Heinrich” 69
 puna-armeija 167, 174v
 punaiset, punakaartit, Suomen 120, 130, 133—136, 140, 142—143, 145, 147—150, 155, 169, 198
 punakaarti, Venäjän 167v, 169
 puola, puolalaiset 34, 67, 79, 83, 84v, 92—93, 103, 110, 112, 132
 puolueettomuus 30—33, 56—58, 73, 108—113, 122, 134, 150, 172
 Putilovin tehtaas 76, 171
 puunilaissota 52, 188
 Pyrrhos 93
 Pähkinälänna (Nöteborg, Schlüsselburg, Petrokrepost) 91, 174v
 Pärnu (Pernau) 39, 69, 93, 105
 pääesikunta ks myös yleisesikunta, Saksan 167v
 pääesikunta, Venäjän 178
 päämaja, Saksan Suuri 22, 69, 151, 202
 raionikomitea, venäläisten Suomessa 133, 157
 Raivola 184
 rannikkolaivasto, Suomen 161—162
 rannikkopuolustus, Saksan 9, 26, 35, 58, 61
 rannikkopuolustus, Suomen 151, 153—154, 161—163
 rannikkopuolustus, Venäjän 59
 Ranska 9, 11—12, 14—15, 24—27, 29—30, 34, 50—52, 57, 79—80, 82, 84, 87, 106, 187—188, 201
 ratkaisutaistelu 12—13, 24—28, 35, 39, 42, 44, 54, 55v, 74, 194—195
 rauha ks myös Brest-Litovsk, Tartto, Versailles 13, 52, 80—83, 85—87, 100—101, 112, 118, 124, 125, 131, 137, 139, 148, 172, 183, 189, 198
 Rauma 111, 155, 177
 rautatie ks myös Muurmannin rata, 39, 42, 43, 132, 153—154, 178
 Razvosoff 89
 von Redern 151v, 152, 160—161
 Rein 79
 ”Respublika” 168
 Reuter 161
 ”Rheinland” 140v
 Riianlahti 36, 39—40, 44, 60—62, 66—67, 69—71, 74, 78, 89—90, 94, 98—99, 110, 117, 159, 196
 Riika 39, 42, 45, 47, 62, 67—69, 93—96, 98, 105, 118—119
 riskiteoria, Tirpitzin 27, 52
 risteilijäsota 11, 27, 51
 Romania 57, 81
 ”Roon” 69
 Rostock 33
 Ruhnu (Runö) 67
 Ruotsi 31—32, 42, 44, 48, 57, 59, 64, 66, 72—73, 75, 89, 91, 93, 99, 104, 107—128, 132, 135, 154, 162, 175, 177—179, 182, 185, 201
 Ruotsi, pohjois- 178

Ruija 179
 "Rurik" 60, 134
 Russarö 41, 44, 70, 140
 Ruusunen 201
 Rääveli (Reval, Tallinna) 36, 38—39, 42—46, 59, 61, 70, 76, 78, 92—93, 100—101,
 104—106, 117—119, 141—143, 154—155, 159
 "S-1"—"S-5" 163
 Saarenmaa 70, 74, 90, 93—95, 105, 117—119
 saarto, 16, 27, 41—44, 46, 51—52, 54, 58, 81, 84—85, 93, 109, 170, 177, 180,
 185—186, 188, 195, 201
 saattue 72, 87, 89, 195
 Saimaa 163
 saksalaisuus, saksalaismielisyys, Baltian 48, 92, 102
 saksalaisuus, saksalaismielisyys, Ruotsin 108—109
 saksalaisuus, saksalaismielisyys, Suomen 48, 123, 128, 137, 149, 151, 157, 182,
 191, 199
 saksalaisuus, saksalaismielisyys, Tanskan 55
 Samoa 10, 27
 "Sampo" 139
 Santahamina 159
 Sassnitz 74
 Saturday Review 10
 Scavenius 55, 58
 Scapa Flow 58, 190
 Scheer 22, 53, 54, 96, 186
 "Schlesien" 144
 Schlieffen 41, 81
 Schlußstein-operaatio 173, 190
 Schmidt 96
 Schmoller 11
 Schumacher 11
 Seegeltung 143, 190
 Seekriegsleitung 22, 149
 Seelanti 30
 Seesjärvi 182
 Seiskari 164
 senaatti ks. myös Suomen hallitus 157, 159
 Sering 11
 Sevastopol 145
 "Sevastopol" 36
 "Seydlitz" 53
 Seyn 168v
 Shetlanti 52
 "Siegfried", siegfriedit 32, 33, 61, 68, 107
 Siestarjoki 171
 siirtomaat 9, 51, 79—80
 Siperia 100
 sisällissota, Suomen 136—137, 157, 198
 siviilijohto ks Saksan hallitus

"Sivuč" 69

Skagerrak 22, 27, 58, 71, 74, 186

Skandinavia 102, 111, 116, 122, 135, 178, 185

Skotlanti 16

slaavit 46, 79, 198

"Slava" 60, 69, 71, 78, 90, 97

Slesvig 24, 55

Smilga 133

sodanjohto, sotilasjohto, Saksan ks myös OHL, Ludendorff, Falkenhayn 114, 126, 136, 150, 152, 183, 186, 196

sodan päämäärät 68, 79, 80, 82—84, 92, 94, 98, 99, 131, 136, 145v, 183, 192, 197

Someri 164

Somme 81, 85

Sonderverband 96, 106—107, 118, 120, 123, 139—144, 147, 154—155, 173, 185

Sorokka 179

sosiaalidarvinismi 13

sosiaalidemokraatit, sosialistit, Ruotsin 110, 116, 121

sosiaalidemokraatit, sosialistit, Saksan 16, 17, 82, 84, 87, 96, 137

sosialistit, Suomen 61, 122, 129—131

sosialistivallankumoukselliset ks oikeisto-SR

sotaministeri, -ö, Saksan 20, 132

sotaministeri, Suomen 152, 161

sotasatama ks laivastoasema

sotilasdiktattori, diktatuuri 80, 83, 124, 197

sotilaskabinetti 20

SR ks oikeisto-SR

Stahl 125

Stolpmünde 139

Stralsund 33

"Strassburg" 63, 66, 70, 88

Suezin kanava 30

sukellusvene-, upotussota 28, 31, 46, 51, 57, 64, 71—72, 75, 85—88, 96v, 106, 177, 180, 185, 187—189, 195, 201

sukellusveneet, englantilaiset Itämerellä 56—57, 59v, 72, 89, 97, 142—143

suojeluskunta 120, 123, 139, 153

Suomenlahti 33—34, 36, 39, 41, 43—46, 59—60, 64—71, 74—75, 89—90, 97—99, 107, 110—111, 113, 115, 118, 131, 137—138, 141, 143—145, 155, 159, 162—163, 171, 173, 175, 177, 180, 190, 194, 201

suomenruotsalaiset 48

Suomi, suomalaiset 5, 31—32, 42, 44, 46, 48—49, 58, 66, 75, 91—93, 99—102, 104, 106—109, 112, 114—116, 118, 121—127, 129—137, 139, 141, 143—144, 147—152, 154—160, 163—168, 170, 172, 175, 178—179, 181—186, 188, 190—191, 194, 196, 198—199, 201

Suur-Puola 108

Suursaari (Högländ, Hochland, Gogland) 42, 59, 141—142, 155, 164

Suur-Serbia 108

Suur-Suomi 108, 180, 183—184

Suur-Viro 107

svekomaanit 123

Swinemünde 89
Svinhufvud 151
"T-106" 150
Tahiti 84
Tampere 136, 138v
"von der Tann" 69
Tannenberg 53
Tanska 9, 13, 24, 29—31, 33, 55—56, 58, 85, 93, 96, 107, 109, 114, 135, 199
Tanskan salmet 25—26, 29—31, 34, 38, 46, 55—58, 64, 70, 72—73, 88, 98
"Tarmo" 141—142, 144
Tartto 93, 148
Taube 112
teollisuus, Saksan 9, 11, 86, 94, Suomen 132, 153
Terijoki 184
Thames 25
"Thetis" 67
Thüssen 121
Tilsit 192
Tirpitz 11—19, 21—23, 26—27, 50, 52—53, 68—69, 79, 83, 85, 187, 194—195,
200
Tonava 84v
Tornio 42, 177—178
Trafalgar 53, 54, 195
von Treitschke 13
Trelleborg 44, 74
Tromsö 179
von Trotha 139, 142
Trotski 100, 121, 133—134, 146, 167—168, 171, 174v, 193, 200
tsarismi 80
tsaari, Venäjän keisari 32, 34—35, 48, 74, 76, 82, 91, 121, 126, 170, 199
tsaari, Bulgarian 166v
Tsarskoe Selo 76
"Tsesarevič" 71, 90
Tšingtau 51
Tšitšerin 171
Tukholma 47, 76, 109, 121, 150, 157, 181
Turkki 23, 70, 79, 81, 84v, 106, 113, 145, Turkin salmet 58, 79
Turku 39, 42, 44, 59, 70, 123, 134, 140, 155, 157, 159
"Turunmaa" 163
tykistöaistelu 9, 12, 45, 46, 74—75, 201
Tyyni valtameri 24, 27, 51
"U-3" 64, 74
"U-9" 51
"U-26" 75
"U-28" 64
"UC-4" 75
"UC-57" 131
"UC-78" 130
Uikujärvi 182

Ukraina, ukrainalaiset 91, 99—100, 129, 132, 135, 137, 145, 148, 166, 172, 174v
 ulkoministeri, Itävallan 86
 ulkoministeriö, Saksan ks myös Auswärtiges Amt 52, 55, 103, 121, 125, 137,
 145—146, 148, 156, 173, 175, 183, 190, 196, 202
 ulkopoliitiikka, Suomen 150
 ”Undine” 72
 upseeristo, upseerit, Ruotsin 31, 109, 122
 upseeristo, upseerit, Saksan armeijan 22
 upseeristo, upseerit, Saksan meri- 22—23, 52—53, 88, 162, 190—191, 199
 upseeristo, upseerit, Suomen 159—160
 upseeristo, upseerit, Venäjän 89, 91—92, 142, 146, 168
 Uritski 167
 USA ks myös Yhdysvallat 28
 von Usslar 155
 Utklippan 44
 Utö 42, 62, 65, 69, 110
 Uusikaupunki 120
 Vaasa (Nikolainkaupunki) 42, 111, 155
 Wagner 11
 vakoilu, vakoojat 44, 47—48, 90, 126, 128, 178—179
 valkoiset, valkokaarti, Suomen 120, 133, 136, 138, 141, 144, 149, 166v
 valkoiset, venäläiset 150
 valkokaarti, Venäjän 169
 Valko-Venäjä 34
 vallankumous, maailman- 135, 167
 vallankumous, Ruotsin 135
 vallankumous, Saksan 100
 vallankumous, Suomen 131, 142
 vallankumous, Venäjän 5, 34, 48, 80, 89—91, 95, 96v, 106, 118, 128, 131, 133,
 135, 142, 165, 190v, 196, 198—199
 Wallenberg 109, 111
 Valona 84
 valtakunnanjohto ks. myös kansleri, keisari, OHL, sodanjohto 139, 194, 196—197
 valtakunnankanslia 103
 valtiopäivät, Ruotsin 109
 valtiopäivät, Saksan 12—13, 15, 20, 82—83, 100, 137, 183
 vapaajoukot, saksalaiset Itämerenmaakunnissa 192
 Vaskiluoto 139
 vastavallankumous 91, 133
 Vaterlandspartei 83, 200
 Vatsetis 174v
 Weltgeltung 10, 13, 51
 Weltherrschaft 10, 13
 Weltmacht 10, 13
 Venäjä (maa) 39, 43, 47, 102, 127, 137, 170—172, 178—179, 183
 Venäjä (valtakunta) 5, 9, 12, 14, 17, 24, 25, 29, 30, 31, 34, 68, 79, 81, 82, 84, 87,
 91, 93, 94, 99—102, 105, 108—109, 112—114, 116, 121, 124, 126, 128—129,
 131—133, 137, 143—144, 148—150, 152, 156, 159—160, 165, 167, 172, 177—
 179, 181, 184—185, 187—188, 190, 196, 198—199, 201

Venäjä, etelä- 145v
 Venäjä, pohjois- 90
 Venäjän-Karjala ks Itä-Karjala ja Karjala
 venäläistäminen 47—48, 178
 Verdun 57, 81, 82, 85
 Versailles 18, 152v
 ”Westfalen” 139, 140v
 Westfjord 84
 Wetterhoff 111—112, 128, 138v, 180
 Viapori (Sveaborg, Suomenlinna) 40, 43, 111, 143
 Vidskär 164
 Viena 176
 Vienan-Aunuksen tasavalta 169
 Vienanjoki 175v
 Vienanmeri 156, 178—182
 Viipuri 39, 45, 133, 154—155, 166v, 175, 184
 Viktoria 10
 Vilhelm I 20
 Vilhelm II 10, 13—14, 20, 52, 110, 123, 166, 188, 197
 Vilhelm, Ruotsin prinssi 110
 Wilhelmshaven 21, 26, 39, 60
 Vilna 39
 Windau (Ventspils) 39, 45, 70, 71, 105—106
 ”Virgo” 139v
 Viro 48, 93, 99—102, 105, 107—108, 135, 141, 157
 virolaiset 92, 102
 Viron saaret 96v, 98—99, 104—106, 117, 140, 175, 196
 Wismar 3
 Witte 188
 ”Woerth” 69
 Volga 93
 ”Volja” 145
 Vologda 175v
 ”Volynets” 141, 144
 Väinäjoki (Daugava) 94, 117
 Väinänlinna (Dünaburg, Daugavpils) 39
 Väinänsuu (Dünamünde, Daugavgriva) 39, 42, 45, 98
 Välimeri 23, 24, 35, 38, 51, 187
 Yhdysvallat 12, 14, 27, 55, 80, 84—87
 yhteistoiminta, maa- ja merivoimien 64, 66—68, 76, 94, 97, 141, 143, 175, 196,
 201
 yleisesikunta, Ruotsin 32
 yleisesikunta, Saksan 20, 30, 32, 36, 41, 83, 152, 194, 202
 yleisesikunta, Suomen 152
 ympärysvallat 57, 79—82, 84, 87
 Zeljonyi 143
 Zentrum 137
 zeppeliini 46, 76, 87

Zita 191

Äänisjärvi 128, 156, 174, 181

Öölanti 44, 139